

કુર્આનની સર્વગ્રાહી તફસીર (વિવરણ)

મઆરિફુલ કુર્આન

ગુજરાતી

મૂળ લેખક

હઝરત મવલાના મુફતી મુહમ્મદ શફીઅ્ સા. (રહ.)

અનુવાદક

ઈલ્યાસ ગુલામમુહમ્મદ આદમ સાલેહ પટેલ (ખાનપુરી)

પ્રકાશક

હઝરત મવલાના ઈસ્માઈલ વલી ભૂતા સા. (દા.બ.)

સ્થાપક તથા મોહતમિમ

જામિઅતુલ બનાત ટંકારીઆ

મુ.પો. ટંકારીઆ,

તા. જિ. ભરૂચ (ગુજરાત)

નોંધ : મઆરિફુલ કુર્આન ગુજરાતીના ૧૧ ભાગોની હાર્ડ પ્રિન્ટેડ કોપી મેળવવા માટે પ્રકાશક હઝરત મવલાના ઇસ્માઈલ ભૂતા સાહબનો સંપર્ક કરવા વિનંતી છે.

પ્રકરણ (૭૮)

સૂરએ નબા'

સૂરએ નબા' મક્કામાં નાઝિલ થઈ, તેની ૪૦ આયતો અને બે રુકૂઅ્ છે.

પારહ : ૩૦

આયતો : (સૂરએ નબા' : આયત નં. ૧ થી ૪૦)

اٰیاتها ٤٠ ﴿٧٨ سُوْرَةُ النَّبَاِ مَكِّيَّةٌ ٨٠﴾ رکوعاتها ٢

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

٣٠ عَمَّ يَتَسَآءَلُوْنَ ﴿١﴾ عَنِ النَّبَاِ الْعَظِيْمِ ﴿٢﴾ الَّذِيْ هُمْ فِيْهِ مُخْتَلِفُوْنَ ﴿٣﴾ كَلَّا
سَيَعْلَمُوْنَ ﴿٤﴾ ثُمَّ كَلَّا سَيَعْلَمُوْنَ ﴿٥﴾ اَلَمْ نَجْعَلِ الْاَرْضَ مِهٰدًا ﴿٦﴾ وَّالْجِبَالَ اَوْتَادًا ﴿٧﴾
وَّخَلَقْنٰكُمْ اَزْوَاجًا ﴿٨﴾ وَّجَعَلْنَا نَوْمَكُمْ سُبَاتًا ﴿٩﴾ وَّ جَعَلْنَا الَّيْلَ لِبَاسًا ﴿١٠﴾ وَّ جَعَلْنَا النَّهَارَ
مَعَاشًا ﴿١١﴾ وَّبَنَيْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعًا شِدَادًا ﴿١٢﴾ وَّجَعَلْنَا سِرَاجًا وَّهَّاجًا ﴿١٣﴾ وَّ اَنْزَلْنَا مِنَ
الْمُعْصِرٰتِ مَآءً ثَجَّاجًا ﴿١٤﴾ لِّنُخْرِجَ بِهٖ حَبًّا وَّ نَبَاتًا ﴿١٥﴾ وَّجَنّٰتٍ اَلْفَافًا ﴿١٦﴾ اِنَّ
يَوْمَ الْفَصْلِ كَانَ مِيْقَاتًا ﴿١٧﴾ يَّوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّوْرِ فَتَاْتُوْنَ اَفْوَاجًا ﴿١٨﴾ وَّفُتِحَتِ
السَّمَآءُ فَكَانَتْ اَبْوَابًا ﴿١٩﴾ وَّ سُيِّرَتِ الْجِبَالُ فَكَانَتْ سَرَابًا ﴿٢٠﴾ اِنَّ جَهَنَّمَ كَانَتْ
مِرْصَادًا ﴿٢١﴾ لِّلطّٰغِيْنَ مَاٰبًا ﴿٢٢﴾ لّٰبِثِيْنَ فِيْهَآ اَحْقَابًا ﴿٢٣﴾ لَا يَذُوْقُوْنَ فِيْهَا بَرْدًا
وَّ لَا شَرَابًا ﴿٢٤﴾ اِلَّا حَمِيْمًا وَّ غَسَّاقًا ﴿٢٥﴾ جَزَآءً وِّفَاقًا ﴿٢٦﴾ اِنَّهُمْ كَانُوْا لَا يَرْجُوْنَ
حِسَابًا ﴿٢٧﴾ وَّ كَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَا كِذَّابًا ﴿٢٨﴾ وَكُلَّ شَيْءٍ اَحْصَيْنٰهُ كِتٰبًا ﴿٢٩﴾ فَذُوْقُوْا
فَلَنْ نَّزِيْدَكُمْ اِلَّا عَذَابًا ﴿٣٠﴾ اِنَّ لِلْمُتَّقِيْنَ مَفَازًا ﴿٣١﴾ حَدَآئِقَ وَ ع
اَعْنَابًا ﴿٣٢﴾ وَّكَوَاعِبَ اَتْرَابًا ﴿٣٣﴾ وَّكَاْسًا دِهَاقًا ﴿٣٤﴾ لَا يَسْمَعُوْنَ فِيْهَا لَغْوًا وَّ لَا

كِذَّابًا ﴿٣٥﴾ جَزَآءً مِّنْ رَّبِّكَ عَطَآءً حِسَابًا ﴿٣٦﴾ رَّبِّ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَمَا
بَيْنَهُمَا الرَّحْمٰنِ لَا يَمْلِكُوْنَ مِنْهُ خِطَابًا ﴿٣٧﴾ يَوْمَ يَقُوْمُ الرُّوْحُ وَ الْمَلٰٓئِكَةُ صَفًّا لَّا
يَتَكَلَّمُوْنَ اِلَّا مَنْ اَذِنَ لَهُ الرَّحْمٰنُ وَقَالَ صَوَابًا ﴿٣٨﴾ ذٰلِكَ الْيَوْمُ الْحَقُّ فَمَنْ شَآءَ
اتَّخَذَ اِلٰى رَبِّهٖ مَاٰبًا ﴿٣٩﴾ اِنَّآ اَنْذَرْنٰكُمْ عَذَابًا قَرِيْبًا يَّوْمَ يَنْظُرُ الْمَرْءُ مَا قَدَّمَتْ يَدٰهُ
وَ يَقُوْلُ الْكٰفِرُ يٰلَيْتَنِيْ كُنْتُ تُرٰبًا ﴿٤٠﴾ ع ۲/۱۰/۲

તરજુમો / તફસીર :

અલ્લાહના નામથી શરૂ કરું છું જે ઘણો જ દયાળુ અને કૃપાળુ છે.

આ (કાફિર) લોકો કઈ વાત પૂછે છે ? (૧) (શું) તે મહાન ખબર વિશે પૂછે છે ? (૨) જે વિશે તેઓમાં મતભેદ ચાલે છે. (૩) એવું તો નથી જ, પણ નજીકમાં તેઓ જાણી લેશે. (૪) ફરી પણ (તેઓ સમજે છે) એવું તો નથી જ, નજીકમાં તેઓ (ખરી વાત) જાણી લેશે. (૫) શું અમે પૃથ્વીને પાથરણું બનાવ્યું નથી ? (૬) અને પર્વતોને જમીનના ખૂટા બનાવ્યા નથી ? (૭) અને અમે જ તમને (સ્ત્રી- પુરુષનાં) જોડાં બનાવ્યાં (૮) અને અમે જ તમારી ઊંઘને આરામની વસ્તુ બનાવી (૯) અને અમે જ રાત્રિને પરદાની ચીજ બનાવી (૧૦) અને અમે જ દિવસને ધંધાનો વખત બનાવ્યો (૧૧) અને અમે જ તમારી ઉપર સાત મજબૂત આકાશ બનાવ્યાં. (૧૨) અને અમે જ (આકાશમાં) એક પ્રકાશિત દીવો (સૂર્ય) બનાવ્યો (૧૩) અને અમે જ પાણી ભર્યા વાદળોથી રેલમછેલ પાણી વરસાવ્યું, (૧૪) કે જેથી અમે તે પાણી વડે અનાજ તથા લીલોતરી (૧૫) તેમજ ગીચ બગીચા ઉત્પન્ન કરીએ. (૧૬) ખરેખર, ફૈસલાનો દિવસ એક નિર્માણ વખત છે. (૧૭) જે દિવસે સૂર ફૂંકવામાં આવશે ત્યારે તમે લોકો ટોળે ટોળાં થઈ ચાલ્યા આવશો (૧૮) અને આકાશ ઉઘાડી નાખવામાં આવશે ત્યારે તેમાં અનેક દરવાજા થઈ જશે (૧૯) અને પર્વતોને (પોતાની જગ્યાએથી) ખસેડી (ઉડાવી) દેવામાં આવશે તો તે ચળકતી રેતી જેવાં થઈ જશે. (૨૦) ખરેખર, જહન્નમ તાકમાં છે

(૨૧) (અને તે) સરકશ લોકોનું રહેઠાણ છે. (૨૨) જેમાં તેઓ અનંતકાળ (પડયા) રહેશે. (૨૩) તેમાં તેઓ ન તો કંઈ ઠંડકની મજા ચાખશે અને ન કોઈ પીણું મળશે; (૨૪) પરંતુ છછરતું પાણી અને વહેતું પરૂર (પીવા મળશે.) (૨૫) આ તેઓને પૂરેપૂરો બદલો મળશે, (૨૬) કેમકે તેઓ (કિયામતના) હિસાબની આશા રાખતા ન હતા (૨૭) અને અમારી આયતોને ખૂબ જૂઠાડતા હતા (૨૮) અને અમે દરેક વસ્તુ ગણીને (તેઓના આ'માલનામામાં) લખી રાખી છે. (૨૯) માટે હવે (અઝાબની) મજા ચાખો, પછી અમે તમારા ઉપર અઝાબ સિવાય બીજું કંઈ જ વધારીશું નહિ. (૩૦) બેશક, અલ્લાહથી ડરનારાઓ માટે સફળતા છે. (૩૧) એટલે (ફરવા-હરવાને) બગીચા (જેમાં જાત જાતના મેવા) અને દ્રાક્ષ (૩૨) અને (દિલ બહેલાવવા માટે) સમાન વયની કુમારિકાઓ (૩૩) અને (પીવા માટે) છલકાતા શરાબનાં જામ છે. (૩૪) તેઓ ત્યાં ન કોઈ બકવાસ સાંભળશે અને ન જૂઠી વાત. (૩૫) આપના પરવરદિગાર તરફથી આ બદલો મળશે કે જે પૂરતું ઈન્આમ હશે ? (૩૬) કે જે આકાશો અને પૃથ્વી તથા જે કંઈ તે બન્નેની વચ્ચે છે તે સૌનો માલિક મહા કૃપાળુ છે, (છતાં) કોઈની સત્તા નથી કે તેનાથી વાત કરી શકે. (૩૭) જે દિવસે રૂહ એ ફરિશ્તા (અલ્લાહની સામે) હારબંધ ઊભા રહેશે (તે દિવસે) કોઈ બોલી શકશે નહિ, પરંતુ જેને રહમાન (બોલવાની) પરવાનગી આપે તેમજ તે માણસ વાત પણ યોગ્ય કહે. (૩૮) આ દિવસ ખાતરીપૂર્વક (આવવાનો) છે તો જેનું મન ચાહે તે (નેકી કરી) પોતાના પરવરદિગાર પાસે ઠેકાણું બનાવી લે. (૩૯) અમે તમને એક નજદીકમાં આવતી આફતની ખબર સંભળાવી છે, જે દિવસે દરેક માણસ પોતાના હાથોએ આગળ મોકલેલી કરણી નજરો (સમક્ષ) જોઈ લેશે અને કાફિર (હસરતથી) કહેશે કે હું માટી હોત તો કેવું સારું થાત ! (કે અઝાબથી બચી જાત.) (૪૦)

વિસ્તૃત વિવરણ :

عَـمَّ يَتَسَـآءَ لُوْنَ માં શબ્દ عَـمّ (અમ્મ) બે શબ્દો عَـنْ (અન) અને مـا (મા)થી બને છે. مـا (મા) ઈસ્તિફહામ માટે આવે છે. આ જોડણીમાં શબ્દ مـا થી

અલીફ સુષુપ્ત કરવામાં આવ્યો છે તેથી અર્થ એ થયો કે આ લોકો કઈ વસ્તુમાં પરસ્પર સવાલ જવાબ કરી રહ્યા છે ? પછી પોતે જ તેનો જવાબ આપવામાં આવ્યો, عَنِ النَّبَاِ الْعَظِيْمِ الَّذِىْ هُمْ فِيْهِ مُخْتَلِفُوْنَ માં શબ્દ نَبَاءٌ (નબાઅ્)નો અર્થ "ખબર"નો છે પરંતુ દરેક ખબરને નબાઅ્ નથી કહેવામાં આવતું બલકે જ્યારે કોઈ મોટી ખબર હોય તો તેને નબાઅ્ કહેવામાં આવે છે, તેનો ભાવાર્થ એ છે કે આ મહાન ખબર કયામત વિશે છે અને અર્થ એ છે કે આ લોકો એટલે કે મક્કાવાળા આ મહાન ખબર એટલે કે કયામત વિશે પરસ્પર ચર્ચા, વાદ વિવાદ અને સવાલ જવાબ કરી રહ્યા છે જેમાં તેમનો પરસ્પર મતભેદ થઈ રહ્યો છે.

હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસ (રદિ.)થી નકલ થયું છે કે જ્યારે કુર્આને કરીમ નાઝિલ થવાનું શરૂ થયું તો મક્કાના કાફિરો પોતાની મજલિસોમાં બેસીને તેના વિશે અભિપ્રાયો અને કાનાફૂસીઓ કરતા હતા. કુર્આનમાં કયામતનું વર્ણન ઘણી અગત્યતા સાથે આવ્યું છે અને તેમના સમીપ જાણે આ એક અશક્ય વસ્તુ હતી તેથી તેમાં મોટે ભાગે ઘણી ચર્ચાઓ ચાલતી હતી, કોઈ તેનું સમર્થન કરતો તો કોઈ તેનો ઈન્કાર; તેથી આ સૂરતની શરૂઆતમાં તેમની આ હાલતનું વર્ણન કરીને આગળ કયામત આવવા વિશે વર્ણન થયું છે અને તેમના સમીપ જે કયામત આવવામાં શંકા અને અસંભવિતતા દર્શાવવામાં આવતી હતી તેનો જવાબ આપવામાં આવ્યો છે અને અમુક તફસીરકારોએ કહ્યું કે આ સવાલ જવાબ કોઈ વાસ્તવિક સંશોધન માટે ન હતા બલકે માત્ર ઠઠ્ઠા અને મશ્કરી સ્વરૂપે હતા. વલ્લાહુ અઅ્લમુ. કુર્આને કરીમે તેમના જવાબમાં એક જ વાક્યને તાકીદ માટે બે વખતે પુનરાવર્તિત સ્વરૂપે કહ્યું, كَلَّا سَيَعْلَمُوْنَ ثُمَّ كَلَّا سَيَعْلَمُوْنَ અને તેમાં كَلَّا નો અર્થ "કદાપિ નહીં" થાય છે. ભાવાર્થ એ છે કે આ સવાલ અને જવાબ તથા ચર્ચા અને સંશોધનથી સમજમાં આવનારી વસ્તુ નથી. આ તો જ્યારે સામે આવશે તે સમયે જ તેની વાસ્તવિકતા ખબર પડશે. આ કયામત એક એવી નિશ્ચિત વસ્તુ છે જેમાં ચર્ચા, સવાલ જવાબ અને ઈન્કારની કોઈ સંભાવના જ નથી, પછી કહ્યું કે તેની હકીકત પોતે તે લોકો ઉપર નિકટમાં જ સ્પષ્ટ થઈ જશે. એટલે કે મર્યા પછી તેમને બીજી દુનિયાની વસ્તુઓનો સાક્ષાત્કાર થશે અને ત્યાંના ભયાનક દૃષ્યો આંખોથી જોઈ લેશે તે વખતે વાસ્તવિકતા ખુલી જશે. ત્યારબાદ અલ્લાહ તઆલાએ પોતાની સંપૂર્ણ કુદરત, હિકમત અને કારીગીરીના અમુક દૃષ્યોનું

વર્ણન કર્યું જેમાં સ્પષ્ટ થઈ જાય છે કે અલ્લાહ તઆલાની સંપૂર્ણ કુદરતથી આ બાબત અસંભવ નથી કે તે આ સમગ્ર વિશ્વને એક સામટું નષ્ટ કરી ફરીવાર એવું જ પેદા કરી દે, તેમાં જમીન અને તેના પહાડોનું સર્જન, પછી માનવોનું સર્જન સ્ત્રી પુરુષના જોડાંના સ્વરૂપમાં વર્ણન કર્યું, પછી માનવીની રાહત અને તંદુરસ્તી તથા કારોબાર માટે અનુકૂળ પરિસ્થિતિઓ પેદા કરવાનું વર્ણન કર્યું તેમાં એક ફરમાન આ છે, جَعَلْنَا نَوْمَكُمْ سُبَاتًا તેમાં શબ્દ سُبَاتٌ (સુબાત) એ سَبْتٌ (સબ્ત)થી બને છે જેનો અર્થ "મૂંડવાનો અથવા કાપવાનો" થાય છે. ઊંઘને અલ્લાહ તઆલાએ એવી વસ્તુ બનાવી છે કે તે માણસને બધી જ સભાનાવસ્થા, ગમ, ખુશીથી કાપીને તેના દિલ અને દિમાગને એવી રાહત આપે છે કે દુનિયાની કોઈ રાહત તેનો બદલો નથી હોઈ શકતી એટલા માટે "સુબાત"નો તરજુમો અમુક લોકોએ "રાહત" પણ કર્યો છે.

ઊંઘ ઘણી મોટી નેઅ્મત છે :

અત્રે અલ્લાહ તઆલાએ માણસના જોડાં બનાવવાનું વર્ણન કર્યા પછી તેના રાહત માટેના બધા સામાનોમાં ખાસ રીતે ઊંઘનું વર્ણન કર્યું છે. વિચાર કરો તો આ એક એવી મહાન નેઅ્મત છે કે માનવીની બધી જ રાહતોનો આધાર તેના જ ઉપર છે અને આ નેઅ્મતને અલ્લાહ તઆલાએ સમગ્ર મખ્લૂક માટે એવી જાહેર અને સર્વસામાન્ય બનાવી છે કે અમીર, ગરીબ, જ્ઞાની, અજ્ઞાની, રાજા અને રંક બધાને જ આ દોલત સમાન રીતે એકસામટી અર્પણ થઈ છે બલકે દુનિયાની પરિસ્થિતિઓની સમીક્ષા કરવામાં આવે તો ગરીબો અને મહેનત મજૂરી કરનારા લોકોને આ નેઅ્મત જેટલી પ્રાપ્ત થઈ છે એટલી માલદાર અને દુનિયામાં મોટા કહેવાતા લોકોને પ્રાપ્ત નથી થઈ. તેમની પાસે રાહતનો સામાન, રાહતના મકાન, હવા અને શરદી ગરમીથી મધ્યમ કક્ષાની પરિસ્થિતિ, નરમ નરમ ગાદલા તકિયા બધું જ કંઈ હોય છે જે ગરીબોને ઘણું ઓછું મળે છે પરંતુ ઊંઘની નેઅ્મત આ ગાદલા, તકિયા, મહેલો કે બંગલાઓના વાતાવરણના તા'બે નથી તે તો અલ્લાહ તબારક વ તઆલાની એક એવી નેઅ્મત છે જે સીધે સીધી તેના તરફથી મળે છે. અમુક સમયે ગરીબ અને વંચિત લોકોને કોઈ બિસ્તરા તકિયા વિના પણ ખુલ્લી જમીન ઉપર આ નેઅ્મત ખૂબ ઉદારતાથી આપવામાં આવે છે અને અમુક સમયે

બધા જ સામાન ધરાવતા લોકોને તે આપવામાં નથી આવતી, તેમને ઊંઘની ગોળીઓ ખાઈને તે નેઅ્મત પ્રાપ્ત કરવી પડે છે અને અમુક સમયે આવી ઘેનની ગોળીઓ પણ કામ નથી કરતી; પછી વિચાર કરો કે આ નેઅ્મતને અલ્લાહ તઆલાએ જેવી રીતે સમગ્ર મખ્લૂક, માનવ અને પ્રાણીઓ માટે સામાન્ય કરી છે અને વિના મહેનતે મફતમાં આપી છે એનાથી મોટી નેઅ્મત એ છે કે તે માત્ર મફત અને વિના મહેનતે જ નહીં બલકે પોતાની સંપૂર્ણ રહેમતથી આ નેઅ્મતને બળજબરીએ આપવામાં આવે છે કે માનવી અમુક સમયે કામના ભારથી મજબૂર થઈને ઈચ્છે છે કે આખી રાત જાગતો રહું અને કામ કરતો રહું પરંતુ અલ્લાહ જલ્લ શા'નૂહુ તેના ઉપર જબરદસ્તી ઊંઘ થોપીને તેને સૂવડાવી દે છે કે આખા દિવસનો થાક દૂર થઈ જાય અને તેની શક્તિ વધારે કામ માટે તૈયાર થઈ જાય. આગળ આ જ ઊંઘની મહાન નેઅ્મતની પૂર્ણતા આ વર્ણન કરી وَجَعَلْنَا الَّيْلَ لِبَاسًا એટલે કે રાતને અમે છુપાવવાની વસ્તુ બનાવી દીધી, તેનાથી ઈશારો એ બાજુએ છે કે માનવીને સ્વાભાવિક ઊંઘ તે સમયે આવે છે જ્યારે પ્રકાશ વધારે ન હોય, દરેક બાજુ શાંતિ હોય, શોર બકોર કે કોલાહલ ન હોય. અલ્લાહ તઆલાએ રાતને પહેરવેશ એટલે કે ઓઢવા અને છુપાવવાની વસ્તુ કહીને એ તરફ ઈશારો કર્યો કે કુદરતે તમને માત્ર ઊંઘની તંદ્રા જ નથી આપી બલકે સમગ્ર દુનિયામાં એવી પરિસ્થિતિ પેદા કરી કે જે ઊંઘ માટે અનુકૂળ હોય. પ્રથમ રાતનો અંધકાર, બીજું સમગ્ર વિશ્વ માનવ અને પ્રાણીઓ બધા ઉપર એક સમયે એકસામટી ઊંઘ થોપવી કે જ્યારે બધા જ સૂઈ જશે તો સમગ્ર દુનિયામાં શાંતિ હશે નહિતર બીજા કામોની જેમ જો ઊંઘના સમયે પણ વિવિધ પ્રકારના લોકો વિવિધ કામો કરતા રહે તો કોઈને પણ ઊંઘની શાંતિ પ્રાપ્ત થશે નહીં.

ત્યારબાદ ફરમાવ્યું, وَجَعَلْنَا النَّهَارَ مَعَاشًا કે માણસને રાહત અને શાંતિ માટે એ પણ જરૂરી છે કે તેની ખોરાક વગેરેની જરૂરિયાત પૂરી થતી રહે નહિતર તે ઊંઘ મોત સાબિત થઈ જશે. જો દરેક સમયે રાત્રિ જ રહે અને માનવી ઊંઘતો જ રહે તો આ વસ્તુઓ કેવી રીતે પ્રાપ્ત થાય ? તેમના માટે સંઘર્ષ, મહેનત અને દોડધામની આવશ્યકતા છે જે પ્રકાશમાં જ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે, તેથી કહ્યું કે તમારી રાહતને સંપૂર્ણ કરવા માટે અમે માત્ર રાત અને તેના અંધકારને જ નથી બનાવ્યા

બલકે એક પ્રકાશિત દિવસ પણ આપ્યો જેમાં તમે કારોબાર કરીને પોતાની સામાજિક અને આર્થિક જરૂરિયાતો પ્રાપ્ત કરી શકો. فَتَبَارَكَ اللّٰهُ اَحۡسَنُ الۡخَالِقِيۡنَ

ત્યારબાદ માનવીની તે રાહતના સામાનનું વર્ણન કર્યું છે જે આસમાન સાથે સંબંધ ધરાવે છે, તેમાં સૌથી મોટી લાભ આપનારી વસ્તુ સૂર્યનો પ્રકાશ છે તેનું વર્ણન કર્યું, وَجَعَلْنَا سِرَاجًا وَّهَّاجًا એટલે કે અમે સૂર્યને એક ચળકતો ભડકતો દીવો બનાવ્યો, પછી આસમાનની નીચે જે વસ્તુઓ માણસની રાહત માટે પેદા કરી તેમાં સૌથી વધારે આવશ્યક વસ્તુ પાણી વરસાવનાર વાદળો છે તેનું વર્ણન કર્યું, وَاَنۡزَلۡنَا مِنَ الۡمُعۡصِرٰتِ مَآءً ثَجَّاجًا માં શબ્દ مُعۡصِرٰتُ (મુઅ્સિરાત) એ مُعۡصِرَةٌ (મુઅ્સિરહ)નું બહુવચન છે જે પાણીથી ભરેલા એવા વાદળને કહેવામાં આવે છે જે બસ હવે વરસનારું જ છે. આથી જાણ થઈ કે વરસાદ વાદળોએથી વરસે છે અને જે આયતોમાં આસમાનથી વરસવાનું વર્ણન છે અથવા તો તેમાં પણ આસમાનથી ભાવાર્થ અવકાશ હોય જેમકે કુર્આનમાં ઘણી વખતે શબ્દ سَمَاءٌ (સમાઅ્) એ આ જ અર્થમાં આવ્યો છે અથવા એવું કહેવામાં આવે કે કોઈ સમયે સીધે સીધો આસમાનથી પણ વરસાદ વરસી શકે છે અને તેના નકારનું કોઈ કારણ નથી. આ બધી જ કુદરતની કારીગીરીઓ અને અલ્લાહ તઆલાના ઈનામોનું વર્ણન કર્યા પછી ફરી મૂળ વિષય કયામત તરફ પાછા વળ્યા છે.

اِنَّ يَوۡمَ الۡفَصۡلِ كَانَ مِيۡقَاتًا એટલે કે ફૈસલાનો દિવસ જેનાથી ભાવાર્થ કયામત છે તે એક નિશ્ચિત અને ચોક્કસ હદ છે જેના ઉપર આ દુનિયા સમાપ્ત થઈ જશે જ્યારે કે સૂર ફૂંકવામાં આવશે; અને બીજી આયતોથી જાણ થાય છે કે સૂર બે વખતે ફૂંકવામાં આવશે. પ્રથમ સૂર ફૂંકવાથી સમગ્ર દુનિયા ફના થઈ જશે અને બીજો સૂર ફૂંકવાથી ફરી જીવીત અને કાયમ થઈ જશે અને આ બીજો સૂર ફૂંકવાના સમયે સમગ્ર દુનિયાના આગલા પાછલા માણસો બધા જ પોતાના પરવરદિગારની સામે લશ્કરોના લશ્કર થઈને હાજર થશે. હઝરત અબૂઝર ગિફારી (રદિ.)ની રિવાયત છે કે રસૂલે કરીમ ﷺએ ફરમાવ્યું કે લોકો કયામતના દિવસે ત્રણ સમુદાયોમાં વહેંચાય જશે, એક લશ્કર તે લોકોનું હશે જે ભરેલા પેટે, કપડાં પહેરીને સવારીઓ ઉપર સવાર થઈને હશ્રના મેદાનમાં આવશે. બીજું લશ્કર પગપાળા લોકોનું હશે જે ચાલીને મેદાનમાં આવશે, ત્રીજું

લશ્કર તે લોકોનું હશે જેમને ચહેરાભેર ઘસેડીને મેદાને હશ્રમાં લાવવામાં આવશે.

(મઝહરી, નસાઈ અને હાકિમની રિવાયતથી બયહકી)

અમુક રિવાયતોમાં લશ્કરોનો ખુલાસો દશ પ્રકારના લશ્કર હોવાનો કર્યો છે અને અમુક લોકોએ કહ્યું કે મહશરમાં હાજરજનોની અસંખ્ય જમાઅતો પોતપોતાના અમલો અને કાર્યોના આધારે હશે અને આ બધા જ નિવેદનોમાં કોઈ વિરોધાભાસ નથી, બધું જ એકઠું હોઈ શકે છે.

وَسُيِّرَتِ الْجِبَالُ فَكَانَتْ سَرَابًا માં سُيِّرَتْ (સુય્યિરત)થી ભાવાર્થ એ છે કે પહાડ કે જેને આજે સ્થિરતા અને મજબૂતીના દૃષ્ટાંત તરીકે રજુ કરવામાં આવે છે તે બધા પોતપોતાના સ્થળો છોડીને કણ કણ બની ઉડવા લાગશે, سَرَابْ (સરાબ)નો શાબ્દિક અર્થ "મૃગજળ" થાય છે જે તડકામાં ખારપાટ અને રણમાં દૂરથી વહેતા પાણી સ્વરૂપે નજરે પડે છે જે પાસે પહોંચતા એટલું જ દૂર લાગે છે અને વાસ્તવમાં પાણી હોતું નથી પરંતુ તે માત્ર દષ્ટિભ્રમ હોય છે અને "સરાબ"નો બીજો અર્થ "ચાલ્યા જવાનો" પણ થાય છે.

اِنَّ جَهَنَّمَ كَانَتْ مِرْصَادًا માં શબ્દ مِرْصَادْ (મિરસાદ) તે સ્થળ કે જ્યાં બેસીને કોઈની દેખરેખ રાખવામાં આવે અથવા રાહ જોવામાં આવે તેને કહે છે. જહન્નમથી ભાવાર્થ આ સ્થળે પુલસિરાત છે, અહીંયાં સવાબ આપનાર અને અઝાબ આપનાર બંને ફરિશ્તાઓ રાહ જોતા હશે. જહન્નમવાળાઓને અઝાબના ફરિશ્તા પકડી લેશે અને જન્નતવાળાઓ સાથે સવાબના ફરિશ્તા તેમને તેમના સ્થળ સુધી પહોંચાડી દેશે.

(મઝહરી)

હઝરત હસન બસરી (રહ.)એ કહ્યું કે જહન્નમના પુલ ઉપર દેખરેખ રાખનાર ફરિશ્તાઓની ચોકી હશે જેમની પાસે જન્નતમાં જવાનો પરવાનો હશે તેમને પસાર થવા દેશે અને જેમની પાસે પરવાનો નહીં હોય તેમને અટકાવી દેશે.

(કુર્તુબી)

اِنَّ جَهَنَّمَ كَانَتْ ની બીજી لِلطّٰغِيْنَ مَاٰبًا દેખીતું છે કે لِلطّٰغِيْنَ مَاٰبًا વિશે છે, તે ખબર છે. આ રીતે બંને વાક્યોનો અર્થ એ થયો કે પુલસિરાત તો નેક અને ખરાબ બંને પ્રકારના લોકો માટે રાહ જોવાનું સ્થળ છે, સૌને તેના ઉપરથી પસાર થવાનું

છે અને જહન્નમ દુષ્ટ લોકો માટે થોભવાનું અને રહેવાનું ઠેકાણું છે. طَـــــاغِيْـــنَ (તાગીન) એ طَـاغِىُ (તાગી)નું બહુવચન છે, તે طُغْيَانُ (તુગ્યાન)થી બને છે જેનો અર્થ દુષ્ટતા અને બળવાખોરી થાય છે. તાગી એવા વ્યક્તિને કહેવામાં આવે છે જે બળવાખોરી અને નાફરમાનીમાં મર્યાદા વળોટી હદ વટાવી ચૂક્યો હોય અને એવું ત્યારે જ બની શકે છે જ્યારે કે તે ઈમાનમાંથી જ નીકળી જાય, તેથી તાગીનથી ભાવાર્થ કાફિરો છે અને એ પણ સંભાવના છે કે તેનાથી ભાવાર્થ તે ગુમરાહ અકીદા રાખનાર મુસલમાનોના ફિરકાઓ હોય જે કુર્આન અને સુન્નતની હદોથી નીકળી ચૂક્યા હોય છે, ભલે ખુલ્લમ ખુલ્લું કુફ્ર અપનાવ્યું ન હોય જેમકે રવાફિઝ, ખવારિઝ, મોઅ્તઝિલા વગેરે. *(મઝહરીમાંથી)*

لَا بِثِيْـنَ فِيْهَـآ اَحْقَابًا માં શબ્દ لَا بِثِيْنَ એ لَابِثُ નું બહુવચન છે જેનો અર્થ "થોભનાર" થાય છે. اَحْـقَـابُ (અહકાબ) એ حِـقْبَـهٗ (હિક્બહ)નું બહુવચન છે. લાંબા સમયગાળાને હિક્બહ કહેવામાં આવે છે, તેની લંબાઈમાં વિવિધ નિવેદનો છે. ઈબ્ને જરીર (રહ.)એ હઝરત અલી (રદિ.)થી તેનું માપ એંસી વર્ષ નકલ કર્યું છે અને દરેક વર્ષ બાર મહિનાનું અને દરેક મહિનો ત્રીસ દિવસનો અને દરેક દિવસ એક હજાર વર્ષનો. આ રીતે લગભગ બે કરોડ ઈઠયાસી લાખ વર્ષનો એક હિક્બહ થાય છે અને હઝરત અબૂ હુરયરહ (રદિ.), અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને ઉમર (રદિ.) અને ઈબ્ને અબ્બાસ (રદિ.) વગેરેએ હિક્બહનું પ્રમાણ એંસીના બદલે સિત્તેર વર્ષ ઠરાવ્યું બાકી હિસાબ તે જ છે. *(ઈબ્ને કષીર)*

પરંતુ મુસ્નદે બજ્જારમાં હઝરત અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને ઉમર (રદિ.)થી આ નકલ થયું છે કે રસૂલે કરીમ ﷺએ ફરમાવ્યું કે,

لَا يَخْرُجُ اَحَدُكُمْ مِنَ النَّارِ حَتّٰى يَمْكُثَ فِيْهِ اَحْقَابًا وَالْحَقَبُ بِضْعٌ وَّثَمَانُوْنَ سَنَةً
كُلُّ سَنَةٍ ثَلٰـثُمِائَةٍ وَّسِتُّوْنَ يَوْمًا مِّمَّا تَعُدُّوْنَ (اَزْ مَظْهَرِیْ)

"તમારામાંથી જે લોકો ગુનાહોની સજામાં જહન્નમમાં નાંખવામાં આવશે કોઈ તે વખત સુધી જહન્નમથી નીકળશે નહીં જ્યાં સુધી તેમાં અમુક "અહકાબ" ન રહી લે અને "હિક્બહ" કંઈક એંસી વર્ષનો અને દરેક વર્ષ ત્રણસો સાંઈઠ દિવસનું છે, તમારા હાલના દિવસો પ્રમાણે." *(મઝહરી)*

આ હદીષમાં જો કે પ્રસ્તુત આયતોની તફસીર નથી પરંતુ શબ્દ અહકાબના અર્થનું વર્ણન છે, અમુક સહાબએ કિરામ (રદિ.)થી તેમાં જે દરેક દિવસનું એક હજાર વર્ષનું હોવાનું નકલ થયું છે જો તે પણ તેમણે રસૂલે કરીમ ﷺથી સાંભળેલું છે તો હદીષની રિવાયતોમાં વિરોધાભાસ થયો. આ વિરોધાભાસના સમયે કોઈ એક વસ્તુ ઉપર નિશ્ચિત યકીન તો નથી થઈ શકતું પરંતુ બંને રિવાયતોમાં એક વાત એકસમાન છે કે હિક્બહ અથવા હકબ ખૂબ લાંબા સમયગાળાનું નામ છે તેથી બયઝાવીએ અહકાબનની તફસીર دھور متتابعہ થી કરી છે, એટલે કે એક પછી એક ઘણા યુગો.

જહન્નમના લંબાણ અને તેમાં રહેવાની મુદ્દત ઉપર શંકા અને તેનો જવાબ :

હિક્બહનું પ્રમાણ ભલે ગમે એટલું લાંબું ઠરાવવામાં આવે અંતે તે એક મર્યાદિત અને સમાપ્ત થનારી મુદ્દત છે તેથી એ ભાવાર્થ થાય છે કે આ લાંબા સમયગાળા પછી જહન્નમવાળા કાફિરો પણ જહન્નમથી નીકળી જશે જ્યારે કે આ બાબત કુર્આનની બીજી સ્પષ્ટ નુસૂસથી વિરુદ્ધ છે જેમાં خٰلِدِيْنَ فِيْهَا اَبَدًا ના શબ્દો આવ્યા છે અને તેથી ઉમ્મતનો એ બાબતે ઈજ્માઅ્ છે કે ન તો જહન્નમ ક્યારેય ફના થશે અને ન જ કાફિરો ક્યારેય તેમાંથી કાઢવામાં આવશે.

સુદ્દીએ હઝરત મુર્રાહ બિન અબ્દુલ્લાહથી નકલ કર્યું છે કે કાફિર જહન્નમવાળાઓને જો એ ખબર આપવામાં આવે કે તેમનું થોભવું જહન્નમમાં દુનિયાભર જેટલી કાંકરીઓ બરાબર હશે તો તેઓ તેના ઉપર પણ ખુશ થશે કે અંતે આ કાંકરીઓ ભલે અબજો કે ખર્વોની સંખ્યામાં હોય તો પણ તે એક મર્યાદિત અને સમાપ્ત થનારી વસ્તુ છે. અંતે ક્યારેક તો તેમને અઝાબથી છુટકારો થઈ જ જશે અને જો જન્નતવાળાઓને આ જ ખબર સંભળાવવામાં આવે કે તેમને જન્નતમાં સમગ્ર પૃથ્વીપટ ઉપરની કાંકરીઓની સંખ્યા પ્રમાણેના વર્ષો જન્નતમાં રહેવાનું છે તો પણ તેઓ ગમગીન થશે કે ભલે ગમે એટલી લાંબી મુદ્દત છે પરંતુ અંતે આ મુદ્દત પછી જન્નતમાંથી કાઢવામાં આવશે.

(મઝહરી)

અલબત્ત આ આયતમાં اَحْقَابًا (અહકાબન) શબ્દનો જે ભાવાર્થ થાય છે

કે અમુક અહકાબ પછી જહન્નમવાળા કાફિરો પણ જહન્નમમાંથી કાઢી લેવામાં આવશે, બધી જ નુસૂસ અને ઈજ્માએ ઉમ્મતના વિરુદ્ધ હોવાથી ભરોસાપાત્ર ભાવાર્થ નથી, કારણ કે આ આયતમાં તેનો ખુલાસો છે જ નથી કે અહકાબ પછી શું થશે ? માત્ર એટલું વર્ણન છે કે અહકાબની મુદત સુધી તેમણે જહન્નમમાં રહેવું પડશે તેનાથી એ જરૂરી નથી બનતું કે અહકાબ પછી જહન્નમ રહેશે જ નહીં અને આ લોકો તેમાંથી કાઢી લેવામાં આવશે, તેથી હઝરત હસન (રદિ.)એ તેની તફસીરમાં કહ્યું કે આ આયતમાં અલ્લાહ તઆલાએ જહન્નમવાળાઓ માટે જહન્નમની કોઈ નિશ્ચિત સમય મર્યાદા નક્કી નથી કરી જેના પછી તેમને તેમાંથી કાઢી લેવાનું સમજી શકાય બલકે ભાવાર્થ એ છે કે જ્યારે એક હિક્બહ એટલે કે સમયકાળ પસાર થઈ જશે તો બીજો શરૂ થઈ જશે, એ જ પ્રમાણે બીજા પછી ત્રીજો, ત્રીજા પછી ચોથો એટલે સુધી કે હંમેશા હંમેશ કાયમી ધોરણે આ ક્રમ ચાલુ રહેશે અને સઈદ બિન ઝુબૈર (રદિ.)એ કતાદહ (રદિ.)થી પણ આ જ તફસીર વર્ણન કરી છે કે અહકાબથી ભાવાર્થ તે સમયકાળ છે જેની કોઈ સમાપ્તિ કે અંત નથી બલકે એક હિક્બ સમાપ્ત થશે તો બીજા હિક્બ આવી જશે અને આ જ ક્રમ હંમેશા હંમેશ રહેશે.

(ઈબ્ને કષીર અને મઝહરી)

અત્રે એક બીજી સંભાવના એ પણ છે જેને ઈબ્ને કષીરે يَحْتَمِلُ ના શબ્દથી વર્ણન કરી છે અને કુર્તુબીએ કહ્યું કે આ વાત પણ શક્ય છે અને મઝહરીએ તેને જ અપનાવ્યું છે, તે સંભાવના એ છે કે આ આયતમાં શબ્દ طَاغِيْنَ (તાગીન)થી ભાવાર્થ કાફિરો લેવામાં ન આવે બલકે તે તવહીદવાળા જે બાતિલ અકીદાઓના કારણે ઈસ્લામથી ગુમરાહ ફિરકાઓમાં ગણવામાં આવે છે જેમને હદીષવેત્તાઓની પરિભાષામાં "અહલે અહ્‌વા" કહેવામાં આવે છે તે પણ ભાવાર્થ હોય શકે છે. જો એમ હોય તો આયતનો ખુલાસો એ થશે કે આવા કલિમો પઢનાર તવહીદવાળા જેઓ ગુમરાહ અકીદહ રાખવાના કારણે કુફ્રની હદો સુધી પહોંચી ગયા હતા પરંતુ ખુલ્લા કાફિર ન થયા હતા તેઓ અહકાબની મુદત સુધી જહન્નમમાં રહ્યા પછી અંતે કલિમએ તવહીદના કારણે જહન્નમમાંથી કાઢી લેવામાં આવશે.

મઝહરીએ આ સંભાવનાના સમર્થનમાં તે હદીષ પણ રજુ કરી જે

ઉપરોક્ત હઝરત અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને ઉમર (રદિ.)ના હવાલાથી મુસ્નદે બજ્જારથી નકલ થઈ ચૂકી છે જેમાં રસૂલે કરીમ ﷺએ એ જ વર્ણન કર્યું છે કે અહકાબની મુદત પસાર થયા પછી આ લોકો જહન્નમમાંથી કાઢી લેવામાં આવશે પરંતુ અબૂહય્યાને કહ્યું કે ત્યાર પછીની આયતો اِنَّهُمْ كَانُوْا لَا يَرْجُوْنَ حِسَابًا وَّكَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَا كِذَّابًا આ સંભાવનાનો નકાર કરે છે કે તાગીનથી ભાવાર્થ આ સ્થળે તવહીદવાળા અને ગુમરાહ ફિરકા નથી, કારણ કે આ અંતિમ આયતોમાં કયામતનો ઈન્કાર અને રસૂલ ﷺને જૂઠાડવાનો ખુલાસો છે. એ જ રીતે અબૂહય્યાને મકાતિલના તે નિવેદનને પણ ખોટું ઠરાવ્યું છે કે આ આયતને મન્સૂખ સમજવામાં આવે.

તફસીરકારોના એક સમૂહે આ ત્રીજી સંભાવના આ આયતની તફસીરમાં એ ઠરાવી છે કે આયત પછીના વાક્ય لَا يَذُوْقُوْنَ فِيْهَا بَرْدًا وَّلَا شَرَابًا اِلَّا حَمِيْمًا وَّغَسَّاقًاમાં આ اَحْقَابًا થી વર્તમાનકાળનું વાક્ય છે અને આયતનો ભાવાર્થ એ થશે કે અહકાબના લાંબા સમયકાળ સુધી આ લોકો ન તો ઠંડી હવાનો સ્વાદ ચાખશે ન જ કોઈ ખાવા પીવાની વસ્તુનો, હમીમ અને ગસ્સાક સિવાય. પછી અહકાબ પસાર થયા પછી એવું બની શકે છે કે આ પરિસ્થિતિ બદલાઈ જાય અને અઝાબના બીજા પ્રકારો આવવા લાગે હમીમ તે ઉકળતું ગરમ પાણી છે કે જ્યારે તે ચહેરાની પાસે આવશે તો તેનો માંસ દાઝી જશે અને જ્યારે પેટમાં જશે તો પેટની અંદરના અવયવો ટૂકડા ટૂકડા થઈ જશે અને ગસ્સાક તે લોહી અને પરું વગેરે છે જે જહન્નમવાળાઓના જખમોમાંથી નીકળશે.

جَزَآءً وِّفَاقًا એટલે કે જે સજા તેમને જહન્નમમાં આપવામાં આવશે તે તેમના બાતિલ અને ખોટા અકીદાઓ તથા ગુનાહિત કર્મો પ્રમાણે ન્યાય અને ઈન્સાફના તકાદા પ્રમાણે હશે તેમાં કોઈ વધારો હશે નહીં. فَذُوْقُوْا فَلَنْ نَّزِيْدَكُمْ اِلَّا عَذَابًا એટલે કે જ્યારે તમે દુનિયામાં પોતાના કુફ્ર અને ઈન્કારમાં વધારો જ કરતા ચાલ્યા ગયા અને જો તમને બળજબરીએ મોત ન આવ્યું હોત અને તમે તેમાં વધતા જ રહ્યા હોત તો એ જ પ્રમાણે આજે તેનો બદલો એ છે કે તમારો અઝાબ વધતો જ ચાલ્યો જાય. આટલે સુધી કાફિરો અને દુષ્ટોની સજાનું વર્ણન હતું, આગળ તેના મુકાબલામાં મો'મિનો અને મુત્તકીઓના સવાબનું અને જન્નતની નેઅ્મતોનું વર્ણન છે. આ નેઅ્મતોનું વર્ણન કર્યા પછી ઈરશાદ ફરમાવ્યો,

جَـزَآءً مِّـنْ رَّبِّکَ عَـطَـآءً حِسَـابًـا એટલે કે ઉપર જન્નતની જે નેઅ્મતોનું વર્ણન આવ્યું છે તે મો'મિતો માટે બદલો છે અને ભેટ છે તેમના રબ્બ તરફથી ઘણી વધારે ભેટ. અહીંયાં આ નેઅ્મતોને પ્રથમ અમલોનો બદલો બતાવ્યો પછી પરવરદિગારની ભેટ ! દેખીતો આ બંનેમાં વિરોધાભાસ છે, કારણ કે બદલો તે વસ્તુને કહેવામાં આવે છે જે કોઈ વસ્તુના બદલામાં હોય અને ભેટ તે વસ્તુ છે જે કોઈ બદલા વિના ઈનામ અને અહેસાન સ્વરૂપે આપવામાં આવે. કુર્આને કરીમે આ બંને શબ્દોને એક સ્થળે ભેગા કરીને એ તરફ ઈશારો કર્યો કે જન્નતમાં દાખલ થવા અને તેની નેઅ્મતો માત્ર બાહ્ય દેખાવના આધારે જન્નતવાળાઓના અમલોનો બદલો છે પરંતુ વાસ્તવમાં તે માત્ર પરવરદિગારની ભેટ છે, કારણ કે માનવીના અમલો તો તે નેઅ્મતોનો બદલો પણ નથી બની શકતી જે તેમને દુનિયામાં આપવામાં આવી હતી. આખિરતની નેઅ્મતોની પ્રાપ્તિ તો માત્ર અલ્લાહ તઆલાની કૃપા, ઈનામ અને માત્ર ભેટ જ છે જેમકે હદીષમાં રસૂલે કરીમ ﷺએ ફરમાવ્યું કે કોઈ વ્યક્તિ પોતાના અમલથી જન્નતમાં નથી જઈ શકતો અને શબ્દ حِسَـــــابًـــــا (હિસાબા)ના બે અર્થો હોઈ શકે છે. તફસીરના ઈમામોમાંથી ઘણાએ પ્રથમ અને અન્યોએ બીજાનો અર્થ લીધો છે. પ્રથમ અર્થ حســابًــا عطـاء كـافيـا كثيرًا છે એટલે કે એવી ભેટ જે તેની તમામ જરૂરતો માટે પૂરતી અને વધારે પ્રમાણમાં હોય. આ અર્થ આ રૂઢિપ્રયોગના આધારે છે اَحْسَبْـتُ فُلَانًا اَیْ اَعْطَیْتُهٗ مَایَکْفِیْهِ حَتّٰی قَالَ حَسْبِیْ એટલે કે اَحْسَبْتُ નો શબ્દ એ અર્થ માટે આવે છે કે મેં તેને એટલું આપ્યું કે તે તેના માટે બિલકુલ પૂરતું થઈ ગયું. એટલે સુધી કે તે બોલી ઉઠ્યો, حَسْبِــــیْ (હસ્બી) એટલે કે બસ ! આ મારા માટે ઘણું છે. અને હિસાબનો બીજો અર્થ માપતોલ અને સરખામણી કરવા માટે પણ થાય છે. હઝરત મુજાહિદ (રહ.)એ આ સ્થળે આ જ અર્થને લઈને આયતનો અર્થ એ ઠરાવ્યો કે અલ્લાહની ભેટ જન્નતવાળાઓ ઉપર તેમના હિસાબ પ્રમાણે હશે અને આ ભેટમાં દરજ્જાઓ ઈખ્લાસ અને અમલની ઉત્કૃષ્ટતાના હિસાબે હશે, જેમકે સહીહ હદીષોમાં સહાબએ કિરામ (રદિ.)ના અમલોના દરજ્જા બાકી ઉમ્મતના અમલોના મુકાબલામાં એવા ઠરાવ્યા છે કે સહાબી જો અલ્લાહ તઆલાના માર્ગમાં એક મુદ ખર્ચ કરે જે લગભગ એક શેર જેટલું હોય છે અને જે ગેરસહાબી છે તે લગભગ એક ઉહદ પહાડ જેટલું ખર્ચ કરે તો પણ સહાબીનું

એક મુદ આ પહાડથી વધેલું રહેશે. વલ્લાહુ અઅ્લમુ.

جَزَآءً مِّنْ رَّبِّكَ لَا يَمْلِكُوْنَ مِنْهُ خِطَابًا આ વાક્યનો સંબંધ પ્રથમ વાક્ય عَطَآءً حِسَابًا સાથે પણ હોઈ શકે છે. એટલે કે અલ્લાહ તઆલા જેને જે સવાબનો દરજ્જો અર્પણ કરશે તેમાં કોઈને વાતચીત કરવાની મજાલ સુદ્ધાં હશે નહીં કે ફલાણાને વધારે અને ફલાણાને ઓછું કેમ આપવામાં આવ્યું અને જો તેને અલગ વાક્ય ઠરાવવામાં આવે તો ભાવાર્થ એ થશે કે મહશરમાં કોઈને પરવાનગી વિના અલ્લાહ તઆલા સાથે સંબોધન કરવાનો અધિકાર હશે નહીં આ પરવાનગી હશ્રના અમુક સ્થળોએ હશે અને અમુક સ્થળોએ નહીં હોય.

يَوْمَ يَقُوْمُ الرُّوْحُ وَالْمَلٰٓئِكَةُ صَفًّا માં શબ્દ "રૂહ"થી ભાવાર્થ અમુક તફસીરના ઈમામો નજીક હઝરત જિબ્રઈલ અમીન (અલૈ.) છે અને તેમનું બધા જ ફરિશ્તાઓ કરતાં અગ્રસ્થાને વર્ણન કરવું તેમની મહાનતાની શા'ન જાહેર કરવા માટે છે અને અમુક રિવાયતોમાં છે કે રૂહ અલ્લાહ તઆલાનું એક મહાન લશ્કર છે જે ફરિશ્તા નથી, તેમને માથું અને હાથ પગ છે. આ તફસીર ઉપર જો કે બે હરોળ હશે, એક હરોળ રૂહોની અને બીજી ફરિશ્તાઓની.

يَوْمَ يَنْظُرُ الْمَرْءُ مَاقَدَّمَتْ يَدَاهُ દેખીતું છે કે તેનાથી ભાવાર્થ કયામતનો દિવસ છે અને મહશરમાં દરેક વ્યક્તિ પોતાના અમલોને પોતાની આંખોએ જોઈ લેશે, ભલે એ રીતે કે નામએ આ'માલ તેના હાથમાં આવી જશે, તેને જોશે અથવા એ રીતે કે અમલો મહશરમાં એક સદેહ આકૃતિ અને ચહેરા મ્હોરા સાથે સામે આવી જાય, જેમકે હદીષની અમુક રિવાયતોથી સાબિત છે અને સંભાવના એ પણ છે કે આ દિવસથી ભાવાર્થ મોતનો દિવસ હોય અને પોતાના અમલોને જોવાથી કબ્ર અને બરઝખ ભાવાર્થ સ્વરૂપે હોય.

(મઝહરીમાંથી)

وَيَقُوْلُ الْكٰفِرُ يٰلَيْتَنِيْ كُنْتُ تُرٰبًا હઝરત અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને ઉમર (રદિ.)થી રિવાયત છે કે કયામતના દિવસે સમગ્ર જમીન એક સપાટ મેદાન થઈ જશે જેમાં માણસ, જિન્નાત અને જમીન ઉપર ચાલનારા પાલતું પ્રાણીઓ અને જંગલી પ્રાણીઓ બધા એકઠા કરી દેવામાં આવશે અને પ્રાણીઓમાંથી જેણે એકબીજા ઉપર દુનિયામાં જુલમ કર્યો હતો તેમને તેનો બદલો આપી દેવામાં આવશે, એટલે

સુધી કે જો કોઈ શિંગડાવાળી બકરીએ બોડી બકરીને માર્યું હતું તો આજે તેનો પણ બદલો અપાવી દેવામાં આવશે, જ્યારે તેનાથી ફારેગ થશે તો બધા પ્રાણીઓને હુકમ થશે કે માટી થઈ જાઓ ! તેઓ બધા માટી થઈ જશે. તે વખતે કાફિર લોકો એવી તમન્ના કરશે કે કાશ ! અમે પણ પ્રાણીઓ હોત અને અત્યારે માટી બની ગયા હોત ! હિસાબ કિતાબ અને જહન્નમની સજાથી બચી ગયા હોત. નઊઝુબિલ્લાહ. વલ્લાહુ અઅ્લમુ.

تَمَّتْ سُوْرَةُ النَّبَا بِحَمْدِ اللّٰهِ لَيْلَةَ الْجُمُعَةِ ٢ شَعْبَانْ ١٣٩١هـ

અલ્હમ્દુલિલ્લાહ ! સૂરએ નબા' પૂર્ણ થઈ.

તારીખ : ૧૬ ડિસેમ્બર ૨૦૧૪ મુતાબિક ૨૪ સફર ૧૪૩૬ હિજરી

ગુજરાતી અનુવાદક : ઈલ્યાસ પટેલ ખાનપુરી

કુર્આનની સર્વગ્રાહી તફસીર (વિવરણ)

મઆરિફુલ કુર્આન

ગુજરાતી

મૂળ લેખક

હઝરત મવલાના મુફતી મુહમ્મદ શફીઅ્ સા. (રહ.)

અનુવાદક

ઈલ્યાસ ગુલામમુહમ્મદ આદમ સાલેહ પટેલ (ખાનપુરી)

પ્રકાશક

હઝરત મવલાના ઈસ્માઈલ વલી ભૂતા સા. (દા.બ.)

સ્થાપક તથા મોહતમિમ

જામિઅતુલ બનાત ટંકારીઆ

મુ.પો. ટંકારીઆ,

તા. જિ. ભરૂચ (ગુજરાત)

પ્રકરણ (૭૯)

સૂરએ નાઝિઆત

સૂરએ નાઝિઆત મક્કામાં નાઝિલ થઈ, તેની ૪૬ આયતો અને બે રુકૂઅ્ છે.

આયતો : (સૂરએ નાઝિઆત : આયત નં. ૧ થી ૪૬)

اٰيَاتُهَا ٤٦ — ٧٩ سُوْرَةُ النّٰزِعٰتِ مَكِّيَّةٌ ٨١ — رُكُوْعَاتُهَا ٢

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

وَالنّٰزِعٰتِ غَرْقًا ۙ﴿١﴾ وَّالنّٰشِطٰتِ نَشْطًا ۙ﴿٢﴾ وَّالسّٰبِحٰتِ سَبْحًا ۙ﴿٣﴾ فَالسّٰبِقٰتِ
سَبْقًا ۙ﴿٤﴾ فَالْمُدَبِّرٰتِ اَمْرًا ۘ﴿٥﴾ يَوْمَ تَرْجُفُ الرَّاجِفَةُ ۙ﴿٦﴾ تَتْبَعُهَا
الرَّادِفَةُ ؕ﴿٧﴾ قُلُوْبٌ يَّوْمَئِذٍ وَّاجِفَةٌ ۙ﴿٨﴾ اَبْصَارُهَا خَاشِعَةٌ ۘ﴿٩﴾ يَقُوْلُوْنَ ءَاِنَّا
لَمَرْدُوْدُوْنَ فِي الْحَافِرَةِ ؕ﴿١٠﴾ ءَاِذَا كُنَّا عِظَامًا نَّخِرَةً ؕ﴿١١﴾ قَالُوْا تِلْكَ اِذًا كَرَّةٌ
خَاسِرَةٌ ۘ﴿١٢﴾ فَاِنَّمَا هِيَ زَجْرَةٌ وَّاحِدَةٌ ۙ﴿١٣﴾ فَاِذَا هُمْ بِالسَّاهِرَةِ ؕ﴿١٤﴾ هَلْ اَتٰىكَ حَدِيْثُ
مُوْسٰى ۘ﴿١٥﴾ اِذْ نَادٰىهُ رَبُّهٗ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى ۚ﴿١٦﴾ اِذْهَبْ اِلٰى فِرْعَوْنَ
اِنَّهٗ طَغٰى ۖ﴿١٧﴾ فَقُلْ هَلْ لَّكَ اِلٰٓى اَنْ تَزَكّٰى ۙ﴿١٨﴾ وَاَهْدِيَكَ اِلٰى رَبِّكَ فَتَخْشٰى ۚ﴿١٩﴾
فَاَرٰىهُ الْاٰيَةَ الْكُبْرٰى ۖ﴿٢٠﴾ فَكَذَّبَ وَعَصٰى ۖ﴿٢١﴾ ثُمَّ اَدْبَرَ يَسْعٰى ۖ﴿٢٢﴾ فَحَشَرَ
فَنَادٰى ۖ﴿٢٣﴾ فَقَالَ اَنَا رَبُّكُمُ الْاَعْلٰى ۖ﴿٢٤﴾ فَاَخَذَهُ اللّٰهُ نَكَالَ الْاٰخِرَةِ وَالْاُوْلٰى ؕ﴿٢٥﴾
اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَعِبْرَةً لِّمَنْ يَّخْشٰى ؕ﴿٢٦﴾ ءَاَنْتُمْ اَشَدُّ خَلْقًا اَمِ السَّمَآءُ ؕ بَنٰىهَا ﴿٢٧﴾
رَفَعَ سَمْكَهَا فَسَوّٰىهَا ۙ﴿٢٨﴾ وَاَغْطَشَ لَيْلَهَا وَاَخْرَجَ ضُحٰىهَا ﴿٢٩﴾ وَالْاَرْضَ بَعْدَ ذٰلِكَ
دَحٰىهَا ؕ﴿٣٠﴾ اَخْرَجَ مِنْهَا مَآءَهَا وَمَرْعٰىهَا ﴿٣١﴾ وَالْجِبَالَ اَرْسٰىهَا ۙ﴿٣٢﴾ مَتَاعًا لَّكُمْ وَ

لِاَنْعَامِكُمْ ؕ ﴿٣٣﴾ فَاِذَا جَآءَتِ الطَّآمَّةُ الْكُبْرٰى ۖ ﴿٣٤﴾ يَوْمَ يَتَذَكَّرُ الْاِنْسَانُ مَا
سَعٰى ۙ ﴿٣٥﴾ وَبُرِّزَتِ الْجَحِيْمُ لِمَنْ يَّرٰى ﴿٣٦﴾ فَاَمَّا مَنْ طَغٰى ۙ ﴿٣٧﴾ وَاٰثَرَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا ۙ ﴿٣٨﴾
فَاِنَّ الْجَحِيْمَ هِيَ الْمَاْوٰى ؕ ﴿٣٩﴾ وَاَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهٖ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ
الْهَوٰى ۙ ﴿٤٠﴾ فَاِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَاْوٰى ؕ ﴿٤١﴾ يَسْـَٔلُوْنَكَ عَنِ السَّاعَةِ اَيَّانَ مُرْسٰىهَا ؕ ﴿٤٢﴾
فِيْمَ اَنْتَ مِنْ ذِكْرٰىهَا ؕ ﴿٤٣﴾ اِلٰى رَبِّكَ مُنْتَهٰىهَا ؕ ﴿٤٤﴾ اِنَّمَآ اَنْتَ مُنْذِرُ مَنْ
يَّخْشٰىهَا ؕ ﴿٤٥﴾ كَاَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَهَا لَمْ يَلْبَثُوْٓا اِلَّا عَشِيَّةً اَوْ ضُحٰىهَا ﴿٤٦﴾ ع

તરજુમો / તફસીર :

અલ્લાહના નામથી શરૂ કરું છું જે ઘણો જ દયાળુ અને કૃપાળુ છે.

સખ્તાઈ સાથે પ્રાણને ખેંચી કાઢનાર (ફરિશ્તાઓ)ના સોગંદ ! (૧) અને બંધન ખોલી પ્રાણને છોડવી લેનાર (ફરિશ્તાઓ)ના સોગંદ ! (૨) અને ઉતાવળથી (હવામાં) તરનાર (ફરિશ્તાઓ)ના સોગંદ ! (૩) (પછી અલ્લાહનો હુકમ લેવા માટે) દોડીને આગળ વધનાર (ફરિશ્તાઓ)ના સોગંદ! (૪) પછી હુકમસર કામની વ્યવસ્થા કરનાર (ફરિશ્તાઓ)ના સોગંદ ! (કે કિયામત થઈને જ રહેશે.) (૫) તે દિવસે ધ્રુજી ઉઠનારી (પૃથ્વી) ધ્રુજી ઉઠશે (૬) (અને) બીજી (હાલત) તેની પાછળ આવશે. (૭) તે દિવસે ઘણાં (માણસોનાં) દિલ ધડકતાં હશે. (૮) તેઓની આંખો (શરમથી) ઢળેલી હશે. (૯) છતાં કાફિરો કહે છે કે શું અમે (મર્યા પછી) આગલી સ્થિતિમાં ફેરવાઈશું ? (૧૦) શું જ્યારે અમે ખોખરાં હાડકાં થઈ જઈશું ? (૧૧) (આમ આશ્ચર્ય) કરતાં બોલ્યા ત્યારે તો આ પાછા ફરવું (અમારા માટે) બહુ નુકસાન ભર્યું હશે. (૧૨) બસ તે તો એક સખત અવાજ હશે. (૧૩) પછી તત્કાળ તેઓ મેદાનમાં હાજર થશે. (૧૪) (હે નબી સલ. !) શું આપને મૂસા (અલૈ.)ની વાત પહોંચી છે ? (૧૫) જ્યારે કે આપના પરવરદિગારે તે પવિત્ર મેદાનમાં આપને પુકાર્યો જેનું નામ તુવા છે. (૧૬) (હુકમ કર્યો કે) ફિરઔનની પાસે જાઓ, કે તેણે બહુ માથું ઉઠાવ્યું છે. (૧૭) પછી તેને કહો કે શું તારી ઈચ્છા છે કે તું (શિર્કથી) પાક થાય ? (૧૮) તેમજ

હું તને તારા પરવરદિગારનો માર્ગ બતાવું કે જેથી તું અલ્લાહથી ડરવા લાગે. (૧૯) ફરી (ત્યાં જઈ) તેને (નુબુવ્વતની) મહાન નિશાની દેખાડી (૨૦) તો ફિરઔને આપને જૂઠાડયા અને આપનું કહેવું માન્યું નહિ. (૨૧) ફરી તે (મૂસા અલૈ.થી) પીઠ ફેરવી (વિરુદ્ધતાની) કોશિશમાં લાગ્યો. (૨૨) ફરી લોકોને એકઠા કર્યા. પછી (તેઓની સામે) જુસ્સાભેર ભાષણ કર્યું (૨૩) ત્યારે તે બોલ્યો, હું જ તમારો સર્વોપરી પાલનહાર છું. (૨૪) પછી અલ્લાહે તેને આખિરતની તેમજ દુનિયાની શિક્ષામાં પકડી લીધો. (૨૫) બેશક, આ (બનાવ)માં તે માણસ માટે વિચારનો મોકો છે કે જેને (અલ્લાહનો) ડર હોય. (૨૬) શું તમને (બીજી વાર) બનાવવું મુશ્કેલ છે કે આકાશને ? અલ્લાહે તેને (એવી રીતે) બનાવ્યું (કે) (૨૭) તેની છત (પૃથ્વીથી) ઊંચી રાખી, પછી તેને વ્યવસ્થિત કર્યું (૨૮) અને તેની રાતને અંધકારમય તથા દિવસને પ્રકાશમય બનાવ્યો (૨૯) અને તે પછી પૃથ્વીને પાથરી દીધી. (૩૦) તેમાંથી તેનું પાણી તથા તેનો ચારો કાઢયો (૩૧) અને (તેની ઉપર) પહાડોને કાયમ કર્યા. (૩૨) (આ સર્વે) તમારા અને તમારા પશુઓના આરામ માટે (કર્યું) (૩૩) પછી જ્યારે મહાન આફત આવશે (૩૪) જે દિવસે કે માણસ પોતાનું (આ'માલનામું જોઈ) પોતાની કરણીને યાદ કરશે (૩૫) અને જહન્નમને (એ રીતે) કાઢી જાહેર કરવામાં આવશે, કે જે ચાહે તે જુએ. (૩૬) પછી જે માણસે (હક વાતથી) મોઢું ફેરવ્યું હશે (૩૭) અને (આખિરતને ભૂલી) દુન્યવી જીવનને શ્રેષ્ઠતા આપી હશે (૩૮) તો તેને જહન્નમમાં જ સ્થાન મળશે (૩૯) અને જે કોઈ (આખિરતમાં) પોતાના પરવરદિગારની રૂબરૂ ઊભા રહેવાથી (આ દુનિયામાં) ડર્યા હશે અને મનને (ખરાબ) વાસનાથી રોકયું હશે (૪૦) તો જન્નત તેનું ઠેકાણું હશે. (૪૧) (હે નબી ﷺ !) આ લોકો આપને કિયામત વિશે પૂછે છે કે તે ક્યારે કાયમ થશે? (૪૨) (પણ) તેના વર્ણનથી તેમને શું સંબંધ ! (૪૩) આપના પરવરદિગારના તરફ જ તે(ના જ્ઞાન)નો અંત છે. (૪૪) આપ તો માત્ર તે માણસને (ત્યાંનો) ભય સંભળાવનાર છે, જે તેનાથી ડરે છે. (૪૫) (આ ઉતાવળિયા લોકો) જે દિવસે તે (કિયામત)ને જોશે ત્યારે તેઓને એવું લાગશે કે (દુનિયામાં) માત્ર એક સાંજ અથવા સવાર એટલું જ થોભ્યા હતા. (૪૬)

વિસ્તૃત વિવરણ :

وَالنّٰزِعٰتِ غَرْقًا માં نَازِعَاتُ એ نَزْعٌ થી બને છે જેનો અર્થ કોઈ વસ્તુને ખેંચીને કાઢવાનો થાય છે અને غــرقــا (ગરકન) તેની તાકીદ માટે છે, કારણ કે غــرق અને اغــراق નો અર્થ કોઈ કામમાં પૂરી શક્તિ અને ક્ષમતા ખર્ચ કરવાનો થાય છે. રૂઢિપ્રયોગમાં કહેવામાં આવે છે اَغْرَقَ النَّازِعُ فِی الْقَوْسِ એટલે કે કમાન ખેંચનારાએ તેને ખેંચવામાં પોતાની સંપૂર્ણ શક્તિ અને ક્ષમતા લગાવી દીધી. આ સૂરતની શરૂઆતમાં ફરિશ્તાઓની અમુક સિફતો, લક્ષણો અને પરિસ્થિતિઓ વર્ણન કરીને તેમની કસમ ખાવામાં આવી છે અને કસમનો જવાબ પરિસ્થિતિ પ્રમાણે સુષુપ્ત કરવામાં આવ્યો. તેનાથી ભાવાર્થ કયામત અને હશ્ર નશ્રનું નિશ્ચિતપણે ઉપસ્થિત થવું છે. ફરિશ્તાઓની કસમ કદાચ એ યોગ્યતા આધારે ખાવામાં આવી છે કે જો કે ફરિશ્તાઓ અત્યારે પણ સમગ્ર દુનિયાના વ્યવસ્થાપનતંત્રમાં સામેલ રાખવામાં આવ્યા છે અને પોતપોતાને સોંપવામાં આવેલ સેવાઓ બજાવી રહ્યા છે પરંતુ કયામતના દિવસે ભૌતિક કાર્ય કારણોના બધા સંબંધો સમાપ્ત થઈ જશે અને અસામાન્ય પરિસ્થિતિઓ તથા ઘટનાઓ બનશે અને આ ઘટનાઓમાં આ ફરિશ્તાઓ જ કામ કરશે.

ફરિશ્તાઓના આ સ્થળે પાંચ લક્ષણો એવા વર્ણન કરવામાં આવ્યા છે જેનો સંબંધ માનવીના મૃત્યુ અને સકરાંતના સમય સાથે છે, તેનો હેતુ તો કયામત સત્ય હોવાનું વર્ણન કરવાનો છે, તેની શરૂઆત માનવીના મૃત્યુથી કરવામાં આવી તો દરેક માનવીની મોત પોતે તેના માટે એક પ્રકારની કયામત છે અને કયામતની માન્યતામાં તેની ઘણી મોટી દખલગીરી છે. આ પાંચ સિફતોમાંથી પ્રથમ સિફત اَلــنّٰــزِعٰــتِ غَـرْقًــا એટલે કે પૂરી તાકાતથી ખેંચીને કાઢી લેનારા. તેનો ભાવાર્થ તે અઝાબના ફરિશ્તાઓ છે જે કાફિરોની રૂહ ખૂબ સખ્તીથી કાઢી લે છે. તેનો ભાવાર્થ તે રૂહાની કઠોરતા અને તકલીફ છે, એવું જરૂરી નથી કે જોનારને પણ આ કઠોરતાનો આભાસ થાય, તેથી ઘણા સમયે એવું પણ જોવા મળે છે કે કાફિરની રૂહ દેખીતી રીતે તો સરળતાથી નીકળે છે પરંતુ એ સરળતા આપણી જોવાની દૃષ્ટિમાં છે જે સખ્તી તેની રૂહ ઉપર થઈ રહી છે તેને કોઈ જોઈ શકતું નથી. તે તો માત્ર અલ્લાહ તઆલાના ખબર આપવાથી જાણ થઈ શકે છે, તેથી આ વાક્યમાં

આ ખબર આપવામાં આવી કે કાફિરોની રૂહને ખેંચીને કઠોરતાથી કાઢવામાં આવે છે. બીજી સિફત છે, وَالنّٰشِطٰتِ نَشْطًا તેમાં نَاشِطَاتُ એ نشط થી બને છે જેનો અર્થ બંધનો ખોલી નાંખવાનો થાય છે. જે વસ્તુમાં પાણી હોય અથવા હવા વગેરે ભરી હોય તેનું બંધન ખોલવાથી તે પાણી વગેરે સરળતાથી નીકળી જાય છે, તેમાં મો'મિનની રૂહ નીકળવા સાથે તેને સરખાવીને બતાવ્યું કે તે ફરિશ્તાઓ મો'મિનની રૂહ કબ્જે કરવા ઉપર નિયુક્ત કરવામાં આવેલા છે તેઓ ખૂબ સરળતાથી તેને કબ્જે કરે છે, જરા પણ સખ્તી કરતા નથી. અહીંયાં પણ રૂહાની સરળતા ભાવાર્થ સ્વરૂપે છે, શારીરિક નહીં. તેથી કોઈ મુસલમાન બલકે ખૂબ નેક બંદાને મોતના સમયે સકરાંતમાં અને રૂહ નીકળવામાં ખૂબ મોડું થાય છે તેથી એવું કહી શકાતું નથી કે તેના ઉપર સખ્તી થઈ રહી છે ભલે શારીરિક રીતે તે કઠણાઈ જોઈ શકાતી હોય. મૂળ કારણ એ છે કે કાફિરને સકરાંતના સમયથી જ બરઝખનો અઝાબ સામે આવી જાય છે, તેની રૂહ તેનાથી ગભરાઈને બદનમાં સંતાવા ઈચ્છે છે પરંતુ ફરિશ્તા તેને ખેંચીને કાઢી લે છે અને મો'મિનની રૂહની સામે આલમે બરઝખનો સવાબ નેઅ્મતો અને ખુશખબરીઓ આવે છે તો તેની રૂહ ખૂબ ઝડપથી તે તરફ જવા ઈચ્છે છે.

ફરિશ્તાઓનું ત્રીજું લક્ષણ وَالسّٰبِحٰتِ سَبْحًا બતાવ્યું છે જેમાં سَبْحٌનો શાબ્દિક અર્થ "તરવાનો" થાય છે. આ સ્થળે ભાવાર્થ ખૂબ ઝડપથી ચાલવાનો છે, જેમકે દરિયામાં કોઈ આડશ કે પહાડ અડચણ નથી હોતી તરનાર અથવા વહાણ ચલાવનાર સીધો પોતાની ઈચ્છિત મંઝિલ તરફ ચાલ્યો જાય છે એ જ પ્રમાણે ફરિશ્તાઓની આ સિફત છે કે તેઓ પણ ખૂબ ઝડપથી જનારા છે. આ પણ મોતના ફરિશ્તાઓ વિશે ઉલ્લેખ છે કે માણસની રૂહ કબ્જે કર્યા પછી તેઓ તેને ઝડપથી આસમાન તરફ લઈ જાય છે.

ચોથી સિફત فَالسّٰبِقٰتِ سَبْقًا છે, તેનો ભાવાર્થ એ છે કે પછી આ રૂહ જે ફરિશ્તાઓના કબ્જામાં છે તેના સારા અને બુરા ઠેકાણા ઉપર પહોંચાડવા માટે ખૂબ ઉતાવળ અને ઝડપથી કામ લે છે. મો'મિનની રૂહને જન્નતની હવાઓ અને નેઅ્મતોના સ્થળોમાં તથા કાફિરની રૂહને દોઝખની હવાઓ અને અઝાબોના સ્થળો ઉપર પહોંચાડી દેવામાં આવે છે.

પાંચમી સિફત فَالْمُدَبِّرٰتِ اَمْرًا છે, અલ્લાહના હુકમોનું પાલન કરનાર તથા તેના ઉપર અમલવારી કરનારા એટલે કે આ મોતના ફરિશ્તાઓનું અંતિમ કામ એ હશે કે જે રૂહને સવાબ અને રાહત દેવાનો હુકમ થયો હશે તેના માટે રાહતનો સામાન એકઠો કરી આપે અને જેને અઝાબ અને તકલીફમાં નાંખવાનો હુકમ થશે તેના માટે તેની વ્યવસ્થા કરી આપે.

કબ્રમાં સવાબ અને અઝાબ :

મોતના સમયે ફરિશ્તાઓનું આવવું અને માનવીની રૂહને કબ્જે કરીને આસમાન તરફ લઈ જવું પછી તેને સારા અથવા ખરાબ ઠેકાણે ઝડપથી પહોંચાડી દેવું અને ત્યાં સવાબ અને અઝાબ, તકલીફ અને રાહતની વ્યવસ્થા કરવી આ પ્રસ્તુત આયતોથી સાબિત થઈ ગયું. આ કબ્રનો અઝાબ અને સવાબ એટલે કે બરઝખમાં થશે, હશ્રનો અઝાબ અને સવાબ ત્યાર પછી છે. સહીહ હદીષોમાં તેની ઘણી વિગતો ઉપસ્થિત છે. હઝરત બરાઅ્ બિન આઝીબ (રદિ.)ની એક લાંબી હદીષ મિશ્કાતમાં મુસ્નદે અહમદના હવાલાથી નકલ થઈ છે.

નફ્સ અને રૂહ વિશે હઝરત કાઝી ષનાઉલ્લાહ (રહ.)ની લાભદાયક તહકીક :

તફસીરે મઝહરીના હવાલાથી નફ્સ અને રૂહની વાસ્તવિકતા ઉપર અમુક વાક્યો સૂરએ હિજ્રની આયત ૨૯ હેઠળ પસાર થઈ ચૂકી છે. આ જ ક્રમની વધારે તહકીક અને ખુલાસો હઝરત કાઝી ષનાઉલ્લાહ પાનીપતી (રહ.)એ આ સ્થળે લખ્યો છે, જેનાથી ઘણી શંકાઓનો હલ થઈ જાય છે. તે એ કે પ્રસ્તુત હદીષથી સ્પષ્ટ થાય છે કે માણસનો નફ્સ એક જિસ્મે લતીફ (Refined body) છે જે તેના જિસ્મે કષીફ (Dense material body)માં રહે છે અને તે તેના ચાર ભૌતિક તત્ત્વોથી બને છે. ફિલોસોફી અને મૅડિકલ સાયન્સ તેને રૂહ કહે છે પરંતુ વાસ્તવમાં માનવીની રૂહ એક "રૂહે મુજર્રદ" (પવિત્ર આત્મા–Divine Spirit) છે જે તેના ભૌતિક શરીર એટલે કે નફ્સ સાથે એક ખાસ સંબંધ ધરાવે છે. આ ભૌતિક રૂહ એટલે કે નફ્સની જિંદગી પોતે આ અલ્લાહ તઆલાના હુકમ અને પવિત્ર આત્મા ઉપર નિર્ભર છે જેમકે તેને રૂહુલ રૂહ (રૂહની રૂહ) કહી શકાય છે

કે શરીરની જિંદગી નફ્સથી છે અને નફ્સની જિંદગી આ રૂહ ઉપર અવલંબિત છે. આ પવિત્ર આત્મા અને અલ્લાહ તઆલાના હુકમનો સંબંધ આ જ જિસ્મે લતીફ એટલે કે નફ્સની સાથે કરવામાં આવ્યો અને તે કઈ રીતે છે તેની વાસ્તવિકતાનું જ્ઞાન તેના પેદા કરનાર સિવાય કોઈને નથી અને આ જિસ્મે લતીફ જેનું નામ નફ્સ છે તેને અલ્લાહ તઆલાએ પોતાની કુદરતના એક અરીસા સ્વરૂપે બનાવ્યું છે કે જો તેને સૂર્યની સામે રાખવામાં આવે તો સૂર્યનો પ્રકાશ તેમાં એવી રીતે આવી જાય છે કે તે પોતે સૂર્યની જેમ પ્રકાશ ફેલાવે છે. માણસનો નફ્સ જો વહીની તા'લીમ પ્રમાણે મહેનત અને સંઘર્ષ કરે તો તે પણ પ્રકાશિત થઈ જાય છે, નહિતર તે જિસ્મે કષીફ (ભૌતિક શરીર)ની ખરાબ અસરોમાં સંડોવાઈ જાય છે. આ જ તે જિસ્મે લતીફ છે જેને ફરિશ્તાઓ ઉપર લઈ જાય છે અને પછી સન્માન સાથે નીચે લાવે છે જ્યારે કે તે રોશન થઈ ચૂક્યા છે, નહિતર આસમાનના દરવાજા તેના માટે ખૂલતા નથી, તેને ઉપરથી જ નીચે પટકી દેવામાં આવે છે. આ જ તે જિસ્મે લતીફ છે જેના વિશે પ્રસ્તુત હદીષમાં છે કે અમે તેને જમીનની માટીથી પેદા કર્યા, પછી તેમાં જ પાછા મેળવી દઈશું, પછી તેનાથી જ ફરીવાર સજીવન કરીશું. આ જ જિસ્મે લતીફ નેક અમલોથી પ્રકાશિત અને ખુશબૂદાર બને છે અને કુફ્ર તથા શિર્કથી બદબૂદાર બની જાય છે. બાકી પવિત્ર આત્મા તેનો સંબંધ જિસ્મે કષીફની સાથે જિસ્મે લતીફના માધ્યમથી એટલે કે નફ્સથી હોય છે તેના ઉપર મોત આવતી નથી. કબ્રનો અઝાબ અને સવાબ પણ આ જ જિસ્મે લતીફ એટલે કે નફ્સ સાથે સંબંધિત છે અને નફ્સનો સંબંધ કબ્ર સાથે રહે છે અને પવિત્ર આત્મા ઇલ્લિય્યિનમાં હોય છે તથા પવિત્ર આત્માને તેના સવાબ અને અઝાબથી સીધે સીધી અસર થાય છે. એ જ રીતે રૂહનું કબ્રમાં હોવું નફ્સના અર્થમાં સાચું છે અને તેને આલમે અરવાહ અથવા ઇલ્લિય્યિનમાં રહેવું રૂહે મુજર્રદ એટલે કે પવિત્ર આત્માના અર્થમાં સાચું છે, તેનાથી આ વિવિધ રિવાયતોનો સુમેળ સધાઈ જાય છે. વલ્લાહુ અઅ્લમુ.

આગળ કયામત ઉપસ્થિત થવાની અને તેમાં પ્રથમ સૂર ફૂંકાવાથી સમગ્ર વિશ્વના ફના થઈ જવાની પછી બીજા સૂરથી સમગ્ર વિશ્વના ફરીવાર પેદા થવાની બાબત ઉપર કાફિરોની શંકાઓ અને વ્યંગનો જવાબ ઉપસ્થિત છે. અંતે કહેવામાં આવ્યું, فَـاِذَا هُمْ بِالسَّاهِرَةِ તેમાં ساهره એ જમીનની સપાટીને કહેવામાં

આવે છે. કયામતમાં જે જમીન ફરીવાર પેદા કરવામાં આવશે તે એક સંપૂર્ણ સપાટ સપાટી હશે, તેમાં આડશ, પહાડ, ઈમારતો અથવા ગુફાઓ હશે નહીં. તેને જ ساهره કહેવામાં આવ્યું છે. ત્યાર પછી કયામતના ઈન્કારી કાફિરોની હઠધર્મી અને દુશ્મનાવટથી જે રસૂલે કરીમ ﷺને પીડા અને ત્રાસ થતો હતો તેના દિલાસા સ્વરૂપે ફિરઔન અને હઝરત મૂસા (અલૈ.)નો કિસ્સો વર્ણન કરવામાં આવ્યો છે કે વિરોધીઓનો આવો ત્રાસ અને પીડા આપના માટે કંઈ ખાસ નથી, અગાઉ થઈ ચૂકેલા અંબિયાઓને પણ મોટી મોટી પીડાઓ અને ત્રાસ આ વિરોધીઓથી પહોંચ્યો છે, તેમણે ધૈર્ય દાખવ્યું અને તમે પણ ધૈર્યથી કામ લો.

فَاَخَذَهُ اللّٰهُ نَكَالَ الْاٰخِرَةِ وَالْاُوْلٰى માં શબ્દ نكال (નકાલ) એવા અઝાબને કહેવામાં આવે છે જેને જોઈને બીજાઓને બોધપાઠ મળે અને બધા ડરી જાય. "નકાલે આખિરત" ફિરઔન માટે આખિરતનો અઝાબ છે અને "નકાલે ઊલા"થી ભાવાર્થ તે અઝાબ છે જે દુનિયામાં તેની સમગ્ર કોમના દરિયામાં ડૂબી જવાથી તેમને પહોંચ્યો. આગળ ફરી હશ્ર અને નશ્રના ઈન્કારીઓની આ શંકાઓનો રદિયો છે કે મર્યા અન માટી થયા પછી ફરી કઈ રીતે જીવીત કરવામાં આવશે તેમાં અલ્લાહ તઆલાએ આસમાન અને જમીન અને તેની અંદર પેદા કરેલ મહાન મખ્લૂકોનું વર્ણન કરીને ગાફેલ માનવીને તેના ઉપર ચેતવ્યા છે કે જે મહાન હસ્તીએ આટલી મહાન મખ્લૂકોનું શરૂઆતમાં સર્જન કર્યું અને તે પણ કોઈપણ પ્રકારના ભૌતિક યંત્રો કે ભૌતિક તત્ત્વો વિના; જો તે મહાન હસ્તી તેને નેસ્તો નાબૂદ કર્યા પછી ફરીવાર અસ્તિત્વ આપવા ઈચ્છે તો તમારા માટે આશ્ચર્યનું શું કારણ છે !? આગળ ફરી કયામતના દિવસની કઠણાઈ અને તે દિવસે દરેક માનવીના અમલોનું સામે આવી જવું અને જન્નતવાળાઓનું તથા જહન્નમવાળાઓનું બંને ઠેકાણાઓનું વર્ણન અને અંતે જન્નતવાળાઓની અને દોઝખવાળાઓની ખાસ ખાસ નિશાનીઓ વર્ણન કરી છે જેનાથી એક માનવી દુનિયામાં એ ફેંસલો કરી શકે છે કે આ બંધારણ પ્રમાણે મારું ઠેકાણું જન્નતમાં છે કે દોઝખમાં ! તેને બંધારણ એટલા માટે કહેવામાં આવ્યું છે કે કોઈની ભલામણથી અથવા સીધે સીધું અલ્લાહ તઆલાની રહમતથી કોઈ જહન્નમીને આઝાદ કરી જન્નતમાં પહોંચાડી દેવું જેમકે ઘણી બધી આયતો અને હદીષની રિવાયતો તેના ઉપર દલીલ કરે છે કે તે એક અપવાદરૂપ હુકમ છે નહિતર જન્નત અથવા

દોઝખના ઠેકાણાનું મૂળ બંધારણ તો તે જ છે જે આ આયતોમાં વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે.

પ્રથમ જન્નતવાળાઓની ખાસ નિશાનીઓ વર્ણન કરવામાં આવી તે બે છે, فَاَمَّا مَنْ طَغٰى وَاٰثَرَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا પ્રથમ طُغْيَانٌ એટલે કે અલ્લાહ તઆલા અને તેના રસૂલના હુકમોની પાબંદીના બદલે બળવાખોરી અપનાવવી, બીજું દુનિયાની જિંદગીને આખિરત ઉપર અગ્રતા આપવી. એટલે કે જ્યારે એવું કોઈ કામ સામે આવે કે તેને તેના અધિકાર અને ઈચ્છાથી દુનિયામાં તો આરામ અને લિજ્જત મળે છે પરંતુ આખિરતમાં તેના ઉપર અઝાબ નિશ્ચિત છે તે વખતે તો દુનિયાની લિજ્જતને અગ્રતા આપીને આખિરતની ચિંતાને નજરઅંદાજ કરી દે, જે વ્યક્તિ દુનિયામાં આ બે બલાઓમાં સંડોવાય છે તેના માટે કહેવામાં આવ્યું, فَاِنَّ الْجَحِيْمَ هِيَ الْمَاْوٰى એટલે કે જહન્નમ જ તેનું ઠેકાણું છે, ત્યારબાદ જન્નતવાળાઓની આ જ રીતે બે નિશાનીઓ બતાવી છે. وَاَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهٖ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوٰى પ્રથમ એ કે જે વ્યક્તિ દુનિયામાં પોતાના દરેક અમલ અને દરેક કામના સમયે એવો ડર રાખે કે મારે એક દિવસે હક્ક સુબ્હાનહુ વ તઆલા સામે રજુ થઈને આ અમલોનો હિસાબ આપવાનો થશે, બીજું જેણે પોતાના નફ્સને કાબૂમાં રાખ્યો, નાજાઈઝ ઈચ્છાઓથી તેને રોક્યો; જેણે દુનિયામાં આ બે લક્ષણો પ્રાપ્ત કરી લીધા કુર્આને કરીમે તેને આ ખુશખબરી આપી, فَاِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَاْوٰى એટલે કે જન્નત જ તેનું ઠેકાણું છે.

નફ્સના વિરોધ કરવાના ત્રણ દરજ્જાઓ :

પ્રસ્તુત આયતમાં જન્નતના ઠેકાણાની બે શરતો બતાવી છે અને વિચાર કરવામાં આવે તો તે પરિણામના આધારે એક જ છે. કારણ કે પ્રથમ શરત અલ્લાહ તઆલા સમક્ષ જવાબ આપવાનો ડર છે, બીજી શરત નફ્સને મનેચ્છાઓથી રોકવાનો છે અને વાસ્તવિકતા એ છે કે અલ્લાહ તઆલાનો ડર જ નફ્સને મનેચ્છાઓથી રોકનારી વસ્તુ છે. હઝરત કાઝી ષનાઉલ્લાહ પાનીપતી (રહ.)એ તફસીરે મઝહરીમાં લખ્યું છે કે મનેચ્છાઓનો વિરોધ કરવાના ત્રણ દરજ્જા છે.

પ્રથમ દરજ્જો :

માનવી તે બાતિલ અને જૂઠા અકીદાઓથી બચી જાય જે જાહેર નુસૂસ

અને પૂરોગામી બઝુર્ગોના ઈજ્માઅ્ વિરુદ્ધ હોય. આ દરજ્જામાં પહોંચીને તે સુન્ની મુસલમાન કહેવડાવવાનો હકદાર થઈ જાય છે.

બીજો દરજ્જો :

તે કોઈ ગુનાહ અને પાપાચારનો ઈરાદો કરે, પછી તેને એ વાત યાદ આવી જાય કે મારે અલ્લાહ તઆલા સામે હિસાબ આપવાનો છે અને એ વિચારની બીનાએ તે ગુનાહને છોડી દે, આ જ મધ્યમ કક્ષાની બીજા નંબરની પૂર્ણતા છે કે માનવી શંકાઓથી અને ભ્રમણાઓથી પણ બચે અને જે મબાહ અને જાઈઝ કામમાં મશ્ગૂલ થવાથી તેને નાજાઈઝ કામમાં સપડાઈ જવાનો ભય ઉપસ્થિત થાય તો તે જાઈઝ કામ પણ છોડી દે. જેમકે, હઝરત નુઅ્માન બિન બશીર (રદિ.)ની હદીષમાં છે કે રસૂલુલ્લાહ ﷺએ ફરમાવ્યું કે જેણે શંકાઓ અને ભ્રમણાઓથી પોતાને બચાવી લીધો તેણે પોતાની આબરૂ અને દીનને બચાવી લીધો અને જે વ્યક્તિ ભ્રમણાઓમાં સપડાઈ ગયો તે અંતે હરામ કામોમાં સંડોવાઈ જશે. આ ભ્રમણાઓ અને શંકાઓથી ભાવાર્થ બે કામો છે જેમાં જાઈઝ અને નાજાઈઝ હોવાની બંને સંભાવનાઓ ઉપસ્થિત છે. એટલે કે અમલ કરનારને એ શંકા થાય કે મારા માટે આ કામ જાઈઝ છે કે નાજાઈઝ ? દાખલા તરીકે એક વ્યક્તિ બીમાર છે, વૂઝુ કરવાની શક્તિ તો છે પરંતુ તેને એ બાબતનો પૂરો વિશ્વાસ નથી કે મારા માટે આવી હાલતમાં વૂઝુ કરવું નુકસાનકારક છે તો તેના માટે તયમ્મુમનું જાઈઝ હોવું અથવા નાજાઈઝ હોવું શંકાસ્પદ બની ગયું. એ જ પ્રમાણે ઊભા થઈને નમાઝ તો પઢી શકે છે પરંતુ તેમાં ખૂબ તકલીફ અને મહેનત છે એટલા માટે તેને એવી શંકા થઈ કે બેસીને નમાઝ મારા માટે જાઈઝ છે કે નહીં? આવી પરિસ્થિતિમાં શંકાસ્પદ વસ્તુને છોડીને નિશ્ચિત ચોક્કસ જાઈઝ હોવાને અપનાવવું તકવો છે અને નફ્સનો વિરોધ કરવાનો મધ્યમ કક્ષાનો દરજ્જો આ જ છે.

મકાઇદે નફ્સ (નફ્સની યુક્તિ પ્રયુક્તિ) :

નફ્સનો વિરોધ તે વસ્તુઓમાં કરવો જે ખુલ્લમ ખુલ્લા ગુનાહ અને બુરાઈ છે, આ બાબત જો કોઈ પ્રયત્ન કરે તો પોતે પણ તેમાં સ્વૈચ્છાએ સફળતા મળે છે પરંતુ નફ્સની એક ભ્રમણા તે છે જે ઈબાદતો અને નેક કામોમાં સામેલ થઈ જાય

છે જેમકે રિયાકારી, દેખાડો, નામના, આત્મશ્લાઘા વગેરે આ એવા મહાન ગુનાહ અને સખત પ્રકારની નફ્સની ભ્રમણા છે જેમાં માનવી મોટે ભાગે પોતે પણ ધોકો ખાઈ બેસે છે કે પોતાના અમલને સાચો અને ઠીક સમજતો રહે છે અને આ જ તે નફ્સની ભ્રમણા અને યુક્તિ છે જેનો વિરોધ સૌથી પ્રથમ અને સૌથી વધારે આવશ્યક છે પરંતુ તેનાથી બચવાનો સાચો ઈલાજ અને તેની પ્રભાવશાળી રીત તે છે કે તે કોઈ એવા શૈખે કામિલને શોધે જે કોઈ નિષ્ણાત શૈખની સેવામાં રહીને સંઘર્ષ કરી નફ્સની ઐબો અને ખામીઓથી ઈલાજનો માહેર હોય. પોતાને તેમના હવાલે કરે અને તેમના સલાહ મશ્વરા ઉપર અમલ કરે.

શૈખ ઈમામ હઝરત યાકૂબ કરખી (રહ.) કહે છે કે હું મારી શરૂઆતની ઉંમરમાં સુથાર હતો, લાકડાંનું કામ કરતો હતો, મેં પોતાના નફ્સમાં આળસ અને અંતરાત્મામાં એક પ્રકારનો અંધકાર અનુભવ્યો તો ઈરાદો કર્યો કે અમુક દિવસ રોઝા રાખું જેથી આ અંધકાર અને આળસ દૂર થઈ જાય. સંજોગવસાત્ તે જ રોઝાઓની હાલતમાં એક દિવસ હું ઈમામ બહાઉદ્દીન નક્શબંદી (રહ.)ની સેવામાં હાજર થયો. શૈખે મહેમાનો માટે ભોજન મંગાવ્યું અને મને પણ ખાવાનો હુકમ આપ્યો અને કહ્યું, ઘણો જ ખરાબ તે વ્યક્તિ છે જે પોતાની મનેચ્છાઓનો બંદો છે જે તેને ગુમરાહ કરે અને કહ્યું, ભોજન કરી લેવું તે રોઝા કરતાં ઉત્તમ છે જે નફ્સની ભ્રમણા એટલે કે મનેચ્છા સાથે હોય. તે વખતે મને અનુભૂતિ થઈ કે મારો નફ્સ આત્મશ્લાઘાનો શિકાર થઈ રહ્યો હતો જેને શૈખે અનુભવ્યો અને મને એ વાત જ્ઞાત થઈ ગઈ કે ઝિક્ર અને શુગલ તથા નફલી ઈબાદતોમાં કોઈ શૈખે કામિલની પરવાનગી અને માર્ગદર્શન આવશ્યક છે, કારણ કે તે નફ્સની યુક્તિ પ્રયુક્તિઓથી વાકેફ હોય છે જે નફલી અમલોમાં કોઈ નફ્સની યુક્તિ સામેલ હશે તેનાથી તે રોકશે, તે સમયે મેં હઝરત શૈખ નક્શબંદી (રહ.)થી વિનંતી કરી કે હઝરત જો એવા શૈખ જેને પરિભાષામાં ફાફી ફિલ્લાહ અને બાકી બિલ્લાહ કહેવામાં આવે છે તે કોઈને ન મળે તો શું કરે ? શૈખ (રહ.)એ કહ્યું કે તેણે વધારે પ્રમાણમાં ઈસ્તેગફાર કરવો જોઈએ અને દરેક નમાઝ પછી વીસ ઈસ્તેગફાર કરવાની પાબંદી કરે જેથી પાંચ વખતે સો વખતે ઈસ્તેગફાર થઈ જાય. કારણ કે રસૂલે કરીમ ﷺનો ઈરશાદ છે કે અમુક સમયે હું પોતાના દિલમાં અજંપો

અનુભવું છું અને હું દરરોજ અલ્લાહ તઆલાથી સો વખતે ઈસ્તેગફાર એટલે કે મા'ફી માંગું છું.

ત્રીજો ઉચ્ચ દરજ્જો નફ્સના વિરોધનો તથા મનેચ્છાઓનો એ છે કે ઝિક્ર મોટા પ્રમાણમાં કરે અને સંઘર્ષ તથા રિયાઝત દ્વારા પોતાના નફ્સને એવો સ્વચ્છ બનાવી લે કે તેમાં તે નફ્સની ભ્રમણા બાકી ન રહે જે માનવીને બુરાઈ તરફ આકર્ષે છે. આ વિલાયતનું સ્થાન છે અને આ તે જ વ્યક્તિને પ્રાપ્ત થાય છે જેને સૂફિયા પરિભાષામાં "ફાફી ફિલ્લાહ" અને "બાકી બિલ્લાહ" કહેવામાં આવે છે. આ જ લોકો કુર્આનની આ આયતના ભાવાર્થ સાથે બંધ બેસે છે જે શયતાનને સંબોધન કરીને કહેવામાં આવી છે, إِنَّ عِبَادِىْ لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ એટલે કે મારા ખાસ બંદાઓ ઉપર તારો કાબૂ ચાલી શકશે નહીં અને આ જ તે સંદર્ભ છે તે હદીષનો જેમાં રસૂલે કરીમ ﷺએ ફરમાવ્યું છે لَايُؤْمِنُ اَحَدُكُمْ حَتّٰى يَكُوْنَ هَوَاهُ تَبْعًا لِّمَا جِئْتُ بِهٖ એટલે કે તમારામાં કોઈ વ્યક્તિ ત્યાં સુધી મો'મિન કામિલ નથી થઈ શકતો જ્યાં સુધી કે તેની મનેચ્છાઓ મારી તા'લીમના તા'બે ન થઈ જાય, اَللّٰهُمَّ ارْزُقْنَاهُ بِفَضْلِكَ وَكَرَمِكَ

સૂરતના અંતે કાફિરોના આ શંકાયુક્ત સવાલનો જવાબ આપવામાં આવ્યો છે કે તેઓ રસૂલે કરીમ ﷺને કયામતની નિશ્ચિત તારીખ અને સમય બતાવવાનો આગ્રહ કરતા હતા. જવાબનો ખુલાસો એ છે કે તેને અલ્લાહ તઆલાએ પોતાની ઉચ્ચ કક્ષાની હિકમતથી માત્ર પોતાની જાત માટે ખાસ રાખ્યું છે, તેની ખબર કોઈ ફરિશ્તા અથવા રસૂલને આપવામાં આવી નથી એટલા માટે આ માંગણી વ્યર્થ છે.

تَمَّتْ سُوْرَةُ النَّازِعَاتِ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ ٢ شَعْبَانُ ١٣٩١ھ دُوْ شَنْبَهْ

અલ્હમ્દુલિલ્લાહ સૂરએ નાઝિઆત પૂર્ણ થઈ.

તારીખ : ૧૭ ડિસેમ્બર ૨૦૧૪ મુતાબિક ૨૫ સફર ૧૪૩૬ હિજરી.

ગુજરાતી અનુવાદક : ઈલ્યાસ પટેલ ખાનપુરી

કુર્આનની સર્વગ્રાહી તફસીર (વિવરણ)

મઆરિફુલ કુર્આન

ગુજરાતી

મૂળ લેખક

હઝરત મવલાના મુફતી મુહમ્મદ શફીઅ્ સા. (રહ.)

અનુવાદક

ઈલ્યાસ ગુલામમુહમ્મદ આદમ સાલેહ પટેલ (ખાનપુરી)

પ્રકાશક

હઝરત મવલાના ઈસ્માઈલ વલી ભૂતા સા. (દા.બ.)

સ્થાપક તથા મોહતમિમ

જામિઅતુલ બનાત ટંકારીઆ

મુ.પો. ટંકારીઆ,

તા. જિ. ભરૂચ (ગુજરાત)

પ્રકરણ (૮૦)

સૂરએ અબસ

સૂરએ અબસ મક્કામાં નાઝિલ થઈ, તેની ૪૨ આયતો અને એક રુકૂઅ્ છે.

આયતો : (સૂરએ અબસ : આયત નં. ૧ થી ૪૨)

آیاتها ۴۲ ۸۰ سُوْرَةُ عَبَسَ مَكِّيَّةٌ ۲۴ رکوعها ۱

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

عَبَسَ وَتَوَلّٰىٓ ۙ﴿۱﴾ اَنْ جَآءَهُ الْاَعْمٰى ؕ﴿۲﴾ وَمَا يُدْرِيْكَ لَعَلَّهٗ يَزَّكّٰىٓ ۙ﴿۳﴾ اَوْ يَذَّكَّرُ
فَتَنْفَعَهُ الذِّكْرٰى ؕ﴿۴﴾ اَمَّا مَنِ اسْتَغْنٰى ۙ﴿۵﴾ فَاَنْتَ لَهٗ تَصَدّٰى ؕ﴿۶﴾ وَمَا عَلَيْكَ اَلَّا
يَزَّكّٰى ؕ﴿۷﴾ وَاَمَّا مَنْ جَآءَكَ يَسْعٰى ۙ﴿۸﴾ وَهُوَ يَخْشٰى ۙ﴿۹﴾ فَاَنْتَ عَنْهُ تَلَهّٰى ۚ﴿۱۰﴾ كَلَّآ اِنَّهَا
تَذْكِرَةٌ ۚ﴿۱۱﴾ فَمَنْ شَآءَ ذَكَرَهٗ ﴿۱۲﴾ فِيْ صُحُفٍ مُّكَرَّمَةٍ ۙ﴿۱۳﴾ مَّرْفُوْعَةٍ مُّطَهَّرَةٍ ۙ﴿۱۴﴾
بِاَيْدِيْ سَفَرَةٍ ۙ﴿۱۵﴾ كِرَامٍ بَرَرَةٍ ؕ﴿۱۶﴾ قُتِلَ الْاِنْسَانُ مَآ اَكْفَرَهٗ ؕ﴿۱۷﴾ مِنْ اَيِّ
شَيْءٍ خَلَقَهٗ ؕ﴿۱۸﴾ مِنْ نُّطْفَةٍ ؕ خَلَقَهٗ فَقَدَّرَهٗ ۙ﴿۱۹﴾ ثُمَّ السَّبِيْلَ يَسَّرَهٗ ۙ﴿۲۰﴾ ثُمَّ
اَمَاتَهٗ فَاَقْبَرَهٗ ۙ﴿۲۱﴾ ثُمَّ اِذَا شَآءَ اَنْشَرَهٗ ؕ﴿۲۲﴾ كَلَّا لَمَّا يَقْضِ مَآ اَمَرَهٗ ؕ﴿۲۳﴾ فَلْيَنْظُرِ
الْاِنْسَانُ اِلٰى طَعَامِهٖٓ ۙ﴿۲۴﴾ اَنَّا صَبَبْنَا الْمَآءَ صَبًّا ۙ﴿۲۵﴾ ثُمَّ شَقَقْنَا الْاَرْضَ
شَقًّا ۙ﴿۲۶﴾ فَاَنْۢبَتْنَا فِيْهَا حَبًّا ۙ﴿۲۷﴾ وَّعِنَبًا وَّقَضْبًا ۙ﴿۲۸﴾ وَّزَيْتُوْنًا وَّنَخْلًا ۙ﴿۲۹﴾ وَّحَدَآئِقَ
غُلْبًا ۙ﴿۳۰﴾ وَّفَاكِهَةً وَّاَبًّا ۙ﴿۳۱﴾ مَّتَاعًا لَّكُمْ وَلِاَنْعَامِكُمْ ؕ﴿۳۲﴾ فَاِذَا جَآءَتِ الصَّآخَّةُ ﴿۳۳﴾ يَوْمَ
يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ اَخِيْهِ ۙ﴿۳۴﴾ وَاُمِّهٖ وَاَبِيْهِ ۙ﴿۳۵﴾ وَصَاحِبَتِهٖ وَبَنِيْهِ ؕ﴿۳۶﴾ لِكُلِّ امْرِئٍ مِّنْهُمْ
يَوْمَئِذٍ شَاْنٌ يُّغْنِيْهِ ؕ﴿۳۷﴾ وُجُوْهٌ يَّوْمَئِذٍ مُّسْفِرَةٌ ۙ﴿۳۸﴾ ضَاحِكَةٌ مُّسْتَبْشِرَةٌ ۚ﴿۳۹﴾ وَ
وُجُوْهٌ يَّوْمَئِذٍ عَلَيْهَا غَبَرَةٌ ۙ﴿۴۰﴾ تَرْهَقُهَا قَتَرَةٌ ؕ﴿۴۱﴾ اُولٰٓئِكَ هُمُ الْكَفَرَةُ الْفَجَرَةُ ﴿۴۲﴾

તરજુમો / તફસીર :

અલ્લાહના નામથી શરૂ કરું છું જે ઘણો જ દયાળુ અને કૃપાળુ છે.

(નબીએ) ભવાં ચઢાવ્યાં અને મોઢું ફેરવ્યું, (૧) એ વાતથી કે તેમની પાસે એક આંધળો આવ્યો (૨) અને તેમને શું ખબર કે કદાચને તે (આંધળો ગુનાહોથી) પાક થઈ જાત (૩) અથવા તે શિખામણ લેત તો તેને શિખામણ લાભ આપત, (૪) પણ જે માણસ (દીનથી) બેપરવાઈ કરે છે, (૫) તો આપ તેની ફિકરમાં પડો છો. (૬) જો કે આપના ઉપર એ વિશે કંઈ દોષ નથી કે તે સુધરતો નથી (૭) અને જે આપની પાસે (ધાર્મિક ઉમંગથી) દોડતો આવે છે. (૮) વળી, તે (અલ્લાહથી) ડરે છે (૯) તો આપ તેનાથી બેપરવાઈ કરો છો. (૧૦) (ભવિષ્યમાં) એવું કદી ન થાય, કુર્આન તો એક નસીહત જ છે. (૧૧) માટે જેનું મન ચાહે તે એને કબૂલ કરે. (૧૨) તે (કુર્આન) લવ્હે મહફૂઝમાં એવા વરકોમાં (લખાયેલું) છે જે માનવંત છે. (૧૩) (તે વરકો) ઉચ્ચ સ્થાને મૂકેલા (અને) ઘણા પવિત્ર છે. (૧૪) જે એવા લખનારા (ફરિશ્તા)ઓના હાથોમાં (રહે) છે (૧૫) કે જેઓ મોટા દરજાવાળા (અને) નેક છે. (૧૬) (બેકદર) માણસનું મૃત્યુ થાઓ, તે કેવો અપકારી છે ! (૧૭) (તે જોતો નથી કે) તેને કઈ વસ્તુથી બનાવ્યો ? (૧૮) વીર્ય બિંદુથી તેને ઉત્પન્ન કર્યો, પછી તે(ના અવયવો)ને અંદાઝથી બનાવ્યા, (૧૯) પછી તેના માટે માર્ગ સહેલો કરી દીધો.૩ (૨૦) પછી (વય પૂર્ણ થતાં) તેને મૃત્યુ આપ્યું (અને) પછી તેને કબરમાં મૂકાવ્યો. (૨૧) ફરી જ્યારે તે (અલ્લાહ) ચાહશે ત્યારે તેને બીજીવાર સજીવન કરશે. (૨૨) કંઈ (શુક્ર કર્યો) નહિ (અને) તેને જે હુકમ કર્યો હતો તેનું પાલન કર્યું નહિ. (૨૩) માટે માણસને જોઈએ કે પોતાના ખોરાક(ની વસ્તુ) તરફ દષ્ટિ કરે (૨૪) કે અમે જ પાણીને વરસાવ્યું. (૨૫) પછી અમે જ પૃથ્વીને ફાડી નાખી, (૨૬) પછી અમે જ તેમાં અનાજ (૨૭) તથા દ્રાક્ષ અને શાકભાજી, (૨૮) તેમજ ઝયતૂન અને ખજૂરીઓ (૨૯) તેમજ ગીચ (બગીચાઓ) (૩૦) અને ફળો તથા ઘાસચારો ઉત્પન્ન કર્યા. (૩૧) કેટલીક (ચીજો) તમારા અને (કેટલીક) તમારા પશુઓના લાભ માટે (ઊગાડી). (૩૨) (હમણાં તો નાશુક્રી કરો છો)

પણ જ્યારે કાન ફાડનાર (ગર્જના) આવશે. (૩૩) જે દિવસે કે માણસ પોતાના ભાઈથી (૩૪) તથા પોતાની મા અને પોતાના બાપથી (૩૫) અને પોતાની પત્ની તેમજ પોતાના પુત્રોથી નાસતો ફરશે (૩૬) તેઓમાંથી દરેક માણસને તે દિવસે (પોતાની) એવી ચિંતા હશે જે તેને બીજી તરફ લક્ષ આપવા દેશે નહિ. (૩૭) કેટલાક ચહેરા તે દિવસે (ઈમાનના કારણે) પ્રકાશિત હશે (૩૮) (અને ખુશીથી) હાસ્ય કરતાં આનંદમય હશે (૩૯) અને કેટલાંક મુખડાં પર તે દિવસે (કુફ્રના કારણે) ધૂળ પડી હશે (૪૦) (અને) તેઓના ઉપર (શોકથી) કાળાશ છવાતી જશે. (૪૧) એ લોકો તે જ છે જેઓ કાફિર (અને) બદચલણ છે. (૪૨)

વિસ્તૃત વિવરણ :

આયતો ઊતરવાની પૂર્વભૂમિકામાં જે ઘટના હઝરત અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને ઉમ્મે મક્તૂમ નાબીના (પ્રજ્ઞાચક્ષુ) સહાબી (રદિ.)ની નકલ કરવામાં આવી છે તેમાં બગવીએ આ વધારે રિવાયત કરી છે કે હઝરત અબ્દુલ્લાહ (રદિ.)ને નાબીના હોવાના કારણે એ તો ખબર ન થઈ શકી કે આપ ﷺ કોઈ બીજા સાથે વાતચીતમાં મશ્ગૂલ છે, મજલીસમાં દાખલ થઈને રસૂલે કરીમ ﷺને અવાજ આપવાનું શરૂ કર્યું અને વારંવાર અવાજ આપતા રહ્યા.

(મઝહરી)

ઈબ્ને કષીરે એક રિવાયતમાં એ પણ નોંધ્યું છે કે તેમણે રસૂલે કરીમ ﷺને કુર્આનની એક આયત પઢાવવાનો સવાલ કર્યો અને એ સવાલનો તાત્કાલિક જવાબ આપવા આગ્રહ કર્યો અને રસૂલે કરીમ ﷺ તે સમયે મક્કાના કાફિર સરદારોને દીનનો પ્રચાર કરવામાં અને સમજાવવામાં પ્રવૃત્ત હતા. આ સરદાર ઉત્બા બિન રબિઆ અને અબૂજહલ તથા ઈબ્ને હિસામ અને રસૂલે કરીમ ﷺના કાકા હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસ (રદિ.) હતા જે તે સમય સુધી મુસલમાન થયા ન હતા. રસૂલે કરીમ ﷺને આ તકે અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને ઉમ્મે મક્તૂમ (રદિ.)નું આ રીતે સંબોધન કરવું અને એક આયતના શબ્દો ઠીક કરવાના સવાલ ઉપર તાત્કાલિક જવાબ માટે આગ્રહ કરવો નાપસંદ પડ્યું જેનું મોટું કારણ એ હતું કે હઝરત અબ્દુલ્લાહ (રદિ.) પાકા મુસલમાન અને દરેક સમયે મજલિસમાં

હાજર રહેનાર વ્યક્તિ હતા. બીજા સમયે પણ સવાલ કરી શકતા હતા. તેમના જવાબને મુલતવી કરવામાં કોઈ દીની નુકસાનનો ભય ન હતો, તેનાથી વિપરીત કુરૈશના સરદારો કે ન તો આ લોકો દરેક સમયે આપ ﷺની સેવામાં આવતા હતા અને ન જ દરેક સમયે તેમને અલ્લાહ તઆલાની વાત પહોંચાડી શકાતી હતી અને તે સમયે આ લોકો આપ ﷺની વાત સાંભળી રહ્યા હતા જેનાથી તેમના ઈમાન લાવવાની અપેક્ષા કરી શકાતી હતી અને તેમની વાત કાપી નાંખવામાં આવે તો ઈમાનથી જ તેમની વંચિતતા દેખીતી હતી અને જાહેર પરિસ્થિતિના કારણે રસૂલે કરીમ ﷺએ ઇબ્ને ઉમ્મે મક્તૂમ (રદિ.) તરફથી ધ્યાન હટાવી પોતાના અણગમાની જાહેરાત કરી અને જે વાતચીત સત્યના પ્રચાર અને પ્રસાર માટે કુરૈશના સરદારો સાથે ચાલુ હતી તેને ચાલુ રાખી, તેના ઉપર મજલિસથી ફારેગ થયા પછી સૂરએ અબસની પ્રસ્તુત આયતો નાઝિલ થઈ જેમાં આપ ﷺની આ કાર્યપદ્ધતિને નાપસંદ ઠરાવી આપ ﷺને માર્ગદર્શન આપવામાં આવ્યું.

રસૂલે કરીમ ﷺની આ કાર્યપદ્ધતિ પોતાના ઈજ્તેહાદ ઉપર આધારિત હતી કે જે મુસલમાન મજલિસના શિષ્ટાચાર વિરુદ્ધ વાતચીતની પદ્ધતિ અપનાવે તેને કંઈક શિખામણ થવી જોઈએ જેથી ભવિષ્યમાં તે મજલિસના શિષ્ટાચારનું ધ્યાન રાખે, તેથી આપ ﷺએ હઝરત ઉમ્મે મક્તૂમ (રદિ.)થી ધ્યાન હટાવી લીધું અને બીજી વાત એ હતી કે દેખીતી રીતે કુફ્ર અને શિર્ક સૌથી મોટો ગુનોહ છે તેને દૂર કરવાની ફિકર અગ્રકક્ષાએ હોવી જોઈએ, તેનાથી વિપરીત દીનના ગૌણ હુકમોની તા'લીમ કે જે અબ્દુલ્લાહ ઇબ્ને ઉમ્મે મક્તૂમ (રદિ.) ઇચ્છતા હતા પરંતુ અલ્લાહ તઆલાએ આપ ﷺના આ ઈજ્તિહાદને દુરુસ્ત ઠરાવ્યો નહીં અને તેના ઉપર સૂચના આપી કે અહીંયાં વિચારપાત્ર વાત એ હતી કે એક વ્યક્તિ જે તમારી પાસે દીનની તા'લીમનો ઇચ્છુક થઈને સવાલ કરી રહ્યો છે તેને જવાબનો ફાયદો તો નિશ્ચિત જ છે અને જે તમારો વિરોધી છે તે તમારી વાત સાંભળવાનું પણ પસંદ નથી કરતો તેની સાથે વાતચીતનો લાભ થશે કે નહીં તે બાબત શંકાસ્પદ છે તેથી આવી શંકાસ્પદ વાતને નિશ્ચિત વાત ઉપર અગ્રતા ન આપવી જોઈએ અને અબ્દુલ્લાહ ઇબ્ને ઉમ્મે મક્તૂમ (રદિ.)થી જે મજલિસના શિષ્ટાચાર વિરુદ્ધ વાત થઈ તેનું કારણ કુર્આને કરીમે اَعْمٰی (અઅ્મા) કહીને

બતાવી આપ્યું કે તેઓ નાબીના હતા એટલા માટે તેઓ જોઈ શકતા ન હતા કે આપ ﷺ અત્યારે કઈ પ્રવૃત્તિમાં પ્રવૃત્ત છે, કયા લોકો સાથે વાતચીત ચાલી રહી છે તેથી તેઓ લાચાર હતા અને વાંધો ઉઠાવવાપાત્ર ન હતા. આથી જાણ થઈ કે કોઈ મા'ઝૂર અને લાચાર વ્યક્તિથી જો અજાણતામાં કોઈ મજલિસના શિષ્ટાચાર વિરુદ્ધ વાત થઈ જાય તો તે ક્રોધપાત્ર નથી હોતું.

عَبَسَ وَتَوَلّٰى માં શબ્દ عَبَسَ (અબસ)નો અર્થ "ક્રોધિત ચહેરો અપનાવવો" જેનાથી ચહેરા ઉપર અણગમાના ભાવ જાહેર થાય અને تَوَلّٰى (તવલ્લા)નો અર્થ મોઢું ફેરવી લઈ ધ્યાન હટાવવાનો થાય છે. આ સ્થળે એવો મોકો હતો કે આ શબ્દો આપ ﷺને સંબોધન સ્વરૂપે કહેવામાં આવ્યા હોત કે તમે આવું કર્યું પરંતુ કુર્આને કરીમે સંબોધનવાચક વાક્યના બદલે સુષુપ્ત ક્રિયાપદ અપનાવ્યું જેમાં ક્રોધની હાલતમાં પણ રસૂલે કરીમ ﷺનું સન્માન સ્થાપિત રાખવામાં આવ્યું અને સુષુપ્ત ક્રિયાપદ અપનાવીને એવી રીતે સૂચિત કરવામાં આવ્યા કે જાણે આ બાબત કોઈ બીજાને કહેવામાં આવી રહી છે અને ઈશારો એ તરફ છે કે આ કામ તમારા માન સન્માનને લાયક નથી અને બીજા વાક્યમાં પોતે રસૂલે કરીમ ﷺ તરફ આવું થવાના કારણ તરફ ઈશારો કર્યો, وَمَا يُدْرِيْكَ (તમને શું ખબર !?) એમાં બતાવ્યું કે વાંધાનું કારણ એ બન્યું કે આપ ﷺનું ધ્યાન તે તરફ ગયું નહીં કે આ સહાબી જે કંઈ પૂછી રહ્યા છે તેનું પરિણામ નિશ્ચિત છે અને વિરોધીઓ સાથે વાતચીતનું પરિણામ શંકાસ્પદ છે અને આ બીજા વાક્યમાં સુષુપ્ત ક્રિયાપદ છોડીને સંબોધનવાચક ક્રિયાપદનો ઉપયોગ કરવામાં પણ રસૂલે કરીમ ﷺના સન્માન અને માન મર્યાદા જાળવવામાં આવ્યા છે કે જો બિલકુલ જ સંબોધનવાચક ક્રિયાપદ ઉપયોગ કરવામાં આવ્યું ન હોત તો એ શંકા થઈ શકતી હતી કે આ કાર્યપદ્ધતિની નાપસંદગી સંબોધન કરવાનું છોડી દેવાનું કારણ બની ગઈ જે રસૂલે કરીમ ﷺ માટે એક વેઠી ન શકાય એવો રંજ અને ગમ હતો તેથી જે રીતે પ્રથમ વાક્યમાં સંબોધનના બદલે સુષુપ્તવાચક ક્રિયાપદ અપનાવ્યું રસૂલે કરીમ ﷺનું તેમાં સન્માન જાળવવામાં આવ્યું છે તે જ રીતે બીજા વાક્યમાં સંબોધન કરવું પણ આપ ﷺનું સન્માન અને માન મર્યાદા જાળવવું છે.

لَعَلَّهٗ يَزَّكّٰى اَوْيَذَّكَّرُ فَتَنْفَعَهُ الذِّكْرٰى એટલે કે તમને શું ખબર કે આ

સહાબી જે વાત પૂછી રહ્યા હતા તેનો લાભ નિશ્ચિત હતો કે તમે તેમને તા'લીમ આપી હોત તો તેઓએ તેના દ્વારા પોતાના નફ્સની પવિત્રતા કરી લીધી હોત અને શ્રેષ્ઠતા પ્રાપ્ત કરી લીધી હોત અને એવું પણ ન થયું હોત તો ઓછામાં ઓછું આ અલ્લાહ તઆલાના ઝિક્રથી તે શરૂઆતનો નફો અને લાભ ઉઠાવી ચૂક્યા હોત કે તેનાથી પોતાના દિલમાં અલ્લાહ તઆલાની મહોબ્બત અને તેના ડરમાં પ્રગતિ કરી હોત. શબ્દ ذِکرٰی (ઝિક્રા)નો અર્થ વધારે પ્રમાણમાં ઝિક્ર કરવાનો થાય છે.

(સિહ્હાહ્માંથી)

અત્રે કુર્આને કરીમે બે વાક્યો અપનાવ્યા, يَزَّكّٰى (યઝક્કા) અને يَذَّكَّرُ (યઝ્ઝક્કરુ) પ્રથમનો અર્થ પાકસાફ થવાનો છે અને બીજાનો અર્થ શિખામણ પ્રાપ્ત કરવી અને ઝિક્રથી પ્રભાવિત થવાનો થાય છે. પ્રથમ સ્થળ મુત્તકી અને પવિત્ર લોકોનું છે જે પોતાના નફ્સને જાહેર અને બાતિન દરેક પ્રકારની ગંદકીઓથી પાકસાફ કરી લે અને બીજો પ્રકાર દીનની પદ્ધતિ ઉપર ચાલવાના શરૂઆતની પરિસ્થિતિનો છે કે શ્રોતાને અલ્લાહ તઆલાની યાદ અપાવવામાં આવે છે જેનાથી અલ્લાહ તઆલાનું સન્માન, તેની મહાનતા અને ડર તેના દિલમાં બેસી જાય છે. ભાવાર્થ એ છે કે તેમને તા'લીમ આપવી કોઈપણ પરિસ્થિતિમાં લાભથી ખાલી ન હતું, ભલે સંપૂર્ણ લાભ થઈ ગયો હોત કે નફ્સની પવિત્રતા પૂર્ણ રીતે પ્રાપ્ત કરી લીધી હોત અથવા શરૂઆતનો લાભ પ્રાપ્ત કર્યો હોત જેથી અલ્લાહ તઆલાની યાદ અને તેની મહાનતા તથા તેનો ડર તેમના દિલમાં વધી ગયો હોત અને બંને વાક્યોમાં "હરફે તરદીદ" (اَوْ)નો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો કે તે બંનેમાંથી એક બાબત તો અવશ્ય પ્રાપ્ત થઈ હોત તેમાં પારિભાષિક સંભાવના એ પણ છે કે ક્યાંક તો બંને લાભ પ્રાપ્ત થઈ જાય કે શરૂઆતમાં ઝિક્ર કરે અને ત્યારબાદ નફ્સની પવિત્રતા. આ બંને બાબતો ભેગી થવાની સંભાવના ઉપસ્થિત છે.

(મઝહરી)

તબ્લીગ (પ્રચાર અને પ્રસાર) માટે એક મહત્ત્વનો કુર્આનીક સિદ્ધાંત :

આ તકે એ તો જાહેર છે કે રસૂલે કરીમ ﷺ સામે બે કામો એકસામટા આવી ગયા. એક, મુસલમાનને શિક્ષણ આપવું અને તેની પૂર્ણતા તથા તેમને ખુશ

કરવું અને બીજું, ગેરમુસલમાનોના માર્ગદર્શન માટે તેમના તરફ ધ્યાન આપવું. કુર્આને કરીમના આ ફરમાને એ સ્પષ્ટ કરી દીધું કે પ્રથમ કામ બીજા કામ કરતાં અગ્રસ્થાને છે. બીજા કામના કારણે પ્રથમ કામમાં મોડું કરવું અથવા કોઈ ખલેલ નાંખવો ઠીક નથી. આથી જાણ થઈ કે મુસલમાનોની તા'લીમ અને તેમની સુધારણાની ફિકર ચિંતા ગેરમુસ્લિમોના ઈસ્લામમાં દાખલ કરવાની ફિકર ચિંતા કરવા કરતાં મહત્ત્વની અને અગ્રસ્થાને છે.

તેમાં તે ઉલમા માટે એક મહત્ત્વનું માર્ગદર્શન છે જેઓ ગેરમુસ્લિમોની શંકાઓ દૂર કરવા માટે અને તેમને ઈસ્લામથી પરિચિત કરવા માટે અમુક એવા કામ કરી બેસે છે જેનાથી સામાન્ય મુસલમાનોના દિલોમાં શંકાઓ અને ભ્રમણાઓ અથવા તો ફરિયાદો પેદા થઈ જાય છે, તેથી કુર્આની માર્ગદર્શન પ્રમાણે મુસલમાનોના રક્ષણ અને પરિસ્થિતિની સુધારણાને અગ્રસ્થાને રાખવી જોઈએ. અકબર મર્હૂમે ઘણું સારું કહ્યું છે,

બેવફા સમજે તુમ્હેં અહલે હરમ ઉસસે બચો,

દયૂરવાલે કજ અદા કહેં યે બદનામી ભલી.

અમુક આયતોમાં કુર્આને કરીમે આ જ વાતને સંપૂર્ણ સ્પષ્ટતા સાથે વર્ણન કરી છે, اَمَّا مَنِ اسْتَغْنٰى فَاَنْتَ لَهٗ تَصَدّٰى એટલે કે જે વ્યક્તિ તમારાથી અને તમારા દીનથી લાપરવાહી અને બેરૂખી વર્તી રહ્યો છે તમે તેની સાથે તો ઓતપ્રોત છો કે કઈ રીતે તે મુસલમાન થઈ જાય, જ્યારે કે તે તમારી જવાબદારી નથી અને જો એ મુસલમાન ન થાય તો તમારા ઉપર કોઈ આક્ષેપ નથી અને જે વ્યક્તિ દોડતો દોડતો દીનનું ઈલ્મ પ્રાપ્ત કરવા માટે આવે અને તે અલ્લાહ તઆલાથી ડરનારો પણ હોય તમે તેમના તરફ ધ્યાન પણ નથી આપતા ! તેમાં સ્પષ્ટ રીતે રસૂલે કરીમ ﷺને એ સૂચના આપવામાં આવી કે મુસલમાનોની તા'લીમ, સુધારણા તથા કેળવણી કરીને તેમને પાકા મુસલમાન અને મજબૂત મો'મિન બનાવવા એ ગેરમુસ્લિમોને ઈસ્લામમાં દાખલ કરવાની ફિકરચિંતાથી વધારે મહત્ત્વનું અને અગ્રસ્થાને છે, તેની ફિકર વધારે કરવી જોઈએ. વલ્લાહુ અઅ્લમુ. ત્યારબાદ કુર્આન મજીદનું અલ્લાહ તઆલા તરફથી વર્ણન અને નસીહત હોવું અને તેનું સન્માનપાત્ર અને આલીશાન હોવું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે.

فِیۡ صُحُفٍ مُّکَرَّمَۃٍ مَّرۡفُوۡعَۃٍ مُّطَھَّرَۃٍ માં શબ્દ صُحُفُ (સુહુફ)થી ભાવાર્થ લવ્હે મહફૂઝ છે તે જો કે એક જ છે પરંતુ તેને બહુવચનના ક્રિયાપદથી એટલા માટે ઓળખાવ્યું કે તેમાં બધી જ આસમાની કિતાબો લખેલી છે અથવા એટલા માટે કે ફરિશ્તા પોતાની કિતાબો તેમાંથી નકલ કરે છે, مرفوعه (મરફૂઅહ)થી ભાવાર્થ તે કિતાબોનું અલ્લાહ તઆલા સમીપ આલીશાન હોવું છે અને متھّرہ (મુતહ્હરહ)થી ભાવાર્થ એ છે કે ગુસલ ફરજ હોય તેવો "જનાબત"વાળો વ્યક્તિ અથવા માસિકધર્મ અને "નિફાસ"વાળી સ્ત્રી અને વૂઝુ વિનાના વ્યક્તિ માટે તેને અડકવું જાઈઝ નથી.

بِاَیۡدِیۡ سَفَرَۃٍ کِرَامٍۭ بَرَرَۃٍ માં سَفَرَۃُ બ ફત્હે સીન سافر (સાફિર)નું બહુવચન પણ હોઈ શકે છે જેનો અર્થ "લહિયા"નો થાય છે. આવી પરિસ્થિતિમાં તેનો ભાવાર્થ કિરામન કાતિબીન ફરિશ્તાઓ અથવા અંબિયા (અલૈ.) અને તેમની વહી લખનારા લોકો છે. હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસ (રદિ.) અને મુજાહિદ (રહ.)થી આ જ તફસીર નકલ થઈ છે.

શબ્દ سَفَرَۃُ એ سفیر (સફીર)ના અર્થમાં સંદેશાવાહકનું બહુવચન પણ હોઈ શકે છે. આવી પરિસ્થિતિમાં તેનો ભાવાર્થ રસૂલ અને ફરિશ્તાઓ તથા અંબિયા (અલૈ.) અને વહી લખનારા સહાબાઓ થશે અને ઉલમાએ ઉમ્મત પણ તેમાં સામેલ છે, કારણ કે તેઓ પણ રસૂલે કરીમ ﷺ અને ઉમ્મત વચ્ચે સંદેશાવાહક છે. હદીષમાં છે કે રસૂલુલ્લાહ ﷺએ ફરમાવ્યું કે જે વ્યક્તિ કુર્આન પઢે છે અને તે કિરાઅતમાં પણ નિષ્ણાત છે તો તે સફરહ કિરામ અબરારની સાથે છે અને જે વ્યક્તિ નિષ્ણાત નથી પરંતુ તકલીફ ઉઠાવી મહેનત કરી કિરાઅત સહીહ કરી લે છે તેના માટે બમણો સવાબ છે. (રવાહુશ્શયખાન, આયશા રદિ.થી, મઝહરી) આથી જાણ થઈ કે નિષ્ણાત ન હોય તેને બમણો સવાબ મળે છે. એક કુર્આનની કિરાઅતનો, બીજો મહેનત કરવાનો. તેનાથી એ પણ જાણ થઈ કે નિષ્ણાત લોકોને અગણિત બદલો મળશે.

(મઝહરી)

પાછલી આયતોમાં કુર્આને કરીમનું આલીશાન અને ઈમાન લાવવા માટે ફરજ હોવાનું વર્ણન કર્યા પછી કાફિર વ્યક્તિ જે કુર્આનનો ઈન્કારી છે તેના ઉપર

લા'નત, ફિટકાર અને અલ્લાહ તઆલાની નાશુક્રી ઉપર ચેતવણી છે અને કુર્આન અલ્લાહ તઆલા તરફથી એક મહાન નેઅ્મત હોવું તો એક નિશ્ચિત વસ્તુ છે જેને જ્ઞાનવાળા અને સમજવાળા લોકો સમજી શકે છે. આગળ તે ઈલાહી ઈનામોનું વર્ણન છે જે માણસની પેદાઈશથી અંત સુધી માનવી ઉપર થતા રહે છે. તે ભૌતિક અને અનુભવ કરી શકાય તેવી બાબત છે જેને સામાન્ય સમજબૂઝ ધરાવનાર વ્યક્તિ પણ સમજી શકે છે. આ જ ક્રમમાં માનવીના સર્જનનું વર્ણન કર્યું. مِنْ اَىِّ شَىْءٍ خَلَقَهٗ مِنْ نُّطْفَةٍ પ્રથમ તો તેમાં એક સવાલ કરવામાં આવ્યો કે હે માનવી ! તું વિચાર કર કે તને અલ્લાહે કઈ વસ્તુથી પેદા કર્યો છે ? અને કારણ કે તેનો જવાબ નિશ્ચિત છે કે તેના સિવાય કોઈ બીજો જવાબ હોઈ જ નથી શકતો તેથી પછી પોતે જ ફરમાવ્યું, مِنْ نُّطْفَةٍ એટલે કે માનવીને વીર્યના ટીપા (નુત્ફહ)થી પેદા કર્યો, પછી ફરમાવ્યું خَلَقَهٗ فَقَدَّرَهٗ એટલે કે એટલું જ નહીં કે નુત્ફહથી એક સજીવને અસ્તિત્વમાં લાવવામાં આવ્યો બલકે તેને એક ખાસ પદ્ધતિથી ઘણી મોટી હિકમતથી બનાવ્યો, તેની કદ કાઠી અને શરીર સૌષ્ઠવ, ચહેરો મ્હોરો તથા અવયવોની લંબાઈ, પહોળાઈ, તેના સાંધાઓ, આંખ, કાન, નાક વગેરેના સર્જનમાં એવું પ્રમાણ જાળવવામાં આવ્યું કે જો થોડું પણ તેના વિરુદ્ધ થાય તો માનવીનું સ્વરૂપ બગડી જાય અને કામકાજ મુસીબત બની જાય.

શબ્દ قَدَّرَهٗ થી અત્રે એ પણ ભાવાર્થ હોઈ શકે છે કે માનવી જે સમયે માતાના ગર્ભમાં સર્જનના તબક્કામાંથી પસાર થતો હોય છે તે સમયે અલ્લાહ તઆલા તેની ચાર વસ્તુઓનું પ્રમાણ લખી દે છે. (૧) તે શું શું અને કેવી કેવી પ્રવૃત્તિઓ કરશે, (૨) ઉંમર કેટલી હશે, (૩) તેને રોજી કેટલી મળશે, (૪) તે પરિણામે નેક હશે અથવા દુષ્ટ.

(ઈબ્ને મસ્ઊદની હદીષમાંથી, શૈખેનમાંથી)

ثُمَّ السَّبِيْلَ يَسَّرَهٗ એટલે કે અલ્લાહ તઆલાએ પોતાની ઉચ્ચ કક્ષાની હિકમતથી માણસનું સર્જન માતાના ગર્ભમાં ત્રણ અંધારાઓ અને એવા સુરક્ષિત સ્થાનમાં કર્યું કે જેના પેટમાં આ બધું કંઈ થઈ રહ્યું છે તેને પણ તેના સર્જનની વિગતની કંઈ ખબર નથી, પછી આ જીવીત બધા જ અવયવો અને કદકાઠીથી સંપૂર્ણ માનવી જે જગ્યાએ બન્યો છે ત્યાંથી તેને દુનિયામાં આવવાનો માર્ગ અત્યંત સાંકડો હોવા છતાં અલ્લાહ તઆલાની સંપૂર્ણ કુદરતે જ તેને સરળ કરી દીધો કે

ચાર પાઉન્ડનું ભારે શરીર તંદુરસ્ત અને સહી સલામત બહાર આવે છે. માં ના અસ્તિત્વને પણ તેનાથી કંઈ ખાસ નુકસાન થતું નથી, فَتَبَارَكَ اللّٰهُ اَحۡسَنُ الۡخَالِقِيۡنَ

ثُمَّ اَمَاتَهٗ فَاَقۡبَرَهٗ માણસના સર્જનની શરૂઆતનું વર્ણન કર્યા પછી તેનો અંત મોત અને કબ્ર ઉપર છે, તેનું વર્ણન ઈનામોના ક્રમમાં ફરમાવ્યું. એનાથી જાણ થઈ કે માનવીની મોત વાસ્તવમાં કોઈ મુસીબત નથી બલકે એક નેઅ્મત છે. હદીષમાં રસૂલે કરીમ ﷺએ ફરમાવ્યું કે تُحۡفَةُ الۡمُؤۡمِنِ الۡمَوۡتُ મો'મિનની ભેટ મોત છે અને તેમાં સંપૂર્ણ વિશ્વના સંદર્ભમાં ઘણી મોટી હિકમતો છે અને فَاَقۡبَرَهٗનો અર્થ છે કે તેને કબ્રમાં દાખલ કર્યા પછી પણ એક ઈનામ છે કે માનવીને અલ્લાહ તઆલાએ સામાન્ય પ્રાણીઓની જેમ નથી રાખ્યો કે મૃત્યુ પામ્યો તો ત્યાં જમીન ઉપર સડતો અને ફૂલતો ફાટતો રહે બલકે તેનું સન્માન એવું કરવામાં આવ્યું કે તેને નવડાવી પાક સાફ કપડામાં કબ્રમાં ઈજ્જત સાથે કબ્રમાં દફન કરવામાં આવે છે.

મસ્અલો :

આ આયતથી જાણ થઈ કે માનવીની મય્યતને દફન કરવું વાજિબ છે.

كَلَّا لَمَّا يَقۡضِ مَاۤ اَمَرَهٗ તેમાં માનવીના સર્જનની શરૂઆત અને તેનો અંત અને તેમાં અલ્લાહ તઆલાની સંપૂર્ણ કુદરત તથા ઈનામોનું વર્ણન કર્યા પછી ઈન્કારી માનવીને ચેતવણી આપવામાં આવી કે અલ્લાહ તઆલાની આ આયતો અને ઈનામોનો તકાદો એ હતો કે માનવી તેમાં વિચાર કરીને અલ્લાહ તઆલા ઉપર ઈમાન લાવે અને તેના હુકમો ઉપર અમલ કરે પરંતુ આ બદ્નસીબે એવું કર્યુ નહીં, આગળ ફરી આ જ અલ્લાહ તઆલાના ઈનામોનું વર્ણન છે જે માનવીના સર્જનની શરૂઆત અને અંત વચ્ચેના સમયગાળામાં માનવી ઉપર ઊતરે છે કે માનવીની રોજી કઈ રીતે પેદા કરવામાં આવે છે કે આસમાનથી પાણી વરસે છે, બિયારણ અને દાણા જે જમીનમાં દફન છે તે વરસાદ તેમાં એક વનસ્પતિની જિંદગી પેદા કરે છે જેના દ્વારા એક અત્યંત નાજૂક અને નમણી કુંપળ જમીનને ફાડીને ઉપર નીકળે છે પછી તેમાંથી અનેક પ્રકારના અનાજ અને ફળો તથા બગીચા અસ્તિત્વમાં આવે છે. અલ્લાહ તઆલાના આ બધા ઈનામો ઉપર માનવીને વારંવાર પુનરાવર્તિત સ્વરૂપે તાકીદ કર્યા પછી સૂરતના અંતે ફરી કયામતનું વર્ણન છે, فَاِذَا جَآءَتِ الصَّآخَّةُ માં શબ્દ صَاخَّهٗ એવા કોલાહલ અને

ભારે તથા સખત અવાજને કહેવામાં આવે છે જેનાથી માણસના કાન બહેરા થઈ જાય અને તેનાથી ભાવાર્થ કયામતનો સૂર ફૂંકાવો છે.

يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ اَخِيْهِ આ મહશરમાં સૌને એકઠા કરવાના સમયનું વર્ણન છે કે દરેક વ્યક્તિ પોતપોતાની ફિકર ચિંતામાં અને નફ્સી નફ્સીના આલમમાં હશે, દુનિયામાં જે સગાઈ સંબંધો એવા છે કે લોકો એકબીજા ઉપર પોતાના પ્રાણ સુદ્ધાં ન્યોછાવર કરી દે છે, આવી પરિસ્થિતિમાં દરેક વ્યક્તિ પોતાની ફિકરમાં એવા સપડાયેલ હશે કે કોઈ એકબીજાની ખબર લઈ શકશે નહીં બલકે સામે જોશે તો પણ આંખ આડા કાન કરશે. માનવી પોતાના ભાઈથી, માં બાપથી, પત્ની અને અવલાદથી મોંઢું સંતાડી નાસતો ફરશે. દુનિયામાં સહકાર, મદદ જે રીતે પરસ્પર ભાઈઓમાં હોય છે તેનાથી વધારે માં બાપની મદદ અને સહાયતાની ફિકર હોય છે, સ્વાભાવિક રીતે તેનાથી પણ વધારે પત્ની અને સંતાનો સાથે સંબંધ થઈ જાય છે તેમાં સામાન્યથી લઈ ઉચ્ચ કક્ષાના સંબંધને ક્રમવાર વર્ણન કર્યો છે. આગળ આ મેદાને હશ્રમાં મો'મિનો અને કાફિરોના પરિણામનું વર્ણન કરીને સૂરત પૂર્ણ કરવામાં આવી છે.

تَمَّتْ سُوْرَةُ عَبَسَ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ لَيْلَةَ الْاَرْبِعَاءِ ٧ شَعْبَانُ ١٣٩١ھ

અલ્હમ્દુલિલ્લાહ ! સૂરએ અબસ પૂર્ણ થઈ.

તારીખ : ૧૮ ડિસેમ્બર ૨૦૧૪ મુતાબિક ૨૬ સફર ૧૪૩૬ હિજરી

ગુજરાતી અનુવાદક : ઈલ્યાસ પટેલ ખાનપુરી

કુર્આનની સર્વગ્રાહી તફસીર (વિવરણ)

મઆરિફુલ કુર્આન

ગુજરાતી

મૂળ લેખક

હઝરત મવલાના મુફતી મુહમ્મદ શફીઅ્ સા. (રહ.)

અનુવાદક

ઈલ્યાસ ગુલામમુહમ્મદ આદમ સાલેહ પટેલ (ખાનપુરી)

પ્રકાશક

હઝરત મવલાના ઈસ્માઈલ વલી ભૂતા સા. (દા.બ.)

સ્થાપક તથા મોહતમિમ

જામિઅતુલ બનાત ટંકારીઆ

મુ.પો. ટંકારીઆ,

તા. જિ. ભરૂચ (ગુજરાત)

નોંધ : મઆરિફુલ કુર્આન ગુજરાતીના ૧૧ ભાગોની હાર્ડ પ્રિન્ટેડ કોપી મેળવવા માટે પ્રકાશક હઝરત મવલાના ઇસ્માઈલ ભૂતા સાહબનો સંપર્ક કરવા વિનંતી છે.

પ્રકરણ (૮૧)

સૂરએ તકવીર

સૂરએ તકવીર મક્કામાં નાઝિલ થઈ, તેની ૨૯ આયતો છે.

આયતો : (સૂરએ તકવીર : આયત નં. ૧ થી ૨૯)

آياتها ٢٩ | (٨١) سُورَةُ التَّكْوِيرِ مَكِّيَّةٌ ٧ | رُكُوعها ١

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ○

إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ ﴿١﴾ وَإِذَا النُّجُومُ انْكَدَرَتْ ﴿٢﴾ وَإِذَا الْجِبَالُ سُيِّرَتْ ﴿٣﴾ وَ
إِذَا الْعِشَارُ عُطِّلَتْ ﴿٤﴾ وَإِذَا الْوُحُوشُ حُشِرَتْ ﴿٥﴾ وَإِذَا الْبِحَارُ سُجِّرَتْ ﴿٦﴾
وَإِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ ﴿٧﴾ وَإِذَا الْمَوْءُدَةُ سُئِلَتْ ﴿٨﴾ بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ ﴿٩﴾ وَإِذَا
الصُّحُفُ نُشِرَتْ ﴿١٠﴾ وَإِذَا السَّمَاءُ كُشِطَتْ ﴿١١﴾ وَإِذَا الْجَحِيمُ سُعِّرَتْ ﴿١٢﴾ وَإِذَا الْجَنَّةُ
أُزْلِفَتْ ﴿١٣﴾ عَلِمَتْ نَفْسٌ مَّا أَحْضَرَتْ ﴿١٤﴾ فَلَا أُقْسِمُ بِالْخُنَّسِ ﴿١٥﴾ الْجَوَارِ الْكُنَّسِ ﴿١٦﴾
وَاللَّيْلِ إِذَا عَسْعَسَ ﴿١٧﴾ وَالصُّبْحِ إِذَا تَنَفَّسَ ﴿١٨﴾ إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ ﴿١٩﴾
ذِي قُوَّةٍ عِنْدَ ذِي الْعَرْشِ مَكِينٍ ﴿٢٠﴾ مُطَاعٍ ثَمَّ أَمِينٍ ﴿٢١﴾ وَمَا صَاحِبُكُمْ
بِمَجْنُونٍ ﴿٢٢﴾ وَلَقَدْ رَآهُ بِالْأُفُقِ الْمُبِينِ ﴿٢٣﴾ وَمَا هُوَ عَلَى الْغَيْبِ بِضَنِينٍ ﴿٢٤﴾ وَمَا هُوَ
بِقَوْلِ شَيْطَانٍ رَجِيمٍ ﴿٢٥﴾ فَأَيْنَ تَذْهَبُونَ ﴿٢٦﴾ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ ﴿٢٧﴾ لِمَنْ
شَاءَ مِنْكُمْ أَنْ يَسْتَقِيمَ ﴿٢٨﴾ وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴿٢٩﴾ ع

તરજુમો / તફસીર :

અલ્લાહના નામથી શરૂ કરું છું જે ઘણો જ દયાળુ અને કૃપાળુ છે.

જ્યારે સૂર્યનો પ્રકાશ વીંટાળી લેવામાં આવશે (૧) અને જ્યારે તારાઓ

ઝાંખા થઈ જશે (૨) અને જ્યારે પર્વતોને (હવામાં) ચલાવવામાં આવશે (૩) અને જ્યારે નજીકમાં વિયાનારી ઊંટણીઓ છૂટી ફરશે (૪) અને જ્યારે જંગલી જાનવરો (ગભરાટથી) એકઠા થઈ જશે (૫) અને જ્યારે સમુદ્રોને ભડકાવી દેવામાં આવશે (૬) અને જ્યારે એકેક પ્રકારના લોકોને એકઠા કરવામાં આવશે (૭) અને જ્યારે જીવતી દટાયેલી પુત્રીને પૂછવામાં આવશે, (૮) કે કયા ગુનાહમાં તેણી મારી નંખાઈ હતી ? (૯) અને જ્યારે આ'માલનામા ઉઘાડવામાં આવશે (૧૦) અને જ્યારે આકાશની ખાલ ખેંચી લેવામાં આવશે (૧૧) અને જ્યારે જહન્નમ(ની આગ)ને તપાવવામાં આવશે (૧૨) અને જ્યારે જન્નતને નજીક લાવવામાં આવશે (૧૩) ત્યારે દરેક જીવ પોતે જે કરણી લઈને આવ્યો તેને જાણી લેશે. (૧૪) તો હું સોગંદ ખાઉં છું પાછળ હટનાર (૧૫) સીધા ચાલનાર (તેમજ) લપાઈ જનાર (તારાઓ)ના, (૧૬) (તથા) સોગંદ છે (પાછલી) રાતના જ્યારે કે તે વિદાય થવા લાગે (૧૭) અને સોગંદ છે પ્રભાતના જ્યારે કે તે પ્રકાશવા માંડે. (૧૮) બેશક, આ કુર્આન એક માનવંત ફરિશ્તા (એટલે જિબ્રઈલ અલૈ.)ની લાવેલી (ખુદાઈ) વાણી છે. (૧૯) જે મહા બળવાન હોઈ અર્શના માલિક પાસે મોટી પદવીવાળા છે. (૨૦) (અને) ત્યાં (આકાશોમાં) તે સર્વમાન્ય (તથા) પ્રામાણિક છે (૨૧) અને તમારો સાથી (મુહમ્મદ સલ.) કાંઈ પાગલ નથી. (૨૨) બેશક, તેમણે તે (જિબ્રઈલ (અલૈ.)ને) (અસલી સ્વરૂપમાં) આકાશના ખુલ્લા (ઊંચા) કિનારા પાસે જોયા છે (૨૩) અને એ (નબી વહીની) ગુપ્ત વાતો બતાવવામાં કંજુસ પણ નથી (૨૪) અને આ કુર્આન કોઈ મરદૂદ શયતાનની વાણી નથી (૨૫) ત્યારે તેને (જૂઠાડી) તમે ક્યાં જઈ રહ્યા છો ? (૨૬) એ તો (સામાન્ય રીતે) સર્વ જગત માટે એક નસીહત છે. (૨૭) (ખાસ કરી) તેને માટે કે જે તમારામાંથી સીધો ચાલવા ચાહે (૨૮) અને તમે જગતના પાલનહાર અલ્લાહની ઈચ્છા વગર કંઈ ચાહી શકતા નથી. (૨૯)

વિસ્તૃત વિવરણ :

اِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ માં શબ્દ كُوِّرَتْ (કુવ્વિરત) એ تَكْوِيْرٌ (તકવીર)થી

બને છે જેનો અર્થ "પ્રકાશહીન અથવા બેનૂર" થઈ જવાનો છે. હસન બસરી (રહ.)એ આ જ તફસીર કરી છે અને તેનો એક બીજો અર્થ "નાંખી દેવાનો અથવા ફેંકી દેવાનો" પણ થાય છે. રબીઅ્ ઈબ્ને ખષીમે તેની આ જ તફસીર કરી છે. તેનાથી ભાવાર્થ એ છે કે સૂર્યને સમંદરમાં નાંખી દેવામાં આવશે જેની ગરમીથી સમગ્ર સમંદર આગ બની જશે અને આ બંને તફસીરોમાં કોઈ વિરોધાભાસ નથી કે પ્રથમ સૂર્યને પ્રકાશહીન બનાવી દેવામાં આવે, પછી તેને મહાસાગરમાં નાંખી દેવામાં આવે. સહીહ બુખારીમાં હઝરત અબૂ હુરયરહ (રદિ.)થી રિવાયત છે કે રસૂલે કરીમ ﷺએ કહ્યું કે સૂર્ય અને ચંદ્ર કયામતના દિવસે દરિયામાં નાંખી દેવામાં આવશે અને મુસ્નદે બજ્જારમાં તેની સાથે એ પણ છે કે જહન્નમમાં નાંખી દેવામાં આવશે. ઈબ્ને અબી હાતિમ, ઈબ્ને અબીદુનિયા અને અબૂશૈખે આ આયતો વિશે એ વર્ણન કર્યું છે કે કયામતના દિવસે અલ્લાહ તઆલા સૂર્ય અને ચંદ્ર તથા બધા જ તારાઓને મહાસાગરમાં નાંખી દેશે અને પછી તેના ઉપર તેજ હવા ચાલશે જેનાથી સમગ્ર મહાસાગર આગ બની જશે, એ રીતે એવું કહેવું પણ ખરું થઈ ગયું કે સૂર્ય અને ચંદ્રને દરિયામાં ફેંકી દેવામાં આવશે અને એવું કહેવું પણ ઠીક રહ્યું કે જહન્નમમાં નાંખી દેવામાં આવશે, કારણ કે સમગ્ર મહાસાગર તે સમયે જહન્નમ બની જશે.

(મઝહરી અને કુર્તુબીમાંથી)

وَاِذَا النُّجُوْمُ انْكَدَرَتْ માં اِنْكِدَارٌ નો અર્થ "સ્થિર થવાનો અથવા પડી જવાનો" થાય છે, પુરોગામીઓથી આ જ તફસીર નકલ થઈ છે કે આસમાનના બધા જ તારાઓ મહાસાગરોમાં પડી જશે જેમકે ઉપરોક્ત રિવાયતોમાં તેની વિગત આવી ચૂકી છે.

وَاِذَا الْعِشَارُ عُطِّلَتْ અરબોની આદત પ્રમાણે આ દષ્ટાંત સ્વરૂપે કહ્યું છે, કારણ કે તેના પ્રથમ શ્રોતા અરબ લોકો હતા તેમના સમીપ દશ મહિનાની ગાભણ ઊંટણી એક ઘણી મોટી દોલત સમજવામાં આવતી હતી કે તેનાથી દૂધ અને બચ્ચાની રાહ જોવામાં આવતી હતી અને તે તેના પૂછડે પૂછડે ચાલતા હતા, તેને કોઈપણ સમયે આઝાદ છોડતા ન હતા.

وَاِذَاالْبِحَارُ سُجِّرَتْ માં سُجِّرَتْ એ تَسْجِيْرٌ થી બને છે જેનો અર્થ આગ

લગાવવાનો અને ભડકાવવાનો પણ થાય છે. હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસ (રદિ.)એ આ સ્થળે આ જ અર્થ લીધો છે અને તેનો અર્થ ભરી દેવાનો પણ થાય છે અને એકબીજામાં ભેળસેળ કરી મિશ્રણ કરી નાંખવાનો પણ થાય છે. તફસીરના અમુક ઈમામોએ આ જ અર્થ લીધો છે અને વાસ્તવિકતા એ છે કે આ બધામાં કોઈ વિરોધાભાસ નથી. પ્રથમ મહાસાગરો અને નદીઓના મીઠા પાણીને એકસમાન કરી નાંખવામાં આવે, વચ્ચેની આડશો સમાપ્ત થઈ જાય જેનાથી મીઠા અને ખારા પાણી ભેળસેળ થઈ બધું જ પાણી એક સરખા સ્વાદવાળું થઈ જાય, પછી સૂર્ય અને ચંદ્ર તથા તારાઓને તેમાં નાંખી દેવામાં આવે, પછી તે બધા જ પાણીને આગ બનાવી દેવામાં આવે જે જહન્નમમાં સામેલ થઈ જાય.

(મઝહરી)

وَاِذَا النُّفُوْسُ زُوِّجَتْ એટલે કે જ્યારે મહશરમાં હાજરજનોના જોડાંઓ અને જથ્થાઓ બનાવી દેવામાં આવશે, આ જથ્થાઓ અને સમૂહો ઈમાન અને અમલના આધારે બનાવેલ હશે કે કાફિરો એક સ્થળે, મો'મિનો એક સ્થળે, પછી કાફિરો અને મો'મિનોમાં પણ અમલો અને આદતોનો તફાવત હોય છે તેના આધારે કાફિરોમાં પણ વિવિધ પ્રકારના જૂથો બની જશે અને મુસલમાનોમાં પણ આવા જૂથો અકીદા અને અમલમાં સમાનતાના આધારે બનશે જેમકે બયહકીએ હઝરત નુઅ્માન બિન બસીર (રદિ.)ની રિવાયતથી હઝરત ઉમર ઈબ્ને ખત્તાબ (રદિ.)ની આ રિવાયત નકલ કરી છે કે જે લોકો એકસમાન અમલો કરતા હશે તેઓ એક સ્થળે એકઠા કરી દેવામાં આવશે ભલે સારા અમલો હોય અથવા ખરાબ ! દાખલા તરીકે સારા મુસલમાનોમાં દીનના ઈલ્મની સેવા કરનારા ઉલમા એક સ્થળે, ઈબાદત અને સંઘર્ષ કરનારા એક જગ્યાએ, જિહાદ કરનારા અને ગાઝી એક સ્થળે, સદકહ અને ખયરાતમાં વિશિષ્ટતા ધરાવનાર એક સ્થળે, આ જ પ્રમાણે ખરાબ લોકોમાં ચોર, ડાકૂ એક સ્થળે, વ્યભિચારી અને લંપટ લોકો એક સ્થળે, બીજા ખાસ ખાસ ગુનાહોમાં પરસ્પર ભાગીદાર રહેનારા એક સ્થળે થઈ જશે.

રસૂલે કરીમ ﷺએ ફરમાવ્યું કે મહશરમાં દરેક વ્યક્તિ પોતાની કોમની સાથે હશે (પરંતુ આ કૌમીયત વંશ અથવા વતનના આધારે નહીં હોય બલકે

અમલ અને અકીદહના આધારે હશે). નેક અમલ કરનારા એક સ્થળે, ખરાબ અમલ કરનારા બીજા સ્થળે હશે અને તેના ઉપર કુર્આનની આયત ગવાહી સ્વરૂપે રજુ કરી, وَكُنْتُمْ اَزْوَاجًا ثَلٰثَةً એટલે કે મહશરમાં લોકોના મોટા મોટા ત્રણ સમૂહો હશે જેમકે સૂરએ વાકિઅહની આયતમાં તેની વિગત એ આવી છે કે એક સમૂહ સાબિકીન અવ્વલીન (પાછલા પ્રથમ)નો હશે, બીજો અસ્હાબુલ યમીન (જમણીબાજુવાળાઓ)નો હશે; આ બંને સમૂહો છુટકારો પામેલા હશે અને ત્રીજો સમૂહ અસ્હાબુશિમાલનો હશે જે કાફિરો અને દુષ્ટો ઉપર આધારિત હશે.

وَاِذَا الْمَوْءُ وُدَةُ سُئِلَتْ માં શબ્દ مَوْءُ وُدَةُ તે છોકરી જેને જીવતી દફન કરી દેવામાં આવે જેમકે અજ્ઞાન અરબોમાં ઈસ્લામ પહેલાં આ રિવાજ હતો કે છોકરીને પોતાના માટે કલંકનું કારણ સમજતા હતા અને તેને જીવતી જ દફન કરી દેતા હતા. ઈસ્લામે આ અત્યંત હિચકારી અને જુગુપ્સાપ્રેરક કુરિવાજને ખતમ કર્યો, આ આયતમાં કયામત અને મહશરની પરિસ્થિતિના વર્ણનમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે જ્યારે તે છોકરીને પ્રશ્ન કરવામાં આવશે જેને જીવતી દફન કરીને મારી નાંખવામાં આવી હતી, જાહેર શબ્દો એવા છે કે એ સવાલ પોતે તે છોકરીને થશે જેને પૂછવામાં આવશે કે તારી કયા ગુનાહમાં હત્યા કરવામાં આવી હતી અને એ પણ દેખીતું છે કે આ સવાલ કરવાનો હેતુ એ છે કે તે પોતાની બેગુનાહી અને મઝલૂમ હોવાની સંપૂર્ણ ફરિયાદ બારગાહે રબ્બુલ ઈજ્જતમાં રજુ કરશે જેથી તેના હત્યારાઓ પાસેથી બદલો લેવામાં આવે અને એ પણ શક્ય છે કે તેનાથી ભાવાર્થ એ હોય કે તે છોકરી વિશે તેના હત્યારાઓને સવાલ કરવામાં આવશે કે તેને તમે કયા ગુનાહના બદલામાં મારી નાંખી ?

ખુલાસો :

અત્રે એક પ્રશ્ન એ ઉપસ્થિત થાય છે કે કયામતનું નામ જ "યવમુલ હિસાબ (હિસાબનો દિવસ), યવમુલ જઝા (બદલાનો દિવસ), યવમુદ્દીન" છે. તેમાં તો દરેક વ્યક્તિને તેના બધા અમલોનો હિસાબ અને સવાલ થશે. આ સ્થળે કયામતના વિશિષ્ટ અહેવાલો અને તેના ક્રમમાં ખાસ જીવતી દફન કરવામાં આવેલ છોકરીના મા'મલામાં તેના વિશે સવાલ કરવાને આટલું મહત્ત્વ અને વિશિષ્ટતા કેમ પ્રદાન કરવામાં આવી અને તેની શું હિકમત છે ? વિચાર કરવાથી

જાણ થશે કે આ મહત્ત્વ અને વિશિષ્ટતા એટલા માટે છે કે તે મઝલૂમ છોકરી જેને પોતે તેના માતા પિતાએ કતલ કરી છે તેના ખૂનનો બદલો લેવા માટે તેના તરફથી કોઈ દા'વો કરનાર તો છે નથી, ખાસ કરીને તેને જ્યારે ગુપ્ત રીતે દફન કરી દેવામાં આવી હોય તો કોઈને તેની ખબર પણ નથી કે ગવાહી આપી શકે. મહશરના મેદાનમાં જે ન્યાય અને ઈન્સાફની ઈલાહી અદાલત કાયમ થશે તે એવા અત્યાચારોને પણ સામે લાવશે જેના જુલમ ઉપર ન તો કોઈ ગવાહી છે અને ન જ તે મઝલૂમનો કોઈ હાલ પૂછનાર છે. વલ્લાહુ અઅ્લમુ.

ચાર મહિના પછી ગર્ભ પાડી નાંખવો (ગર્ભપાત કરવો) હત્યાના હુકમમાં છે :

મસ્અલો :

બાળકોને જીવતા દફન કરી દેવા અથવા તેમની હત્યા કરી નાંખવી જઘન્ય અપરાધ, ગુનાહે કબીરહ અને ક્રૂર અત્યાચાર છે અને ચાર મહિના પછી કોઈ ગર્ભને પાડી નાંખવો પણ આ જ હુકમમાં છે કારણ કે ચોથા મહિનામાં ગર્ભમાં રૂહ આવી જાય છે અને તે જીવીત મનુષ્યના હુકમમાં છે. એ જ રીતે જે વ્યક્તિ કોઈ ગર્ભ ધારણ કરેલ સ્ત્રીના પેટમાં મારે અને તેનું બાળક પડી જાય એટલે કે ગર્ભપાત થઈ જાય તો તે ઈજ્માએ ઉમ્મત દ્વારા મારનાર ઉપર તેની દિય્યતમાં એક ગુલામ આઝાદ કરવો અથવા તેની કિંમત વાજિબ થાય છે અને જો તે માંના પેટમાંથી નીકળતી વખતે જીવીત હતું અને પછી મરી ગયું તો સંપૂર્ણ દિય્યત મોટા વ્યક્તિ બરાબર વાજિબ થાય છે અને ચાર મહિનાથી પહેલાં ગર્ભપાત કરાવવો પણ કોઈ અત્યંત મજબૂરી (બીમારી વગેરે)ની હાલત એટલે કે અનિવાર્ય પરિસ્થિતિ વિના હરામ છે પરંતુ પ્રથમ પરિસ્થિતિ કરતાં થોડું ઓછું છે કારણ કે તેમાં કોઈ જીવીત માનવીની ઉઘાડી હત્યા નથી.

(મઝહરી)

મસ્અલો :

કોઈ એવી પરિસ્થિતિ અપનાવે જેમાં હમલ (ગર્ભ) થોભે નહીં જેમકે આજકાલ દુનિયામાં કુટુંબનિયોજનના નામે તેની સેંકડો પદ્ધતિઓ પ્રચલિત થઈ ગઈ છે તેને પણ રસૂલે કરીમ ﷺએ وَأْدِخَفِىُّ કહ્યું છે, એટલે કે hidden

infanticide ગુપ્ત રીતે બાળકને જીવતું દફન કરી દેવું. (રવાહુ મુસ્લિમ –જુદામહ બિન્તે વહબ રદિ. દ્વારા) અમુક બીજી રિવાયતોમાં જે عَـــــــزْلْ (અઝ્‌લ–coitus interruptus) એટલે કે એવી યુક્તિઓ કરવી કે જેનાથી વીર્ય ગર્ભાધાનમાં જાય જ નહીં તે વિશે રસૂલે કરીમ ﷺને પૂછવામાં આવતા તેમણે મૌન ધારણ કર્યું છે, આથી તે પ્રતિબંધની શ્રેણીમાં આવતું નથી પરંતુ તે આવશ્યકતા સાથે જોડાયેલ છે અને તે પણ એવી રીતે કે કાયમી ધોરણે તે નિર્વંશ થઈ જવાનું સ્વરૂપ ધારણ ન કરે.

(મઝહરી)

وَإِذَا السَّمَآءُ كُشِطَتْ માં كُشِطَ નો શાબ્દિક અર્થ "પશુનું ચામડું ઊતારી લેવું" થાય છે. દેખીતી રીતે આ પરિસ્થિતિ કયામતના પ્રથમ સૂરના સમયની છે જે આ જ દુનિયામાં બનશે કે આસમાનનો શણગાર જે તારાઓ, સૂર્ય અને ચંદ્રના કારણે હતો તે બધા અપ્રકાશિત થઈને દરિયામાં નાંખી દેવામાં આવશે. આસમાનની હાલની પરિસ્થિતિ બદલી નાંખવામાં આવશે, તેને کشـــــــط ના શબ્દથી ઓળખાવવામાં આવ્યું છે અને અમુક તફસીરકારોએ તેનો અર્થ લપેટી લેવાનો લખ્યો છે અને આયતનો અર્થ એ થઈ ગયો કે આસમાન જે છાપરા જેવું માથાઓ ઉપર છવાયેલું છે તેને વીંટાળી લેવામાં આવશે.

عَلِمَتْ نَفْسٌ مَّآ اَحْضَرَتْ એટલે કે જ્યારે કયામતની પ્રસ્તુત પરિસ્થિતિ સામે આવશે તે સમયે દરેક વ્યક્તિ જાણી લેશે કે તે પોતાની સાથે શું સામાન લાવ્યો છે. સામાનથી ભાવાર્થ તેના નેક અથવા ખરાબ કૃત્યો છે કે તે બધા કર્મો તેની સામે આવી જશે જે દુનિયામાં તેણે કર્યા હતા, પછી તે કર્મો લખેલી ખાતાવહી સ્વરૂપે તેના હાથમાં આવી જાય અથવા એ રીતે કે તે કર્મો કોઈ ખાસ સ્વરૂપે તેની સામે આવે જેમકે અમુક હદીષની રિવાયતોથી આવું થવાની જાણ થાય છે. વલ્લાહુ અઅ્‌લમુ.

કયામતના ભયંકર દૃષ્યો અને ત્યાં કર્મોના હિસાબનું વર્ણન કર્યા પછી અલ્લાહ તઆલાએ અમુક તારાઓની કસમ ખાઈને કહ્યું છે કે આ કુર્આન સત્ય છે, અલ્લાહ તઆલા તરફથી અભેદ્ય સુરક્ષા સાથે મોકલવામાં આવ્યું છે અને તે જે હસ્તી ઉપર ઊતર્યું છે તે હસ્તી એક ઘણી જ મોટી હસ્તી છે, વહી લાવનાર

ફરિશ્તાને તે પ્રથમથી જાણે અને ઓળખે છે તેથી તેના સત્ય હોવામાં કોઈ શંકા કે ભ્રમણાનો સવાલ જ નથી. જે તારાઓની કસમ અત્રે ખાવામાં આવી છે તે પાંચ તારાઓ છે જેને ખગોળવિદ્દો ખમ્શા મુતહર્રિય્યહ the five wandering stars (પાંચ ભટકતા તારાઓ) કહે છે. તેને આવું કહેવાનું કારણ એ છે કે આ પાંચેયની ગતિ પૃથ્વી ઉપરથી એવી રીતે જોવામાં આવે છે કે ક્યારેક તે પૂર્વથી પશ્ચિત તરફ ગતિ કરતા દેખાય છે, ફરી પાછા ક્યારેક પશ્ચિમથી પૂર્વ તરફ ગતિ કરતાં જણાય છે, એનું શું કારણ ? અને આ બે વિરોધાભાસી ગતિઓનું કારણ શું છે તેના વિશે પ્રાચીન ગ્રીક ખગોળવિદ્દોના વિવિધ નિવેદનો છે અને આધુનિક ખગોળશાસ્ત્રીઓના સંશોધનો પ્રમાણે અમુક વિરોધાભાસી થિયરીઓ છે. વાસ્તવમાં તેનું જ્ઞાન તેના પેદા કરનાર સિવાય કોઈને પણ નથી. બધા જ સંશોધકો માત્ર અનુમાનો અને અંદાજાઓ લગાવે છે જે ખોટા પણ હોઈ શકે છે અને સાચા પણ. કુર્આને હકીમે ઉમ્મતને આ વ્યર્થ ચર્ચામાં ગૂંચવ્યા નથી, જેટલી વાત તેમના લાભની હતી તે બતાવી દીધી કે તે રબ્બુલ ઈજ્જત જલ્લ શા'નુહૂની સંપૂર્ણ કુદરત અને ઉચ્ચ કક્ષાની હિકમતનો તેમાં સાક્ષાત્કાર કરે અને ઈમાન લાવે.

اِنَّـهٗ لَقَـوۡلُ رَسُـوۡلٍ كَـرِيۡمٍ ذِىۡ قُوَّةٍ... તારાઓની કસમ પછી કહ્યું કે આ કુર્આન રસૂલે કરીમના મુખેથી કહેવાયું છે. આગળ "રસૂલે કરીમ"ની સિફત એક તો એ વર્ણન કરવામાં આવી કે તેઓ શક્તિશાળી છે. બીજી એ કે તેઓ અર્શના માલિક પરવરદિગારની પાસે مُـــطَـــاعٍ (મુતાઅ્) છે, એટલે કે તેમના હુકમો ઉપરવાળા (upper realm–ફરિશ્તાઓ વગેરે મખ્લૂક) માને છે. ત્રીજી એ કે તેઓ અલ્લાહ તઆલા સમીપ અમાનતદાર પ્રમાણિક છે, તેમની પાસેથી સંદેશો પહોંચાડવા અથવા લાવવામાં કોઈ ખયાનત કે ઓછું વત્તું કરવાની સંભાવના નથી. આ સ્થળે "રસૂલે કરીમ"થી ભાવાર્થ હઝરત જિબ્રઈલ અમીન (અલૈ.) છે, કારણ કે શબ્દ "રસૂલ" જે રીતે અંબિયા (અલૈ.) ઉપર લાગુ પડે છે એ જ રીતે ફરિશ્તાઓ માટે પણ આ શબ્દ કહેવામાં આવે છે અને આગળ જેટલાય લક્ષણો રસૂલના વર્ણન કરવામાં આવ્યા છે તે બધા કોઈપણ જાતની મિનમેખ વિના હઝરત જિબ્રઈલ અમીન (અલૈ.)ને લાગુ પડે છે. તેમનું શક્તિશાળી હોવું સૂરએ નજમમાં વિગતવાર આવી ચૂક્યું છે, عَـلَّـمَـهٗ شَـدِيۡـدُ الۡقُـوٰى ઉપરની આકાશી

દુનિયામાં તેમનું મુતાઅ્ હોવું એટલે કે તેમના હુકમોની પેરવી કરવી લયલતુલ મેઅ્રાજની હદીષથી સાબિત છે કે જ્યારે હઝરત જિબ્રઈલ અમીન (અલૈ.) રસૂલે કરીમ ﷺને સાથે લઈને આસમાન ઉપર પહોંચ્યા અને આસમાનોના દરવાજા ખોલાવવાનો ઈરાદો કર્યો તો દરવાજાઓ ઉપર ચોકીદાર ફરિશ્તાઓએ તેમનો હુકમ માન્યો અને "અમીન" (પ્રમાણિક) હોવું તો દેખીતું છે અને તફસીરના અમુક ઈમામોએ આ સ્થળે "રસૂલે કરીમ"થી ભાવાર્થ હઝરત મુહમ્મદ મુસ્તફા ﷺ હોવાનું ઠરાવ્યું છે અને પ્રસ્તુત સિફતોને અમુક ખુલાસાઓ સાથે આપ ﷺની જાત ઉપર લાગુ પાડી છે. વલ્લાહુ અઅ્લમુ.

આગળ રસૂલે કરીમ ﷺની મહાન શા'ન અને કાફિરોના વાહિયાત આક્ષેપોનો જવાબ છે, وَمَا صَاحِبُكُمْ بِمَجْنُوْنٍ આ કાફિરોના તે વાહિયાત વાંધાઓનો જવાબ છે જે નઊઝુબિલ્લાહ રસૂલે કરીમ ﷺને પાગલ કહેતા હતા, وَلَقَدْ رَاٰهُ بِالْاُفُقِ الْمُبِيْنِ એટલે કે નબીએ કરીમ ﷺએ હઝરત જિબ્રઈલ (અલૈ.)ને ખુલ્લી ક્ષિતિજ ઉપર જોયા છે જેમકે સૂરએ નજમમાં કહેવામાં આવ્યું, فَاسْتَوٰى وَهُوَ بِالْاُفُقِ الْاَعْلٰى અને તેના વર્ણનનો ભાવાર્થ એ છે કે વહી લાવનાર ફરિશ્તા હઝરત જિબ્રઈલ (અલૈ.)થી રસૂલે કરીમ ﷺ સારી પેઠે વાકેફ છે, તેઓ તેમને તેમના મૂળ સ્વરૂપ અને શકલમાં જોઈ ચૂક્યા છે તેથી આ વહીમાં કોઈ શંકાની સંભાવના નથી.

تَمَّتْ سُوْرَةُ التَّكْوِيْرِ بِحَمْدِ اللّٰهِ تَعَالٰى يَوْمَ الْاَرْبِعَاءِ ٨ شَعْبَانُ ١٣٩١ھ

અલ્હમ્દુલિલ્લાહ ! સૂરએ તકવીર પૂર્ણ થઈ.

તારીખ : ૨૩ ડિસેમ્બર ૨૦૧૪ મુતાબિક ૩૦ સફર ૧૪૩૬ હિજરી.

ગુજરાતી અનુવાદક : ઈલ્યાસ પટેલ ખાનપુરી

કુર્આનની સર્વગ્રાહી તફસીર (વિવરણ)

મઆરિફુલ કુર્આન

ગુજરાતી

મૂળ લેખક

હઝરત મવલાના મુફતી મુહમ્મદ શફીઅ્ સા. (રહ.)

અનુવાદક

ઈલ્યાસ ગુલામમુહમ્મદ આદમ સાલેહ પટેલ (ખાનપુરી)

પ્રકાશક

હઝરત મવલાના ઈસ્માઈલ વલી ભૂતા સા. (દા.બ.)

સ્થાપક તથા મોહતમિમ

જામિઅતુલ બનાત ટંકારીઆ

મુ.પો. ટંકારીઆ,

તા. જિ. ભરૂચ (ગુજરાત)

નોંધ : મઆરિફુલ કુર્આન ગુજરાતીના ૧૧ ભાગોની હાર્ડ પ્રિન્ટેડ કોપી મેળવવા માટે પ્રકાશક હઝરત મવલાના ઇસ્માઈલ ભૂતા સાહબનો સંપર્ક કરવા વિનંતી છે.

પ્રકરણ (૮૨)

સૂરએ ઇન્ફિતાર

સૂરએ ઈન્ફિતાર મક્કામાં નાઝિલ થઈ અને તેની ૧૯ આયતો છે.

આયતો : (સૂરએ ઇન્ફિતાર : આયત નં. ૧ થી ૧૯)

آياتها ١٩ ۝ ٨٢ سُورَةُ الْإِنفِطَارِ مَكِّيَّةٌ ٨٢ ۝ ركوعها ١

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ○

إِذَا السَّمَآءُ انفَطَرَتْ ﴿١﴾ وَإِذَا الْكَوَاكِبُ انتَثَرَتْ ﴿٢﴾ وَإِذَا الْبِحَارُ فُجِّرَتْ ﴿٣﴾ وَ
إِذَا الْقُبُورُ بُعْثِرَتْ ﴿٤﴾ عَلِمَتْ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ وَأَخَّرَتْ ﴿٥﴾ يَآ أَيُّهَا الْإِنسَانُ مَا
غَرَّكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ ﴿٦﴾ الَّذِي خَلَقَكَ فَسَوّٰىكَ فَعَدَلَكَ ﴿٧﴾ فِي أَيِّ صُورَةٍ مَّا شَآءَ
رَكَّبَكَ ﴿٨﴾ كَلَّا بَلْ تُكَذِّبُونَ بِالدِّينِ ﴿٩﴾ وَإِنَّ عَلَيْكُمْ لَحٰفِظِينَ ﴿١٠﴾ كِرَامًا
كَاتِبِينَ ﴿١١﴾ يَعْلَمُونَ مَا تَفْعَلُونَ ﴿١٢﴾ إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ ﴿١٣﴾ وَإِنَّ الْفُجَّارَ
لَفِي جَحِيمٍ ﴿١٤﴾ يَصْلَوْنَهَا يَوْمَ الدِّينِ ﴿١٥﴾ وَمَا هُمْ عَنْهَا بِغَآئِبِينَ ﴿١٦﴾ وَمَآ أَدْرٰىكَ
مَا يَوْمُ الدِّينِ ﴿١٧﴾ ثُمَّ مَآ أَدْرٰىكَ مَا يَوْمُ الدِّينِ ﴿١٨﴾ يَوْمَ لَا تَمْلِكُ نَفْسٌ
لِّنَفْسٍ شَيْئًا ۖ وَالْأَمْرُ يَوْمَئِذٍ لِّلّٰهِ ﴿١٩﴾

તરજુમો / તફસીર :

અલ્લાહના નામથી શરૂ કરું છું જે ઘણો જ દયાળુ અને કૃપાળુ છે.

જ્યારે આકાશ ચીરાઈ જશે (૧) અને જ્યારે તારાઓ (તૂટીને) ખરી પડશે (૨) અને જ્યારે (મીઠા, ખારા) સમુદ્રો ઉભરાઈ નીકળશે (૩) અને જ્યારે (મુર્દાઓને સજીવન કરવા) કબરો ઉપર–તળે કરવામાં આવશે (૪) તો (તે

વેળા) દરેક વ્યક્તિ પોતાનું આગળ મોકલેલું અને પાછળ મૂકેલું જાણી લેશે. (૫) હે ઈન્સાન ! તને કઈ વસ્તુએ તારા તે માયાળુ પરવરદિગારથી ભમાવી દીધો ? (૬) જેણે તને પેદા કર્યો, ફરી તને સુડોળ બનાવ્યો, ફરી તેને બરાબર કર્યોપ (૭) (અને) જે મુખાકૃતિમાં તેણે ચાહ્યું તને જોડી દીધો. (૮) (છતાં તમે) કંઈ (કર્યું) નહિ, બલકે તમે તો ઈન્સાફ(ના દિવસ)ને જ જૂઠાડો છો (૯) અને બેશક, તમારા ઉપર રક્ષકો (૧૦) માનવંત કરણી લખનારા (નિર્માણ) છે, (૧૧) જેઓ તમારી સૌ કરણીઓને જાણે છે. (૧૨) બેશક, નેક લોકો જન્નતમાં હશે (૧૩) અને ખરેખર, પાપીઓ જહન્નમમાં હશે, (૧૪) ન્યાયના દિવસે તેઓ તેમાં દાખલ થશે (૧૫) અને તેઓ (તેમાં દાખલ થયા પછી) તેનાથી (કદી) જુદા થનાર નથી. (૧૬) વળી, તમને કંઈ ખબર છે કે ન્યાયનો દિવસ કેવો છે ? (૧૭) ફરી (સાંભળો) તમને કંઈ ખબર છે કે ન્યાયનો દિવસ કેવો છે ? (૧૮) અને તે એવો દિવસ છે કે જેમાં કોઈ જીવ બીજા જીવનું જરા પણ ભલું કરી શકશે નહિ અને તે દિવસે સંપૂર્ણ સત્તા અલ્લાહની જ હશે. (૧૯)

વિસ્તૃત વિવરણ :

عَلِمَتْ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ وَاَخَّرَتْ એટલે કે જ્યારે કયામતની તે પરિસ્થિતિઓ સામે આવી ચૂકશે જેનું વર્ણન સૂરતની શરૂઆતમાં કરવામાં આવ્યું છે, આસમાનનું ફાટી જવું, તારાઓનું ખરી જવું, બધા જ ખારા મીઠા સાગરો સરોવરોનું એક થઈ જવું, કબરોએથી મૃત લોકોનું ઉઠવું; તે વખતે દરેક માનવી જાણી જશે કે તેણે શું આગળ મોકલ્યું છે અને શું પાછળ છોડ્યું છે. આગળ મોકલવાથી ભાવાર્થ તેના ઉપર અમલ કરી લેવો છે અને પાછળ છોડવાથી ભાવાર્થ અમલ છોડી દેવો છે. આમ કયામતના દિવસે દરેક વ્યક્તિ જાણી લેશે કે તેણે નેક અને ખરાબ શું શું અમલ કર્યા અને નેકી અને બદીમાંથી કઈ વસ્તુ અપનાવી હતી અને એ અર્થ પણ હોઈ શકે છે કે આગળ મોકલેલા અમલોથી ભાવાર્થ તે અમલ હોય જે તેણે પોતે કર્યા, ભલે નેક હોય અથવા ખરાબ અને પાછળ છોડવાથી ભાવાર્થ તે અમલ હોય જેને તેણે પોતે તો નથી કર્યા પરંતુ તેનો રિવાજ દુનિયામાં પાડી ગયો, જો તે નેક કામ છે તો તેને તેનો સવાબ મળતો રહેશે

અને ખરાબ છે તો તેની બુરાઈ તેના આ'માલનામામાં લખવામાં આવતી રહેશે, જેમકે હદીષમાં છે કે જે વ્યક્તિએ ઈસ્લામમાં કોઈ સારી સુન્નત અને તરીકો અપનાવ્યો તેને તેનો સવાબ હંમેશા મળતો રહેશે અને જેણે કોઈ ખરાબ રિવાજ અને ગુનાહનું કામ દુનિયામાં ચાલુ કર્યું તો જ્યાં સુધી લોકો આ બુરા કામમાં સંડોવાયેલા રહેશે તેનો ગુનાહ આ વ્યક્તિ માટે પણ લખવામાં આવતો રહેશે. આ વિષય પ્રથમ પણ આયત يُنَبَّؤُا الْإِنسَانُ يَوْمَئِذٍ بِمَا قَدَّمَ وَأَخَّرَ હેઠળ પસાર થઈ ચૂક્યો છે.

يَا أَيُّهَا الْإِنسَانُ مَا غَرَّكَ આનાથી આગલી આયતમાં અંતિમ પરિણામ અને કયામતની ભયાનક પરિસ્થિતિઓનું વર્ણન કર્યું અને આ આયતમાં માણસની શરૂઆત એટલે કે તેના સર્જનની શરૂઆતના તબક્કાનું વર્ણન કર્યું. આ મિશ્રણનો તકાદો એ હતો કે માનવી થોડો પણ વિચાર અને મનન કરે તો અલ્લાહ તઆલા અને તેના રસૂલ ﷺ ઉપર ઈમાન લઈ આવે અને તેમના હુકમોનો ખુલ્લેઆમ વિરોધ ન કરતો ફરે, પરંતુ માનવી ગફલત અને ભૂલમાં પડી ગયો તેના ઉપર ચેતવણી આપવા અને જાગૃત કરવા એ પ્રશ્ન કર્યો કે હે માનવી ! તારી શરૂઆત અને અંતની આ પરિસ્થિતિઓ સામે હોવા છતાં તને કઈ વસ્તુએ ભૂલ અને ધોકામાં નાંખી રાખ્યો છે કે અલ્લાહ તઆલાની નાફરમાની કરે છે ?

અત્રે માણસની શરૂઆતના સર્જનના તબક્કાઓનું વર્ણન કરવામાં પ્રથમ કહ્યું, خَلَقَكَ فَسَوّٰكَ એટલે કે અલ્લાહ તઆલાએ તને પેદા કર્યો અને માત્ર પેદા જ નથી કર્યો બલકે તારા અસ્તિત્વ અને તમામ અવયવોને એક ખાસ યોગ્યતા સાથે ઠીકઠાક બનાવ્યો, દરેક અવયવને તેના યોગ્ય સ્થાને મૂક્યું, દરેક અવયવની લંબાઈ પહોળાઈ અને જાડાઈ તેના યોગ્ય પ્રમાણસર બનાવી કે જો તેનાથી થોડું પણ ઓછું વત્તું થઈ જાય તો માણસના અવયવોમાં તે લાભ બાકી ન રહે જે તેના હાલના સ્વરૂપમાં બાકી છે. ત્યારબાદ ફરમાવ્યું, فَعَدَلَكَ એટલે કે તારા અસ્તિત્વને એક ખાસ મધ્યમસર પ્રમાણ બખ્શ્યું જે દુનિયાના કોઈ બીજા પ્રાણીમાં નથી. અવયવોના પ્રમાણસર હોવાના આધારે પણ તથા સ્વભાવ અને પ્રકૃતિના આધારે પણ; કે માનવીના સર્જનમાં વિવિધ તત્ત્વો સામેલ છે; લોહી (Blood), બલગમ (Phlegm), સવદા સફરા (Black bile and yellow

bile), કોઈ ગરમ, કોઈ ઠંડું. પરંતુ હિકમતે રબ્બાનીએ આ વિવિધ વસ્તુઓથી એક સમતોલ સ્વભાવ અને પ્રકૃતિ તૈયાર કરી, ત્યારબાદ એક ત્રીજી વિશેષતા વર્ણન કરવામાં આવી.

فِيۡٓ اَيِّ صُوۡرَةٍ مَّا شَآءَ رَكَّبَكَ એટલે કે દરેક માનવીનું સર્જન એક ખાસ સ્વરૂપ અને પદ્ધતિસર હોવામાં સમાનતા છે, આથી દેખીતી રીતે એવું હોવું જોઈતું હતું કે બધાનું એક જ સ્વરૂપ, એક જ ચહેરો મ્હોરો અને એક જ સ્વભાવ હોત પરંતુ આવું થવાથી એકબીજાથી તફાવત કરી અલગ ઓળખવું લગભગ અશક્ય થઈ જાત, પરંતુ અલ્લાહ જલ્લ શા'નુહૂની સંપૂર્ણ કુદરતે અને ઉચ્ચ પ્રકારની હિકમતે કરોડો, અબજો અને ખર્વોની સંખ્યામાં માનવોના સ્વરૂપ, ચહેરા, મ્હોરામાં એવો તફાવત અને વિશિષ્ટતા મૂકી છે કે જે એકબીજાથી સંપૂર્ણપણે ક્યારેય નથી મળતો અને તેમાં સ્પષ્ટ તફાવત રહે છે.

માણસના શરૂઆતના સર્જનની આ વિશિષ્ટતાઓ વર્ણન કર્યા પછી કહ્યું مَا غَرَّكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيْمِ હે ગાફેલ માનવી ! જે પરવરદિગારે તારા અસ્તિત્વમાં આવી આવી વિશિષ્ટતાઓ અને ભિન્નતાઓ ઉત્પન્ન કરી તેના વિશે તેં શા માટે ધોકો અને ફરેબ ખાધો કે તેને જ ભૂલી બેઠો !? તેના હુકમોની નાફરમાની કરવા લાગ્યો ! તને તો તારા શરીરના સાંધે સાંધા અલ્લાહ તઆલાની યાદ અપાવવા અને તેનું આજ્ઞાપાલન કરવા માટે મજબૂર કરવા પૂરતા હતા, પછી આ ભૂલ અને ગફલત, આ અભિમાન અને ધોકો કેવી રીતે લાગ્યો !? આ સ્થળે રબ્બની સિફત "કરીમ" વર્ણન કરીને એ જવાબ તરફ પણ ઈશારો કરી દીધો કે માનવીની ભૂલ અને ધોકામાં પડવાનું કારણ અલ્લાહ તઆલાનું કરીમ (કૃપાવંત) હોવું છે કે તે પોતાની દયા અને કૃપાથી માનવીને તેના ગુનાહો ઉપર તાત્કાલિક સજા નથી આપતો બલકે તેની રોજી, છૂટછાટ અને દુનિયવી આરામમાં પણ કોઈ કમી નથી કરતો. આ દયા અને કૃપા તેના અભિમાન અને ધોકાનું કારણ બની ગઈ જ્યારે કે થોડીક બુદ્ધિ અને સમજદારીથી કામ લીધું હોત તો આ દયા અને કૃપા અભિમાન અને ગફલતનું કારણ બનવાના કારણે પોતાના રબ્બે કરીમના વધારે અહેસાનોનો શુક્રગુઝાર થઈને આજ્ઞાપાલનમાં લાગી જવાનું કારણ બની જવું જોઈતું હતું.

હઝ. હસન બસરી (રહ.)એ ફરમાવ્યું, كَمْ مِّنْ مَّغْرُوْرٍ تَحْتَ السِّتْرِ وَهُوَ لَا يَشْعُرُ

એટલે કે કેટલાય માનવો એવા છે કે અલ્લાહ તઆલાએ તેમની ખામીઓ અને ગુનાહો ઉપર પડદો નાંખી રાખ્યો છે, તેમને અપમાનિત નથી કર્યા, તેઓ આ કૃપા અને દયાથી વધારે અભિમાન અને ધોકામાં સંડોવાઈ ગયા.

اِنَّ الْاَبْـرَا رَلَفِیْ نَعِیْمٍ وَّاِنَّ الْفُجَّارَ لَفِیْ جَحِیْمٍ તેનો સંબંધ એ વાક્ય સાથે છે જે પ્રથમ આવી ચૂક્યો છે, એટલે કે عَلِمَتْ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ وَاَخَّرَتْ કયામતના દિવસે દરેક માનવીના પોતપોતાના અમલ તેની સામે આવી જશે. આ વાક્યમાં આ અમલની સજા અને બદલાનું વર્ણન છે કે આજ્ઞાપાલક અને નેક સાલિહ તો તે દિવસે અલ્લાહ તઆલાની નેઅ્મતોથી ખુશ હશે અને બળવાખોર નાફરમાનો જહન્નમની આગમાં હશે.

وَمَا هُمْ عَنْهَا بِغَآئِبِیْنَ એટલે કે જહન્નમી લોકો કોઈપણ સમયે જહન્નમમાંથી ગાયબ થઈ શકશે નહીં, તેમના માટે કાયમી અને હંમેશાના અઝાબનો હુકમ છે, لَا تَمْلِكُ نَفْسٌ لِّنَفْسٍ شَيْئًا એટલે કે કોઈ વ્યક્તિ પોતાની ઈચ્છાથી કોઈ બીજાને મહશરમાં કોઈ લાભ પહોંચાડી શકશે નહીં અને ન જ કોઈની તકલીફ ઓછી કરી શકશે, તેનાથી સિફારસનો નકાર નથી થતો કારણ કે કોઈ વ્યક્તિ કોઈની સિફારસ પોતાની ઈચ્છાથી કરી શકશે નહીં જ્યાં સુધી કે અલ્લાહ રબ્બુલ ઈજ્જત કોઈ વ્યક્તિને કોઈની સિફારસ કરવાની પરવાનગી ન આપી દે, તેથી અસલ હુકમનો માલિક અલ્લાહ તઆલા જ છે. તે જ પોતાની કૃપાથી કોઈની સિફારસની પરવાનગી આપી દે અને પછી સિફારસ કબૂલ કરી લે તો તેનો પણ આ જ હુકમ છે. વલ્લાહુ અઅ્લમુ.

تَمَّتْ سُوْرَةُ الْاِنْفِطَارِ بِحَمْدِ اللّٰهِ لَيْلَةَ الْاَرْبِعَاءِ ٨ شَعْبَانُ ١٣٩١هـ

અલ્હમ્દુલિલ્લાહ ! સૂરએ ઈન્ફિતાર પૂર્ણ થઈ.

તારીખ : ૨૪ ડિસેમ્બર ૨૦૧૪ મુતાબિક ૦૧ રબિ.અવ્વલ ૧૪૩૬ હિજરી

ગુજરાતી અનુવાદક : ઈલ્યાસ પટેલ ખાનપુરી

કુર્આનની સર્વગ્રાહી તફસીર (વિવરણ)

મઆરિફુલ કુર્આન

ગુજરાતી

મૂળ લેખક

હઝરત મવલાના મુફતી મુહમ્મદ શફીઅ્ સા. (રહ.)

અનુવાદક

ઈલ્યાસ ગુલામમુહમ્મદ આદમ સાલેહ પટેલ (ખાનપુરી)

પ્રકાશક

હઝરત મવલાના ઈસ્માઈલ વલી ભૂતા સા. (દા.બ.)

સ્થાપક તથા મોહતમિમ

જામિઅતુલ બનાત ટંકારીઆ

મુ.પો. ટંકારીઆ,

તા. જિ. ભરૂચ (ગુજરાત)

પ્રકરણ (૮૩)

સૂરએ તત્ફીફ

સૂરએ તત્ફીફ મક્કામાં નાઝિલ થઈ અને તેની ૩૬ આયતો છે.

આયતો : (સૂરએ તત્ફીફ : આયત નં. ૧ થી ૩૬)

اٰيَاتُهَا ٣٦ ﴿٨٣ سُوْرَةُ الْمُطَفِّفِيْنَ مَكِّيَّةٌ ٨٦﴾ رُكُوْعُهَا ١

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ○

وَيْلٌ لِّلْمُطَفِّفِيْنَ ۙ ١ الَّذِيْنَ اِذَا اكْتَالُوْا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُوْنَ ۖ ٢ وَاِذَا كَالُوْهُمْ
اَوْ وَّزَنُوْهُمْ يُخْسِرُوْنَ ۭ ٣ اَلَا يَظُنُّ اُولٰۗىِٕكَ اَنَّهُمْ مَّبْعُوْثُوْنَ ۙ ٤ لِيَوْمٍ عَظِيْمٍ ۙ ٥
يَّوْمَ يَقُوْمُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ۭ ٦ كَلَّآ اِنَّ كِتٰبَ الْفُجَّارِ لَفِيْ سِجِّيْنٍ ۭ ٧
وَمَآ اَدْرٰىكَ مَا سِجِّيْنٌ ۭ ٨ كِتٰبٌ مَّرْقُوْمٌ ۭ ٩ وَيْلٌ يَّوْمَىِٕذٍ لِّلْمُكَذِّبِيْنَ ۙ ١٠ الَّذِيْنَ
يُكَذِّبُوْنَ بِيَوْمِ الدِّيْنِ ۭ ١١ وَمَا يُكَذِّبُ بِهٖٓ اِلَّا كُلُّ مُعْتَدٍ اَثِيْمٍ ۙ ١٢ اِذَا تُتْلٰى
عَلَيْهِ اٰيٰتُنَا قَالَ اَسَاطِيْرُ الْاَوَّلِيْنَ ۭ ١٣ كَلَّا بَلْ ۫ رَانَ عَلٰي قُلُوْبِهِمْ مَّا كَانُوْا
يَكْسِبُوْنَ ١٤ كَلَّآ اِنَّهُمْ عَنْ رَّبِّهِمْ يَوْمَىِٕذٍ لَّمَحْجُوْبُوْنَ ۭ ١٥ ثُمَّ اِنَّهُمْ لَصَالُوا
الْجَحِيْمِ ۭ ١٦ ثُمَّ يُقَالُ هٰذَا الَّذِيْ كُنْتُمْ بِهٖ تُكَذِّبُوْنَ ۭ ١٧ كَلَّآ اِنَّ كِتٰبَ الْاَبْرَارِ
لَفِيْ عِلِّيِّيْنَ ۭ ١٨ وَمَآ اَدْرٰىكَ مَا عِلِّيُّوْنَ ۭ ١٩ كِتٰبٌ مَّرْقُوْمٌ ۙ ٢٠ يَّشْهَدُهُ الْمُقَرَّبُوْنَ ۭ ٢١
اِنَّ الْاَبْرَارَ لَفِيْ نَعِيْمٍ ۙ ٢٢ عَلَي الْاَرَاۗىِٕكِ يَنْظُرُوْنَ ۙ ٢٣ تَعْرِفُ فِيْ وُجُوْهِهِمْ
نَضْرَةَ النَّعِيْمِ ۚ ٢٤ يُسْقَوْنَ مِنْ رَّحِيْقٍ مَّخْتُوْمٍ ۙ ٢٥ خِتٰمُهٗ مِسْكٌ ۭ وَفِيْ ذٰلِكَ
فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُوْنَ ۭ ٢٦ وَمِزَاجُهٗ مِنْ تَسْنِيْمٍ ۙ ٢٧ عَيْنًا يَّشْرَبُ بِهَا

الْمُقَرَّبُوْنَ ﴿٢٨﴾ اِنَّ الَّذِيْنَ اَجْرَمُوْا كَانُوْا مِنَ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا يَضْحَكُوْنَ ﴿٢٩﴾ وَ اِذَا
مَرُّوْا بِهِمْ يَتَغَامَزُوْنَ ﴿٣٠﴾ وَ اِذَا انْقَلَبُوْٓا اِلٰٓى اَهْلِهِمُ انْقَلَبُوْا فَكِهِيْنَ ﴿٣١﴾ وَ اِذَا
رَاَوْهُمْ قَالُوْٓا اِنَّ هٰٓؤُلَآءِ لَضَآلُّوْنَ ﴿٣٢﴾ وَ مَآ اُرْسِلُوْا عَلَيْهِمْ حٰفِظِيْنَ ﴿٣٣﴾
فَالْيَوْمَ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مِنَ الْكُفَّارِ يَضْحَكُوْنَ ﴿٣٤﴾ عَلَى الْاَرَآئِكِ يَنْظُرُوْنَ ﴿٣٥﴾
هَلْ ثُوِّبَ الْكُفَّارُ مَا كَانُوْا يَفْعَلُوْنَ ﴿٣٦﴾

તરજુમો / તફસીર :

અલ્લાહના નામથી શરૂ કરું છું જે ઘણો જ દયાળુ અને કૃપાળુ છે.

માપતોલમાં ઘટાડો કરનારાઓની મહા ખરાબી છે (૧) કે જ્યારે લોકોથી (પોતાનો હક) માપીને લે ત્યારે તો પૂરું ભરી લે છે (૨) અને જ્યારે તેમને માપીને અથવા તોલીને આપે ત્યારે ઓછું આપે છે. (૩) શું તે લોકોને એનું યકીન નથી કે તેઓને (ફરી સજીવન કરી) ઉઠાડવામાં આવશે ? (૪) તે એક મહાન દિવસના માટે, (૫) કે જે દિવસે સર્વે લોકો કુલ જહાનના માલિકની આગળ ઊભા રહેશે (૬) કદી નહિ, (બેશક પાપીઓનાં) આ'માલનામા સિજ્જીનમાં રહેશે (૭) અને (હે મુહમ્મદ ﷺ !) આપને કંઈ ખબર છે કે સિજ્જીનમાં રખાયલું આ'માલનામું શું છે ? (૮) એ એક નિશાન કરેલું દફ્તર છે. (૯) તે (કિયામતના) દિવસે જુઠાડનારાઓની મહા ખરાબી છે. (૧૦) જેઓ ઈન્સાફના દિવસને જૂઠાડે છે (૧૧) અને તે (દિવસ)ને તો તે જ જૂઠાડે છે જે હદથી વધી જનારા મહા પાપી છે. (૧૨) જ્યારે તેને અમારી આયતો સંભળાવવામાં આવે ત્યારે કહે છે કે આ તો આગલાઓની દંતકથાઓ છે. (૧૩) એવું કંઈ નથી, બલકે (જૂઠાડવાનું મૂળ કારણ એ છે કે) તેઓના દિલો પર તેમની (બુરી) કરણીનો કાટ ચઢી ગયો છે. (૧૪) કંઈ નહિ, તેઓને તે દિવસે પોતાના પરવરદિગાર(ના દીદાર)થી રોકવામાં આવશે. (૧૫) (માત્ર એટલું જ નહિ, પણ) પછી બેશક, તેઓ દોઝખમાં પડનાર છે. (૧૬) પછી તેઓને કહેવામાં આવશે કે આ તે જ છે કે જેને તમે

જૂઠાડતા હતા. (૧૭) (મુઅમિનો સંબંધી તેઓ જેવું ધારે છે) એવું તો નથી જ. નિઃસંશય નેક લોકોના આ'માલનામા ઈલ્લીય્યીનમાં રહેશે (૧૮) અને આપને કંઈ ખબર છે કે ઈલ્લીય્યીન શું છે ? (૧૯) તે એક નિશાન કરેલું દફતર છે, (૨૦) જેને નજીકવાળા ફરિશ્તા (ઉમંગથી) જુએ છે. (૨૧) બેશક, નેક લોકો બહુ આરામમાં હશે. (૨૨) તખતો પર (બેસી સ્વર્ગની નવીનતા) જોતા હશે. (૨૩) આપ તેઓના મુખ પર જ આરામની પ્રફુલ્લતા ઓળખી લેશો (૨૪) (અને) તેમને ચોખ્ખી શરાબ પિવડાવવામાં આવશે જે સીલબંધ હશે. (૨૫) જેની સીલ કસ્તુરીની હશે અને એના જ ઉપર હરિફાઈ કરનારાઓએ હરિફાઈ કરવી જોઈએ (૨૬) અને તે શરાબની મેળવણી તસ્નીમ(ની શરાબ)થી હશે. (૨૭) તે એક નહેર છે, જેમાંથી (અલ્લાહના) મુકર્રબ બંદાઓ પીશે. (૨૮) જે લોકો પાપી (કાફિર) હતા તેઓ ઈમાનવાળાઓ(ને દુનિયામાં હલકા સમજી તેઓ)ની હાંસી કરતા હતા (૨૯) અને જ્યારે તે (ઈમાનવાળા) તેઓની પાસેથી પસાર થતા ત્યારે તેઓ આપસમાં આંખોના ઈશારા કરતા હતા (૩૦) અને જ્યારે તેઓ પોતાના ઘેર પાછા જતા ત્યારે (એમની) જ વાતો બનાવતા પાછા વળતા હતા (૩૧) અને જ્યારે એમને જોતા તો કહેતા કે બેશક, આ લોકો જ અવળે માર્ગે ગયેલા છે. (૩૨) જો કે તેઓને એમના ઉપર રક્ષક બનાવી મોકલવામાં આવ્યા નથી. (૩૩) તો આજે (કિયામતના દિવસે) ઈમાનવાળા તે કાફિરો પર હસતા હશે. (૩૪) તખતો પર (બેસી તેમનો તમાશો) જોઈ રહ્યા હશે (૩૫) (અને આપસમાં કહેશે કે) હવે કાફિરોને તેમનાં કૃત્યોનો ઠીક બદલો મળ્યો છે.૫ (૩૬)

વિસ્તૃત વિવરણ :

સૂરએ તત્ફીફ હઝરત અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને મસઊદ (રદિ.)ના નિવેદન પ્રમાણે મક્કી સૂરત છે. સામાન્ય રીતે કુર્આનના મુસહફમાં તેને આ જ બીનાએ મક્કી લખી છે અને હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસ, કતાદહ, મકાતિલ તથા ઝહ્હાક (રદિ.) નજીક મદની સૂરત છે પરંતુ તેની માત્ર આઠ આયતો મક્કી છે. ઈમામ નસાઈ (રહ.)એ હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસ (રદિ.)થી રિવાયત કરી છે કે જ્યારે

રસૂલે કરીમ ﷺ મદીના તશરીફ લાવ્યા તો જોયું કે મદીનાના લોકો જેમના સામાન્ય વ્યવહારો كَيْلُ દ્વારા એટલે કે માપતોલ દ્વારા થતા હતા, તેમાં તેઓ ચોરી કરવાની અને ઓછું માપવાની બુરી ટેવ ધરાવતા હતા. તેના ઉપર આ સૂરત નાઝિલ થઈ. હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસ (રદિ.)થી રિવાયત છે કે આ પ્રથમ સૂરત છે કે જે મદીના તય્યિબહ પહોંચવાની સાથે જ નાઝિલ થઈ, તેનું કારણ એ હતું કે મદીનાના લોકોમાં તે સમયે એવો રિવાજ સામાન્ય હતો કે જ્યારે પોતે કોઈની પાસેથી સોદો લેતા તો માપતોલ પૂરેપૂરું લેતા હતા અને જ્યારે બીજાઓને વેચતા તો તેમાં કમી અને ચોરી કરતા હતા. આ સૂરતના નાઝિલ થવાથી આ લોકો આ ખરાબ ટેવથી બચી ગયા અને એવા બચ્યા કે આજ દિન સુધી મદીનાના લોકો માપતોલ પૂરેપૂરું કરવામાં સમગ્ર દુનિયામાં મશ્હૂર છે.

(રવાહુ હાકિમ, નસાઈ અને ઈબ્ને માજહ સહીહ સનદ દ્વારા મઝહરીમાંથી)

وَيْلٌ لِّلْمُطَفِّفِيْنَ માં مُطَفِّفِيْنُ એ تطفيف થી બને છે જેનો અર્થ માપતોલમાં કમી કરવાનો છે અને એવું કરનારને મુતફ્ફીફ કહેવામાં આવે છે. કુર્આને હકીમના આ ફરમાનથી સાબિત થયું કે માપતોલમાં કમી કરવી હરામ છે.

તત્ફીફ (ઓછું તોલવું) માત્ર માપતોલમાં જ નથી બલકે હકદારને તેનો હક ઓછો દેવામાં કોઈ વસ્તુની કમી હોય તો તે પણ તત્ફીફમાં સામેલ છે :

કુર્આન અને હદીષમાં માપતોલમાં કમી કરવાનું હરામ ઠરાવવામાં આવ્યું છે, કારણ કે સામાન્ય રીતે વ્યવહારની લેનદેન આ જ બે પદ્ધતિઓથી થાય છે. તેના દ્વારા એવું કહી શકાય છે કે હકદારનો હક અદા થયો અથવા નહીં પરંતુ એ ખબર છે કે તેનો હેતુ દરેક હકદારનો હક પૂરેપૂરો કરવો છે, તેમાં કમી કરવી હરામ છે. આથી જાણ થઈ કે આ માત્ર માપતોલની સાથે ખાસ નથી બલકે દરેક તે વસ્તુ જેનાથી કોઈનો હક પૂરો કરવાનું અથવા ન કરવાનું ચકાસવામાં આવે છે તેનો આ જ હુકમ છે, ભલે માપતોલથી હોય અથવા ગણતરી કરીને હોય અથવા કોઈ બીજી રીતે હોય, દરેક વસ્તુમાં હકદારના હકને ઓછું દેવું તત્ફીફ હરામ હોવાના હુકમમાં સામેલ છે.

મુઅત્તા ઈમામ માલિકમાં છે કે હઝરત ઈબ્ને ખત્તાબ (રદિ.)એ એક

વ્યક્તિને જોયો કે નમાઝના રુકૂઅ્ સિજ્દહ વગેરે પૂરા કરતો ન હતો અને જલદી જલદી નમાઝ સમાપ્ત કરી નાંખતો હતો તો તેને કહ્યું, لَقَدْ طَفَّفْتَ એટલે કે તેં અલ્લાહ તઆલાના હકમાં તત્ફીફ એટલે કે કમી કરી. હઝરત ફારૂકે આ'ઝમ (રદિ.)ના આ નિવેદનને નકલ કરીને હઝરત ઈમામ માલિક (રહ.)એ કહ્યું, لِكُلِّ شَيْءٍ وَفَاءٌ وَتَطْفِيفٌ એટલે કે પૂરો હક આપવો અથવા ઓછું કરવું દરેક વસ્તુમાં છે, એટલે સુધી કે નમાઝ, વુઝૂ અને પાકી વગેરેમાં પણ અને એ જ રીતે બીજા હુકૂકુલ્લાહ અને ઈબાદતોમાં કમી અને ઓછું કરનાર તત્ફીફ કરવાનો અપરાધી છે. આ જ રીતે હુકૂકુલ ઈબાદમાં જે વ્યક્તિ નક્કી હકથી ઓછું કરે છે તે પણ તત્ફીફના હુકમમાં છે, મજૂર અથવા કર્મચારીએ જેટલા સમયની સેવાનો કરાર કર્યો છે તેમાંથી સમય ચોરવો અને ઓછું કરવું પણ તેમાં સામેલ છે. વખતની અંદર જે રીતે મહેનતનું કામ કરવાનું સામાન્ય રીતે રિવાજ છે તેમાં સુસ્તી કરવી પણ તત્ફીફ છે, એમાં સામાન્ય લોકોમાં એટલે સુધી કે ઈલ્મવાળાઓમાં પણ ગફલત જોવા મળે છે. પોતાની નોકરીના ફરજોમાં કમી કરવાને કોઈ ગુનોહ જ સમજતા નથી, اَعَاذَنَا اللّٰهُ مِنْهُ

હદીષ :

હઝરત અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને અબ્બાસ (રદિ.)થી રિવાયત છે કે રસૂલે કરીમ ﷺએ ફરમાવ્યું કે خمس بخمس એટલે કે પાંચ ગુનાહોની સજા પાંચ વસ્તુઓ છે. (૧) જે વ્યક્તિ વચનભંગ કરે છે અલ્લાહ તઆલા તેના ઉપર દુશ્મનને થોપી દે છે અને તે દુશ્મનને વર્ચસ્વ આપી દે છે, (૨) જે કોમ અલ્લાહ તઆલાના કાયદાઓને છોડીને બીજા કાયદાઓ પ્રમાણે ફેંસલો કરે છે તેમનામાં ગરીબી અને બેહાલી સામાન્ય થઈ પડે છે, (૩) જે કોમમાં નિર્લજ્જતા અને વ્યભિચાર સામાન્ય થઈ જાય તેમના ઉપર અલ્લાહ તઆલા પ્લેગ (અને બીજી ચેપી બીમારીઓ) થોપી દે છે, (૪) જે લોકો માપતોલમાં કમી કરવા લાગે છે અલ્લાહ તઆલા તેમને દુષ્કાળમાં સપડાવી દે છે, (૫) જે લોકો ઝકાત અદા નથી કરતા અલ્લાહ તઆલા તેમનાથી વરસાદ રોકી દે છે.

(કુર્તુબીના વર્ણન પ્રમાણે)

તબરાનીએ હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસ (રદિ.)થી રિવાયત કરી છે કે રસૂલે

કરીમ ﷺએ ફરમાવ્યું કે જે કોમમાં માલે ગનીમતની ચોરી કરવાનું પ્રચલિત થઈ જાય અલ્લાહ તઆલા તેમના દિલોમાં દુશ્મનોનો રુઆબ અને ભય નાંખી દે છે અને જે કોમમાં રિબા એટલે કે વ્યાજખોરીનો રિવાજ થઈ જાય છે તેમનામાં મોતનું પ્રમાણ વધી જાય છે અને જે કોમ માપતોલમાં કમી કરે છે તો અલ્લાહ તઆલા તેમની રોજી કાપી નાંખે છે અને જે લોકો સત્ય વિરુદ્ધ ફેંસલા કરે છે તેમનામાં હત્યા અને ખૂનામરકી સામાન્ય થઈ જાય છે અને જે લોકો કરારમાં ગદ્દારી કરે છે અલ્લાહ તઆલા તેમના ઉપર દુશ્મન થોપી દે છે.

(રવાહુ માલિક, મઝહરીમાંથી)

ગરીબી, ભૂખમરો, દુષ્કાળ અને રોજીની તંગીના વિવિધ સ્વરૂપો :

હદીષમાં જે લોકોની રોજી તંગ કરી દેવાનું ફરમાન છે તેનું એ સ્વરૂપ પણ હોઈ શકે છે કે તેને રોજીથી બિલકુલ વંચિત કરી દેવામાં આવે અને આ સ્વરૂપ પણ રોજીની તંગીમાં સામેલ છે કે રોજી હોવા છતાં તે તેને ખાઈ ન શકે અથવા તેનો ઉપયોગ ન કરી શકે, જેમકે ઘણી બીમારીઓમાં એવું જોવા મળે છે અને આ યુગમાં તો આવું થવું ઘણું સામાન્ય છે. એ જ પ્રમાણે દુષ્કાળનું એ સ્વરૂપ પણ હોઈ શકે છે કે ચીજવસ્તુઓની આવશ્યકતાની પૂર્તી ન થઈ શકે અને એવું પણ બની શકે છે કે ચીજવસ્તુઓ ખૂબ મોટા પ્રમાણમાં હોવા છતાં તેની માંગ એટલી વધી જાય અથવા મોંઘવારી એટલી વધી જાય કે તેને ખરીદવું જ મુશ્કેલ થઈ જાય, જેમકે આજે મોંઘવારીના કારણે મોટા ભાગે જોવા મળી રહ્યું છે અને હદીષમાં ગરીબી થોપી દેવાનો ઈરશાદ છે તેનો અર્થ માત્ર એ નથી કે રૂપિયા પૈસા અને જરૂરતની ચીજવસ્તુઓ તેની પાસે ન રહે બલકે ગરીબીનો મૂળ અર્થ મોહતાજી અને જરૂરિયાત છે. દરેક વ્યક્તિ પોતાના કારોબાર અને જિંદગીની જરૂરતોમાં બીજા લોકોનો જેટલો મોહતાજ હોય એટલો જ તે ફકીર અને ગરીબ છે. આ યુગની પરિસ્થિતિ ઉપર વિચાર કરવામાં આવે તો માણસ પોતાની રહેણી કહેણી અને પોતાની મુસાફરી તથા આવાગમન અને પોતાની ઈચ્છાઓ પૂરી કરવામાં એવા એવા કાયદાઓમાં જકડાયેલો જોવા મળે છે કે તેને કોળિયો ગળે ઉતારવાની અને વાત કરવાની પણ પાબંદીઓ છે. પોતાનો માલ અને રૂપિયા પૈસા ઉપસ્થિત હોવા છતાં ખરીદી કરવામાં સ્વતંત્ર નથી કે જ્યાંથી ઈચ્છે કંઈ ખરીદી કરી લે.

મુસાફરીમાં એ સ્વતંત્ર નથી કે જ્યાં ઇચ્છે ચાલ્યો જાય, એવા એવા કાયદાઓમાં આજનો માનવી જકડાયેલો છે કે દરેક કામ કરવા માટે ઑફિસ અને કોર્ટ કચેરીથી લઈ પટાવાળાઓ સુધીની ખુશામત કર્યા વિના જિંદગી ગુઝારવી મુશ્કેલ છે. આ બધી મોહતાજી જ તો છે અને તેનું જ નામ ગરીબી અને ફકીરી છે. આ વિગતથી તે શંકા દૂર થઈ ગઈ જે હદીષના ફરમાન પ્રમાણે જાહેર પરિસ્થિતિના કારણે હોઈ શકે છે.

સિજ્જીન અને ઇલ્લિય્યીન :

كَلَّآ اِنَّ كِتٰبَ الْفُجَّارِ لَفِيْ سِجِّيْنٍ માં سِجِّيْنُ (સિજ્જીન) જેનો અર્થ "તંગ જગ્યામાં કેદ કરવા"નો પણ થાય છે. કામુસમાં છે કે સિજ્જીનનો અર્થ "કાયમી કેદ"નો છે અને હદીષોમાં તથા ઈશારાઓથી એ જાણ થાય છે કે સિજ્જીન ખાસ સ્થળનું નામ છે અને કાફિરો તથા દુષ્ટોની રૂહોનું આ જ સ્થળ છે અને આ જ સ્થળે તેમના આ'માલનામાઓ પણ રહે છે જેનો અર્થ એ પણ હોઈ શકે છે કે તેમના આ'માલનામાઓ આ સ્થળે સુરક્ષિત કરી દેવામાં આવે છે અને એવું પણ શક્ય છે કે આ સ્થળે કોઈ એવો મહાન ગ્રંથ ઉપસ્થિત છે જેમાં દુનિયાના બધા જ કાફિરો અને દુષ્ટોના અમલો લખવામાં આવતા હોય.

આ સ્થળ કોઈ એક જગ્યા છે જેના વિશે હઝરત બરાઅ્ બિન આઝિબ (રદિ.)ની એક લાંબી હદીષમાં છે કે રસૂલે કરીમ ﷺએ ફરમાવ્યું કે સિજ્જીન સાતમી જમીનના નીચેના ભાગમાં છે અને ઈલ્લિય્યીન સાતમાં આસમાનમાં અર્શ નીચે છે. (બગવી, અહમદ અને મઝહરીની સનદથી) હદીષની અમુક રિવાયતોમાં એવું પણ છે કે સિજ્જીન કાફિરો અને દુષ્ટોની રૂહોનું રહેવાનું ઠેકાણું છે અને ઈલ્લિય્યીન મો'મિનો અને મુત્તકીઓનું રહેવાનું સ્થળ છે.

જન્નત અને દોઝખનું સ્થળ :

બયહકીએ નુબુવ્વતની દલીલોમાં હઝરત અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને સલામ (રદિ.)થી રિવાયત કરી છે કે જન્નત આસમાનમાં છે અને જહન્નમ જમીનમાં. ઈબ્ને જરીરે પોતાની તફસીરમાં હઝરત મઆઝ ઈબ્ને જબલ (રદિ.)થી રિવાયત કરી છે કે રસૂલે કરીમ ﷺથી સવાલ કરવામાં આવ્યો કે કુર્આને કરીમમાં આવ્યું છે કે કયામતના દિવસે જહન્નમને લાવવામાં આવશે. وجىٓء يومئذ بجهنّم તેનો

અર્થ શું છે ? જહન્નમને ક્યાંથી લાવવામાં આવશે ? તો રસૂલે કરીમ ﷺએ કહ્યું કે જહન્નમને સાતમાં આસમાનેથી લાવવામાં આવશે અને રિવાયતથી જાણ થાય છે કે જહન્નમ સાતમી જમીનમાં છે, ત્યાંથી ભડકીને બધા જ સમંદરો અને નદીઓની આગમાં ભળી જશે અને બધાની સામે આવી જશે. જહન્નમને લાવવાનો આ અર્થ પણ હોઈ શકે છે. એ જ રીતે જે રિવાયતોમાં આવ્યું છે કે સિજ્જીન જહન્નમના એક સ્થળનું નામ છે તે પણ આનાથી સમજાય ગયું. વલ્લાહુ અઅ્‌લમુ.

(મઝહરી)

كِتٰبٌ مَّرْقُوْمٌ માં مرقوم (મરકૂમ)નો અર્થ આ સ્થળે مختوم (મખ્તૂમ) છે, એટલે કે સીલ મારવામાં આવેલ. ઈમામ બગવી અને ઈબ્ને કષીર (રહ.)એ ફરમાવ્યું કે આ વાક્ય સિજ્જીનના સ્થળની તફસીર નથી બલકે એનાથી પહેલાં જે كِتٰبُ الْفُجَّار આવ્યું છે તેનું વર્ણન છે. અર્થ એ છે કે કાફિરો અને દુષ્ટોના આ'માલનામાઓ સીલ મારીને સુરક્ષિત કરી દેવામાં આવશે કે તેમાં કોઈ જ સુધારા વધારા કે ઘટાડાની શક્યતા રહેશે નહીં અને તેમના સુરક્ષિત કરવાનું સ્થળ સિજ્જીન છે, અહીંયાં જ કાફિરોની રૂહો એકઠી કરવામાં આવશે.

كَلَّا بَلْ ۜ رَانَ عَلٰى قُلُوْبِهِمْ مَّا كَانُوْا يَكْسِبُوْنَ માં શબ્દ رَانَ (રાન) એ رَيْنٌ (રય્‌ન)થી બને છે જેનો અર્થ "કાટ અને મેલ" છે. ભાવાર્થ એ છે કે તેમના દિલો ઉપર તેમના ગુનાહોના કારણે કાટ ચઢી ગયો છે અને જે રીતે કાટ લોઢાને ખાઈને માટી બનાવી દે છે તે જ રીતે તેમના ગુનાહોના કાટે તેમના દિલોની ક્ષમતા સમાપ્ત કરી દીધી જેનાથી ભલા અને બુરાનો તફાવત કરવાની શક્તિ ચાલી ગઈ. હઝરત અબૂ હુરયરહ (રદિ.)થી રિવાયત છે કે રસૂલે કરીમ ﷺએ ફરમાવ્યું કે મો'મિન બંદો જ્યારે કોઈ ગુનોહ કરે છે તો તેના દિલ ઉપર એક કાળું ટપકું લાગી જાય છે, જો તેણે તવબહ કરી લીધી અને તેના ઉપર પસ્તાવો કરીને આગળ માટે પોતાના અમલ ઠીકઠાક કરી લીધા તો આ કાળું ટપકું ભૂંસાઈ જાય છે અને દિલ પોતાની અસલી હાલત ઉપર રોશન થઈ જાય છે અને જો તેણે તવબહ ન કરી બલકે પોતાના ગુનાહોમાં વધારો કરતો ચાલ્યો ગયો તો આ કાળાશ તેના આખા દિલ ઉપર છવાઈ જાય છે અને તેનું જ નામ રાન છે જે કુર્આન મજીદની આયત بَلْ رَانَ عَلٰى قُلُوْبِهِمْ માં ઉપસ્થિત છે.

(રવાહુ બગવી, સહીહ નસાઈ, ઈબ્ને માજહ, ઈબ્ને હબ્બાન, હકિમ, મઝહરી)

શબ્દ كَلَّا (કલ્લા) જે આયતની શરૂઆતમાં છે તેને શબ્દ ردع કહે છે જેનો અર્થ દૂર કરવાનો અને રદિયો આપવાનો પણ થાય છે. પહેલી આયતોમાં કાફિરોના જૂઠાડવાનું વર્ણન હતું કે તેઓ કુર્આનની આયતોને વાર્તાઓ કહીને જૂઠાડે છે, આ આયતમાં શબ્દ كَلَّا થી તેનો રદિયો આપવામાં આવ્યો છે કે આ અજ્ઞાનીઓએ પોતાના ગુનાહોના અંબારમાં સંડોવાયેલા હોવા છતાં પોતાના દિલોની તે પ્રકાશ અને ક્ષમતા સમાપ્ત કરી દીધી છે જેનાથી સત્ય અને અસત્યને ઓળખવામાં આવે છે અને આ ક્ષમતા અલ્લાહ તઆલા દરેક માનવીના કુદરતી, પ્રાકૃતિક સ્વભાવમાં મૂકે છે. અર્થ એ છે કે તેમનું આ જૂઠાડવું કોઈ દલીલ અથવા બુદ્ધિ કે સમજદારીની બીનાએ નથી બલકે તેનું કારણ એ છે કે તેમના દિલો આંધળા થઈ ચૂક્યા છે અને તેમને ભલું બુરું નજરે પડતું જ નથી.

اِنَّهُمْ عَنْ رَّبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَّمَحْجُوْبُوْنَ એટલે કે કયામતના દિવસે આ કાફિરો અને દુષ્ટો પોતાના પરવરદિગારના દર્શનથી વંચિત થઈ જશે અને તેમને પાછા ધકેલી દેવામાં આવશે, આ તેમના તે અમલની સજા હશે કે તેમણે દુનિયામાં સત્યને ઓળખ્યું ન હતું તો હવે પોતાના પરવરદિગારના દર્શનના કાબેલ રહ્યા નથી. હઝરત ઈમામ માલિક અને શાફઈ (રહ.)એ કહ્યું કે મો'મિનો અને અવલિયા અલ્લાહને અલ્લાહ તઆલાના દર્શન નસીબ થશે નહિતર પછી કાફિરોને દૂર રાખવાનો કોઈ મતલબ જ ન હોત.

ખુલાસો :

અમુક મોટા ઉલમા કહે છે કે આ આયત એની દલીલ છે કે દરેક માણસ પોતાની પ્રકૃતિની રૂએ અલ્લાહ તઆલાની મહોબ્બત માટે મજબૂર હોય છે અને તેથી દુનિયાના સામાન્ય કાફિરો ભલે ગમે એટલા કુફ્ર અને શિર્કમાં સંડોવાયેલા હોય અને અલ્લાહ જલ્લ શા'નુહૂની જાત અને તેની સિફતો વિશે ખોટા અકીદાઓ રાખતા હોય પરંતુ એટલી વાત સૌમાં સરખી છે કે અલ્લાહ તઆલાની મોટાઈ, તેનું સન્માન અને મહોબ્બત સૌના દિલોમાં હોય છે અને પોતપોતાના અકીદાઓ અને માન્યતાઓ પ્રમાણે તેની જ શોધખોળ અને તેની જ રજામંદી માટે ઈબાદતો અને પૂજાપાઠ કરે છે, માર્ગ ખોટો હોય છે તેથી તેઓ સાચી ઈચ્છિત મંઝિલ ઉપર પહોંચી શકતા નથી પરંતુ તેમને તે સાચી મંઝિલની તલબ હોય છે. આ દલીલનું

કારણ એ છે કે જો કાફિરોમાં અલ્લાહ તઆલાના દર્શન કે ઝિયારતનો શોખ ન હોત તો તેમને એવું કહેવામાં ન આવત કે તેઓ ઝિયારતથી વંચિત રહેશે, કારણ કે જે વ્યક્તિ કોઈને જોવાનો કે તેના દર્શન કરવાનો તલબગાર જ નથી બલકે નફરત કરે છે તેના માટે તેને ન જોવું એ કોઈ સજા નથી કે તેને તેના દર્શનથી વંચિત કરવામાં આવે.

اِنَّ كِتٰبَ الْاَبْـرَارِ لَفِىْ عِلِّيِّيْنَ માં શબ્દ عِـلِّيِّيْنُ (ઈલ્લિય્યીન) અમુક લોકો સમીપ عـلو (ઉલૂ)નું બહુવચન છે અને તેનો ભાવાર્થ ઉચ્ચ દરજ્જો અથવા ઊંચી મહાનતા છે અને શબ્દ સિજ્જીન વિશે ઉપર આવી ચૂક્યું છે કે હઝરત બરાઅ્ બિન આઝિબ (રદિ.)ની રિવાયતથી સાબિત છે કે ઈલ્લિય્યીન સાતમાં આસમાન ઉપર અર્શ ઉપર એક સ્થળ છે જેમાં મો'મિનોની રૂહો અને તેમના અમલોની ખાતાવહીઓ રાખવામાં આવે છે અને આગળ જે كِتٰـبٌ مَّـرْقُوْمٌ આવ્યું છે તે પણ ઈલ્લિય્યીનની તફસીર નથી બલકે નેક લોકોના આ'માલનામાનું વર્ણન છે જેના વિશે ઉપરોક્ત اِنّ كِتٰبَ الاَبْرَارِ માં આવ્યું છે.

يَشْهَدُهُ الْمُقَرَّبُوْنَ માં يَشْهَدُ (યશહદૂ) એ شُهُوْدُ (શુહૂદ)થી બને છે જેનો અર્થ હાજર હોવાનો અને નજરે જોવાનો થાય છે. અમુક તફસીરકારોએ કહ્યું કે આયતનો ભાવાર્થ એ છે કે નેક અને મુત્તકી લોકોના આ'માલનામાઓને નિકટવર્તી મુકર્રબીન જોતા હશે અને આ નિકટવર્તી મુકર્રબીનથી ભાવાર્થ ફરિશ્તાઓ છે અને જોવાથી ભાવાર્થ તેમની દેખરેખ અને સુરક્ષા છે. અર્થ એ છે કે નેક અને મુત્તકી લોકોના આ'માલનામાઓ ફરિશ્તાઓની દેખરેખ હેઠળ હશે. (કુર્તુબી) અને "શુહૂદ"થી ભાવાર્થ "હાજર હોવાનો" અર્થ લેવામાં આવે તો યશહદૂની ઝમીર કિતાબના બદલે ઈલ્લિય્યીન તરફ ઢળેલી હશે જેનો અર્થ એ થશે કે મુકર્રબીન લોકોની રૂહો આ જ ઈલ્લિય્યીનના સ્થળે હાજર થશે. કારણ કે આ જ સ્થળ તેમની રૂહોને થોભવા માટે બનાવવામાં આવી છે જે રીતે સિજ્જીન કાફિરોની રૂહોનું થોભવાનું સ્થળ છે. તેની દલીલ તે હદીષ છે જે સહીહ મુસ્લિમમાં અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને મસ્ઊદ (રદિ.)થી રિવાયત થઈ છે કે રસૂલે કરીમ ﷺએ ફરમાવ્યું, શહીદોની રૂહો અલ્લાહ તઆલા નજીક લીલા રંગના પક્ષીઓના સ્વરૂપે હશે જે જન્નતના બગીચાઓ અને નહેરોની સેર કરતા હશે અને

તેમના રહેવાનું સ્થળ "કંદીલ" હશે જે અર્શની નીચે અધ્ધર છે. આથી જાણ થઈ કે શહીદોની રૂહો અર્શ હેઠળ રહેશે અને જન્નતની સેર કરી શકશે તથા સૂરએ યાસીનમાં હબીબ નજ્જારની જે ઘટના આવી છે قِيْلَ ادْخُلِ الْجَنَّةَ قَالَ يٰلَيْتَ قَوْمِيْ يَعْلَمُوْنَ بِمَا غَفَرَ لِيْ رَبِّيْ તેનાથી જાણ થઈ કે હબીબ નજ્જાર મોતની સાથે જ જન્નતમાં દાખલ થઈ ગયા અને અમુક હદીષની રિવાયતોથી પણ મો'મિનીનની રૂહોનું જન્નતમાં હોવું જાણ થાય છે. તે સૌનો ખુલાસો એક જ છે કે રૂહોનું થોભવાનું સ્થળ સાતમાં આસમાન ઉપર અર્શ હેઠળ છે અને આ જ સ્થળ જન્નતનું પણ છે. તે રૂહોને જન્નતની સેર કરવાનો અધિકાર આપવામાં આવ્યો છે અને અહીંયાં જો કે આ પરિસ્થિતિ مُقَرَّبِيْنَ (મુકર્રબીન)ની તેમની ઉચ્ચ વિશિષ્ટતાઓ અને ફઝીલતોના કારણે વર્ણન કરવામાં આવી છે પરંતુ વાસ્તવમાં આ થોભવાનું સ્થળ બધા જ મો'મિનોની રૂહોનું પણ છે જેમકે કા'બ બિન માલિક (રદિ.)ની હદીષમાં છે કે રસૂલે કરીમ ﷺએ ફરમાવ્યું કે,

اِنَّمَا نَسَمَةُ الْمُؤْمِنِ طَائِرٌ يُّعَلَّقُ فِيْ شَجَرِ الْجَنَّةِ حَتّٰى تَرْجِعَ اِلٰى جَسَدِهٖ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ

(رَوَاهُ مَالِكٌ وَالنَّسَائِيْ بِسَنَدٍ صَحِيْحٍ)

"મો'મિનની રૂહો એક પક્ષી સ્વરૂપે જન્નતના વૃક્ષો ઉપર ઉડતી રહેશે એટલે સુધી કે કયામતના દિવસે પોતાના શરીરમાં ફરી પાછી આવશે."

અને આ જ વિષયની એક હદીષ ઉમ્મે હાની (રદિ.)ની રિવાયતથી મુસ્નદે અહમદ અને તબરાનીમાં આવી છે.

(મઝહરી)

રૂહોને થોભવાનું સ્થળ એટલે કે મોત પછી માનવીની રૂહોનું સ્થાન ક્યાં છે ? :

આ બાબતમાં હદીષની રિવાયતમાં દેખીતો વિરોધાભાસ છે. સિજ્જીન અને ઈલ્લિય્યીનની તફસીરમાં જે રિવાયતો ઉપર વર્ણન કરવામાં આવી તેનાથી જાણ થાય છે કે કાફિરો અને દુષ્ટોની રૂહો સિજ્જીનમાં રહે છે જે સાતમી જમીનમાં છે અને મો'મિનોની રૂહો ઈલ્લિય્યીનમાં રહે છે જે સાતમાં આસમાન ઉપર અર્શ હેઠળ છે અને પ્રસ્તુત રિવાયતોમાં અમુકથી એ પણ જાણ થાય છે કે

કાફિરોની રૂહો જહન્નમમાં અને મો'મિનોની રૂહો જન્નતમાં રહેશે અને હદીષની અમુક રિવાયતોથી એ જાણ થાય છે કે મો'મિનો અને કાફિરો બંનેની રૂહો તેમની કબરોમાં રહે છે જેમકે હઝરત બરાઅ્ બિન આઝીબ (રદિ.)ની લાંબી હદીષમાં છે કે જયારે મો'મિનોની રૂહને ફરિશ્તા આસમાનમાં લઈ જાય છે તો અલ્લાહ તઆલા કહે છે કે મારા આ બંદાનું આ'માલનામું ઈલ્લિય્યીમાં લખી આપો અને તેને જમીન તરફ પાછો મોકલી આપો કારણ કે તેને મેં જમીનથી જ પેદા કર્યો છે અને મૃત્યુ પછી તેમાં જ પાછા ભેળવી દઈશ અને પછી આ જ જમીનથી તેમને ફરીવાર જીવીત કરીને કાઢીશ. આ હુકમ ઉપર ફરિશ્તા તેની રૂહને કબ્રમાં પાછી મોકલી દે છે, એ જ રીતે કાફિરની રૂહ માટે આસમાનના દરવજા ખોલવામાં આવશે નહીં અને એ જ હુકમ થશે કે તેને તેની કબ્રમાં પાછો મોકલી દો. ઈમામ ઈબ્ને અબ્દુલબર્રએ તેને જ અગ્રિમતા આપી છે કે સૌની રૂહો મોત પછી કબરમાં જ રહે છે, તેમાં પ્રથમ અને બીજી રિવાયતોમાં જે આ વિરોધાભાસ જોવા મળે છે કે રૂહોમાંથી અમુક મો'મિનોની રૂહોનું ઈલ્લિય્યીનમાં રહેતી હોવાનું જાણ થાય છે અને અમુક જન્નતમાં રહેતી હોવાનું; જો વિચાર કરવામાં આવે તો આ કોઈ વિરોધાભાસ કે મતભેદ નથી. કારણ કે ઈલ્લિય્યીનનું સ્થળ પણ સાતમાં આસમાન ઉપર અર્શ હેઠળ છે અને જન્નતનું પણ એ જ સ્થળ હોવાનું કુર્આનના ખુલાસાથી સાબિત છે, عـند سِدۡرة المنتهیٰ عندها جنة المأوٰی તેમાં ખુલાસો છે કે જન્નત "સિદ્રતુલ મુન્તહા" પાસે છે અને તેનું સાતમાં આસમાનમાં હોવું હદીષથી સાબિત છે તેથી રૂહોનું સ્થળ જ્યારે ઈલ્લિય્યીન થયું તો તે જન્નતની જોડાજોડ છે અને તે રૂહોને જન્નતના બગીચાઓની સેર નસીબ થાય છે તેથી તેમનું સ્થાન જન્નત હોવાનું પણ કહી શકાય છે. એ જ પ્રમાણે કાફિરોની રૂહો સિજ્જીનમાં છે અને તે સાતમી જમીનમાં છે તથા હદીષથી એ પણ સાબિત છે કે જહન્નમ પણ સાતમી જમીનમાં છે અને તે સિજ્જીનવાળાઓને જહન્નમની આંચ અને ત્રાસ પહોંચતો રહેશે તેથી તેમનું સ્થાન જહન્નમમાં હોવાનું કહી દેવું પણ સાચું છે. અલબત્ત ઉપરોક્ત જે રિવાયતમાં રૂહોનું કબરોમાં રહેવું જાણ થાય છે દેખીતી રીતે પાછલી બંને રિવાયતોથી ઘણું અલગ છે. તેનો સુમેળ હઝરત કાઝી ષનાઉલ્લાહ પાનીપતી (રહ.)એ તફસીરે મઝહરીમાં આ વર્ણન દ્વારા સાધ્યો છે કે એ વાત અસંભવ નથી કે રૂહોનું અસલ ઠેકાણું ઈલ્લિય્યીન અને સિજ્જીન જ હોય

પરંતુ તેમની રૂહોનો એક ખાસ સંપર્ક અને સંબંધ કબરો સાથે પણ કાયમ હોય. આ સંપર્કની વાસ્તવિકતા તો અલ્લાહ તઆલા સિવાય કોઈ નથી જાણી શકતું પરંતુ જે રીતે સૂર્ય, ચંદ્ર આસમાનમાં છે અને તેના કિરણો પૃથ્વી ઉપર પડીને તેને પ્રકાશિત પણ કરે છે અને ગરમ પણ રાખે છે. એ જ પ્રમાણે ઈલ્લિય્યીન અને સિજ્જીનની રૂહોનો સંપર્ક અદષ્ય રીતે કબરો સાથે પણ હોઈ શકે છે અને આ તે બધા જ નિવેદનોનો સુમેળ સાધવા માટે હઝરત કાઝી ષનાઉલ્લાહ પાનીપતી (રહ.)એ સૂરએ નાઝીઆતની તફસીરમાં જે હમણા ગુઝરી ચૂકી છે લખ્યું છે. તેનો ખુલાસો છે કે રૂહના બે પ્રકારો છે, એક "જિસ્મે લતીફ" છે જે માનવીના શરીરમાં પ્રવેશ કરે છે અને તે ભૌતિક શરીર છે પરંતુ લતીફ અદષ્ય રહે છે અને તેને જ માનવીનું મન અથવા નફ્સ કહેવામાં આવે છે. બીજી રૂહ "જૌહરે મુજર્રદ" છે એટલે કે તે દેખાતું નથી અને ભૌતિક પણ નથી અને તે આ માનવીની રૂહ સાથે અથવા મન સાથે સંપર્કમાં રહે છે અને તે જ તેની જિંદગી છે તેથી તેને રૂહુર્રૂહ કહી શકાય છે. માણસના શરીરથી સંબંધ તો આ બંને પ્રકારની રૂહોનો છે પરંતુ પ્રથમ પ્રકારની રૂહ માણસના શરીરની અંદર રહે છે જેના નીકળી જવાનું નામ મોત છે. બીજી રૂહને આ પહેલી રૂહ સાથે નજીકનો સંબંધ તો છે પરંતુ આ સંબંધની વાસ્તવિકતા માત્ર અલ્લાહ તઆલાને જ ખબર છે, તેના સિવાય કોઈ જાણતું નથી. મૃત્યુ પછી પ્રથમ રૂહ તો આસમાનમાં લઈ જવામાં આવે છે પછી કબરમાં પાછી મોકલી દેવામાં આવે છે, તેનું રહેવાનું ઠેકાણું કબ્ર જ છે. તેના જ ઉપર અઝાબ અને સવાબ થાય છે અને રૂહે મુજર્રદ ઈલ્લિય્યીન અને સિજ્જીનમાં રહે છે. આ જ રીતે રૂહોને થોભવાના સ્થળો જન્નત અથવા ઈલ્લિય્યીનમાં અથવા તો તેનાથી વિપરીત જહન્નમ અથવા સિજ્જીનમાં હોવું રૂહે મુજર્રદના આધારે છે અને તેમનું કબ્રમાં થોભવું રૂહના પ્રથમ પ્રકાર એટલે કે નફ્સના આધારે છે જે જિસ્મે લતીફ છે અને મૃત્યુ પછી કબરમાં રહે છે. વલ્લાહુ અઅ્લમુ.

وَفِىۡ ذٰلِکَ فَلۡيَتَـنَا فَسِ الۡمُتَنَا فِسُوۡنَ માં શબ્દ تَـنَافُسُ નો અર્થ છે અમુક વ્યક્તિઓનું કોઈ ખાસ પ્રિય અને ઈચ્છિત વસ્તુને પ્રાપ્ત કરવા માટે દોડવું જેથી બીજાઓથી પહેલાં તે તેને પ્રાપ્ત કરી લે. અહીંયાં જન્નતની નેઅ્મતોનું વર્ણન કર્યા પછી અલ્લાહ તઆલાએ ગાફેલ પ્રકૃતિના માનવીનું એ તરફ ધ્યાન કેન્દ્રિત કર્યું છે કે આજે તમે લોકો જે વસ્તુઓને પ્રિય અને ઈચ્છિત સમજી તેને પ્રાપ્ત કરવામાં

આગળ વધવાના પ્રયત્નોમાં લાગ્યા છો તે અધૂરી અને ફના થનાર નેઅ્મતો એ પાત્ર નથી કે તેમને જિંદગીનો હેતુ સમજી તેના માટે એકબીજાથી આગળ નીકળવાની હરિફાઈ અને દોડ લગાવો બલકે તેમાં તો જો કરકસર અને ચલાવી લેવાની વૃત્તિથી કામ લઈ એવું સમજી લો કે આ અમુક દિવસની રાહતનો સામાન હાથથી જો નીકળી જશે તો કોઈ મોટા દુ:ખની કે આઘાતની વાત નથી, એવું નુકસાન નથી કે જેની ભરપાઈ જ ન થઈ શકે અલબત્ત પ્રિય અને હરિફાઈ કરવા માટે દોડવાની વસ્તુ તો આ જન્નતની નેઅ્મતો છે જે દરેક રીતે સંપૂર્ણ પણ છે અને કાયમી પણ છે. મર્હૂમ અકબર ઈલાહાબાદીએ ઘણું સારું કહ્યું છે,

યે કહાં કા ફસાના હે સુદો ઝિયાં; જો ગયા સો ગયા, જો મિલા સો મિલા.

કહો ઝહન સે ફુરસતે ઉમ્ર હે કમ; જો દિલા તો ખુદા હી કી યાદ દિલા.

اِنَّ الَّذِيْنَ اَجْرَمُوْا كَانُوْا مِنَ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا يَضْحَكُوْنَ આ આયતોમાં અલ્લાહ તઆલાએ સત્યવાદીઓની સાથે જૂઠા લોકોની કાર્યપદ્ધતિનો સંપૂર્ણ નકશો ખેંચ્યો છે કે કાફિરો અને જૂઠા લોકો મો'મિનીન અને સત્યવાદીઓ ઉપર કટાક્ષ કરી, ઠઠ્ઠો મશ્કરી કરી હસે છે અને દિલ્લગી કરે છે અને જ્યારે સત્યવાદીઓ તેમની સામે આવે છે તો આ લોકો પરસ્પર એકબીજાને આંખના ઈશારા કરે છે જેનાથી તેમનો હેતુ ઠઠ્ઠો મશ્કરી કરવાનો અને ત્રાસ પહોંચાડવાનો હોય છે પછી જ્યારે આ કાફિર જૂઠાઓ પોતપોતાના ઠેકાણે પાછા આવે છે તો મો'મિનોની સાથે જે ઠઠ્ઠો મશ્કરી અને કટાક્ષ કર્યા છે તેની પરસ્પર ચર્ચા કરી આનંદ લે છે કે અમે તે લોકોને ખૂબ અપમાનિત કર્યા અને જ્યારે આ કાફિરો મો'મિનોને જુએ છે તો દેખીતી રીતે હમમર્દીની ભાષામાં; પરંતુ વાસ્તવમાં ઠઠ્ઠો મશ્કરી કરવા માટે એવું કહે છે કે આ બીચારા ઘણા ભોળી તબિયતના બેવકૂફ લોકો છે કે તેમને મુહમ્મદ (ﷺ)એ માર્ગ ભટકાવી દીધા છે.

વર્તમાન પરિસ્થિતિની સમીક્ષા કરવામાં આવે તો અત્યારે જે અમુક લોકો નવા શિક્ષણની નહૂસતથી દીન અને આખિરતથી નચિંત થઈ ચૂક્યા હોય છે, અલ્લાહ તઆલા અને રસૂલ ઉપર તેમનું ઈમાન ફક્ત નામનું રહી જાય છે, તેઓ ઉલમા અને નેક લોકો સાથે બિલકુલ ઉપરોક્ત પ્રકારનો જ વ્યવહાર કરે છે. અલ્લાહ તઆલા મુસલમાનોને આ ભયાનક અઝાબથી છુટકારો આપે અને નેક

મો'મિનો માટે આ આયતમાં દિલાસાનો ઘણો મોટો સામાન છે કે તેઓ તેમના ઠઠ્ઠા મશ્કરીની પરવા ન કરે. કોઈએ ઘણું સારું કહ્યું છે,

હંસે જાને સે જબતક હમ ડરેંગે

ઝમાના હમપે હંસતા હી રહેગા.

تَمَّتْ سُوْرَةُ التَّطْفِيْفِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ لَيْلَةَ يَوْمُ الاِثْنَيْنِ ٢ ١ شَعْبَانُ ١٣٩١ هـ

અલ્હમ્દુલિલ્લાહ ! સૂરએ તત્ફીફ પૂર્ણ થઈ.

તારીખ : ૨૪ જાન્યુઆરી ૨૦૧૫ મુતાબિક ૩ રબિઉલ આખિર ૧૪૩૬ હિજરી

ગુજરાતી અનુવાદક : ઈલ્યાસ પટેલ ખાનપુરી

કુર્આનની સર્વગ્રાહી તફસીર (વિવરણ)

મઆરિફુલ કુર્આન

ગુજરાતી

મૂળ લેખક

હઝરત મવલાના મુફતી મુહમ્મદ શફીઅ્ સા. (રહ.)

અનુવાદક

ઈલ્યાસ ગુલામમુહમ્મદ આદમ સાલેહ પટેલ (ખાનપુરી)

પ્રકાશક

હઝરત મવલાના ઈસ્માઈલ વલી ભૂતા સા. (દા.બ.)

સ્થાપક તથા મોહતમિમ

જામિઅતુલ બનાત ટંકારીઆ

મુ.પો. ટંકારીઆ,

તા. જિ. ભરૂચ (ગુજરાત)

પ્રકરણ (૮૪)

સૂરએ ઇન્શિકાક

સૂરએ ઈન્શિકાક મક્કામાં નાઝિલ થઈ, તેની ૨૫ આયતો છે.

આયતો : (સૂરએ ઇન્શિકાક : આયત નં. ૧ થી ૨૫)

آياتها ٢٥ ﴿٨٤ سُورَةُ الْإِنْشِقَاقِ مَكِّيَّةٌ ٨٣﴾ ركوعها ١

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

إِذَا السَّمَآءُ انْشَقَّتْ ﴿١﴾ وَأَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ ﴿٢﴾ وَإِذَا الْأَرْضُ مُدَّتْ ﴿٣﴾ وَ
أَلْقَتْ مَا فِيْهَا وَتَخَلَّتْ ﴿٤﴾ وَأَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ ﴿٥﴾ يٰٓأَيُّهَا الْإِنْسَانُ إِنَّكَ كَادِحٌ
إِلٰى رَبِّكَ كَدْحًا فَمُلٰقِيْهِ ﴿٦﴾ فَأَمَّا مَنْ أُوْتِيَ كِتٰبَهٗ بِيَمِيْنِهٖ ﴿٧﴾ فَسَوْفَ يُحَاسَبُ
حِسَابًا يَّسِيْرًا ﴿٨﴾ وَّيَنْقَلِبُ إِلٰٓى أَهْلِهٖ مَسْرُوْرًا ﴿٩﴾ وَأَمَّا مَنْ أُوْتِيَ كِتٰبَهٗ وَرَآءَ
ظَهْرِهٖ ﴿١٠﴾ فَسَوْفَ يَدْعُوْا ثُبُوْرًا ﴿١١﴾ وَّيَصْلٰى سَعِيْرًا ﴿١٢﴾ إِنَّهٗ كَانَ فِيٓ أَهْلِهٖ مَسْرُوْرًا ﴿١٣﴾
إِنَّهٗ ظَنَّ أَنْ لَّنْ يَّحُوْرَ ﴿١٤﴾ بَلٰٓى ۚ إِنَّ رَبَّهٗ كَانَ بِهٖ بَصِيْرًا ﴿١٥﴾ فَلَآ أُقْسِمُ بِالشَّفَقِ ﴿١٦﴾
وَالَّيْلِ وَمَا وَسَقَ ﴿١٧﴾ وَالْقَمَرِ إِذَا اتَّسَقَ ﴿١٨﴾ لَتَرْكَبُنَّ طَبَقًا عَنْ طَبَقٍ ﴿١٩﴾
فَمَا لَهُمْ لَا يُؤْمِنُوْنَ ﴿٢٠﴾ وَإِذَا قُرِئَ عَلَيْهِمُ الْقُرْاٰنُ لَا يَسْجُدُوْنَ ﴿٢١﴾ بَلِ الَّذِيْنَ
كَفَرُوْا يُكَذِّبُوْنَ ﴿٢٢﴾ وَاللّٰهُ أَعْلَمُ بِمَا يُوْعُوْنَ ﴿٢٣﴾ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيْمٍ ﴿٢٤﴾
إِلَّا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ لَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُوْنٍ ﴿٢٥﴾

તરજુમો / તફસીર :

અલ્લાહના નામથી શરૂ કરું છું જે ઘણો જ દયાળુ અને કૃપાળુ છે.

જ્યારે આકાશ ફાટી જશે (૧) અને પોતાના માલિકનો હુકમ સાંભળી લેશે

અને તે (આકાશ) એ જ લાયક છે (૨) અને જ્યારે ધરતીને ખેંચી–તાણી પહોળી કરવામાં આવશે (૩) અને તે (જમીન) પોતાના અંદરની વસ્તુઓને કાઢી નાખશે અને તદ્દન ખાલી થઈ જશે (૪) અને પોતાના માલિકનો હુકમ સાંભળી લેશે અને તે (જમીન) એ જ લાયક છે. (૫) હે મનુષ્ય ! તું પોતાના પરવરદિગાર પાસે પહોંચવા સુધીમાં (મરતાં સુધી) કામમાં ખૂબ કોશિશ કરી રહ્યો છે, ફરી (કિયામતમાં) તે (કૃત્યના બદલા)થી જઈ મળશે. (૬) તો (તે દિવસે) જેને જેનું આ'માલનામું જમણા હાથમાં મળશે (૭) તો તેનાથી સહેલાઈ સાથે હિસાબ લેવામાં આવશે (૮) અને તે (એથી પરવારી) પોતાના સંબંધીઓ તરફ ખુશી ખુશી પાછો ફરશે (૯) અને જેને તેનું આ'માલનામું પીઠની પાછળથી (ડાબા હાથમાં) મળશે (૧૦) ત્યારે તે મૌતને પુકારશે (૧૧) અને આગમાં પડશે. (૧૨) ખરેખર, (દુનિયામાં) તે પોતાના કુટુંબમાં નચિંત રહેતો હતો. (૧૩) તે ધારી બેઠો હતો કે તે (ખુદાની તરફ) હરગિઝ પાછો નહિ જાય. (૧૪) નહિ કેમ, તેનો પરવર– દિગાર તેને સારી રીતે જોતો હતો. (૧૫) માટે હું સોગંદ ખાઉં છું સૂર્યાસ્તની લાલીના (૧૬) અને રાતના તથા જે વસ્તુઓ તેમાં એકઠી થાય છે તેના (૧૭) અને (સોગંદ છે) ચંદ્રના જ્યારે તે પરિપૂર્ણ થઈ જાય. (૧૮) (વાત એ છે) કે અવશ્ય તમારે એક પગથિયાઓથી બીજે પગથિયે ચડવાનું છે (૧૯) છતાં તેઓને શું થઈ ગયું છે કે ઈમાન લાવતા નથી ? (૨૦) અને જ્યારે તેઓની આગળ કુર્આન પઢવામાં આવે છે ત્યારે સિજદો કરતા નથી ! (૨૧) બલકે એ કાફિરો (ઊલટા) જૂઠાડે છે (૨૨) અને અલ્લાહ તે (કુફ્ર, ઈર્ષા, વગેરે)ને ખૂબ જાણે છે જે કંઈ તેઓ દિલમાં ભરી રાખે છે. (૨૩) માટે (હે રસૂલ સલ. !) આપ તેઓને દુ:ખદાયક અઝાબની ખુશખબર સંભળાવી દો ! (૨૪) પરંતુ જે લોકો ઈમાન લાવ્યા અને નેક કામો કર્યા તેમને માટે આખિરતમાં અખૂટ સવાબ છે. (૨૫)

વિસ્તૃત વિવરણ :

આ સૂરતમાં કયામતના અહેવાલ અને હિસાબ કિતાબ તથા નેક અને ખરાબ અમલોના બદલા અને સજાનું, પછી ગાફેલ માનવીને પોતે તેની જાત ઉપર

અને આજુબાજુની પરિસ્થિતિઓમાં વિચાર કરવાનું અને તેનાથી અલ્લાહ તઆલા ઉપરના ઈમાન અને કુર્આન સુધી પહોંચવાનું માર્ગદર્શન છે. તેમાં પ્રથમ આસમાનના ફાટવાનું વર્ણન છે, પછી જમીનનું કે જે કંઈ તેના પેટમાં છે ભલે તે ખજાનાઓ હોય જે દફન થયેલા હોય કે પછી માનવીના મૃત શરીરના ભાગો; તે બધું જ કંઈ બહાર ઓકી નાંખશે અને મહશર માટે એક નવી જમીન તૈયાર થશે જેમાં ન તો કોઈ ખાડો કે પહાડ હશે, ન જ કોઈ બાંધકામ કે વૃક્ષ; એક ચોખ્ખું સપાટ મેદાન હશે, તેને ખેંચીને વધારી દેવામાં આવશે જેથી બધા જ આગલા અને પાછલા તેના ઉપર એકઠા થઈ શકે. આ વર્ણન બીજી સૂરતોમાં વિવિધ વિષયો હેઠળ આવ્યું છે. અત્રે એક નવો વધારો એ છે કે આસમાન અને જમીન બંને ઉપર જે અલ્લાહ તઆલા તરફથી અધિકાર છે તે રૂએ કયામતના દિવસે એક નવી વસ્તુ જાહેર કરશે, તેના વિશે ફરમાવ્યું وَاَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ આમાં اَذِنَ નો અર્થ "સાંભળી લીધું" થાય છે અને સાંભળવાનો ભાવાર્થ સાંભળીને આજ્ઞાપાલન કરવાનો થાય છે અને حُقَّتْ નો અર્થ એ છે કે એ વાજિબ હક હતો કે તેઓ અલ્લાહ તઆલાના આ હુકમનું પાલન કરે.

અલ્લાહ તઆલાના હુકમના બે પ્રકારો :

અત્રે આસમાન અને જમીનના આજ્ઞાપાલન અને તેમના હુકમ ઉપર અમલ કરવાના બે અર્થ હોઈ શકે છે, કારણ કે અલ્લાહ તઆલાના હુકમો બે રીતે હોય છે. એક શરઈ હુકમો હોય છે જેમાં એક કાયદો બતાવવામાં આવે છે અને તે કાયદા વિરુદ્ધ કરવાની સજા બતાવી દેવામાં આવે છે પરંતુ એવું કરનારને તેના વિશે કોઈ મજબૂર કરવામાં આવતો નથી બલકે તેને એક પ્રકારનો અધિકાર આપવામાં આવે છે અને તે પોતાના અધિકારથી કાયદાની પાબંદી કરે છે અથવા તો તેનો ભંગ કરે છે અને આવા હુકમો સામાન્ય રીતે એવી મખ્લૂકો ઉપર લાગુ પડે છે જે બુદ્ધિ ધરાવનાર હોય છે, જેમકે માનવી અને જિન્નાત. અહીંયાંથી મો'મિન અને કાફિર તથા ફરમાંબરદાર અને નાફરમાનના બે પ્રકારો પેદા થાય છે. બીજા પ્રકારના હુકમો તક્વીની અને તકદીરી હુકમો છે, તે લાગુ પાડી જ દેવામાં આવે છે અને તેમાં કોઈની મજાલ નથી કે તેના વિરુદ્ધ કરી શકે અને આ હુકમો ઉપર અમલ થઈને જ રહે છે, તેમાં માનવી અને જિન્નાતો પણ સામેલ છે.

તક્વીની હુકમો તેમના માટે જે કંઈ નક્કી કરી દેવામાં આવ્યું છે તે ભલે મો'મિન હોય કે કાફિર, મુત્તકી હોય કે દુષ્ટ બધા જ તે તકદીરી કાયદા ઉપર ચાલવા માટે મજબૂર છે.

ઝર્રા ઝર્રા દહ્ર કા વાબસ્તએ તકદીર હૈ
જિન્દગી કે ખ્વાબ કી "જામી" યહી તા'બીર હૈ.

આ સ્થળે બની શકે છે કે આસમાન અને જમીનને અલ્લાહ તઆલા ખાસ સમજ અને બુદ્ધિ આપે જે રીતે માનવી અને જિન્નાતોમાં હોય છે અને જ્યારે તેમને કોઈ હુકમ અલ્લાહ તઆલા તરફથી મળે ત્યારે તેઓ પોતાના અધિકારથી પોતે તેના ઉપર અમલ કરે અને એવું પણ બની શકે છે કે આ હુકમથી ભાવાર્થ તક્વીની હુકમ લેવામાં આવે જેમાં કોઈના ઈરાદા કે અધિકારની કોઈ જ દખલગીરી હોતી નથી. اَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ ના શબ્દો પ્રથમ અર્થ માટે વધારે નિકટ છે અને બીજો અર્થ પણ રૂપક સ્વરૂપે હોઈ શકે છે.

وَاِذَا الْاَرْضُ مُدَّتْ માં શબ્દ مَدّ નો અર્થ "ખેંચવું અને લાંબુ કરવાનો" થાય છે. હઝરત જાબિર (રદિ.)થી રિવાયત છે કે રસૂલે કરીમ ﷺએ ફરમાવ્યું કે કયામતના દિવસે જમીનને એ રીતે ખેંચીને મોટી કરી દેવામાં આવશે જેમકે ચામડાં (અથવા રબર)ને ખેંચીને મોટું કરી દેવામાં આવે છે પરંતુ તે છતાં મેદાને હશ્ર જે આ જમીન ઉપર હશે તેમાં દુનિયાની શરૂઆતથી લઈ કયામત સુધીના બધા જ માણસો એકઠા હશે તો પરિસ્થિતિ એવી હશે કે એક વ્યક્તિના ભાગ માત્ર એટલી જમીન હશે કે જેના ઉપર તેના પગ છે.

(રવાહુ હાકિમ, મઝહરી)

وَاَلْقَتْ مَا فِيْهَا وَتَخَلَّتْ એટલે કે જમીન દરેક વસ્તુને પોતાના પેટમાંથી ઓકી નાંખશે અને બિલકુલ ખાલી થઈ જશે. જમીનના પેટમાં ખજાનાઓ અને દફન થયેલાઓ અને ખનીજો પણ છે અને દુનિયાની શરૂઆતથી મૃત્યુ પામનાર માણસોના શરીરના અવશેષો પણ છે. જમીન એક ધરતીકંપની સાથે આ બધી વસ્તુઓને પોતાના પેટમાંથી બહાર ઓકી નાંખશે.

يٰۤاَيُّهَا الْاِنْسَانُ اِنَّكَ كَادِحٌ માં શબ્દ كَدْحٌ નો અર્થ કોઈ કામમાં સંપૂર્ણ મહેનત, સંઘર્ષ અને પોતાની બધી જ શક્તિઓ અને ક્ષમતાઓ ખર્ચી નાંખવાનો

થાય છે અને اِلٰی رَبِّکَ થી ભાવાર્થ اِلٰی لِقَاءِ رَبِّکَ છે. એટલે કે માનવીના દરેક પ્રયત્ન અને સંઘર્ષનો અંત તેના પરવરદિગાર તરફથી થવાનો છે.

અલ્લાહ તઆલાના શરણે જવું :

આ આયતમાં અલ્લાહ તઆલાએ માનવજાતને સંબોધીને તેને વિચાર અને ચિંતન કરવા માટે એક એવો માર્ગ બતાવ્યો છે કે તેમાં થોડી પણ બુદ્ધિ અને સમજદારી હોય તો તે પોતાના પ્રયત્નોનો માર્ગ સાચી દિશા તરફ ફેરવી શકે છે જે તેની દુનિયા અને દીનમાં સલામતી તથા છુટકારાની જામિનગીરી આપે છે. પ્રથમ વાત તો એ કહી કે માનવી નેક હોય અથવા ખરાબ, મો'મિન હોય કે કાફિર પોતાની પ્રકૃતિથી એ વસ્તુની ટેવ ધરાવે છે કે કોઈપણ પ્રકારનું હલન ચલન અને પ્રવૃત્તિ કરે અને કોઈને કોઈ વસ્તુને પોતાનો હેતુ બનાવી તેને પ્રાપ્ત કરવા માટે મહેનત અને સંઘર્ષ કરે અને તેના માટે તકલીફો વેઠે. જે રીતે એક નેક અને ડાહ્યો માણસ પોતાની રોજી રોટી અને જિંદગીની જરૂરિયાતો પ્રાપ્ત કરવામાં સ્વાભાવિક અને જાઇઝ પદ્ધતિઓ અપનાવે છે અને તેમાં પોતાની મહેનત અને શક્તિઓ ખર્ચ કરે છે અને દુષ્ટ માણસ પણ પોતાના હેતુઓ મહેનત વિના કે સંઘર્ષ વિના પ્રાપ્ત નથી કરી શકતો. ચોર, ડાકુ, બદમાશ, ધોકેબાજ, છેતરપિંડી કરનારા, લૂંટફાટ કરનારાઓને જુઓ કેવી કેવી માનસિક અને શારીરિક મહેનતો કરે છે અને તકલીફો વેઠે છે ત્યારે તેમને તેમનો હેતુ પ્રાપ્ત થાય છે. બીજી વાત એ બતાવવામાં આવી કે બુદ્ધિશાળી માનવી વિચાર કરે તો તેની બધી જ પ્રવૃત્તિઓ બલકે શાંત બેસવું પણ એક મુસાફરીની મંઝિલો છે જેને તે અજાણે પસાર કરી રહ્યો છે જેનો અંત અલ્લાહ તઆલા સામે હાજરી એટલે કે મોત છે. اِلٰـــی رَبِّکَ માં તેનું જ વર્ણન છે અને આ અંત એવી વાસ્તવિકતા છે કે જેનાથી કોઈને ઈન્કાર નથી હોઈ શકતો કે માનવીના દરેક પ્રયત્નો, સંઘર્ષ અને મહેનતોનું મોત ઉપર સમાપ્ત થઈ જવું નિશ્ચિત છે. ત્રીજી વાત એ બતાવી કે મોત પછી પોતાના પરવરદિગારની સામે હાજરીના સમયે તેની બધી જ પ્રવૃત્તિઓ અને અમલો તથા દરેક સંઘર્ષ અને મહેનતોનો હિસાબ થવો તાર્કિક દષ્ટિએ અને ન્યાયની દષ્ટિએ પણ જરૂરી છે જેથી નેક અને બુરાનું પરિણામ અલગ અલગ જાણી શકાય, નહિતર દુનિયામાં તો તેનો ફરક કોઈ દેખાતો નથી. એક નેક માણસ એક મહિનો

મહેનત મજૂરી કરીને પોતાની રોજી અને જરૂરિયાત પ્રાપ્ત કરે છે, જ્યારે ચોર ડાકૂ એક રાતમાં અમુક ક્ષણમાં તેને પ્રાપ્ત કરી લે છે. જો કોઈ હિસાબ કે બદલા કે સજાનો સમય જ ન આવવાનો હોય તો બંને સમાન થઈ ગયા જે તાર્કિક દૃષ્ટિએ અને ન્યાયની દૃષ્ટિએ પણ ખોટું છે. અંતે કહ્યું, فَمُلَاقِيْهِ તેમાં مُلَاقِيْهِ નો અર્થ હોઈ શકે છે કે જે સંઘર્ષ અહીંયાં માનવી કરી રહ્યો છે અંતે પોતાના પરવરદિગારની પાસે પહોંચીને પોતાની તે કમાઈને જઈ મળશે અને તેના સારા અને ખરાબ પરિણામ તેની સામે આવી જશે અને એવું પણ હોઈ શકે છે કે مُلاقيه (મુલાકિયહ)નો અર્થ એ હોય કે આખિરતમાં દરેક માનવી પોતાના પરવરદિગારને મળવાનો છે અને હિસાબ માટે તેની સામે રજુ થવાનો છે. આગળ નેક અને ખરાબ તથા મો'મિન અને કાફિર માણસોના અલગ અલગ પરિણામનું વર્ણન છે જેની શરૂઆત આ'માલનામું ડાબા અથવા જમણા હાથમાં આવી જવું છે. જમણા હાથવાળાઓને જન્નતની કાયમી નેઅ્મતોની ખુશખબરી મળી જાય છે અને ડાબા હાથવાળાઓને દોઝખ અને અઝાબની જાણકારી મળી જાય છે. આ બાબત ઉપર સામૂહિક રીતે માનવીએ વિચાર કરવો જોઈએ કે જિંદગીની જરૂરિયાતો બલકે પોતાના નફ્સ અને મનેચ્છાઓ પ્રમાણેની બિનજરૂરી આકર્ષક વસ્તુઓને તો નેક અને ખરાબ બંને પ્રકારના લોકો પ્રાપ્ત કરી જ લે છે એ રીતે બંનેની દુનિયાની જિંદગી તો પસાર થઈ જ જાય છે પરંતુ તે બંનેના પરિણામમાં જમીન અને આસમાનનો તફાવત છે. એકનુ પરિણામ કાયમી અને કદી સમાપ્ત ન થનારી રાહત છે અને બીજાનું પરિણામ કાયમી મુસીબત અને અઝાબ છે પછી શા માટે માનવી આ પરિણામને આજે જ વિચારી અને સમજી ન લે ! અને પોતાના પ્રયત્નો તથા અમલોની દિશા એ બાજુએ ફેરવી ન દે ! જે દુનિયામાં પણ તેની જરૂરતોને પૂરી કરી આપે અને આખિરતની કાયમી નેઅ્મતો પણ તેને પ્રાપ્ત થાય.

فَاَمَّا مَنْ اُوْتِىَ كِتَابَهٗ بِيَمِيْنِهٖ فَسَوْفَ يُحَاسَبُ حِسَابًا يَّسِيْرًا وَّيَنْقَلِبُ اِلٰٓى اَهْلِهٖ مَسْرُوْرًا
તેમાં મો'મિનોની પરિસ્થિતિ વર્ણન કરી છે કે તેમનું ના'માએ આમાલ જમણા હાથમાં આપવામાં આવશે અને તેમની પાસેથી ઘણો સરળ હિસાબ લઈને જન્નતની ખુશખબરી આપી દેવામાં આવશે અને તેઓ પોતાના ઘરવાળાઓ પાસે ખુશી આનંદમાં પાછો ફરશે.

સહીહ બુખારીની એક હદીષમાં હઝરત આયશા (રદિ.)થી રિવાયત છે કે રસૂલે કરીમ ﷺએ કહ્યું, مَــنْ حُـوْسِـبَ يَـوْمَ الْـقِيٰـمَةِ عُـذِّبَ એટલે કે કયામતના દિવસે જેની પાસેથી હિસાબ લેવામાં આવે તે અઝાબથી બચશે નહીં. તેના ઉપર હઝરત આયશા સિદ્દીકા (રદિ.)એ સવાલ કર્યો કે શું કુર્આનમાં અલ્લાહ તઆલાનો આ ઈરશાદ નથી ? يُـحَاسَبُ حِسَابًا يَّسِيْرًا રસૂલે કરીમ ﷺએ કહ્યું કે આ આયતમાં જે સરળ હિસાબ વિશે કહેવામાં આવ્યું તે વાસ્તવમાં સંપૂર્ણ હિસાબ નથી બલકે માત્ર અલ્લાહ રબ્બુલ ઈજ્જત સામે પેશી છે અને જે વ્યક્તિ પાસેથી તેના અમલોનો પૂરેપૂરો હિસાબ લેવામાં આવ્યો તે કદાપિ અઝાબથી બચશે નહીં.

આ હદીષથી જાણ થઈ કે મો'મિનોના અમલો પણ રબ્બુલ ઈજ્જતની સામે રજુ તો બધા જ થશે પરંતુ તેમના ઈમાનની બરકતથી તેમના દરેક અમલો ઉપર પૂછતાછ થશે નહીં, તેનું જ નામ "હિસાબે યસીર" એટલે કે સરળ હિસાબ છે અને પોતાના ઘરવાળાઓ તરફ ખુશી આનંદમાં પાછા ફરવામાં બે અર્થ હોઈ શકે છે, યા તો ઘરવાળાઓથી ભાવાર્થ જન્નતની હૂરો છે જે તેની પત્નીઓ હશે અને એ પણ શક્ય છે કે દુનિયામાં જે તેના બાળ બચ્ચાં હતા મહશરના મેદાનમાં જ્યારે હિસાબ પછી સફળતા મળશે તો દુનિયાની ટેવ પ્રમાણે તેની ખુશખબરી સંભળાવવા તેમની પાસે જાય. તફસીરના ઈમામોએ બંને સંભાવનાઓ વર્ણન કરી છે. *(કુર્તુબી)*

اِنَّـهٗ كَـانَ فِـىْٓ اَهْلِهٖ مَسْرُوْرًا એટલે કે જેનું આ'માલનામું તેની પીઠ તરફથી તેના ડાબા હાથમાં આપવામાં આવશે તે ત્યાં એવી તમન્ના કરશે કે કાશ ! તે ફરી મૃત્યુ પામી માટી થઈ જાય અને અઝાબથી બચી જાય પરંતુ ત્યાં તે અશક્ય હશે, બલકે તેને જહન્નમમાં દાખલ કરી દેવામાં આવશે. તેનું એક કારણ અત્રે એ કહેવામાં આવ્યું કે તે દુનિયામાં પોતાના બાળબચ્ચાંમાં ઓતપ્રોત થઈ આખિરતથી નચિંત થઈ ગયો અને તેમાં જ ખુશ રહ્યા કર્યો તેનાથી વિપરીત મો'મિનો કે તેમની દુનિયાની જિંદગીમાં ક્યારેય બેફિકી કે નચિંતપણું હતું નહીં, દરેક ઐશ અને રાહતના સમયે પણ આખિરતની ફિકર તેને અવશ્ય લાગેલી રહે છે, જેમકે કુર્આને કરીમે તેમની પરિસ્થિતિનું વર્ણન કર્યું. اِنَّـا كُـنَّا فِىْٓ اَهْلِنَا مُشْفِقِيْنَ એટલે કે અમે તો પોતાના બાળબચ્ચાંમાં રહીને પણ આખિરતનો ડર રાખતા હતા

એટલા માટે આ બંને સમૂહોનું પરિણામ તેમના યોગ્ય થયું જે દુનિયામાં પોતાના ઘરવાળાઓ અને બાળબચ્ચાં સાથે આખિરતથી બેફિકર થઈને અય્યાશીઓ અને આનંદ પ્રમોદ તથા ખુશીઓ મનાવવામાં સમય પસાર કરતો હતો. આજે તેના હિસ્સે જહન્નમનો અઝાબ આવશે અને જે લોકો દુનિયામાં આખિરતના હિસાબ અને અઝાબથી ડરતા રહેતા હતા તેમને ત્યાં ખુશીઓ અને આનંદ પ્રાપ્ત થશે અને હવે તેઓ પોતાના ઘરવાળાઓમાં કાયમી ખુશી અને આનંદ સાથે રહેશે. આથી જાણ થઈ કે દુનિયાની રાહતોમાં ખુશી અને આનંદમાં મસ્ત થઈ જવું મો'મિનનું કામ નથી, તે તો કોઈપણ સમયે કોઈપણ હાલતમાં આખિરતના હિસાબથી નચિંત થતા નથી.

فَلَآ اُقْسِمُ بِالشَّفَقِ આ આયતમાં અલ્લાહ તઆલાએ ચાર વસ્તુઓની કસમ સાથે માણસને તે વસ્તુઓ તરફ ધ્યાન અપાવ્યું છે જેનું અમુક વર્ણન આગળ اِنَّکَ کَادِحٌ اِلٰی رَبِّکَ માં આવી ચૂક્યું છે. આ ચારેય વસ્તુઓ જેની કસમ ખાવામાં આવી છે જો વિચાર કરો તો તે એ વિષયની ગવાહ છે જે કસમના જવાબમાં આવનાર છે. એટલે કે માનવીને કોઈ એક પરિસ્થિતિ ઉપર કાયમી રહેવાનું નથી, તેની પરિસ્થિતિઓ અને દરજ્જાઓ દરેક સમયે બદલાતા રહે છે. પ્રથમ વસ્તુ شفق (શફક) છે, એટલે કે તે લાલાશ જે સૂર્ય આથમ્યા પછી પશ્ચિમ દિશાએ ક્ષિતિજ ઉપર નજરે પડે છે, આ રાતની શરૂઆત છે જે માણસની પરિસ્થિતિમાં એક ઘણા મોટા ફેરબદલ અને પરિવર્તનની પ્રસ્તાવના છે કે પ્રકાશ જઈ રહ્યો છે અને અંધકારનું પૂર આવી રહ્યું છે, ત્યાર પછી પોતે રાતની કસમ છે જે આ પરિવર્તનની પૂર્ણતા કરે છે, ત્યાર પછી તે તમામ વસ્તુઓની કસમ છે જેને રાતનો અંધકાર પોતાના અંદર એકઠી કરી લે છે. وَسَقَ (વસક)નો મૂળ અર્થ એકઠા કરી લેવાનો છે, તેનો સામાન્ય અર્થ ભાવાર્થ તરીકે લેવામાં આવે તો તેમાં સમગ્ર દુનિયાની બધી જ મખ્લૂક અને સૃષ્ટિ સામેલ છે. તે રાતના અંધકારમાં છુપાઈ જાય છે. તેમાં પ્રાણીઓ, વનસ્પતિ, ભૂચર, ખેચર, પહાડ, નદીઓ બધું જ સામેલ છે અને એકઠા કરી લેવાની યોગ્યતાથી આ અર્થ પણ હોઈ શકે છે કે તે વસ્તુઓ જે સ્વાભાવિક રીતે દિવસના પ્રકાશમાં વિખરાયેલી અને ફેલાયેલી રહે છે, રાતના સમયે તે બધી સમેટાઈને પોતપોતાના ઠેકાણાઓએ એકઠી થઈ જાય

છે. માનવી પોતાના ઘરમાં, પ્રાણીઓ પોતપોતાના ઠેકાણાઓમાં, પક્ષીઓ પોતપોતાના માળાઓમાં એકઠા થઈ જાય છે. કારોબાર અને વેપારમાં ફેલાયેલો સામાન એકઠો કરી એક જગ્યાએ મૂકી દેવામાં આવે છે. આ એક મોટું પરિવર્તન પોતે માનવી અને તેનાથી સંબંધિત વસ્તુઓમાં છે. ચોથી વસ્તુ જેની કસમ ખાવામાં આવી તે وَالْقَمَرِ اِذَا اتَّسَقَ છે તે પણ "વસક"થી બને છે જેનો અર્થ એકઠા કરી લેવાનો છે. ચંદ્રના એકઠા થવાથી ભાવાર્થ એ છે કે તે પોતાના પ્રકાશને એકઠો કરે છે અને તે ચંદ્રની ૧૪મી રાત્રે થાય છે જ્યારે કે ચંદ્ર પૂરેપૂરો આકાશમાં દેખાતો હોય છે. اِذَا اتَّسَقَ નો શબ્દ ચંદ્રની વિવિધ કળાઓ અને પરિસ્થિતિઓ તરફ ઈશારો છે કે તે પ્રથમ ખૂબ પાતળો અને ઓછા પ્રકાશિત સ્વરૂપે હોય છે, પછી તેમાં પ્રકાશ દરરોજ પ્રગતિ કરતો રહે છે, એટલે સુધી કે તે સંપૂર્ણ થઈ જાય છે. આ સતત અને ક્રમબદ્ધ પરિવર્તનોની પરિસ્થિતિ ઉપર ગવાહી આપનારી ચાર વસ્તુઓની કસમ ખાઈને અલ્લાહ તઆલાએ કહ્યું لَتَرْكَبُنَّ طَبَقًا عَنْ طَبَقٍ જે વસ્તુ થર ઉપર થર હોય છે તેના એક થર અથવા પડને "તબક અથવા તબકા" કહેવામાં આવે છે, તેનું બહુવચન "તબકાત" છે. لَتَرْكَبُنَّ એ رکوب ના અર્થમાં એટલે કે સવાર થવાના ભાવાર્થમાં છે કે હે માનવજાત ! તમે હંમેશા એક તબક્કાએથી બીજા તબક્કામાં સવાર થતા અને ચાલ્યા જશો. એટલે કે માનવી પોતાના સર્જનની શરૂઆતથી અંત સુધી કોઈ સમય એક જ પરિસ્થિતિ ઉપર નથી રહેતો બલકે તેના અસ્તિત્વ ઉપર ક્રમિક પરિવર્તનો આવતા રહે છે.

માનવીના અસ્તિત્વમાં અસંખ્ય પરિવર્તનો અને કાયમી મુસાફરી તથા તેની અંતિમ મંઝિલ :

નુત્ફાથી જામેલું લોહી બનવું, પછી તેનાથી માંસનો લોથડો બનવો, પછી તેમાં હાડકાં પેદા થવા, પછી હાડકાં ઉપર માંસ ચડવો અને અવયવોની પૂર્ણતા થવી, પછી તેમાં રૂહ લાવીને નાંખવામાં આવી અને તે એક સજીવ મનુષ્ય બન્યો જેનો ખોરાક માતાના પેટની અંદર ગર્ભાશયનું ગંદુ લોહી હતું, નવ મહિના પછી અલ્લાહ તઆલાએ તેના દુનિયામાં આવવા માટેનો માર્ગ સરળ કરી દીધો અને ગંદા ખોરાકના બદલે માતાનું દૂધ મળવા લાગ્યું. દુનિયાના વિસ્તૃત આકાશ અને હવા જોઈ વૃદ્ધિ કરવા અને પ્રગતિ કરવા લાગ્યો, બે વર્ષની અંદર ચાલવા ફરવા

અને બોલવાની શક્તિ પણ થઈ ગઈ, માતાનું દૂધ છૂટી ગયું અને તેનાથી વધારે સ્વાદિષ્ટ અને ભાતભાતનો ખોરાક મળવા લાગ્યો, ખેલકૂદ અને રમત ગમત તેની દિવસ રાતની પ્રવૃત્તિ બની ગઈ, કંઈક સમજ અને બુદ્ધિ વધી તો કેળવણી અને શિક્ષણના સિકંજામાં કસી દેવામાં આવ્યો, જવાન થયો તો પાછલા બધા જ કામો રદ થઈને જવાનીની ઈચ્છાઓએ તેનું સ્થાન લઈ લીધું અને એક નવી દુનિયા શરૂ થઈ. શાદી, નિકાહ, અવલાદ અને ઘરેલું પ્રવૃત્તિઓ દિવસ રાતની મશ્ગૂલિયત બની ગઈ. અંતે આ દૌર પણ સમાપ્ત થઈ ગયો. અશક્તિ અને વૃદ્ધાવસ્થા શરૂ થઈ, બીમારીઓ આવી, દિવસો જતાં વૃદ્ધાવસ્થા ચરમસીમાએ પહોંચી અને દુનિયાની આ અંતિમ મંઝિલ એટલે કે કબ્ર સુધી પહોંચવાનો સામાન થવા લાગ્યો. આ બધી વસ્તુઓ તો આંખો સામે થાય છે. કોઈની મજાલ નથી કે તેનો ઈન્કાર કરે પરંતુ વાસ્તવિકતાથી અજાણ માનવી સમજે છે કે આ મોત અને કબ્ર તેની અંતિમ મંઝિલ છે તેની આગળ કશું નથી પરંતુ અલ્લાહ તઆલા જે સમગ્ર વિશ્વનો સર્જનહાર તથા બધી જ વસ્તુઓનો જાણકાર અને ખબર રાખનાર છે તેણે આગળ આવનાર પરિસ્થિતિઓ પોતાના અંબિયા (અલૈ.) દ્વારા ગાફેલ માનવી સુધી પહોંચાડી કે કબ્ર તારી અંતિમ મંઝિલ નથી, આ માત્ર એક રાહ જોવાનો વેઈટીંગ રૂમ છે અને આગળ એક મોટી દુનિયા આવવાની છે અને તેમાં એક મોટી પરીક્ષા પછી માનવીની અંતિમ મંઝિલ નક્કી થઈ જશે જે અલ્લાહ તઆલાની યાદ રાહત અને આરામની હશે અથવા તો પછી કાયમી અઝાબ અને મુસીબતની અને આ અંતિમ મંઝિલ ઉપર જ માનવી પોતાના વાસ્તવિક ઠેકાણે પહોંચીને પરિવર્તનના ચક્કરોથી નીકળશે. કુર્આને કરીમે اِنَّ اِلٰی رَبِّکَ الرُّجْعٰی અને اِلٰی رَبِّکَ الْمُنْتَھٰی તથા کَادِحٌ اِلٰی رَبِّکَ માં આ જ વિષય વર્ણન કરીને ગફલતમાં રહેનાર માનવીને વાસ્તવિકતાથી અને તેની અંતિમ મંઝિલથી ખબરદાર કર્યો અને તેના ઉપર ચેતવ્યો કે દુનિયાની જિંદગીની બધી જ પરિસ્થિતિઓ અને પરિવર્તનો અંતિમ મંઝિલ સુધી જવાની મુસાફરી અને તેના તબક્કાઓ છે અને માનવી ચાલતાં, ફરતાં, સૂતાં, જાગતાં, ઊભા ઊભા, બેઠાં બેઠાં દરેક પરિસ્થિતિમાં મુસાફરીની આ મંઝિલ પસાર કરી રહ્યો છે અને અંતે પોતાના પરવરદિગારની પાસે પહોંચે છે અને જિંદગીભરના અમલોનો હિસાબ આપીને અંતિમ મંઝિલમાં થોભે છે જ્યાં યા તો રાહત જ રાહત છે અને કદી

સમાપ્ત ન થનાર આરામ જ આરામ છે અથવા તો પછી (અલ્લાહની પનાહ) અઝાબ જ અઝાબ અને કદી સમાપ્ત ન થનાર મુસીબતો છે, માટે બુદ્ધિશાળી માનવીનું કામ એ છે કે દુનિયામાં પોતાને એક પ્રવાસી સમજે અને પોતાના અસલી વતન માટે સામાન તૈયાર કરવાની અને તેને મોકલવાની ફિકરને જ દુનિયાનો સૌથી મોટો હેતુ બનાવે. રસૂલે કરીમ ﷺએ ફરમાવ્યું, كُنْ فِى الدُّنْيَا كَاَنَّكَ غَرِيْبٌ اَوْ عَابِرُ سَبِيْلٍ એટલે કે દુનિયામાં એ રીતે રહો જેમકે કોઈ મુસાફર અમુક દિવસ માટે ક્યાંક થોભી ગયો હોય અથવા કોઈ માર્ગે ચાલતાં ચાલતાં થોડો સમય આરામ માટે રોકાઈ ગયો હોય, طَبَقًا عَنْ طَبَقٍ ની તફસીર જે ઉપર વર્ણન કરવામાં આવી છે અબૂ નઈમે હઝરત જાબીર બિન અબ્દુલ્લાહ (રદિ.)ની રિવાયતથી પોતે રસૂલે કરીમ ﷺ દ્વારા આ જ વિષયની રિવાયત કરી છે. આ લાંબી હદીષ આ સ્થળે કુર્તુબીના હવાલાથી અબૂ નઈમ અને ઈબ્ને કષીરના હવાલાથી ઈબ્ને અબી હાતીમે વિગતવાર વર્ણન કરી છે. આ આયતોમાં ગાફેલ માનવીને તેના સર્જન અને જિંદગી તથા દુનિયામાં તેની સામે આવનારી પરિસ્થિતિઓ અને પરિવર્તનોને સામે રાખી એ સૂચના આપવામાં આવી છે કે હે ગાફેલ માનવી ! હજુ પણ સમય છે કે પોતાના પરિણામ ઉપર વિચાર કર અને આખિરતની ફિકર કર પરંતુ આ બધી જ ઉઘાડી સૂચનાઓ અને માર્ગદર્શનો છતાં ઘણા લોકો પોતાની ગફલતથી અટકતા નથી એટલા માટે અંતે ઈરશાદ ફરમાવ્યો, فَمَا لَهُمْ لَا يُؤْمِنُوْنَ એટલે કે આ ગાફેલ અને અજ્ઞાન માનવીઓને શું થઈ ગયું છે કે તે સઘળું કાંઈ સાંભળ્યા અને જાણ્યા પછી પણ અલ્લાહ તઆલા ઉપર ઈમાન નથી લાવતા !? وَاِذَا قُرِئَ عَلَيْهِمُ الْقُرْاٰنُ لَا يَسْجُدُوْنَ એટલે કે જ્યારે તેમની સામે આ સ્પષ્ટ માર્ગદર્શનોથી ભરેલ કુર્આન પઢવામાં આવે છે તે સમયે પણ તેઓ અલ્લાહ તઆલા તરફ ઝુકતા નથી.

સિજ્દહ અને સુજૂદનો અર્થ શબ્દકોષમાં ઝુકવાનો થાય છે અને તે આજ્ઞાપાલન તથા ફરમાંબરદારી વિશે પણ રૂઢિપ્રયોગ સ્વરૂપે કહેવામાં આવે છે. દેખીતું છે કે આ સ્થળે સિજ્દહથી ભાવાર્થ પારિભાષિક સિજ્દહ નથી બલકે અલ્લાહ તઆલા સામે આજ્ઞાપાલન સાથે ઝુકવું જેને ખુશૂઅ્ અને ખુજૂઅ્ એટલે કે ધ્યાન અને એકાગ્રતા કહેવામાં આવે છે તે ભાવાર્થ સ્વરૂપે છે અને તેનું કારણ એ છે કે આ આયતમાં સિજ્દહનો હુકમ કોઈ ખાસ આયત વિશે નથી બલકે

સંપૂર્ણ કુર્આન વિશે છે જો તેનાથી પારિભાષિક સિજ્દહ ભાવાર્થ સ્વરૂપે લેવામાં આવે તો એ જરૂરી બની જશે કે સમગ્ર કુર્આનની દરેક આયત ઉપર સિજ્દહ ફરજ થાય જે ઈજ્માએ ઉમ્મત પ્રમાણે ભાવાર્થ નથી હોઈ શકતો. પુરોગામી અને અનુગામીમાંથી કોઈપણ બુઝુર્ગોની આવી માન્યતા નથી. હવે રહી એ વાત કે આ આયતના પઢવા અને સાંભળવાથી સિજ્દહ વાજિબ થશે કે નહીં તો જો કે અમુક તા'વીલ સાથે આ આયતથી પણ સિજ્દહ વાજિબ હોવા ઉપર દલીલ થઈ શકે છે જેમકે ઘણા હનફી ફુકૂહાએ કહ્યું છે કે અહીંયાં "અલ કુર્આન"થી ભાવાર્થ સંપૂર્ણ કુર્આન નથી બલકે અલીફ–લામ અહદનો છે તેનાથી ભાવાર્થ ખાસ આ જ આયત છે પરંતુ આ પ્રકારની તા'વીલને જ સંભવિત દરજ્જામાં સાચી કહી શકાય છે પરંતુ તેનો ભાવાર્થ કુર્આન હોવું જાહેર લખાણથી અસંવિભત જણાય છે. વલ્લાહુ અઅ્લમુ. તેથી સાચી વાત એ છે કે તેનો ફેંસલો હદીષની રિવાયતો અને રસૂલે કરીમ ﷺ તથા સહાબએ કિરામ (રદિ.)ના અમલોથી થઈ શકે છે પરંતુ સિજ્દએ તિલાવત વિશે હદીષોની રિવાયતો વિવિધ પ્રકારની આવી છે. અમુકથી વાજિબ હોવાનું જણાય છે, અમુકથી છૂટ હોવાનું; તેથી મુજતહિદીન ઈમામોનો આ બાબતે મતભેદ છે. ઈમામે આ'ઝમ અબૂ હનીફહ (રહ.) નજીક આ આયત ઉપર પણ સિજ્દહ વાજિબ છે જેમકે આ પ્રકારની બીજી આયતો ઉપર વાજિબ છે. ઈમામે આ'ઝમ (રહ.)ની આ સિજ્દહ વાજિબ હોવાની દલીલ નીચેની હદીષોથી છે.

સહીહ બુખારીમાં છે કે હઝરત અબૂ રાફેઅ્ (રદિ.)એ ફરમાવ્યું કે મેં એક દિવસ ઈશાની નમાઝ હઝરત અબૂ હુરયરહ (રદિ.)ની પાછળ પઢી, તેમણે اِذَاالسَّمَاءُ انْشَقَّتْ સૂરતની તિલાવત નમાઝમાં કરી અને આ આયત ઉપર સિજ્દહ કર્યો, મેં હઝરત અબૂ હુરયરહ (રદિ.)ને પૂછ્યું કે આ કેવો સિજ્દહ છે ? તેમણે કહ્યું કે મેં અબૂલ કાસિમ ﷺની પાછળ નમાઝમાં આ આયત ઉપર સિજ્દહ કર્યો છે તેથી હું હંમેશા નમાઝમાં આ આયત ઉપર સિજ્દહ કરતો રહીશ જ્યાં સુધી કે મહશરમાં આપ ﷺ સાથે મુલાકાત થાય અને સહીહ મુસ્લિમમાં હઝરત અબૂ હુરયરહ (રદિ.)થી રિવાયત છે કે અમે નબીએ કરીમ ﷺની સાથે اِذَاالسَّمَاءُ انْشَقَّتْ અને اِقْرَءْ بِاسْمِ رَبِّكَ માં સિજ્દહ કર્યો છે. કુર્તુબીએ ઈબ્ને અરબી (રહ.)થી નકલ કર્યું છે કે સાચું એ જ છે કે આ આયત પણ આયાતે

સિજ્દહમાંથી છે તેથી પઢનાર અને સાંભળનાર ઉપર સિજ્દહ વાજિબ છે પરંતુ ઈબ્ને અરબી (રહ.) જે લોકોમાં સ્થાયી હતા તેમનામાં આ આયત ઉપર સિજ્દહ કરવાનો રિવાજ ન હતો, તે કોઈ એવા ઈમામના મુકલ્લિદ હશે જેમના નજીક સિજ્દહ વાજિબ નથી; તો ઈબ્ને અરબી (રહ.) કહે છે કે મેં એવી રીત અપનાવી કે જ્યારે ઈમામત કરું તો આ સૂરત પઢતો નથી કારણ કે મારા નજીક તેના ઉપર સિજ્દહ વાજિબ છે. જો સિજ્દહ નહીં કરું તો ગુનેહગાર થાઉં છું અને જો કરું છું તો આખી જમાઅત મારી આ પ્રવૃત્તિને ખરાબ સમજશે અને વિના કારણે મતભેદ શા માટે ઊભા કરવામાં આવે. વલ્લાહુ અઅ્લમુ.

અલ્હમ્દુલિલ્લાહ ! સૂરએ ઈન્શિકાક પૂર્ણ થઈ.

❑❑❑❑❑❑❑❑❑❑❑❑

તારીખ : ૨૭ જાન્યુઆરી ૨૦૧૫ મુતાબિક ૬ રબિઉલ આખર ૨૦૧૫

ગુજરાતી અનુવાદક : ઈલ્યાસ પટેલ ખાનપુરી

કુર્આનની સર્વગ્રાહી તફસીર (વિવરણ)

મઆરિફુલ કુર્આન

ગુજરાતી

મૂળ લેખક

હઝરત મવલાના મુફતી મુહમ્મદ શફીઅ્ સા. (રહ.)

અનુવાદક

ઈલ્યાસ ગુલામમુહમ્મદ આદમ સાલેહ પટેલ (ખાનપુરી)

પ્રકાશક

હઝરત મવલાના ઈસ્માઈલ વલી ભૂતા સા. (દા.બ.)

સ્થાપક તથા મોહતમિમ

જામિઅતુલ બનાત ટંકારીઆ

મુ.પો. ટંકારીઆ,

તા. જિ. ભરૂચ (ગુજરાત)

નોંધ : મઆરિફુલ કુર્આન ગુજરાતીના ૧૧ ભાગોની હાર્ડ પ્રિન્ટેડ કોપી મેળવવા માટે પ્રકાશક હઝરત મવલાના ઇસ્માઈલ ભૂતા સાહબનો સંપર્ક કરવા વિનંતી છે.

પ્રકરણ (૮૫)

સૂરએ બુરૂજ

સૂરએ બુરૂજ મક્કામાં નાઝિલ થઈ, તેની ૨૨ આયતો છે.

આયતો : (સૂરએ બુરૂજ : આયત નં. ૧ થી ૨૨)

اٰياتها ۲۲ ۔ ۸۵ سُوْرَةُ الْبُرُوْجِ مَكِّيَّةٌ ۲۷ ۔ ركوعها ۱

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

وَالسَّمَآءِ ذَاتِ الْبُرُوْجِ ﴿۱﴾ وَالْيَوْمِ الْمَوْعُوْدِ ﴿۲﴾ وَشَاهِدٍ وَّ مَشْهُوْدٍ ﴿۳﴾
قُتِلَ اَصْحٰبُ الْاُخْدُوْدِ ﴿۴﴾ النَّارِ ذَاتِ الْوَقُوْدِ ﴿۵﴾ اِذْ هُمْ عَلَيْهَا قُعُوْدٌ ﴿۶﴾ وَّهُمْ
عَلٰى مَا يَفْعَلُوْنَ بِالْمُؤْمِنِيْنَ شُهُوْدٌ ﴿۷﴾ وَمَا نَقَمُوْا مِنْهُمْ اِلَّاۤ اَنْ يُّؤْمِنُوْا بِاللّٰهِ
الْعَزِيْزِ الْحَمِيْدِ ﴿۸﴾ الَّذِيْ لَهٗ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ
شَهِيْدٌ ﴿۹﴾ اِنَّ الَّذِيْنَ فَتَنُوا الْمُؤْمِنِيْنَ وَالْمُؤْمِنٰتِ ثُمَّ لَمْ يَتُوْبُوْا فَلَهُمْ عَذَابُ
جَهَنَّمَ وَلَهُمْ عَذَابُ الْحَرِيْقِ ﴿۱۰﴾ اِنَّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ لَهُمْ
جَنّٰتٌ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ ؕ ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْكَبِيْرُ ﴿۱۱﴾ اِنَّ بَطْشَ رَبِّكَ
لَشَدِيْدٌ ﴿۱۲﴾ اِنَّهٗ هُوَ يُبْدِئُ وَيُعِيْدُ ﴿۱۳﴾ وَهُوَ الْغَفُوْرُ الْوَدُوْدُ ﴿۱۴﴾ ذُو الْعَرْشِ
الْمَجِيْدُ ﴿۱۵﴾ فَعَّالٌ لِّمَا يُرِيْدُ ﴿۱۶﴾ هَلْ اَتٰىكَ حَدِيْثُ الْجُنُوْدِ ﴿۱۷﴾ فِرْعَوْنَ وَثَمُوْدَ ﴿۱۸﴾
بَلِ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا فِيْ تَكْذِيْبٍ ﴿۱۹﴾ وَّاللّٰهُ مِنْ وَّرَآئِهِمْ مُّحِيْطٌ ﴿۲۰﴾ بَلْ هُوَ قُرْاٰنٌ
مَّجِيْدٌ ﴿۲۱﴾ فِيْ لَوْحٍ مَّحْفُوْظٍ ﴿۲۲﴾

તરજુમો / તફસીર :

અલ્લાહના નામથી શરૂ કરું છું જે ઘણો જ દયાળુ અને કૃપાળુ છે.

બુરજોવાળા આકાશના સોગંદ છે (૧) તથા વાયદો અપાયેલા દિવસ (કિયામત)ના સોગંદ છે (૨) તથા હાજર થનાર (દિવસ)ના તથા જે (દિવસ)માં (લોકોની) હાજરી થાય છે તેના (સોગંદ) (૩) (એવી) ખાઈઓવાળા માર્યા ગયા (૪) કે જેમાં ઘણા બળતણવાળી આગ હતી. (૫) જ્યારે કે તેઓ તે આગની આસપાસ બેઠા હતાૅ (૬) અને તેઓ જે કંઈ મુસલમાનો સાથે (અત્યાચાર) કરતા હતા તેને પોતાની નજરે જોતા હતા (૭) અને મુસલમાનોથી કાફિરો (બીજી કોઈ બાબત)નો બદલો લેતા ન હતા, પરંતુ આ વાતનો જ કે તેઓ જોરાવર (અને) સ્તુત્ય અલ્લાહ પર ઈમાન લાવ્યા હતા. (૮) જે એવો છે કે આકાશો અને પૃથ્વીનું રાજ્ય તેનું જ છે અને અલ્લાહ દરેક વસ્તુથી સારી રીતે વાકિફ છે. (૯) બેશક, જે લોકોએ ઈમાનવાળા પુરુષો અને ઈમાનવાળી સ્ત્રીઓને તકલીફ પહોંચાડી, ફરી તેઓએ તૌબા કરી નહિ તો તેઓને માટે જહન્નમનો અઝાબ છે તથા તેઓને માટે આગ લાગવાનો અઝાબ છે. (૧૦) બેશક, જે લોકો ઈમાન લાવ્યા અને નેક કામ કર્યા તેમને માટે (સ્વર્ગના) એવા બગીચા છે, જેમની નીચે નહેરો વહેતી હશે (અને આવી જન્નતમાં સ્થાન મેળવવું) એ જ .મહાન સફળતા છે. (૧૧) બેશક, આપના પરવરદિગારની પકડ ઘણી સખત છે. (૧૨) બેશક, તે જ પહેલી વખત ઉત્પન્ન કરે છે અને તે જ ફરીથી (કિયામતમાં પણ) ઉત્પન્ન કરશે (૧૩) અને તે જ મોટો બખ્શનાર (અને) મુહબ્બત કરનાર છે. (૧૪) અર્શનો માલિક (અને) મોટાઈવાળો છે. (૧૫) જે કંઈ ચાહે તે કરી નાખનાર છે. (૧૬) શું આપને (હે મુહમ્મદ ﷺ !) તે લશ્કરોના સમાચાર પહોંચ્યા છે ? (૧૭) એટલે ફિરઔન અને સમૂદના, (૧૮) બલકે એ કાફિરો તો (કુર્આનને) જૂઠાડવામાં (લાગેલા) છે, (૧૯) પણ અલ્લાહે તેઓને દરેક તરફથી ઘેરી રાખ્યા છે. (૨૦) (કુર્આન જૂઠાડવા લાયક નથી) બલકે તે એક ઈઝઝતવાળું કુર્આન છે, (૨૧) જે લવ્હે મહફૂઝમાં (લખાયેલું) છે. (૨૨)

આયતો ઊતરવાની પૂર્વભૂમિકા :

આ સૂરતમાં એક ઘટનાનું વર્ણન છે જે સહીહ મુસ્લિમમાં ઉપસ્થિત છે. તેનો ખુલાસો એ છે કે કોઈ કાફિર બાદશાહ હતો, તેની પાસે એક જ્યોતિષ (કાહિન) હતો. (કાહિન તેને કહેવામાં આવે છે જે શયતાનો દ્વારા અથવા તારાઓની ગણતરી દ્વારા ભવિષ્યની અમુક ગૈબી ખબરો ભેળસેળ કરી લોકોને બતાવે છે) આ કાહિને બાદશાહને કહ્યું કે મને એક હોશિયાર છોકરો આપવામાં આવે તો તેને મારી વિદ્યા શિખવાડી આપું તેથી એક છોકરો નક્કી કરવામાં આવ્યો, તેના માર્ગમાં એક રાહિબ એટલે કે ઈસાઈ પાદરી રહેતો હતો અને તે સમયમાં હઝરત ઈસા (અલૈ.)નો ધર્મ જ દીને હક્ક હતો અને આ રાહિબ તેના જ ઉપર કાયમ હતો અને ઈબાદતગુઝાર હતો. તે છોકરો તેમની પાસે આવવા જવા લાગ્યો અને ગુપ્ત રીતે મુસલમાન થઈ ગયો. એક વખતે તે છોકરાએ જોયું કે કોઈ વાઘે માર્ગ રોકી રાખ્યો છે અને અલ્લાહ તઆલાની મખ્લૂકને પરેશાન કરે છે તો તેણે એક પથ્થર હાથમાં લઈને દુઆ કરી કે હે અલ્લાહ ! જો રાહિબનો ધર્મ સાચો છે તો આ પશુ મારા પથ્થરથી મરી જાય અને જો કાહિન સાચો છે તો ન મરે અને આવું કહી તે પથ્થર તેને માર્યો. વાઘને તે વાગ્યો અને તે મરી ગયો. લોકોમાં પ્રખ્યાત થઈ ગયું કે આ છોકરાને કોઈ આશ્ચર્યકારક વિદ્યા આવડે છે આથી કોઈ આંધળા વ્યક્તિએ આ સાંભળ્યું અને આવીને એ દરખાસ્ત કરી કે મારી આંખો સારી કરી દો. છોકરાએ કહ્યું કે એ શરતે કરું કે તું મુસલમાન થઈ જાય તેથી તેણે કબૂલ કર્યું. છોકરાએ દુઆ કરી અને તે સારો થઈ ગયો અને મુસલમાન થઈ ગયો. બાદશાહને આ ખબર પહોંચી તો તેની સામે રાહિબ, આ છોકરો અને તે આંધળાની ધરપકડ કરી રજુ કરવામાં આવ્યા. તેણે તે રાહિબ અને આંધળાને તો કતલ કરી નાંખ્યા અને છોકરા માટે હુકમ આપ્યો કે તેને પહાડ ઉપર લઈ જઈને ફેંકી દેવામાં આવે પરંતુ જે લોકો તેને લઈ ગયા હતા તે પોતે પડીને મૃત્યુ પામ્યા અને છોકરો સાજો નરવો પાછો આવ્યો, પછી બાદશાહે તેને સમંદરમાં ડૂબાડવાનો હુકમ આપ્યો તો તે તેનાથી પણ બચી ગયો અને જે લોકો તેને ડૂબાડવા લઈ ગયા હતા તે બધા ડૂબી ગયા, પછી પોતે તે છોકરાએ બાદશાહને કહ્યું કે મને બિસ્મિલ્લાહ કહીને તીર મારો તો હું મરી જઈશ, તેથી એવું જ કરવામાં આવ્યું અને છોકરો મરી ગયો. બસ આ આશ્ચર્યકારક ઘટના જોઈને સામાન્ય જનતાની

જીભ ઉપર એકી અવાજે નારો બુલંદ થયો કે અમે બધા અલ્લાહ તઆલા ઉપર ઈમાન લાવીએ છીએ. બાદશાહ ઘણો ગભરાઈ ગયો અને તેણે પોતાના અધિકારીઓ સાથે મશ્વરો કરી મોટી મોટી ખંડકો (ખાઈ) ખોદાવી અને તે આગથી ભરાવી દીધી અને એવી જાહેરાત કરાવી કે જે વ્યક્તિ ઈસ્લામ છોડશે નહીં તેને આગમાં સળગાવી દેવામાં આવશે અને આ રીતે તેણે ઘણા માણસોને સળગાવી દીધા. આ સૂરતમાં તેમના ઉપર અલ્લાહ તઆલાનો ગુસ્સો નાઝિલ થવાનું વર્ણન કસમ સાથે થયું છે.

વિસ્તૃત વિવરણ :

وَالسَّمَآءِ ذَاتِ الْبُرُوْجِ માં શબ્દ بُرُوْجُ (બુરૂજ) એ بُرْجُ (બુર્જ)નું બહુવચન છે. તે મોટા મહેલ અથવા કિલ્લાને કહેવામાં આવે છે. કુર્આને કરીમમાં છે ولو كنتم فى بروج مشيّدة અત્રે "બુરૂજ"થી ભાવાર્થ મહેલો અથવા કિલ્લાઓ જ છે. વાસ્તવમાં બુર્જનો અસલી શબ્દકોષ પ્રમાણેનો અર્થ જાહેર કરવાનો થાય છે. تبرّج (તબર્રુજ)નો અર્થ બેપર્દા અથવા ખુલ્લા ફરવાનો થાય છે. કુર્આને કરીમમાં છે وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُوْلٰى આ આયતમાં બુરૂજનો ભાવાર્થ જમહૂર તફસીરકારો નજીક મોટા મોટા તારાઓ છે. હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસ (રદિ.), મુજાહિદ, જહ્હાક, હસન બસરી, કતાદહ, સુદ્દી (રહ.) સૌનું આ જ નિવેદન છે અને અમુક તફસીરના બીજા ઈમામોએ આ સ્થળે બુરૂજનો ભાવાર્થ મહેલો માટે પણ કર્યો છે અને આનાથી ભાવાર્થ તે મકાનો છે જે આસમાનમાં પહેરેદારો અને દેખરેખ રાખનાર ફરિશ્તાઓ માટે નક્કી છે અને અમુક પાછળથી આવનાર ઈમામોએ બુરૂજનો ભાવાર્થ તે બુરૂજ બતાવ્યા છે જે ખગોળશાસ્ત્રીઓની પરિભાષા છે કે કુલ આસમાનને બાર વિભાગોમાં વહેંચીને દરેક વિભાગને એક બુરૂજ કહેવામાં આવે છે. તેમનું ધારવું છે કે આ તારાઓ એ જ બુરૂજોમાં પોતાના સ્થળોમાં સ્થિત છે અને ગ્રહોનું પરિભ્રમણ ફલક સાથે ગતિમાં હોય છે અને આ બુરૂજોમાં ગ્રહો ઊતરતા હોય છે પરંતુ આ તદ્દન ખોટું છે. કુર્આને કરીમ ગ્રહોને આસમાનની અંદર સ્થાયી હોવાનું ક્યારેય બતાવ્યું નથી બલકે દરેક ગ્રહને પોતાની ગતિથી ગતિશીલ હોવાનું ઠરાવ્યું છે જેમકે સૂરએ યાસીનની આયત છે وَكُلٌّ فِيْ فَلَكٍ يَّسْبَحُوْنَ અહીંયાં "ફલક"થી ભાવાર્થ

આસમાન નથી બલકે ગ્રહોની ભ્રમણકક્ષા છે જેમાં તે ગતિ કરે છે (તરે છે).

(મઝહરી)

وَالْيَوْمِ الْمَوْعُوْدِ وَشَاهِدٍ وَّمَشْهُوْدٍ અહીંયાં "યૌમે મવઊદ"થી ભાવાર્થ કયામત અને "શાહિદ"થી ભાવાર્થ જુમ્આનો દિવસ અને "મશ્હૂદ"થી ભાવાર્થ અરફાનો દિવસ છે. આ આયતમાં અલ્લાહ તઆલાએ ચાર વસ્તુની કસમ ખાધી છે. પ્રથમ બુરૂજોવાળા આસમાનની, પછી કયામતના દિવસની, પછી જુમ્આ અને અરફાના દિવસોની. આ ચાર વસ્તુઓમાં કસમના જવાબો સાથે સંદર્ભ એ છે કે આ બધી વસ્તુઓ અલ્લાહ જલ્લ શા'નુહૂની સંપૂર્ણ કુદરત ઉપર અને પછી કયામતના દિવસે હિસાબ કિતાબ તથા બદલો અને સજા ઉપર દલીલ છે તથા જુમ્આનો અને અરફાનો દિવસ મો'મિનો માટે આખિરતનું ભંડોળ એકઠું કરવાનો મુબારક દિવસ છે. આગળ કસમના જવાબમાં તે કાફિરો ઉપર લા'નત આવી છે જેમણે મુસલમાનોને તેમના ઈમાનના કારણે આગમાં સળગાવ્યા અને પછી મો'મિનોના આખિરતના દરજ્જાઓનું વર્ણન કર્યું.

અસ્હાબે ઉખ્દૂદ (ઉખ્દૂદવાળાઓ)ની અમુક વિગત :

આ જ ઘટના આ સૂરત ઊતરવાનું કારણ છે. આ વ્યક્તિ જેને આ ઘટનામાં કાહિન (જ્યોતિષ) કહેવામાં આવ્યો અમુક રિવાયતોમાં કાહિનના બદલે સાહિર (જાદૂગર) કહેવામાં આવ્યું છે અને તે બાદશાહ જેનું વર્ણન આ કિસ્સામાં છે યમનનો એક બાદશાહ હતો જેનું નામ હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસ (રદિ.)ની રિવાયતમાં યુસૂફ ઝુન્નવાસ હતું. તેનો સમયકાળ નબીએ કરીમ ﷺના મુબારક જન્મથી પહેલાં સિત્તેર વર્ષનો હતો અને આ છોકરો જેને કાહિન અથવા સાહિર પાસે તે કળા શિખવવા માટે બાદશાહે નક્કી કર્યો હતો તેનું નામ અબ્દુલ્લાહ બિન તામિર છે અને રાહિબ એ ઈસાઈ ધર્મના ઈબાદતગુઝાર તથા સંઘર્ષ કરનાર વ્યક્તિ કહેવાય છે અને તે સમયમાં ઈસાઈ ધર્મ અલ્લાહ તઆલાનો સાચો ધર્મ હતો તેથી આ રાહિબ તે સમયનો સાચો મુસલમાન હતો. આ છોકરો અબ્દુલ્લાહ બિન તામિર તેને જ્યોતિષ વિદ્યા અથવા જાદૂ શિખવા માટે બાદશાહે નક્કી કર્યો હતો અને તે માર્ગમાં રાહિબની પાસે જતો હતો અને તેની વાત સાંભળી પ્રભાવિત થતો હતો અને અંતે તે મુસલમાન થઈ ગયો.

અલ્લાહ તઆલાએ તેને ઈમાન પણ એવું પાકું નસીબ કર્યું કે ઈમાન માટે લોકોનો ત્રાસ સહન કરતો હતો, કારણ કે જ્યારે જતી વખતે માર્ગમાં રાહિબ પાસે બેસતો અહીંયાં થોડો સમય લાગતો તો જ્યારે સાહિર અથવા કાહિનની પાસે મોડેથી પહોંચતો તો તે તેને મારતો હતો અને પાછા ફરતી વખતે ફરી જ્યારે રાહિબ પાસે બેસતો તો ઘરે પાછા જવામાં મોડું થતું હતું તો ઘરવાળા તેને મારતા હતા પરંતુ તેણે કોઈની પરવા કર્યા વિના રાહિબનો સંગાથ અને મજલિસ ન છોડી, તેની બરકતથી અલ્લાહ તઆલાએ તેને અમુક કરામતો અર્પણ કરી. આ જાલિમ બાદશાહે ઈમાન લાવનારાઓને સજા આપવા માટે એક ખાડો ખોડાવી તેને આગના મોટા ભડકાઓથી ભરી દીધો, પછી ઈમાન લાવનારાઓમાંથી એક એકને હાજર કરીને કહ્યું કે યા તો ઈમાન છોડી દો અથવા તો પછી આ ખાઈમાં પડવું પડશે. અલ્લાહ તઆલાએ તે મો'મિનોને એવું મજબૂત મનોબળ આપ્યું હતું કે તેમાંથી એક પણ ઈમાન છોડવા માટે રાજી ન થયો અને આગમાં પડવું સ્વીકારી લીધું માત્ર એક સ્ત્રી જેના ખોળામાં એક બાળક હતું તેને આગમાં પડવાથી થોડો ખચકાટ થયો તો નાનું બાળક બોલ્યું કે અમ્માજાન ! સબ્ર કરો કારણ કે તમે સત્ય ઉપર છે. જે લોકોને આ રીતે ધગધગથી આગમાં સળગાવીને આ જાલિમે હત્યા કરી તેમની સંખ્યા અમુક રિવાયતોમાં બાર હજાર અને અમુકમાં તેનાથી વધારે છે.

અને આ છોકરો જે કરામતો વિશે પ્રખ્યાત છે તેણે પોતે બાદશાહને પોતાના કતલ કરવાની એ રીત બતાવી કે તમે મારા ભાથામાંથી એક તીર લો અને તેના ઉપર બિસ્મિલ્લાહી રબ્બી કહીને મને તીર મારો તો જ હું મૃત્યુ પામીશ. આ યુક્તિ સાથે તે છોકરાને તીર મારવામાં આવ્યું તો તેણે જીવ આપી દીધો પરંતુ આ ઘટના જોઈને બાદશાહની સમગ્ર કોમે નારો લગાવ્યો અને પોતાના મુસલમાન હોવાનું એલાન કરી દીધું. કાફિર અને જાલિમ બાદશાહને અલ્લાહ તઆલાએ દુનિયામાં જ અપમાનિત અને ઝલીલ બનાવી દીધો.

મુહમ્મદ ઈબ્ને ઈસ્હાકની રિવાયતમાં છે કે આ છોકરો અબ્દુલ્લાહ બિન તામિર જે સ્થળે દફન થયો હતો સંજોગવસાત્ કોઈ જરૂરિયાતના કારણે તે જમીન હઝરત ફારૂકે આ'ઝમ (રદિ.)ના સમયકાળમાં ખોદવામાં આવી તો તેમાં અબ્દુલ્લાહ બિન તામિરની લાશ સાજી નરવી એ જ રીતે મળી આવી કે તેઓ

બેઠા હતા અને તેમનો હાથ પોતાની સાથળના સાંધા ઉપર મૂક્યો હતો જ્યાં તીર વાગ્યું હતું, કોઈ જોનારાએ તેમનો હાથ તે જગ્યાએથી હટાવ્યો તો ઘામાંથી લોહી વહેવાનું શરૂ થઈ ગયું, પછી હાથ એવો જ મૂકી દીધો તો લોહી બંધ થઈ ગયું, તેમના હાથમાં એક વીંટી હતી જેના ઉપર લખ્યું હતું અલ્લાહુ રબ્બી. યમનના સુબાએ આ ઘટનાની જાણકારી હઝરત ફારૂકે આ'ઝમ (રદિ.)ને આપી તો તેમણે જવાબમાં લખ્યું કે તેમને તે પરિસ્થિતિ ઉપર જ વીંટી સાથે દફનાવી દો જે રીતે પહેલાં હતાં.

(ઈબ્ને કષીર)

ખુલાસો :

ઈબ્ને કષીરે અબી હાતીમના હવાલાથી લખ્યું છે કે ખંડક (ખાઈ)ની ઘટના દુનિયામાં એક જ નથી ઘણા વિવિધ પ્રદેશોમાં અને સમયોમાં બની છે. પછી ઈબ્ને અબી હાતીમે આ ઘટનાઓમાંથી ત્રણનું વિસ્તારપૂર્વક અગત્યતા સાથે વર્ણન કર્યું છે. એક ખાઈ યમનમાં હતી જેની ઘટના ફતરતના સમયકાળમાં રસૂલે કરીમ ﷺથી સિત્તેર વર્ષ પહેલાં બની ચૂકી હતી, બીજી ખંડક શામમાં હતી અને ત્રીજી ઈરાનમાં હતી પરંતુ કુર્આનમાં જે ખંડકનું વર્ણન આ સૂરતમાં આવ્યું છે તે ખંડક નજરાન યમન દેશની ખંડક છે કારણ કે આ જ ખંડક અરબ દેશમાં હતી.

اِنَّ الَّذِيْنَ فَتَنُوا الْمُؤْمِنِيْنَ આ તે જાલિમોની સજાનું વર્ણન છે જેમણે મુસલમાનોને માત્ર તેમના ઈમાનના કારણે આગની ખાઈમાં નાંખીને સળગાવી દીધા અને સજામાં બે વાતો વર્ણન કરી, فَلَهُمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ એટલે કે તેમના માટે આખિરતમાં જહન્નમની આગનો અઝાબ છે, બીજી وَلَهُمْ عَذَابُ الْحَرِيْقِ એટલે કે તેમના માટે સળગવાનો અઝાબ છે. બની શકે છે કે બીજું વાક્ય પ્રથમ વાક્યનું જ વર્ણન અને તાકીદ હોય. ભાવાર્થ એ હોય કે જહન્નમમાં જઈને તેમને હંમેશા આગમાં સળગતા રહેવાનો અઝાબ મળશે અને એ પણ શક્ય છે કે બીજા વાક્યમાં તેમની આ જ દુનિયાની સજાનું વર્ણન હોય. જેમકે અમુક રિવાયતોમાં છે કે જે મો'મિનોને આ લોકોએ આગની ખાઈમાં નાંખ્યા હતા અલ્લાહ તઆલાએ તેમને તો તકલીફથી એ રીતે બચાવી લીધા કે આગ તેમને અડકે તે પહેલાં જ તેમની રૂહ કબ્જે થઈ ગઈ અને આગમાં તેમના મૃત શરીર પડ્યા, પછી આ

આગ એટલી ભડકી ઊઠી કે ખાઈની હદોમાંથી નીકળીને શહેરમાં ફેલાઈ ગઈ અને તે સૌ લોકોને કે જેઓ મુસલમાનોના સળગવાનો તમાશો જોઈ રહ્યા હતા તે સૌને આગે સળગાવી દીધા. પછી બાદશાહ યૂસુફ ઝુન્નવાસ નાઠો અને આગથી બચવા માટે નદીમાં કૂદી પડ્યો અને તેમાં ડૂબીને મરી ગયો.

(મઝહરી)

આ લોકો માટે જહન્નમનો અઝાબ અને અઝાબે હરીકની સાથે કુર્આને કરીમે આ કલમ પણ ઉમેરી કે ثُمَّ لَمْ يَتُوْبُوْا એટલે કે આ અઝાબ તે લોકો ઉપર પડશે જેઓએ પોતાની આ પ્રવૃત્તિ ઉપર પસ્તાવો કરી તવબહ ન કરી. તેમાં તે લોકોને તવબહ તરફ આમંત્રણ આપવામાં આવ્યું છે. હઝરત હસન બસરી (રહ.) ફરમાવે છે કે અલ્લાહ તઆલાની કૃપા અને દયાને તો જુઓ કે તે લોકોએ અલ્લાહ તઆલાના વલીઓને જીવતા સળગાવી તેમનો તમાશો જોયો અને અલ્લાહ તઆલા તે છતાં તેમને તવબહ અને મા'ફી માટે આમંત્રણ આપી રહ્યો છે.

(ઈબ્ને કષીર)

અલ્હમ્દુલિલ્લાહ ! સૂરએ બુરૂજ પૂર્ણ થઈ.

❑❑❑❑❑❑❑❑❑❑❑❑

તારીખ : ૨૭ જાન્યુઆરી ૨૦૧૫ મુતાબિક ૬ રબિઉલ આખર ૧૪૩૬ હિજરી

ગુજરાતી અનુવાદક : ઈલ્યાસ પટેલ ખાનપુરી

કુર્આનની સર્વગ્રાહી તફસીર (વિવરણ)

મઆરિફુલ કુર્આન

ગુજરાતી

મૂળ લેખક

હઝરત મવલાના મુફતી મુહમ્મદ શફીઅ્ સા. (રહ.)

અનુવાદક

ઈલ્યાસ ગુલામમુહમ્મદ આદમ સાલેહ પટેલ (ખાનપુરી)

પ્રકાશક

હઝરત મવલાના ઈસ્માઈલ વલી ભૂતા સા. (દા.બ.)
સ્થાપક તથા મોહતમિમ
જામિઅતુલ બનાત ટંકારીઆ
મુ.પો. ટંકારીઆ,
તા. જિ. ભરૂચ (ગુજરાત)

નોંધ : મઆરિફુલ કુર્આન ગુજરાતીના ૧૧ ભાગોની હાર્ડ પ્રિન્ટેડ કોપી મેળવવા માટે પ્રકાશક હઝરત મવલાના ઇસ્માઈલ ભૂતા સાહબનો સંપર્ક કરવા વિનંતી છે.

પ્રકરણ (૮૬)

સૂરએ તારિક

સૂરએ તારિક મક્કામાં નાઝિલ થઈ, તેની ૧૭ આયતો છે.

આયતો : (સૂરએ તારિક : આયત નં. ૧ થી ૧૭)

آیاتها ۱۷ (۸۶) سُوْرَةُ الطَّارِقِ مَكِّيَّةٌ (۳۶) رکوعها ۱

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ○

وَالسَّمَآءِ وَالطَّارِقِ ۙ﴿۱﴾ وَمَآ اَدْرٰىكَ مَا الطَّارِقُ ۙ﴿۲﴾ النَّجْمُ الثَّاقِبُ ۙ﴿۳﴾ اِنْ كُلُّ
نَفْسٍ لَّمَّا عَلَيْهَا حَافِظٌ ؕ﴿۴﴾ فَلْيَنْظُرِ الْاِنْسَانُ مِمَّ خُلِقَ ؕ﴿۵﴾ خُلِقَ مِنْ مَّآءٍ
دَافِقٍ ۙ﴿۶﴾ يَّخْرُجُ مِنْۢ بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَآئِبِ ؕ﴿۷﴾ اِنَّهٗ عَلٰى رَجْعِهٖ لَقَادِرٌ ؕ﴿۸﴾
يَوْمَ تُبْلَى السَّرَآئِرُ ۙ﴿۹﴾ فَمَا لَهٗ مِنْ قُوَّةٍ وَّلَا نَاصِرٍ ؕ﴿۱۰﴾ وَالسَّمَآءِ ذَاتِ الرَّجْعِ ۙ﴿۱۱﴾
وَالْاَرْضِ ذَاتِ الصَّدْعِ ۙ﴿۱۲﴾ اِنَّهٗ لَقَوْلٌ فَصْلٌ ۙ﴿۱۳﴾ وَّمَا هُوَ بِالْهَزْلِ ؕ﴿۱۴﴾ اِنَّهُمْ
يَكِيْدُوْنَ كَيْدًا ۙ﴿۱۵﴾ وَّاَكِيْدُ كَيْدًا ۚ﴿۱۶﴾ فَمَهِّلِ الْكٰفِرِيْنَ اَمْهِلْهُمْ رُوَيْدًا ﴿۱۷﴾ ع

તરજુમો / તફસીર :

અલ્લાહના નામથી શરૂ કરું છું જે ઘણો જ દયાળુ અને કૃપાળુ છે.

સોગંદ છે આકાશના તથા તે વસ્તુના જે (અંધારી) રાત્રે જાહેર થનારી છે (૧) અને આપને કંઈ ખબર છે કે રાત્રે જાહેર થનારી વસ્તુ શું છે ? (૨) તે એક ઝગઝગતો તારો છે. (૩) કોઈ પણ જીવ એવો નથી કે જેના ઉપર કોઈ રક્ષક (ફરિશ્તો) ન હોય. (૪) માટે માણસે જોવું (વિચારવું) જોઈએ કે તે કઈ વસ્તુથી ઉત્પન્ન કરવામાં આવ્યો છે ? (૫) તે એક ઉછળતા પાણી (વીર્ય)થી બન્યો છે, (૬) જે પીઠ અને છાતીની વચ્ચેથી નીકળે છે. (૭) (તો એથી

સાબિત થયું કે) બેશક, અલ્લાહ તેને ફરી સજીવન કરવા પર જરૂર શક્તિમાન છે. (૮) (તે દિવસે સજીવન કરશે) જે દિવસે સર્વ ભેદો ખુલી જશે (૯) ત્યારે ન તો તેને (પોતાના બચાવની) શક્તિ હશે તેમજ ન કોઈ તેનો મદદગાર હશે. (૧૦) સોગંદ છે આકાશના કે જે વરસાદ વરસાવે છે (૧૧) તથા સોગંદ છે પૃથ્વીના કે જે (બીયામાંથી ફણગો ફુટતી વખતે) ફાટી જાય છે. (૧૨) બેશક, આ કુર્આન (હક ને બાતિલમાં) ફૈંસલો કરનાર કલામ છે (૧૩) અને એ કંઈ નિરર્થક વાત નથી. (૧૪) અલબત્ત, તેઓ (હકની વિરુદ્ધતામાં) અનેક પ્રકારના દાવ રચે છે (૧૫) અને હું પણ (તેમની નિષ્ફળતાના) દાવમાં લાગેલો છું. (૧૬) માટે તું આ કાફિરોને ઢીલ આપ (વધુ નહિ તો) થોડી મુદ્દતની મોહલત આપ. (૧૭)

વિસ્તૃત વિવરણ :

આ સૂરતમાં અલ્લાહ તઆલાએ આસમાન અને તારાઓની કસમ ખાઈને એ કહ્યું છે કે દરેક માનવી ઉપર એક સુરક્ષા કરનાર રખેવાળ છે જે તેની બધી જ પ્રવૃત્તિઓ અને અમલો તથા ગતિવિધીઓ અને શાંતિથી બેસી રહેવાને જુએ અને જાણે છે. તેનો બૌદ્ધિક તકાદો એ છે કે માનવી પોતાના પરિણામ ઉપર વિચાર કરે કે દુનિયામાં તે જે કંઈ પણ કરી રહ્યો છે તે અલ્લાહ તઆલાના ત્યાં સુરક્ષિત છે અને આ રક્ષણ કરવું હિસાબ માટે છે જે કયામતમાં થશે, તેથી કોઈ પણ સમયે આખિરત અને કયામતની ફિકર ચિંતાથી ગાફેલ ન થવું જોઈએ, ત્યારબાદ તે શંકાનો જવાબ છે જે લોકોના દિલોમાં શયતાન નાંખે છે કે મૃત્યુ પામ્યા પછી માટી બનીને ક્ષત વિક્ષત થઈ રજકણ બની ગયા પછી બધા જ શરીરના અવયવોનું એકઠા થવું અને તેમાં જીવન પેદા થવું એક અસંભવ અને ખોટો વિચાર છે બલકે સામાન્ય દૃષ્ટિમાં જોઈએ તો મુશ્કેલ જ નહીં બલકે અશક્ય છે. તેના જવાબમાં માણસની શરૂઆતના સર્જન ઉપર વિચાર કરવાનું સૂચન કરવામાં આવ્યું છે કે તે કઈ રીતે વિવિધ વિભાગો, રજકણો અને વિવિધ તત્ત્વો હોય છે જેમકે શરૂઆતના સર્જનમાં સમગ્ર દુનિયાના અનેક તત્ત્વો ભેગા થઈને એક સજીવ સાંભળનાર અને જોનાર બનાવવામાં આવ્યો અને આ બનાવનારને એની શક્તિ કેમ ન હોય કે ફરી તેને એ જ પ્રમાણે તે પરિસ્થિતિમાં પાછો ફેરવી

દે, ત્યારબાદ અમુક હાલતો કયામતની વર્ણન કરીને બીજી કસમ જમીન અને આસમાનની ખાઈને ગાફેલ માનવીને એ બતાવવામાં આવ્યું કે જે કંઈ તેને આખિરતની ચિંતાની તાકીદ કરવામાં આવી છે તેને મજાક અથવા દિલ્લગી ન સમજે; આ એક વાસ્તવિકતા છે જે સામે આવીને રહેશે. અંતે કાફિરોની તે શંકાનો જવાબ આપવામાં આવ્યો કે કુફ્ર અને શિર્ક તથા ગુનાહ જો અલ્લાહ તઆલાને પસંદ નથી તો પછી દુનિયામાં જ તેના ઉપર અઝાબ કેમ નથી આવી જતો ? અને આ વિષય ઉપર સૂરતને સમાપ્ત કરવામાં આવી.

પ્રથમ કસમમાં આસમાનની સાથે "તારિક"ની કસમ છે, "તારિક"નો અર્થ "રાત્રે આવનાર"નો છે. તારાઓ દિવસમાં દેખાતા નથી તેથી તારાઓને તારિક કહ્યા અને પોતે કુર્આને તેનું વિવરણ આપ્યું, وَمَاۤ اَدۡرٰىكَ مَا الطَّارِقُ એટલે કે તમને શું ખબર કે તારિક શું વસ્તુ છે ! પછી કહ્યું اَلنَّجۡمُ الثَّاقِبُ એટલે કે તારાઓ પ્રકાશિત છે. તેમાં "નજ્મ"નો અર્થ "તારાઓ" છે. કુર્આને અહીંયાં કોઈ તારો નિશ્ચિત કરીને કહ્યો નથી તેથી દરેક તારાને આ બાબત લાગુ પડી શકે છે. અમુક તફસીરકારોએ નજમને ખાસ તારા ષુરય્યા (Pleiades) અથવા શનિ (Saturn)ને કહ્યો છે અને અરબી ભાષાના શબ્દ "નજ્મ"નો અર્થ તેને લાગુ પડતો હોવાનું સાબિત કર્યું છે. "ષાકિબ"નો અર્થ "ચમકતો અને પ્રકાશિત" થાય છે.

اِنۡ كُلُّ نَفۡسٍ لَّمَّا عَلَيۡهَا حَافِظٌ આ કસમનો જવાબ છે. આયતનો અર્થ એ છે કે કોઈ વ્યક્તિ એવો નથી જેના ઉપર કોઈ સુરક્ષા કરનાર "હાફિઝ" ન હોય. "હાફિઝ"નો અર્થ "દેખરેખ રાખનાર"નો પણ થાય છે જે કોઈની પ્રવૃત્તિઓ ઉપર દેખરેખ રાખે જેથી તેનો હિસાબ લે અને હાફિઝ રખેવાળના અર્થમાં પણ આવે છે જેનો અર્થ તકલીફો અને આફતોથી સુરક્ષા કરનાર થાય છે. પ્રથમ અર્થના આધારે હાફિઝનો ભાવાર્થ અમલો લખનાર ફરિશ્તાઓ છે અને જો કે અહીંયાં તેનો એક પ્રજાતિ માટે પારિભાષિક શબ્દ તરીકે ઉપયોગ થયો છે અને બીજી આયતથી તેનો અર્થ તેઓ અનેક હોવાનું સાબિત થાય છે, اِنَّ عَلَيۡكُمۡ لَحٰفِظِيۡنَ كِرَامًا كَاتِبِيۡنَ

બીજા અર્થના આધારે તે ફરિશ્તાઓ ભાવાર્થ છે જે અલ્લાહ તબારક વ તઆલાએ દરેક માનવીની સુરક્ષા માટે નક્કી કર્યા છે અને દિવસ રાત બધી જ

આફતો અને મુસીબતોથી તે માનવીની હિફાઝત કરે છે તે મુસીબતો અને આફતો સિવાય કે જે અલ્લાહ તઆલાએ તેને મુકદ્દર કરી દીધી છે જેમકે એક બીજી આયતમાં તેનું સ્પષ્ટ વર્ણન આવ્યું છે, لَهُ مُعَقِّبَاتٌ مِّنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ يَحْفَظُونَهُ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ એટલે કે માનવી માટે એક વારા પછી બીજા વારામાં આવનાર સુરક્ષા કરનાર ફરિશ્તાઓ નિશ્ચિત છે જે તેની આગળ અને પાછળથી તેની હિફાઝત અલ્લાહ તઆલાના હુકમથી કરે છે.

એક હદીષમાં છે કે નબીએ કરીમ ﷺએ ફરમાવ્યું કે દરેક મો'મિન ઉપર અલ્લાહ તઆલા તરફથી ત્રણસો સાંઈઠ ફરિશ્તાઓ તેની સુરક્ષા માટે નિશ્ચિત છે જે માનવીના દરેકે દરેક અવયવનું રક્ષણ કરે છે, તેમાંથી સાત ફરિશ્તા માત્ર માનવીની આંખની સુરક્ષા માટે નક્કી છે. આ ફરિશ્તાઓ માણસની દરેક બલા અને મુસીબત જે તેના મુકદ્દરમાં નથી તે એ રીતે માનવીથી દૂર કરે છે જેમકે મધ રાખવામાં આવેલ વાસણ ઉપર માંખોને પંખા વગેરેથી દૂર કરવામાં આવે છે અને જો માનવી ઉપર આ સુરક્ષા પહેરો ન હોય તો શયતાનો તેને ઊંચકી લે.

(કુર્તુબી)

خُلِقَ مِنْ مَّآءٍ دَافِقٍ એટલે કે માનવી એક એવા ઉછળનાર પાણીથી પેદા કરવામાં આવ્યો જે પીઠ અને છાતીના હાડકાંઓ વચ્ચેથી નીકળે છે. સામાન્ય રીતે તફસીરકારોએ તેનો એ ભાવાર્થ ઠરાવ્યો છે કે વીર્ય માણસની પીઠ અને સ્ત્રીની છાતીએથી નીકળે છે પરંતુ માનવ અવયવોના નિષ્ણાત તબીબોનું સંશોધન અને અનુભવ એ છે કે વીર્ય વાસ્તવમાં માનવીના દરેક અવયવ સાથે સંકળાયેલું છે અને બાળકનું દરેક અવયવ આ વીર્યથી બને છે જે પુરુષ અને સ્ત્રીના આ જ અવયવોથી નીકળે છે. અલબત્ત દિમાગની આ બાબતમાં સૌથી વધારે દખલગીરી છે તેથી સાબિતી જોવા મળે છે કે સંભોગનો અતિરેક કરનાર ઘણા વખતે દિમાગની કમજોરીનો શિકાર બની જાય છે. તેની જ સાથે તેમનું સંશોધન એ પણ છે કે વીર્ય બધા જ અવયવોથી બનીને કરોડરજ્જુ દ્વારા માનવીના જનનાંગોમાં એકઠું થાય છે, પછી ત્યાંથી બહાર નીકળે છે. જો આ સંશોધન સાચું હોય તો તફસીરકારોએ વીર્યનું નીકળવું પુરુષની પીઠ અને સ્ત્રીની છાતીએથી હોવાનું ઠરાવ્યું છે તેનો સુમેળ પણ કંઈ અસંભવ નથી, કારણ કે એ બાબત ઉપર

ડૉક્ટરોની સહમતી છે કે વીર્યની માનવીના ભ્રૂણમાં મગજની બનાવટમાં સૌથી મોટી દખલગીરી છે અને મગજનો જ એક ભાગ કરોડરજ્જુ પણ છે જે કમરના મળકાની અંદર મગજમાંથી નીકળી પીઠ અને પછી ત્યાંથી જનનાંગો સુધી આવે છે, તેના જ અમુક ભાગોના હાડકાં છાતીમાં આવેલ છે. બની શકે છે કે સ્ત્રીના વીર્યમાં છાતીના હાડકાંઓમાંથી આવનાર વીર્યને અને પુરુષના વીર્યમાં કમરના ભાગેથી આવનાર વીર્યની વધારે દખલગીરી છે.

(બયઝાવીમાંથી)

જો કુર્આને કરીમના શબ્દો ઉપર વિચાર કરવામાં આવે તો તેમાં પુરુષ અને સ્ત્રીનો કોઈ અલગ રીતે સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ નથી. માત્ર એટલું જ છે કે વીર્ય પીઠ અને છાતીની વચ્ચેથી નીકળે છે. તેનો અર્થ એ હોઈ શકે છે કે વીર્ય પુરુષ અને સ્ત્રી બંનેના સમગ્ર શરીરમાંથી નીકળે છે અને સમગ્ર શરીરની વ્યાખ્યા આગળ પાછળના બધા મહત્ત્વના અવયવો દ્વારા કરવામાં આવી. આગળના ભાગે છાતી અને પાછળના ભાગે પીઠ સૌથી મહત્ત્વના અવયવો છે. આ બંનેની અંદરથી નીકળવાનો અર્થ એ લેવામાં આવે કે વીર્ય સમગ્ર શરીરમાંથી નીકળે છે.

اِنَّـهٗ عَـلٰى رَجْعِهٖ لَقَادِرٌ માં શબ્દ رَجْعٌ નો અર્થ "પાછા વાળવાનો" છે. અર્થ એ છે કે જે સૃષ્ટિના સર્જનહારે માનવીને પ્રથમ વીર્યથી પેદા કર્યો છે તે તેને ફરીવાર પાછો વાળી દેવા ઉપર એટલે કે મૃત્યુ પછી જીવંત કરી દેવા ઉપર પણ શક્તિમાન છે.

يَوْمَ تُبْلَى السَّرَآئِرُ માં تُبْلٰى નો શાબ્દિક અર્થ "પરીક્ષા લેવાનો અને કસોટી કરવાનો" થાય છે અને "સરાઈર"નો અર્થ ગુપ્ત પ્રવૃત્તિઓ છે. ભાવાર્થ એ છે કે કયામતના દિવસે માનવીના બધા જ અકીદાઓ, વિચારસરણી, નિય્યત અને ઈરાદાઓ જે દિલમાં છુપાયેલા હતા, દુનિયામાં તેને કોઈ જાણતું ન હતું, એ જ પ્રમાણે તે પ્રવૃત્તિઓ અને અમલો જે તેણે દુનિયામાં છુપાઈને કર્યા હતા કે જેની કોઈને ખબર ન હતી મહશરમાં તે સૌની પરીક્ષા લેવામાં આવશે એટલે કે સૌને જાહેર કરી દેવામાં આવશે. હઝરત અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને ઉમર (રદિ.)એ કહ્યું કે કયામતના દિવસે અલ્લાહ તઆલા દરેક ગુપ્ત રહસ્યને ખોલી નાંખશે, દરેક સારા ખરાબ અકીદાઓ અને અમલની નિશાની માનવીના ચહેરા ઉપર યા તો શણગાર બનીને અથવા તો કાળાશના સ્વરૂપે જાહેર કરવામાં આવશે. *(કુર્તુબી)*

وَالسَّمَآءِ ذَاتِ الرَّجۡعِ માં رَجۡعُ નો અર્થ તે વરસાદનો છે જે એક ઝાપટાં સ્વરૂપે આવીને સમાપ્ત થઈ જાય અને પછી તરત બીજું ઝાપટું આવે, આમ સતત એક પછી એક ઝાપટાં આવતા રહે.

اِنَّهٗ لَقَوۡلٌ فَصۡلٌ એટલે કે કુર્આને કરીમ પોતે એક ફૅસલો કરનાર નિવેદન છે જે સત્ય અને અસત્યમાં ફૅસલો કરે છે અને તેમાં કોઈ શંકા કે ભ્રમની ગુંજાઈશ નથી.

હઝરત અલી (રદિ.) ફરમાવે છે કે મેં રસૂલે કરીમ ﷺ પાસેથી સાંભળ્યું છે કે તેમણે કુર્આન વિશે કહ્યું, كِتَابٌ فِيۡهِ خَبَرُ مَاقَبۡلَكُمۡ وَحُكۡمُ مَا بَعۡدَكُمۡ وَهُوَ الۡفَصۡلُ لَيۡسَ بِالۡهَزۡلِ એટલે કે આ એક એવી કિતાબ છે જેમાં તમારાથી આગલી ઉમ્મતોની પરિસ્થિતિઓની ખબરો છે અને તમારા પછી આવનાર લોકો માટે હુકમો છે અને તે ફૅસલો કરનાર નિવેદન છે, કોઈ હંસી મજાક નથી !

تَمَّتۡ سُوۡرَةُ الطَّارِقِ بِحَمۡدِ اللّٰهِ تَعَالٰى ١٧ شَوَّالُ ١٣٩١ھ

અલ્હમ્દુલિલ્લાહ ! સૂરએ તારિક પૂર્ણ થઈ.

તારીખ : ૦૧ ફેબ્રુઆરી ૨૦૧૫ મુતાબિક ૧૧ રબિઉલ આખર ૧૪૩૬ હિજરી

ગુજરાતી અનુવાદક : ઈલ્યાસ પટેલ ખાનપુરી

કુર્આનની સર્વગ્રાહી તફસીર (વિવરણ)

મઆરિફુલ કુર્આન

ગુજરાતી

મૂળ લેખક

હઝરત મવલાના મુફતી મુહમ્મદ શફીઅ્ સા. (રહ.)

અનુવાદક

ઈલ્યાસ ગુલામમુહમ્મદ આદમ સાલેહ પટેલ (ખાનપુરી)

પ્રકાશક

હઝરત મવલાના ઈસ્માઈલ વલી ભૂતા સા. (દા.બ.)

સ્થાપક તથા મોહતમિમ

જામિઅતુલ બનાત ટંકારીઆ

મુ.પો. ટંકારીઆ,

તા. જિ. ભરૂચ (ગુજરાત)

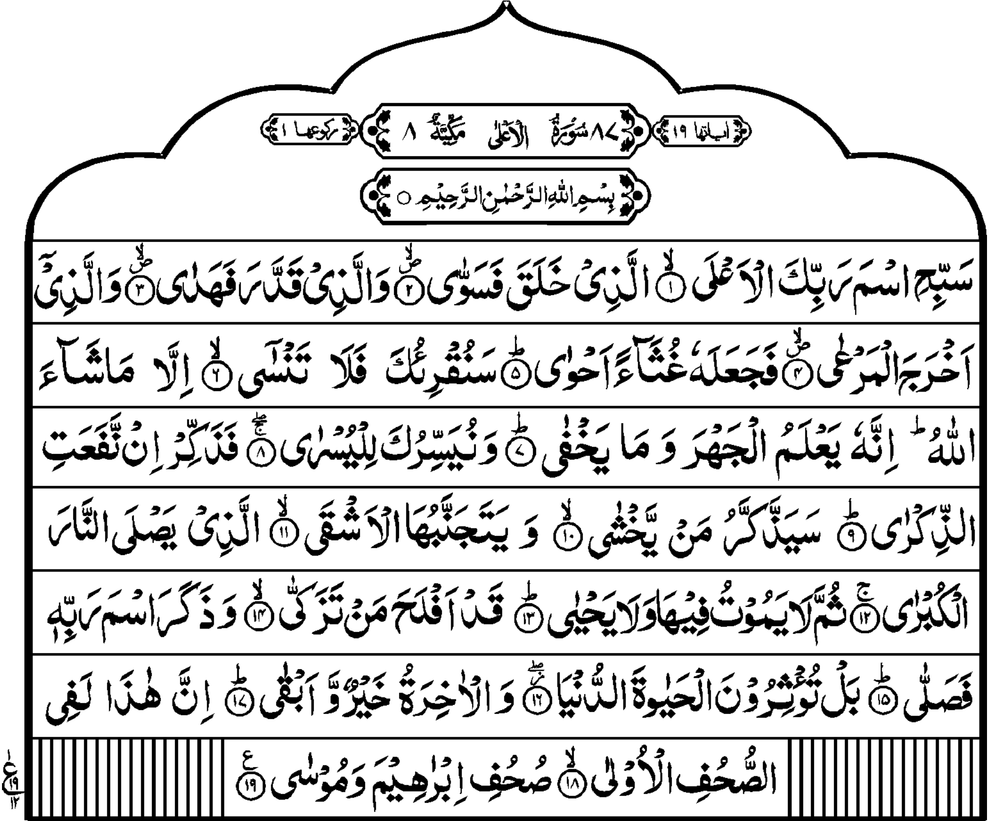
નોંધ : મઆરિફુલ કુર્આન ગુજરાતીના ૧૧ ભાગોની હાર્ડ પ્રિન્ટેડ કોપી મેળવવા માટે પ્રકાશક હઝરત મવલાના ઇસ્માઈલ ભૂતા સાહબનો સંપર્ક કરવા વિનંતી છે.

પ્રકરણ (૮૭)

સૂરએ અઅ્લા

સૂરએ અઅ્લા મક્કામાં નાઝિલ થઈ, તેની ૧૯ આયતો છે.

આયતો : (સૂરએ અઅ્લા : આયત નં. ૧ થી ૧૯)

તરજુમો / તફસીર :

અલ્લાહના નામથી શરૂ કરું છું જે ઘણો જ દયાળુ અને કૃપાળુ છે.

(હે મુહમ્મદ સલ. !) પોતાના પરવરદિગારના નામની તસ્બીહ પઢો, જે સર્વોપરી છે. (૧) જેણે (સૌ કાંઈ) બનાવ્યું. ફરી (તેને) ઠીક બનાવ્યું (૨) અને જેણે સઘળું નિર્માણ કર્યું. ફરી (તેને) માર્ગ દેખાડયો (૩) અને જેણે (પૃથ્વીમાંથી લીલોછમ) ચારો કાઢયો. (૪) ફરી તેણે તે ચારાને (સૂકો)

કાળાશ પડતો કચરો બનાવ્યો. (૫) (હે રસૂલ સલ. !) અમે જેટલું કુર્આન (ઊતારીશું (તેટલું) આપને યાદ કરાવીશું તો આપ (તેમાંથી કંઈ પણ) ભૂલશો નહિ; (૬) પરંતુ જેટલું (ભૂલાવવું) અલ્લાહને મંજૂર હશે (તે ભૂલી જશો.) બેશક, તે દરેક જાહેર અને છુપા હાલને જાણે છે (૭) અને અમે આપને આ સરળ શરીઅત માટે સહેલાઈ કરી આપીશું (૮) માટે આપ નસીહત કરતા રહો અગર શિખામણ ફાયદો આપે. (૯) તે જ માણસ નસીહત માની લેશે જેને (અલ્લાહનો કંઈક) ડર હશે (૧૦) અને જે મહા અભાગ્ય હશે તે જ તેનાથી વેગળો રહેશે (૧૧) કે જે (છેવટે) મહાન આગમાં દાખલ થશે. (૧૨) ફરી તેમાં ન તે મરશે અને ન તે (સુખે) જીવશે. (૧૩) ખરેખર, તેનું ભલું થયું કે જે (બુરા અકીદાઓ અને ગુનાહોથી) પાક થયો (૧૪) અને પોતાના પાલનહારનું નામ લેતો અને નમાઝ પઢતો રહ્યો. (૧૫) (પણ હે કાફિરો ! તમે તેમ ન કર્યું) બલકે તમે તો દુનિયાના જીવનને શ્રેષ્ઠ ગણો છો (૧૬) અને (ખરી રીતે જોતાં તો) આખિરત (દુનિયાથી) અતિ ઉત્તમ અને સદા બાકી રહેનારી છે. (૧૭) બેશક, આ વાત આગલા સહીફાઓમાં પણ છે. (૧૮) એટલે ઈબ્રાહીમ (અલૈ.) અને મૂસા (અલૈ.)ના સહીફાઓમાં. (૧૯)

વિસ્તૃત વિવરણ :

મસ્અલો :

ઉલમાએ કહ્યું કે કિરાઅત કરનાર જ્યારે سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى ની તિલાવત કરે તો મુસ્તહબ એ છે કે سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى કહે. સહાબએ કિરામ હઝરત અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને અબ્બાસ (રદિ.), ઈબ્ને ઉમર (રદિ.), ઈબ્ને ઝુબૈર (રદિ.), અબૂ મૂસા (રદિ.) અને અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને મસ્ઊદ (રદિ.) આવું જ કરતા હતા. જ્યારે આ સૂરત શરૂ કરતા હતા તો سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى કહ્યા કરતા હતા. *(કુર્તુબી)*

મસ્અલો :

હઝરત ઉક્બા બિન આમિર જહ્‌ની (રદિ.)થી રિવાયત છે કે જ્યારે سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى નાઝિલ થઈ તો રસૂલે કરીમ ﷺએ ફરમાવ્યું,

سُبۡحَانَ رَبِّیَ الۡاَعۡلٰی اجعلو هافی سجودکم એટલે કે આ વાક્ય سُبۡحَانَ رَبِّیَ الۡاَعۡلٰی પોતાના સિજ્દહમાં કહ્યા કરો. سَبِّحِ اسۡمَ رَبِّکَ الۡاَعۡلٰی તસ્બીહનો અર્થ પાક રાખવાનો અને પાકી વર્ણન કરવાનો છે. سبِّح اسۡمَ رَبِّک નો અર્થ એ છે કે પોતાના પરવરદિગારના નામને પાક રાખો. ભાવાર્થ એ છે કે પરવરદિગારના નામનો આદર અને સન્માન કરો અને જ્યારે અલ્લાહ તઆલાનું નામ લો તો ધ્યાન અને એકાગ્રતા તથા અદબની સંપૂર્ણ કાળજી રાખો અને દરેક એવી વસ્તુથી તેના નામને પાક રાખો જે તેના માટે યોગ્ય નથી. તેમાં એ પણ સામેલ છે કે અલ્લાહ તઆલાને માત્ર તે નામોથી જ પોકારો જે પોતે અલ્લાહ તઆલાએ પોતાના માટે વર્ણન કર્યા છે અથવા અલ્લાહ તઆલાએ પોતાના રસૂલે કરીમ ﷺને બતાવ્યા છે, તેના સિવાય કોઈ અન્ય નામથી તેને પોકારવું નાજાઈઝ છે.

મસ્અલો :

આ જ પ્રમાણે આ હુકમમાં એ પણ સામેલ છે કે જે નામ અલ્લાહ તઆલાની સાથે ખાસ છે તે કોઈ મખ્લૂક માટે ઉપયોગ કરવો તેની પવિત્રતા અને મોટાઈ વિરુદ્ધ છે એટલા માટે જાઈઝ નથી. (કુર્તુબી) જેમકે રહમાન, રઝ્ઝાક, ગફ્ફાર, કુદુસ વગેરે. આજકાલ આ બાબતે ખૂબ બેદરકારી દાખવવામાં આવી રહી છે. લોકોને નામો ટૂંકાવવાનો શોખ હોય છે. અબ્દુર્રહમાનને રહમાન, અબ્દુર્રઝ્ઝાકને રઝ્ઝાક, અબ્દુલ ગફ્ફારને ગફ્ફાર કોઈપણ જાતના ખચકાટ વિના કહેતા રહે છે અને એવું નથી સમજતા કે તેને કહેનારો અને સાંભળનારો બંને ગુનેહગાર થાય છે અને આ ગુનાહે બેલજ્જત એટલે કે વિના કારણે આચરેલ ગુનોહ રાત દિવસ બેદરકારીથી થતો રહે છે.

અમુક તફસીરકારોએ આ સ્થળે "ઈસ્મ" (નામ)થી પોતે "મુસમ્મા" (જેના માટે કહેવામાં આવ્યું છે તે)ને ભાવાર્થ સ્વરૂપે લીધેલ છે અને અરબી ભાષાના આધારે તેની સંભાવના પણ રહેલી છે. પોતે કુર્આને કરીમમાં પણ તેનો આ અર્થ માટે ઉપયોગ થયો છે અને હદીષમાં રસૂલે કરીમ ﷺએ આ વાક્યને નમાઝના સિજ્દહમાં પઢવાનો જે હુકમ આપ્યો છે તેના પાલનમાં પણ જે વાક્ય ઉપયોગ કરવામાં આવ્યું તે "સુબ્હાન ઈસ્મ રબ્બિકલ અઅ્લા" નથી બલકે "સુબ્હાન રબ્બિયલ્ અઅ્લા" છે. તેનાથી જાણ થાય છે કે અત્રે ઈસ્મ હેતુ નથી પરંતુ તેનો ભાવાર્થ પોતે મુસમ્મા છે. વલ્લાહુ અઅ્લમુ. *(કુર્તુબી)*

સૃષ્ટિના સર્જનમાં રસપ્રદ અને ગૂઢ હિકમતો :

اَلَّذِىْ خَلَقَ فَسَوّٰى وَالَّذِىْ قَدَّرَ فَهَدٰى આ બધું રબ્બિ અઅ્લાની સિફતોનું વર્ણન છે જે સૃષ્ટિના સર્જનમાં તેની ઉચ્ચ કક્ષાની હિકમતો અને સંપૂર્ણ શક્તિની ગવાહી સાથે સંબંધિત છે. તેમાં પ્રથમ સિફત خَلَقَ (ખલક) છે. "ખલક"નો અર્થ માત્ર કારીગીરી નથી, બલકે ન હોવામાંથી કોઈ પણ પ્રકારના ભૌતિક તત્ત્વો વિના હોવામાં એટલે કે અસ્તિત્વમાં લાવવું અને આ કામ કોઈ મખ્લૂકની ક્ષમતામાં નથી, માત્ર અલ્લાહ તઆલા શા'નુહૂની કુદરત જ છે કે જે કોઈ પણ પ્રકારની ભૌતિક તત્ત્વોની ઉપસ્થિતિ વિના જ્યારે ચાહે જે વસ્તુ ચાહે ન હોવામાંથી અસ્તિત્વમાં લાવી દે છે. બીજી સિફત (લક્ષણ) આ સર્જન સાથે જોડાયેલ فَسَوّٰى (ફસવ્વા) છે જેનો શાબ્દિક અર્થ બરાબર ઠીકઠાક કરવાનો થાય છે અને ભાવાર્થ એ છે કે દરેક વસ્તુને જે અસ્તિત્વ આપવમાં આવ્યું તેનું કદ અને કાઠી, સ્વરૂપ, અવયવો, અંગો, તેનો દેખાવ, ભૌતિક સ્વરૂપ એ બધામાં એક ખાસ પ્રકારની યોગ્યતા અને સમાનતા રાખવામાં આવી છે અને તેની યોગ્યતા આધારે જ તેને આ અસ્તિત્વ આપવામાં આવ્યું છે. માનવી અને દરેક પ્રાણીને તેની આવશ્યકતા પ્રમાણે અવયવો આપવામાં આવ્યા અને આ અવયવોની કદ, કાઠી, દેખાવ તેની જરૂરિયાત આધારે બનાવવામાં આવ્યા. હાથ, પગ અને તેની આંગળીઓમાં એવા સાંધાઓ અને કુદરતી સ્પ્રિંગો લગાવવામાં આવી છે કે દરેક રીતે વાળવામાં અને ઉપયોગ કરવામાં તૂટી જતી નથી. આ પ્રમાણે બીજા દરેક અવયવ જુઓ, આ આશ્ચર્યજનક યોગ્યતા પોતે માનવીને સૃષ્ટિના સર્જનહારની હિકમત અને કુદરત ઉપર ઈમાન લાવવા માટે પૂરતી છે.

ત્રીજી વસ્તુ આ જ ક્રમમાં કહી, قَدَّرَ (કદ્દર) તકીદરનો અર્થ કોઈ વસ્તુને ખાસ પ્રમાણસર બનાવવાનો અને પરસ્પર તેના સરખાપણા અને યોગ્યતાનો થાય છે અને કઝા તથા કદર પણ ઉપયોગ થાય છે જેનો અર્થ દરેક વસ્તુ વિશે અલ્લાહ તઆલાનો ફેંસલો અને ખાસ નિર્ણય છે. આ આયતમાં આ જ અર્થ ભાવાર્થ સ્વરૂપે છે અને મતલબ એ છે કે અલ્લાહ તઆલાએ દુનિયાની વસ્તુઓને માત્ર પેદા કરીને અને બનાવીને છોડી નથી દીધી બલકે દરેક વસ્તુને કોઈ ખાસ કામ માટે પેદા કરી અને તેના યોગ્ય તેના માધ્યમો આપ્યા અને તે જ કામમાં તેને

લગાવી દીધા. વિચાર કરવામાં આવે તો આ વાત કોઈ ખાસ પ્રજાતિ અથવા સૃષ્ટિના કોઈ ખાસ સર્જન માટે વિશિષ્ટ નથી, સમગ્ર સૃષ્ટિ અને સર્જન આ જ પ્રમાણે છે કે તેમને અલ્લાહ તઆલાએ ખાસ ખાસ કામો માટે બનાવ્યા છે અને તેમને તે જ કામોમાં લગાવી દીધા છે. દરેક વસ્તુ પોતાના પરવરદિગારની નક્કી કરેલ ફરજ ઉપર લાગેલ છે. આસમાન અને તેના તારાઓ, વીજળી અને વરસાદથી લઈને માનવી અને પ્રાણીઓ, વનસ્પતિસૃષ્ટિ અને પ્રાણીસૃષ્ટિ સૌમાં આ બાબતનો સાક્ષાત્કાર થતો રહે છે કે જેને જે કામ ઉપર સર્જનહારે લગાવી દીધા છે તે તેના ઉપર લાગેલ છે.

અબ્રો બાદો માહો ખુરશીદો ફલક દર કારન્દ
વાદળ, હવા, ચંદ્ર, સૂર્ય, આકાશ બધું જ કાર્યરત છે.

અને મવલાના રૂમીએ ઘણું સારું કહ્યું છે,

خاک و باد و آب و آتش بندہ اند   با من و تو مُردہ با حق زندہ اند

ખાકો, બાદો, આબો, આતિશ બંદા અન્દ,
બામનો તુ મુરદા બાહક જિન્દા અન્દ.
માટી, હવા, પાણી, આગ તે અલ્લાહના બંદા છે,
મારા અને તારા નજીક ને નિર્જીવ છે પરંતુ વાસ્તવમાં તે સજીવ છે.

ખાસ કરીને માનવી અને પ્રાણીની દરેક પ્રજાતિ અને પ્રકારને અલ્લાહ તઆલાએ જે ખાસ ખાસ કામો માટે પેદા કર્યા છે તે કુદરતી રીતે એ જ કામ ઉપર લાગેલા છે અને તેનો શોખ અને તેની રૂચિ તે જ કામની આસપાસ ફરતી રહે છે.

ہر یکے را بہر کارے ساختند   میل او را در دلش انداختند

હર યકે રા બહ્રે કારે સાખ્તન્દ,
મેલ ઊરા દરદશ અન્દાખ્તન્દ.

ચોથી વસ્તુ આ કહી, فهـــــدی (ફહદા) એટલે કે સૃષ્ટિના સર્જનહારે જે વસ્તુને જે કામ માટે પેદા કર્યા તેને તેનું માર્ગદર્શન પણ આપ્યું કે એ તે કામને કઈ રીતે પૂરું કરે. વાસ્તવિકતા તો એ છે કે આ માર્ગદર્શન સમગ્ર સૃષ્ટિ અને સર્જનને આપી દેવામાં આવેલ છે આસમાન અને આસમાની મખ્લૂક હોય કે જમીન અને

તેની મખ્લૂક; કારણ કે એક ખાસ પ્રકારની બુદ્ધિ અને સમજદારી અલ્લાહ તઆલાએ તેમને પણ આપી છે, ભલે તે માનવીની બુદ્ધિ અને સમજદારીથી ઓછી હોય જેમકે કુર્આને કરીમની બીજી આયતમાં કહેવામાં આવ્યું છે. اَعۡطٰی کُلَّ شَیۡءٍ خَلۡقَهٗ ثُمَّ هَدٰی એટલે કે અલ્લાહ તઆલાએ દરેક વસ્તુને પેદા કરીને એક અસ્તિત્વમાં આપ્યું, પછી તેના સંબંધિત કામનું માર્ગદર્શન આપી દીધું અને આ જ સર્વવ્યાપી માર્ગદર્શનનો પ્રભાવ છે કે આસમાન અને જમીન, તારાઓ અને ગ્રહો, પહાડ અને દરિયાઓ બધા જ જે સેવા ઉપર પ્રથમ સર્જન સમયે નીમી દેવામાં આવ્યા હતા તે જ સેવાને ઠીક ઠીક એ જ પ્રમાણે કોઈપણ જાતની કમી, આળસ કે સુસ્તી વિના કરી રહ્યા છે. ખાસ કરીને માનવી અને પ્રાણીઓ જેમની બુદ્ધિ અને સમજદારીનો દરેક સમયે સાક્ષાત્કાર થતો રહે છે તેમનામાં પણ વિચાર કરવામાં આવે તો જાણ થશે કે તેમનામાં દરેક પ્રજાતિને બલકે દરેક પ્રજાતિના દરેક વ્યક્તિને અલ્લાહ તઆલાએ પોતપોતાની જિંદગીની જરૂરિયાતો પ્રાપ્ત કરવા અને પોતાની વિરોધી વસ્તુઓથી બચવા માટે કેવી કેવી અનોખી કળા શિખવાડી છે કે જેનાથી બુદ્ધિ દંગ રહી જાય છે. માનવી તો સૌથી વધારે બુદ્ધિ અને સમજદારી ધરાવનાર છે. જંગલના જાનવરો, હિંસક પ્રાણીઓ, પક્ષીઓ અને પૃથ્વી ઉપર વિખરાયેલી સૃષ્ટિને જુઓ કે દરેક વસ્તુને પોતપોતાની જિંદગીની જરૂરિયાતો પ્રાપ્ત કરવાની, રહેવા વસવાની અને પોતાની વ્યક્તિગત તથા જાતીય આવશ્યકતાઓ પૂરી કરવા માટેની કેવી કેવી કળાઓ શીખેલી છે અને આ બધું પ્રત્યક્ષ શિક્ષણ સૃષ્ટિના સર્જનહાર તરફથી મળેલ છે. આ કળાઓ તેમણે કોઈ સ્કૂલ કે કૉલેજમાં રહીને અથવા કોઈ શિક્ષક પાસેથી નથી શીખી બલકે આ બધું જ તે માર્ગદર્શન અને સર્વવ્યાપી રબ્બાની શિક્ષણનો પ્રભાવ છે જેનું આયત اَعۡطٰی کُلَّ شَیۡءٍ خَلۡقَهٗ ثُمَّ هَدٰی અને قَدَّرَ فَهَدٰی માં વર્ણન છે.

માણસનું વૈજ્ઞાનિક શિક્ષણ પણ વાસ્તવમાં રબ્બાની ભેટ છે :

માનવી જેને અલ્લાહ તઆલાએ બુદ્ધિ અને સમજદારીમાં સૌથી વધારે પૂર્ણતા અર્પણ કરી અને તેને સૃષ્ટિનો શિરમોર બનાવ્યો છે પૃથ્વી અને પહાડ તથા નદીઓ અને સમંદરો અને તેમાં પેદા થનારી બધી જ વસ્તુઓ તેની સેવામાં અને તેના લાભ માટે પેદા થઈ છે પરંતુ તેનો સંપૂર્ણ લાભ ઉઠાવવો અને વિવિધ

પ્રકારનો ફાયદો ઉઠાવવો અને અનેક વસ્તુઓને જોડીને એક નવી વસ્તુ પેદા કરવી આ બધું જ્ઞાન અને કળા કુદરતે માનવીમાં રાખેલ એક પ્રાકૃતિક અને સ્વાભાવિક વસ્તુ ઉપર નિર્ભર છે. આ બુદ્ધિ અને સમજદારી અલ્લાહ તઆલાએ આપેલ છે કે જે પહાડોને ખોદીને, સમંદરોમાં ડૂબકી મારીને સેંકડો ખનીજ તત્ત્વો અને દરિયાઈ વસ્તુઓ પ્રાપ્ત કરી લે છે અને પછી લાકડું, લોઢું, તાંબું, પિત્તળ વગેરેને પરસ્પર જોડી તોડી નવી નવી વસ્તુ પોતાની જરૂરિયાત પ્રમાણે બનાવી લે છે અને આ જ્ઞાન અને કળા ફિલોસોફરોના સંશોધનો કે કૉલેજોના શિક્ષણ ઉપર અવલંબિત નથી, શરૂઆતની દુનિયાથી અભણ અને જાહિલ લોકો પણ આ બધા કામ કરતા આવ્યા છે અને આ જ તે સ્વાભાવિક વિજ્ઞાન છે જે અલ્લાહ તઆલાએ સ્વાભાવિકપણે માનવીની પ્રકૃતિમાં મૂક્યું છે. આગળ કળા અને જ્ઞાનના સંશોધનો દ્વારા તેમાં પ્રગતિ કરવાની ક્ષમતા પણ આ જ રબ્બાની કુદરતની અનમોલ ભેટ છે.

આવું બધા જાણે છે કે વિજ્ઞાન કોઈ વસ્તુને પેદા નથી કરતું બલકે કુદરતની પેદા કરેલ વસ્તુનો ઉપયોગ શિખવાડે છે અને આ ઉપયોગનો મા'મૂલી દરજ્જો તો કુદરતે માનવીને તેની પ્રકૃતિમાં જ શિખવાડી દીધો છે. આગળ તેમાં કળા, સંશોધનો તથા પ્રગતિનું ઘણુ મોટું વિશાળ મેદાન મૂક્યું છે અને માનવીના સ્વભાવમાં તેને સમજવાની ક્ષમતા અને સમજદારી રાખી છે જેની સાબિતીઓ આજના વૈજ્ઞાનિક યુગમાં રોજ રોજ નવી નવી રીતે સામે આવતી રહે છે અને ખબર નહીં આગળ શું શું આવતું રહેશે ! વિચાર કરો તો આ બધું જ કંઈ કુર્આને કરીમના માત્ર એક શબ્દ فَهَدٰى (ફહદા)નો ખુલાસો છે કે અલ્લાહ તઆલાએ માનવીને આ બધા કામોનો માર્ગ બતાવ્યો અને તેમાં તેને સંપૂર્ણ કરવાની ક્ષમતા આપી પરંતુ અફસોસ છે કે વિજ્ઞાનમાં પ્રગતિ કરનાર આ હકીકતથી વધારે અજાણ બલકે આંધળા થતા જઈ રહ્યા છે.

وَالَّذِیۡۤ اَخۡرَجَ الۡمَرۡعٰی فَجَعَلَهٗ غُثَآءً اَحۡوٰی માં مَرۡعٰی નો ભાવાર્થ પ્રાણીઓને ચરવાનું મેદાન (ગૌચર) થાય છે જ્યાં પ્રાણીઓ ઘાસચારો ચરે છે અને غثاء તે કચરા પૂજાને કહે છે જે પાણીની રેલમાં ઉપર તરી આવે છે. مَرۡعٰی જે ગાઢ લીલી વનસ્પતિમાં એક પ્રકારની કાળાશ આવી જાય છે તેને કહે છે. આ

આયતમાં અલ્લાહ તઆલાએ વનસ્પતિના સંદર્ભમાં પોતાની કુદરત અને હિકમતની અમુક બાબતોનો ઉલ્લેખ કર્યો છે કે જમીનમાંથી લીલું ઘાસ કાઢ્યું પછી તેને સૂકવીને કાળા રંગનું કરી દીધું અને તે લીલાશ જતી રહી, તેમાં માનવી માટે તેના પરિણામ તરફ પણ ઈશારો છે કે આ શરીરની હુષ્ટપુષ્ટતા, ખૂબસૂરતી, ચપળતા, ચાલાકી બધું જ અલ્લાહ તઆલાનું આપેલ છે પરંતુ અંતે તે સૌ સમાપ્ત થઈ જવાનું છે.

سَنُقْرِئُكَ فَلَا تَنْسٰۤى اِلَّا مَاشَآءَ اللّٰهُ પાછલી આયતોમાં અલ્લાહ તઆલાએ પોતાની કુદરત અને હિકમતના અમુક નમૂના વર્ણન કર્યા પછી રસૂલે કરીમ ﷺને તેમના પયગમ્બરી ફરજની અમુક સૂચનાઓ અને માર્ગદર્શન આપ્યું છે અને માર્ગદર્શનથી પહેલાં તેમના કામને સરળ કરવાની ખુશખબરી સંભળાવી છે, તે એ કે શરૂઆતમાં જ્યારે તમારા ઉપર કુર્આન નાઝિલ થતું હતું અને જિબ્રઈલ (અલૈ.) કુર્આનની કોઈ આયત સંભળાવતા હતા તો તમને એવી ચિંતા થતી હતી કે આયતના શબ્દો દિમાગમાંથી નીકળી જાય એટલા માટે જિબ્રઈલ અમીનના પઢવાની સાથે સાથે આપ ﷺ પણ કુર્આનના શબ્દો પઢતા હતા. આ આયતમાં અલ્લાહ તઆલાએ આ કામ એટલે કે કુર્આનને યાદ કરાવી દેવાની જવાબદારી પોતે લઈ લીધી અને તેમને નચિંત કરી દીધા કે જિબ્રઈલ અમીન (અલૈ.) ચાલ્યા ગયા પછી કુર્આનની આયતો તમારી પાસેથી ઠીક ઠીક પઢાવી દેવી પછી તેને સ્મૃતિમાં સુરક્ષિત કરાવી દેવી અમારી જવાબદારી છે, તમે ચિંતા ન કરો. જેનું પરિણામ આ થશે فَلَا تَنْسٰۤى اِلَّا مَاشَآءَ اللّٰهُ એટલે કે તમે કુર્આનની કોઈ વસ્તુ ભૂલશો નહીં એના સિવાય કે કોઈ વસ્તુને અલ્લાહ તઆલા જ પોતાની હિકમત અને હિતની બીનાએ તમારા દિમાગમાંથી ભૂલાવી દેવા અને ભૂંસી દેવા ઈચ્છે. ભાવાર્થ એ છે કે અલ્લાહ તઆલા કુર્આનની જે અમુક આયતો મન્સૂખ (રદ) કરે છે તેની એક રીત તો ઘણી પ્રખ્યાત છે કે એક સ્પષ્ટ હુકમ આગલા હુકમના વિરુદ્ધ આવી જાય અને મન્સૂખ કરવાની એક રીત એ પણ છે કે તે આયતોને જ રસૂલે કરીમ ﷺ અને બધા મુસલમાનોના દિમાગોમાંથી ભૂલાવી દેવામાં આવે અથવા ભૂંસી નાંખવામાં આવે. જેમકે કુર્આની આયતોના નસ્ખ (રદ) વિશે કહેવામાં આવ્યું, مَا نَنْسَخْ مِنْ اٰيَةٍ اَوْ نُنْسِهَا એટલે કે અમે જે આયતો

મન્સૂખ કરીએ છીએ અથવા તમારા દિમાગમાંથી ભૂલાવી આપીએ છીએ... અને અમુક લોકોએ اِلَّا مَاشَآءَ اللّٰهُ ને ઈસ્તિષ્ના (બાકાત)નો આ ભાવાર્થ ઠરાવ્યો છે. એવું બની શકે છે કે અલ્લાહ તઆલા કોઈ મસ્લિહત અને હિતની બીનાએ અમુક સમય માટે કોઈ આયત આપ ﷺના દિમાગમાંથી ભૂલાવી દે અને પછી યાદ આવી જાય, જેમકે હદીષની અમુક રિવાયતોમાં છે કે એક દિવસે રસૂલે કરીમ ﷺએ કોઈ સૂરત પઢી જેમાં એક આયત પઢવાથી રહી ગઈ. હઝરત ઈબ્ને અબી કઅ્બ (રદિ.) જે વહીના લહ્યા હતા તેમણે એવું સમજ્યું કે કદાચ આ આયત મન્સૂખ થઈ ગઈ પરંતુ જ્યારે તેમણે આપ ﷺને પૂછ્યું તો આપ ﷺએ કહ્યું મન્સૂખ નથી, મારાથી ભૂલથી છૂટી ગઈ. (કુર્તુબી) તો આ ઈસ્તિષ્નાનો ખુલાસો એ થશે કે અમુક સમય માટે કોઈ આયતને ભૂલી જવું અને પછી કાયદેસર યાદ આવી જવું આ વાયદાનો નકાર નથી. વલ્લાહુ અઅ્લમુ.

وَنُيَسِّرُكَ لِلْيُسْرٰى નો શાબ્દિક અર્થ એ છે કે અમે તમને وَنُيَسِّرُكَ لِلْيُسْرٰى ના તરીકા માટે સરળ કરી દઈશું. તેનાથી ભાવાર્થ શરીઅતે ઈસ્લામ છે. દેખીતી રીતે આ સ્થળનો તકાદો એ હતો કે એવું કહેવામાં આવ્યું હોત કે અમે આ તરીકા અને આ શરીઅતને તમારા માટે સરળ કરી દઈશું પરંતુ કુર્આને કરીમે તેને છોડીને કહ્યું કે અમે તમને આ તરીકા માટે સરળ કરી દઈશું. આવું બતાવવાની હિકમત એ છે કે અલ્લાહ તઆલા તમને સ્વાભાવિક અને ભૌતિક રીતે એવા બનાવી દેશે કે શરીઅત તમારો સ્વભાવ બની જાય અને તમે શરીઅતના માળખામાં ઢળી જાઓ.

فَذَكِّرْ اِنْ نَّفَعَتِ الذِّكْرٰى પાછલી આયતોમાં રસૂલે કરીમ ﷺને પોતાની પયગમ્બરી ફરજો અદા કરવામાં અલ્લાહ તઆલા તરફથી આપવામાં આવેલ સહૂલતોનું વર્ણન હતું. આ આયતમાં આપ ﷺને આ ફરજની અદાયગીનો હુકમ છે અને આયતના શબ્દોનો અર્થ એ છે કે તમે લોકોને તબ્લીગ અને શિખામણ આપતા રહો અને શિખામણ લાભ આપતી હોય. આ શબ્દો જો કે શરતરૂપે આવ્યા છે પરંતુ વાસ્તવમાં હેતુ કોઈ શરત સ્વરૂપે કહેવાનો નથી બલકે તેનો તાકીદી હુકમ આપવો છે જેનું દષ્ટાંત આપણા રૂઢિપ્રયોગોમાં એ છે કે કોઈ વ્યક્તિને તાકીદ માટે એવું કહેવામાં આવે કે જો તું માણસ છે તો તારે ફલાણું કામ

કરવું પડશે અથવા જો તું ફલાણાનો દિકરો છે તો તારે આવું કરવું પડશે. અહીંયાં હેતુ શરતનો નથી હોતો બલકે એવી જાહેરાત હોય છે કે જ્યારે તું માનવપુત્ર છે અથવા તો જ્યારે કે તું ફલાણા મહાન વ્યક્તિનો દિકરો છે તો આ કામ તારા માટે જરૂરી છે. મતલબ એ છે કે નસીહત, શિખામણ, તબ્લીગનું લાભદાયક હોવું તો નિશ્ચિત અને ચોક્કસ છે તેથી આ લાભદાયક વસ્તુને તમે કોઈપણ સમયે છોડશો નહીં.

قَدْ اَفْلَحَ مَنْ تَزَكّٰى માં શબ્દ تَزَكّٰى ઝકાતથી બને છે અને તેનો મૂળ અર્થ પાક કરવાનો થાય છે. માલની ઝકાતને પણ એટલા માટે ઝકાત કહે છે કે તે બાકી રહેલા માલને માનવી માટે પાક કરી દે છે. અહીંયાં શબ્દ تَزَكّٰى નો ભાવાર્થ સામાન્ય છે જેમાં ઈમાની અને અખ્લાકી પવિત્રતા અને સ્વચ્છતા પણ સામેલ છે અને માલની ઝકાત આપવું પણ સામેલ છે. وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهٖ فَصَلّٰى એટલે કે પોતાના પરવરદિગારનું નામ લે છે અને નમાઝ પઢે છે દેખીતું છે કે તેમાં દરેક પ્રકારની નમાઝ ફરજ હોય કે નફલ સામેલ છે. અમુક તફસીરકારોએ જે ખાસ ઈદની નમાઝોથી તેની તફસીરો કરી છે તે પણ તેમાં સામેલ છે. بَلْ تُؤْثِرُوْنَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا હઝરત અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને મસ્ઊદ (રદિ.)એ ફરમાવ્યું કે સામાન્ય લોકોનું દુનિયા અને આખિરત ઉપર અગ્રિમતા આપવાનું કારણ એ છે કે દુનિયાની નેઅ્મત અને રાહત તો રોકડ અને હાજર છે અને આખિરતની નેઅ્મત અને રાહત નજરોથી ગાયબ અને ઉધાર છે. વાસ્તવિકતાથી અજ્ઞાન લોકોએ હાજરને ગાયબ ઉપર અને રોકડને ઉધાર ઉપર અગ્રિમતા આપી દીધી જે તેમના માટે કાયમી નુકસાનનું કારણ બની. આ જ નુકસાનથી બચાવવા માટે અલ્લાહ તઆલાએ પોતાની કિતાબો અને રસૂલો દ્વારા આખિરતની નેઅ્મતો, રાહતોને એવી સ્પષ્ટ કરી દીધી કે જાણે તે હાજર છે અને એવું બતાવી દીધું કે જે વસ્તુઓને તમે રોકડ સમજીને અપનાવી રહ્યા છો તે અધૂરી અને સમાપ્ત થનારી માલમત્તા છે અને ઘણી જલદી ફના થઈ જશે. બુદ્ધિનો તકાદો એ નથી કે આવી વસ્તુઓ ઉપર ધ્યાન આપે અને પોતાની શક્તિ અને ક્ષમતા ખર્ચે. આ જ વાસ્તવિકતાને સ્પષ્ટ કરવા માટે કહેવામાં આવ્યું, وَالْاٰخِرَةُ خَيْرٌ وَّاَبْقٰى દુનિયા અને આખિરત ઉપર અગ્રિમતા આપનારાઓને ચેતવણી છે કે જરા બુદ્ધિથી કામ લો, તમે કઈ વસ્તુને અપનાવી રહ્યા છો અને કઈ વસ્તુને છોડી રહ્યા છો ? આ દુનિયા કે જેના

ઉપર તમે દિલ દઈ બેઠા છો પ્રથમ તો તેની મોટામાં મોટી રાહત અને લિજ્જત પણ રંજ ગમ, તકલીફ અને મહેનતથી ખાલી નથી, બીજું તેના સ્થાયિત્વની કોઈ ગેરંટી નથી, આજનો બાદશાહ કાલનો ફકીર, આજનો યુવાન કાલનો વૃદ્ધ અને તેનું લાચાર થઈ જવું આપણે દિવસ રાત જોતા રહીએ છીએ, તેનાથી વિપરીત આખિરત કે તે આ બંને ખામીઓથી પવિત્ર છે, તેની દરેક નેઅ્મત અને રાહત ભલાઈ જ ભલાઈ છે અને દુનિયાની નેઅ્મતો અને રાહતોથી તેને કોઈ સંબંધ નથી અને તેનાથી મોટી વાત એ છે કે તે કાયમી છે, હંમેશા રહેનારી છે. માનવી જરા વિચાર કરે કે જો તેને કહેવામાં આવે કે તમારી સામે બે મકાન છે, એક આલિશાન મહેલ કે બંગ્લો બધા જ સરસામાનથી શણગારેલ છે અને બીજું એક મા'મૂલી કાચું મકાન છે અને તેમાં કોઈ સરસામાન નથી, હું તમને અધિકાર આપું છું કે યા તો આ બંગ્લો લઈ લો પરંતુ માત્ર મહિના અથવા બે મહિના માટે, ત્યાર પછી તેને ખાલી કરવો પડશે અથવા તો આ કાચું મકાન લઈ લો જે તમારી કાયમી મિલકત રહેશે તો કોઈપણ બુદ્ધિશાળી વ્યક્તિ આ બંનેમાંથી કોને અગ્રિમતા આપશે ? હવે આ બાબતનો તકાદો તો એ છે કે આખિરતની નેઅ્મતો ધારી લો કે અધૂરી અને દુનિયાથી ઓછા દરજ્જાની હોત પરંતુ તો પણ તે પોતાના કાયમીપણાના કારણે અગ્રિમતા આપવાપાત્ર હતી અને જ્યારે કે તે નેઅ્મતો દુનિયાની નેઅ્મતોના મુકાબલામાં ભલાઈ અને શ્રેષ્ઠ તથા ઉચ્ચ પણ છે અને કાયમી પણ તો કોઈ બેવકૂફ બદનસીબ મૂર્ખો જ તેને છોડીને દુનિયાની નેઅ્મતોને અગ્રિમતા આપી શકે છે.

إِنَّ هٰذَا لَفِي الصُّحُفِ الْأُولٰى صُحُفِ إِبْرٰهِيمَ وَمُوسٰى એટલે કે આ સૂરતના બધા વિષયો અથવા અંતિમ વિષય એટલે કે આખિરતનું દુનિયાના મુકાબલામાં ભલાઈ અને કાયમી હોવું પાછલા સહીફા (Script)માં પણ ઉપસ્થિત હતું જેનું વર્ણન આગળ એ રીતે કર્યું કે હઝરત ઈબ્રાહીમ અને હઝરત મૂસા (અલૈ.)ના સહીફામાં આ વિષય હતો. હઝરત મૂસા (અલૈ.)ને તવરાતથી પહેલાં અમુક સહીફા પણ આપવામાં આવ્યા હતા, તેનો અર્થ એ હોઈ શકે છે કે "સુહૂફે મૂસા"થી તવરાત જ ભાવાર્થ હોય.

સુહૂફે ઇબ્રાહીમીના વિષયો :

આજુરીએ હઝરત અબૂઝર ગિફારી (રદિ.)થી રિવાયત કરી છે કે તેમણે

રસૂલે કરીમ ﷺને પૂછ્યું કે હઝરત ઈબ્રાહીમ (અલૈ.)ના સહીફાઓ કેવા અને શું હતા ? આપ ﷺએ કહ્યું કે તે સહીફાઓમાં બોધપાઠના દષ્ટાંતોનું વર્ણન હતું. તેમાંના એક દષ્ટાંતમાં જાલિમ બાદશાહને સંબોધન કરીને કહ્યું કે હે લોકો ઉપર થોપાઈ જનાર મગરૂરીમાં (અભિમાનમાં) સંડોવાયેલ ! મેં તને શાસન એટલા માટે ન આપ્યું હતું કે તું દુનિયાનો માલ ઉપર માલ એકઠો કરતો ચાલ્યો જાય બલકે મેં તને સત્તા એટલા માટે સોંપી હતી કે તું મજલૂમોની બદ્દુઆ મારા સુધી પહોંચવા ન દે, કારણ કે મારો કાયદો એ છે કે હું મજલૂમની દુઆને રદ નથી કરતો ભલે તે કાફિરની ઝુબાનથી નીકળી હોય.

એક દષ્ટાંતમાં સામાન્ય લોકોને સંબોધન કરીને કહ્યું કે બુદ્ધિશાળી માનવીનું કામ એ છે કે પોતાના સમયના ત્રણ ભાગ કરે, એક ભાગમાં પોતાના પરવરદિગારની ઈબાદત અને તેની સ્તુતિને વર્ણન કરવાનો હોય, બીજો ભાગ પોતાના અમલોના હિસાબ કરવાનો હોય અને અલ્લાહ તઆલાની મહાન કુદરત અને કારીગીરીમાં ચિંતન અને મનનનો હોય અને ત્રીજો ભાગ પોતાની આર્થિક જરૂરિયાતો પ્રાપ્ત કરવાનો અને શારીરિક જરૂરિયાતો પૂરી કરવાનો હોય.

અને કહ્યું, બુદ્ધિશાળી માનવી માટે જરૂરી છે કે પોતાની સાંપ્રત વર્તમાન પરિસ્થિતિથી વાકેફ રહે અને પોતાના હેતુના કામમાં લાગેલો રહે, પોતાની જીભની હિફાઝત કરે અને જે વ્યક્તિ પોતાની વાતચીતને પોતાનો અમલ સમજી લેશે તેની વાતચીત ઘણી ઓછી બલકે માત્ર જરૂરી કામો માટે રહી જશે.

મૂસા (અલૈ.)ના સહીફાના વિષયો :

હઝરત અબૂઝર (રદિ.) કહે છે કે મેં વિનંતી કરી કે મૂસા (અલૈ.)ના સહીફામાં શું હતું ? તો રસૂલે કરીમ ﷺએ કહ્યું કે તેમાં બધા બોધપાઠ જ બોધપાઠ હતા જેમાંથી અમુક વાક્યો આ પ્રમાણે છે.

"મને તાજ્જુબ છે તે વ્યક્તિ ઉપર જેને મૃત્યુનું યકીન હોય પછી તે કેવી રીતે ખુશ રહે છે !? અને મને તાજ્જુબ છે તે વ્યક્તિ ઉપર જે તકદીર ઉપર ઈમાન રાખતો હોય તે કેવી રીતે લાચાર હારેલો અને ગમગીન હોય અને મને તાજ્જુબ છે તે વ્યક્તિ ઉપર જે દુનિયા અને તેના પરિવર્તનો અને લોકોની ચઢતી પડતીને જુએ છે તે કેવી રીતે દુનિયા ઉપર સંતોષિત થઈને બેઠો છે અને મને તાજ્જુબ છે તે

વ્યક્તિ ઉપર જેને આખિરતના હિસાબ ઉપર યકીન હોય તે કેવી રીતે અમલને છોડી બેઠો છે !?''

હઝરત અબૂઝર (રદિ.) કહે છે કે પછી મેં સવાલ કર્યો કે શું આ સહીફામાંથી કોઈ વસ્તુ તમારી પાસે આવનાર વહીમાં પણ છે ? આપ ﷺએ ફરમાવ્યું, હે અબૂઝર ! આ આયતો પઢો. قَدْ اَفْلَحَ مَنْ تَزَکّٰی وَذَکَرَ اسْمَ رَبِّہٖ فَصَلّٰی અંતિમ સૂરએ અઅ્લા સુધી.

(કુર્તુબી)

تَمَّتْ سُوْرَةُ الْاَعْلٰی بِحَمْدِ اللّٰهِ تَعَالٰی لَیْلَةَ یَوْمِ الْاَحَدِ ١٨ شَعْبَانُ ١٣٩١ھ

અલ્હમ્દુલિલ્લાહ ! સૂરએ અઅ્લા પૂર્ણ થઈ.

તારીખ : ૦૨ ફેબ્રુઆરી ૨૦૧૫ મુતાબિક ૧૨ રબિઉલ આખર ૧૪૩૬ હિજરી.

ગુજરાતી અનુવાદક : ઈલ્યાસ પટેલ ખાનપુરી

કુર્આનની સર્વગ્રાહી તફસીર (વિવરણ)

મઆરિફુલ કુર્આન

ગુજરાતી

મૂળ લેખક

હઝરત મવલાના મુફતી મુહમ્મદ શફીઅ્ સા. (રહ.)

અનુવાદક

ઈલ્યાસ ગુલામમુહમ્મદ આદમ સાલેહ પટેલ (ખાનપુરી)

પ્રકાશક

હઝરત મવલાના ઈસ્માઈલ વલી ભૂતા સા. (દા.બ.)
સ્થાપક તથા મોહતમિમ
જામિઅતુલ બનાત ટંકારીઆ
મુ.પો. ટંકારીઆ,
તા. જિ. ભરૂચ (ગુજરાત)

નોંધ : મઆરિફુલ કુર્આન ગુજરાતીના ૧૧ ભાગોની હાર્ડ પ્રિન્ટેડ કોપી મેળવવા માટે પ્રકાશક હઝરત મવલાના ઇસ્માઈલ ભૂતા સાહબનો સંપર્ક કરવા વિનંતી છે.

પ્રકરણ (૮૮)

સૂરએ ગાશિયહ

સૂરએ ગાશિયહ મક્કામાં નાઝિલ થઈ, તેની ૨૬ આયતો છે.

આયતો : (સૂરએ ગાશિયહ : આયત નં. ૧ થી ૨૬)

آیاتها ۲۶ ۸۸ سُوْرَةُ الْغَاشِيَةِ مَكِّيَّةٌ ۶۸ رکوعها ۱

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

هَلْ اَتٰىكَ حَدِيْثُ الْغَاشِيَةِ ۝۱ وُجُوْهٌ يَّوْمَئِذٍ خَاشِعَةٌ ۝۲ عَامِلَةٌ نَّاصِبَةٌ ۝۳
تَصْلٰى نَارًا حَامِيَةً ۝۴ تُسْقٰى مِنْ عَيْنٍ اٰنِيَةٍ ۝۵ لَيْسَ لَهُمْ طَعَامٌ اِلَّا مِنْ
ضَرِيْعٍ ۝۶ لَّا يُسْمِنُ وَلَا يُغْنِيْ مِنْ جُوْعٍ ۝۷ وُجُوْهٌ يَّوْمَئِذٍ نَّاعِمَةٌ ۝۸ لِّسَعْيِهَا
رَاضِيَةٌ ۝۹ فِيْ جَنَّةٍ عَالِيَةٍ ۝۱۰ لَّا تَسْمَعُ فِيْهَا لَاغِيَةً ۝۱۱ فِيْهَا عَيْنٌ جَارِيَةٌ ۝۱۲
فِيْهَا سُرُرٌ مَّرْفُوْعَةٌ ۝۱۳ وَّ اَكْوَابٌ مَّوْضُوْعَةٌ ۝۱۴ وَّ نَمَارِقُ مَصْفُوْفَةٌ ۝۱۵ وَّ
زَرَابِيُّ مَبْثُوْثَةٌ ۝۱۶ اَفَلَا يَنْظُرُوْنَ اِلَى الْاِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ ۝۱۷ وَاِلَى السَّمَآءِ كَيْفَ
رُفِعَتْ ۝۱۸ وَاِلَى الْجِبَالِ كَيْفَ نُصِبَتْ ۝۱۹ وَاِلَى الْاَرْضِ كَيْفَ سُطِحَتْ ۝۲۰ فَذَكِّرْ
اِنَّمَآ اَنْتَ مُذَكِّرٌ ۝۲۱ لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيْطِرٍ ۝۲۲ اِلَّا مَنْ تَوَلّٰى وَكَفَرَ ۝۲۳ فَيُعَذِّبُهُ
اللّٰهُ الْعَذَابَ الْاَكْبَرَ ۝۲۴ اِنَّ اِلَيْنَآ اِيَابَهُمْ ۝۲۵ ثُمَّ اِنَّ عَلَيْنَا حِسَابَهُمْ ۝۲۶

તરજુમો / તફસીર :

અલ્લાહના નામથી શરૂ કરું છું જે ઘણો જ દયાળુ અને કૃપાળુ છે.

શું આપને ઢાંકી લેનાર (કિયામત)ની વાત પહોંચી છે ? (૧) કેટલાક ચહેરા

તે દિવસે ઝલીલ (૨) (અને) પરિશ્રમ ઉઠાવનાર થાકેલા હશે (૩) (અને) તેઓ ધગધગતી આગમાં દાખલ થશે (૪) અને તેઓને એક ઉકળતા ઝરાનું પાણી પિવડાવવામાં આવશે (૫) (અને) તેઓને એક કાંટાવાળા ઝાડ સિવાય બીજો કોઈ ખોરાક મળશે નહિ. (૬) જે (ખાનારને) તાજો નહિ કરે તેમજ તે ભૂખને પણ નહિ ટાળે. (૭) કેટલાક ચહેરા તે દિવસે રોનકવાળા (૮) (અને) પોતાની (નેક) કરણીને લીધે ખુશ હશે (૯) અને તેઓ આલીશાન બગીચાઓમાં હશે, (૧૦) જેમાં તેઓ કોઈ બકવાસ સાંભળશે નહિ. (૧૧) તે (જન્નતમાં)માં વહેતી નહેરો હશે. (૧૨) તે જન્નતમાં ઊંચા ઊંચા (બિછાવેલા) તખતો હશે (૧૩) અને (વ્યવસ્થિત) ગોઠવેલાં ગ્લાસો હશે (૧૪) અને હારબંધ મૂકેલા (ગાદી) તકિયા હશે (૧૫) અને ઠેર ઠેર મખમલી ગાલીચાઓ પાથરેલા હશે. (૧૬) ત્યારે શું તે લોકો ઊંટોને જોતા નથી કે તે કેવી (અજબ) રીતે બનાવવામાં આવ્યાં છે ? (૧૭) અને આકાશને (જોતાં નથી) કે તે કેવી રીતે ઊંચું કરવામાં આવ્યું છે ? (૧૮) અને પર્વતોને (નથી જોતા) કે તે કેવા સ્થાયી કરી (ઠોકી) દેવામાં આવ્યા છે ? (૧૯) અને જમીનને (નથી જોતા) કે તે કેવી રીતે બિછાવવામાં આવી છે ? (૨૦) માટે (હે મુહમ્મદ ﷺ !) આપ શિખામણ આપતા રહો. આપનું કામ તો શિખામણ આપવાનું જ છે. (૨૧) આપ તેઓના ઉપર રક્ષક (તરીકે) નથી (કે વધુ ચિંતા કરો;) (૨૨) પરંતુ જેણે મોઢું ફેરવ્યું અને ઈનકાર કર્યો (૨૩) તેને અલ્લાહ (આખિરતમાં) મહાન શિક્ષા કરશે. (૨૪) બેશક, અમારી જ પાસે તેઓને પાછા આવવાનું છે. (૨૫) પછી તેમનાથી હિસાબ લેવાનું અમારું જ કામ છે (તેથી) આપે વધુ ચિંતા કરવી નહિ. (૨૬)

વિસ્તૃત વિવરણ :

وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ خَاشِعَةٌ عَامِلَةٌ نَّاصِبَةٌ કયામતમાં કાફિર અને મો'મિનના બે સમૂહો અલગ અલગ થઈ જશે, તેમના ચહેરા અલગ અલગ ઓળખાશે. આ આયતમાં કાફિરોના ચહેરાની એક પરિસ્થિતિ એ બતાવી છે કે તેઓ خاشعه (ખાશિઅહ) હશે. તેનો અર્થ "ઝૂકવાનો અને નાના બની જવાનો" થાય છે. નમાઝમાં ખુશૂઅ્નો આ જ અર્થ છે કે અલ્લાહ તઆલા સામે ઝૂકો તથા નાના

બનવાના ચિહ્નો પોતાના અસ્તિત્વ ઉપર સ્થાપિત કરો. જે લોકોએ દુનિયામાં અલ્લાહ તઆલાની સામે ઝૂકવાનું અને નાના બનવાનું અપનાવ્યું નહીં તેમની સજા તેમને કયામતમાં એ મળશે કે ત્યાં તેમના ચહેરા ઉપર અપમાન અને ઝિલ્લતના ચિહ્નો સ્પષ્ટ દેખાશે.

તેમના ચહેરાઓની બીજી અને ત્રીજી પરિસ્થિતિ આ પ્રમાણે વર્ણન કરી કે તેઓ عَامِلَةٌ અને نَاصِبَةٌ હશે. તેમાં "આમિલહ"નો શાબ્દિક અર્થ "અમલ અને મહેનત કરનારો" થાય છે અને રૂઢિપ્રયોગમાં આમિલ અને આમિલહ તે વ્યક્તિ માટે કહેવામાં આવે છે જે સતત અમલ અને મહેનત કરીને થાકીને ચૂર થઈ ગયો હોય અને نـاصبه (નાસિબહ)નો અર્થ પણ થાકવું અને મહેનત તથા સંઘર્ષમાં પડી જવાનો છે, કારણ કે આખિરતમાં તો કોઈ મહેનત અને અમલ નથી તેથી કુર્તુબી વગેરે તફસીરકારોએ તેનો આ ભાવાર્થ ઠરાવ્યો છે કે પ્રથમ પરિસ્થિતિ એટલે કે ચહેરાઓની ઝિલ્લત અને અપમાન તો આખિરતમાં થશે અને આમિલહ તથા નાસિબહ એટલે કે મહેનત કરવી અને થાકી જવું બંને પરિસ્થિતિ તે લોકોની દુનિયામાં જ હોય છે, કારણ કે ઘણા કાફિરો અને દુષ્ટો મુશ્રિક પદ્ધતિના પૂજાપાઠ અને ખોટી વિધિઓમાં સંઘર્ષ અને મહેનત દુનિયામાં જ કરતા રહે છે, જેમકે હિન્દુઓના જોગી, ઈસાઈઓના રાહિબ ઘણા એવા પણ હોય છે જેઓ નિખાલસતા સાથે માત્ર અલ્લાહ તઆલાની ખુશી માટે દુનિયામાં પૂજાપાઠનો સંઘર્ષ કરતા રહે છે અને તેમાં ઘણી મહેનત અને તકલીફ વેઠે છે પરંતુ તે પૂજાપાઠ મુશ્રિક પદ્ધતિ અને ખોટા તરીકા ઉપર હોવાના કારણે અલ્લાહ તઆલા સમીપ તેનો કોઈ બદલો નથી ધરાવતી તો આ લોકોના ચહેરા દુનિયામાં પણ આમિલહ અને નાસિબહ રહ્યા, એટલે કે થાકેલા અને મહેનતથી ચૂર ચૂર રહ્યા અને આખિરતમાં પણ તેમના ઉપર અપમાનની કાળાશ છવાશે.

હઝરત હસન બસરી (રહ.)એ રિવાયત કરી છે કે હઝરત ફારૂકે આ'ઝમ (રદિ.) જ્યારે સિરીયામાં ગયા તો એક ઈસાઈ રાહિબ તેમની પાસે આવ્યો જે ઘરડો હતો અને પોતાના ધર્મની ઈબાદત અને સંઘર્ષ તથા મહેનતમાં લાગેલો હતો, મહેનતથી તેનો ચહેરો બગડેલો, શરીર સુકલકડી અને કપડાં મેલાં ઘેલાં હતા, જ્યારે ફારૂકે આ'ઝમ (રદિ.)એ તેને જોયો તો તેઓ રડી પડ્યા. લોકોએ

રડવાનું કારણ પૂછ્યું તો ફારૂકે આ'ઝમ (રદિ.)એ કહ્યું કે મને આ વૃદ્ધની હાલત ઉપર દયા આવી કે આ બીચારાએ એક હેતુ માટે ઘણી મહેનત અને કુરબાની આપી પરંતુ તે પોતાના મકસદ એટલે કે અલ્લાહ તઆલાના રાજીપાને પામી શક્યો નહીં. તેના ઉપર હઝરત ફારૂકે આ'ઝમ (રદિ.)એ આ આયત પઢી, وُجُوْهٌ يَّوْمَئِذٍ خَاشِعَةٌ عَامِلَةٌ نَّاصِبَةٌ

(કુર્તુબી)

حَامِيَةً نَارًا માં حَامِيَةً નો શાબ્દિક અર્થ "ગરમ" થાય છે અને આગનું ગરમ હોવું તેની પ્રકૃતિ છે પરંતુ તેનું આ વિશિષ્ટ લક્ષણ વર્ણન કરવું એવું બતાવવા માટે છે કે આ આગની ગરમી દુનિયાની આગ જેમ કોઈપણ સમયે ઓછી અથવા સમાપ્ત થનારી નથી બલકે તે કાયમી અને હંમેશા માટે છે.

لَيْسَ لَهُمْ طَعَامٌ اِلَّا مِنْ ضَرِيْعٍ એટલે કે જહન્નમવાળાઓને ખાવા માટે ضَرِيْعٌ (દરીઅ્) સિવાય કંઈ ન મળશે જે દુનિયામાં એક ખાસ પ્રકારનું કાંટાવાળું ઘાસ છે જે જમીન ઉપર ફેલાય છે, કોઈ પશુ તેના પાસે નથી જતું, તે ખૂબ દુર્ગંધયુક્ત ઝેરી કાંટાવાળું હોય છે.

(ઈકરીમા અને મુજાહિદ દ્વારા કુર્તુબી)

જહન્નમમાં ઘાસ અને ઝાડ કેવા ? :

અત્રે એ શંકા કરવામાં ન આવે કે ઘાસ અને ઝાડ તો આગમાં સળગી જનારી વસ્તુ છે, જહન્નમમાં તે કેવી રીતે રહેશે ? પરંતુ જે સર્જનહાર અને માલિકે આ દુનિયામાં વૃક્ષો અને ઘાસને પાણી અને હવાથી પોષણ આપ્યું તેને એવી શક્તિ પણ છે કે તે જહન્નમમાં વૃક્ષો અને ઘાસનો ખોરાક આગ જ બનાવી દે અને તે તેનાથી જ વિકાસ પામે અને ફેલાય.

એક શંકાનો જવાબ :

કુર્આનમાં જહન્નમવાળાઓના ખોરાક વિશે વિવિધ વસ્તુઓનું વર્ણન આવ્યું છે. અત્રે ضَرِيْعٌ (દરીઅ્) તેમનો ખોરાક બતાવ્યો છે, બીજી જગ્યાએ "ઝક્કુમ" અને ત્રીજી જગ્યાએ غِسْلِيْنٌ (ગિસ્લીન); તો આ આયતમાં વર્ણન કર્યું છે કે જહન્નમવાળાઓને દરીઅ્ સિવાય કોઈ ખોરાક આપવામાં આવશે નહીં. આ ચોક્કસ ખોરાક હોવાનું તે ખોરાકના મુકાબલામાં છે જે સારો, સ્વાદિષ્ટ અને

શરીરનો ભાગ બનનારો હોય અને દરીઅ્ એના દષ્ટાંત સ્વરૂપે લાવવામાં આવ્યું. ભાવાર્થ એ છે કે જહન્નમવાળાઓને કોઈપણ ખોરાક ખાવા લાયક મળશે નહીં બલકે દરીઅ્ જેવી તકલીફ આપનારી નુકસાનકારક વસ્તુઓ આપવામાં આવશે તેથી દરીઅ્ એકમાત્ર ખોરાક હોવાનું બતાવવાનો હેતુ નથી બલકે ઝક્કુમ અને ગિસ્લીન પણ દરીઅ્માં સામેલ છે અને કુર્તુબી (રહ.)એ કહ્યું કે બની શકે છે કે જહન્નમના વિવિધ દરજ્જાઓ અને તબક્કાઓમાં તેમના વિવિધ ખોરાકો હોય, તેમને ક્યાંક દરીઅ્ તો ક્યાંક ઝક્કુમ તો ક્યાંક ગિસ્લીન મળે.

لَا يُسْمِنُ وَلَا يُغْنِي مِنْ جُوعٍ પાછલી આયતમાં જહન્નમવાળાઓનો ખોરાક દરીઅ્ બતાવવામાં આવ્યો છે. મક્કાના અમુક કાફિરોએ આ આયત સાંભળી તો કહેવા લાગ્યા કે અમારા ઊંટ તો દરીઅ્ ખાઈને ખૂબ તાજામાજા થાય છે; તેના જવાબમાં કહેવામાં આવ્યું કે જહન્નમના દરીઅ્ને દુનિયાના દરીઅ્ ઉપર અનુમાનિત ન કરો, ત્યાંના દરીઅ્થી ન તો ભૂખ પૂરી થશે ન જ પેટ ભરાશે.

لَا تَسْمَعُ فِيهَا لَاغِيَةً એટલે કે જન્નતમાં કોઈ એવી વાતચીત અથવા એવા શબ્દો જન્નતવાળાઓના કાનમાં પડશે નહીં જે વાહિયાત, બેહૂદા અને મનદુઃખ પહોંચાડનાર હોય, તેમાં કુફ્રિયા શબ્દો અને ખોટી વાતચીત પણ આવી ગઈ. ગાળાગાળી, આક્ષેપબાજી, બોહતાન, ઈલ્ઝામ અને આવી બધી વાતચીત જેને સાંભળીને માનવીને પીડા થાય છે તે બધું આમાં સામેલ છે. બીજી જગ્યાએ કુર્આને કરીમે તેને આ રીતે વર્ણન કર્યું છે لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَّلَا تَأْثِيمًا એટલે કે જન્નતવાળા જન્નતમાં કોઈ બેહૂદા વાતો અથવા આક્ષેપ લગાવવાની વાત સાંભળશે નહીં, તેના ઉપરાંત પણ કેટલાય ઠેકાણે કુર્આને કરીમમાં આ વિષય વર્ણન થયો છે.

આથી જાણ થાય છે કે આક્ષેપ લગાવવો અને મ્હોં માથા વગરની વાહિયાત વાતો ઘણી પીડાદાયક વસ્તુ છે તેથી કુર્આને કરીમે જન્નતવાળાઓની પરિસ્થિતિમાં કાળજીપૂર્વક તેને વર્ણન કર્યું કે જન્નતવાળાઓના કાનોમાં ક્યારેય કોઈ એવી વાત પડશે નહીં જેનાથી તેમનું દિલ ખરાબ અને મેલું થાય.

અમુક સામાજિક શિષ્ટાચાર :

وَأَكْوَابٌ مَّوْضُوعَةٌ માં શબ્દ أَكْوَابُ (અક્વાબ) એ كُوبُ (કૂબ)નું

બહુવચન છે, તે પાણી પીવાના વાસણને કહેવામાં આવે છે જેમકે ગ્લાસ, જામ વગેરે. તેના લક્ષણમાં શબ્દ مــوضــوعـــه (મવ્દૂઅહ) એટલે કે પોતાના નિશ્ચિત જગ્યાએ પાણી નજીક રાખેલા હશે, આવું કહીને સામાજિક શિષ્ટચારની એક મહત્ત્વની બાબત તરફ પ્રેરિત કરવામાં આવ્યા કે પાણી પીવાના વાસણો પાણીની નિશ્ચિત જગ્યા પાસે રહેવા જોઈએ, ત્યાંથી આમતેમ થઈ જાય અને પાણી પીવાના સમયે તેને શોધવા પડે તો તે પીડા અને ત્રાસની વસ્તુ છે તેથી દરેક વ્યક્તિએ એ બાબતની કાળજી રાખવી જોઈએ કે આવા ઉપયોગની વસ્તુઓ જે બધા ઘરવાળાઓના કામમાં આવે છે જેમકે લોટા, ગ્લાસ, ટુવાલ વગેરે તો તેમને તેમના નિશ્ચિત ઠેકાણે રાખવા જોઈએ અને ઉપયોગ કર્યા પછી તેને ત્યાં જ રાખવા જોઈએ જેથી ઘરમાં બીજાઓને તકલીફ ન પહોંચે. શબ્દ "મવ્દૂઅહ" થી આ ઈશારો એટલા માટે નીકળ્યો કે અલ્લાહ તઆલાએ જન્નતવાળાઓની રાહત અને આરામ માટે તેના ઝિક્રની કાળજી રાખી કે તેમના પાણી પીવાના વાસણ તેમને પાણીની નજીક રાખેલા મળશે.

اَفَلا يَـنـظُـرُوْنَ اِلَـى الْاِبِـلِ كَيْفَ خُلِقَتْ... કયામતની પરિસ્થિતિઓ અને તેમાં મો'મિન અને કાફિરના સારા બદલા અને સજાનું વર્ણન કર્યા પછી તે જાહિલ અને ગમાર ઈન્કારીઓના માર્ગદર્શન તરફ ધ્યાન આપ્યું જે પોતાની બેવકૂફી અને મૂર્ખાઈના લીધે કયામતનો ઈન્કાર એ બીનાએ કરે છે કે તેમને મૃત્યુ પામ્યા પછી અને માટી થઈ ગયા પછી ફરીવાર સજીવન થવું અસંભવિત બલકે અશક્ય લાગે છે, તેમના માર્ગદર્શન માટે અલ્લાહ જલ્લ શા'નુહૂએ પોતાની કુદરતની અમુક નિશાનીઓમાં વિચાર કરવાનો આયતોમાં ઈરશાદ કર્યો છે અને અલ્લાહ તઆલાની કુદરતની નિશાનીઓ તો આસમાન અને જમીનમાં અગણિત છે અત્રે તેમાંથી એવી ચાર વસ્તુઓનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું જે અરબની વિચરતી જાતીના લોકો માટે પરિસ્થિતિ આધારે યોગ્ય છે કે તેઓ ઊંટો ઉપર સવાર થઈને લાંબી લાંબી મુસાફરીઓ કરે છે અને તે વખતે તેમની સૌથી વધારે નજીક તેમનું ઊંટ છે. ઉપર આસમાન નીચે જમીન અને આગળ પાછળ, ડાબે જમણે પહાડોની હારમાળા હોય છે, આ જ ચાર વસ્તુઓમાં તેમને વિચાર કરવાનો હુકમ આપવામાં આવ્યો કે બીજી કુદરતની નિશાનીઓને પણ છોડો, ફક્ત આ ચાર વસ્તુઓમાં ચિંતન મનન કરો તો અલ્લાહ તઆલાની દરેક વસ્તુઓ ઉપર તેની

સંપૂર્ણ કુદરતની ગવાહી અને સાક્ષાત્કાર તમને મળી રહેશે.

અને જાનવરોમાં ઊંટની અમુક એવી વિશિષ્ટતાઓ પણ છે જે ખાસ ધ્યાનપાત્ર છે અને વિચાર કરનારા માટે અલ્લાહ તઆલાની હિકમત અને કુદરતનો અરીસો બની શકે છે, પરંતુ પ્રથમ તો અરબમાં સૌથી મોટું જાનવર પોતાના કદકાઠીના આધારે ઊંટ જ છે હાથી ત્યાં થતા નથી; બીજું, અલ્લાહ તઆલાએ આ મોટા શરીરવાળા પશુને એવું બનાવી દીધું છે કે અરબના બેદૂઈન લોકો તથા ગરીબ અને મુફલીસ લોકો પણ આટલા મોટા પશુને પાળવામાં અને રાખવામાં કોઈ મુશ્કેલી અનુભવતા નથી કારણ કે તેને છોડી દેવામાં આવે તો તે પોતાનું પેટ પોતે ભરી લે છે, ઊંચા વૃક્ષોના પાંદડા તોડવાની મહેનત પણ તમારે કરવી પડતી નથી, તે પોતે પાંદડા અને ડાળીઓ ખાઈને ગુઝારો કરી લે છે. હાથી અને બીજા જાનવરો જેવો તેનો ખોરાક નથી જેને પુરું કરવામાં ખૂબ મુશ્કેલી પડે છે. અરબના જંગલોમાં પાણી એ ખૂબ ઓછી મળનારી વસ્તુ છે, દરેક જગ્યાએ દરેક સ્થળે નથી મળતું, કુદરતે ઊંટના પેટમાં એક એવી કુદરતી ટાંકી લગાવી છે કે સાત આઠ દિવસનું પાણી પી લઈ તે પોતાની આ ટાંકીમાં સંગ્રહી રાખે છે અને જરૂરત પ્રમાણે ધીમે ધીમે તેમાંથી પોતાના શરીરની પાણીની જરૂરિયાત પૂરી કરે છે. આટલા ઊંચા જાનવર ઉપર સવાર થવા માટે સીડી લગાવવી પડે પરંતુ કુદરતે તેના પગને ત્રણ વિભાગોમાં વહેંચી દીધા, એટલે કે દરેક પગમાં બે ઘૂંટણ બનાવ્યા કે ઉગળું વળી બેસી જાય છે તો તેના ઉપર બેસવું અને ચઢવું સરળ બની જાય છે. આ પશુ એટલું મહેનતું છે કે બધા પ્રાણીઓમાં સૌથી વધારે ભાર વેંઢારનાર છે. અરબના મેદાનોમાં દિવસની મુસાફરી તડકાના કારણે ખૂબ મુશ્કેલ હોય છે, કુદરતે આ જાનવરને આખી રાત ચાલવાની ટેવવાળા બનાવ્યા છે અને તે એટલા ગરીબડા સ્વભાવનું હોય છે કે નાની છોકરી પણ તેની લગામ પકડી જ્યાં ઈચ્છે લઈ જાય છે તદુપરાંત તેની બીજી ઘણી વિશિષ્ટતાઓ છે જે માનવીને અલ્લાહ તઆલાની કુદરત અને ઉચ્ચ કક્ષાની હિકમતનો બોધપાઠ આપે છે. સૂરતના અંતે રસૂલે કરીમ ﷺને તસલ્લી માટે કહેવામાં આવ્યું કે તમને અમે તેમના ઉપર થોપ્યા નથી કે તમે સૌને મો'મિન જ બનાવી દો, لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيْطِرٍ બલકે તમારું કામ પ્રચાર કરવાનું અને બોધપાઠ આપવાનું છે, આ કામ

કરી તમે નચિંત થઈ જાઓ, તેમનો હિસાબ કિતાબ તથા બદલો અને સજા બધું અમારું કામ છે.

تَمَّتْ سُوْرَةُ الْغَاشِيَةِ بِحَمْدِ اللّٰهِ لَيْلَةَ يَوْمِ الْاِثْنَيْنِ ١٩ شَعْبَانُ ١٣٩١هـ

અલ્હમ્દુલિલ્લાહ ! સૂરએ ગાશિયહ પૂર્ણ થઈ.

તારીખ : ૦૮ ફેબ્રુઆરી ૨૦૧૫ મુતાબિક ૧૮ રબિઉલ આખર ૧૪૩૬ હિજરી

ગુજરાતી અનુવાદક : ઈલ્યાસ પટેલ ખાનપુરી

કુર્આનની સર્વગ્રાહી તફસીર (વિવરણ)

મઆરિફુલ કુર્આન

ગુજરાતી

મૂળ લેખક

હઝરત મવલાના મુફતી મુહમ્મદ શફીઅ્ સા. (રહ.)

અનુવાદક

ઈલ્યાસ ગુલામમુહમ્મદ આદમ સાલેહ પટેલ (ખાનપુરી)

પ્રકાશક

હઝરત મવલાના ઈસ્માઈલ વલી ભૂતા સા. (દા.બ.)

સ્થાપક તથા મોહતમિમ

જામિઅતુલ બનાત ટંકારીઆ

મુ.પો. ટંકારીઆ,

તા. જિ. ભરૂચ (ગુજરાત)

નોંધ : મઆરિફુલ કુર્આન ગુજરાતીના ૧૧ ભાગોની હાર્ડ પ્રિન્ટેડ કોપી મેળવવા માટે પ્રકાશક હઝરત મવલાના ઇસ્માઈલ ભૂતા સાહબનો સંપર્ક કરવા વિનંતી છે.

પ્રકરણ (૮૯)

સૂરએ ફજર

સૂરએ ફજર મક્કામાં નાઝિલ થઈ અને તેની ૩૦ આયતો છે.

આયતો : (સૂરએ ફજર : આયત નં. ૧ થી ૩૦)

آياتها ٣٠ ﴿٨٩﴾ سُورَةُ الْفَجْرِ مَكِّيَّةٌ ﴿١٠﴾ ركوعها ١

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

وَالْفَجْرِ ﴿١﴾ وَلَيَالٍ عَشْرٍ ﴿٢﴾ وَالشَّفْعِ وَالْوَتْرِ ﴿٣﴾ وَاللَّيْلِ إِذَا يَسْرِ ﴿٤﴾ هَلْ فِي
ذَٰلِكَ قَسَمٌ لِّذِي حِجْرٍ ﴿٥﴾ أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِعَادٍ ﴿٦﴾ إِرَمَ ذَاتِ
الْعِمَادِ ﴿٧﴾ الَّتِي لَمْ يُخْلَقْ مِثْلُهَا فِي الْبِلَادِ ﴿٨﴾ وَثَمُودَ الَّذِينَ جَابُوا
الصَّخْرَ بِالْوَادِ ﴿٩﴾ وَفِرْعَوْنَ ذِي الْأَوْتَادِ ﴿١٠﴾ الَّذِينَ طَغَوْا فِي الْبِلَادِ ﴿١١﴾
فَأَكْثَرُوا فِيهَا الْفَسَادَ ﴿١٢﴾ فَصَبَّ عَلَيْهِمْ رَبُّكَ سَوْطَ عَذَابٍ ﴿١٣﴾ إِنَّ رَبَّكَ
لَبِالْمِرْصَادِ ﴿١٤﴾ فَأَمَّا الْإِنسَانُ إِذَا مَا ابْتَلَاهُ رَبُّهُ فَأَكْرَمَهُ وَنَعَّمَهُ فَيَقُولُ
رَبِّي أَكْرَمَنِ ﴿١٥﴾ وَأَمَّا إِذَا مَا ابْتَلَاهُ فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ فَيَقُولُ رَبِّي
أَهَانَنِ ﴿١٦﴾ كَلَّا بَل لَّا تُكْرِمُونَ الْيَتِيمَ ﴿١٧﴾ وَلَا تَحَاضُّونَ عَلَىٰ طَعَامِ الْمِسْكِينِ ﴿١٨﴾
وَتَأْكُلُونَ التُّرَاثَ أَكْلًا لَّمًّا ﴿١٩﴾ وَتُحِبُّونَ الْمَالَ حُبًّا جَمًّا ﴿٢٠﴾ كَلَّا إِذَا دُكَّتِ الْأَرْضُ
دَكًّا دَكًّا ﴿٢١﴾ وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا ﴿٢٢﴾ وَجِيءَ يَوْمَئِذٍ بِجَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ
يَتَذَكَّرُ الْإِنسَانُ وَأَنَّىٰ لَهُ الذِّكْرَىٰ ﴿٢٣﴾ يَقُولُ يَا لَيْتَنِي قَدَّمْتُ لِحَيَاتِي ﴿٢٤﴾ فَيَوْمَئِذٍ
لَّا يُعَذِّبُ عَذَابَهُ أَحَدٌ ﴿٢٥﴾ وَلَا يُوثِقُ وَثَاقَهُ أَحَدٌ ﴿٢٦﴾ يَا أَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ﴿٢٧﴾
ارْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ رَاضِيَةً مَّرْضِيَّةً ﴿٢٨﴾ فَادْخُلِي فِي عِبَادِي ﴿٢٩﴾ وَادْخُلِي جَنَّتِي ﴿٣٠﴾ ع

તરજુમો / તફસીર :

અલ્લાહના નામથી શરૂ કરૂં છું જે ઘણો જ દયાળુ અને કૃપાળુ છે.

સોગંદ છે સવારના (૧) અને દસ રાતોના (૨) તથા બેકી વસ્તુ અને એકી વસ્તુના (૩) અને રાતના જ્યારે કે તે વિદાય થવા માંડે (૪) આ વસ્તુઓના સોગંદ અક્કલમંદો માટે પૂરતાં છે. (૫) શું તમને ખબર નથી કે આપના પરવરદિગારે આદ કૌમની સાથે કેવું વર્તન કર્યું ? (૬) એટલે કે ઈરમ (સાથે) જે મોટા સ્થંભવાળા હતા (૭) કે તેમના જેવા (કદાવર-જોરાવર દુનિયામાં બીજા કોઈ (પણ) શહેરોમાં પેદા થયા જ નથી (૮) અને (તમને ખબર છે કે) સમૂદ કૌમની સાથે (કેવું વર્તન કર્યું ?) કે જેઓ વાદીમાં (પર્વતના) પથ્થરોને ઘર બનાવવા માટે કોતરતા હતા (૯) અને મેખોવાળા ફિરઔનપ સાથે કેવું વર્તન કર્યું ? (૧૦) (એ લોકો તે હતા કે) જેમણે પ્રદેશોમાં માથું ઉઠાવ્યું હતું. (૧૧) ફરી તેમાં બહુ ફસાદ મચાવ્યો હતો, (૧૨) જેથી આપના પરવરદિગારે તેઓના ઉપર અઝાબનો કોરડો નાખ્યો. (૧૩) બેશક, આપનો પરવરદિગાર (નાફરમાનોની) તાકમાં જ છે (૧૪) પણ માણસને જ્યારે આપનો પરવરદિગાર અજમાવે છે એટલે (જાહેરમાં) તેને માન અને નેઅ્‌મત આપે છે ત્યારે તે (અભિમાની બની) કહે છે કે મારા પરવરદિગારે મારી આબરૂ (કીર્તિ) વધારી (૧૫) અને જ્યારે તે તેને (બીજી રીતે) અજમાવે છે એટલે તેના ઉપર તેની રોજી તંગ કરી દે છે ત્યારે તે (ફરિયાદ રૂપે) કહે છે મારા પરવરદિગારે મારી ઈઝઝત ઘટાડી. (૧૬) (પણ તે ધારે છે) તેવું તો નથી જ, બલકે તમે યતીમની ગણના (કદર) કરતા નથી (૧૭) અને મોહતાજને ખવડાવવાની પરસ્પર તાકીદ કરતા નથી (૧૮) અને તમે મીરાસ (વારસ)નો સૌ માલ સમેટીને ખાઈ જાઓ છો!(૧૯) અને ધનની હદ ઉપરાંત માયા રાખો છો. (૨૦) (છતાં એ વિશે પકડ નહિ થાય એમ ધારો છો, પણ) તેમ નથી જ. જ્યારે જમીનને કૂટી કૂટીને ભૂકો કરી (સપાટ કરી) દેવામાં આવશે, (૨૧) અને આપનો પરવરદિગાર તથા હારબંધ ફરિશ્તા (હશ્રના મેદાનમાં) આવશે (૨૨) અને જે દિવસે જહન્નમને (રૂબરૂ) લાવવામાં આવશે તે દિવસે માણસને ભાન

આવશે, પણ હવે તેને આ ભાનથી શું લાભ ! (૨૩) તે કહેશે કે જો મેં આ (આખિરતના) જીવન માટે કંઈક આગળ મોકલ્યું હોત તો કેવું સારું થાત ! (૨૪) પછી તે દિવસે ન તો કોઈ અલ્લાહની શિક્ષા સમાન શિક્ષા આપનાર નીકળશે (૨૫) અને ન તેના જકડી દેવા સમાન કોઈ જકડી દેનાર નીકળશે. (૨૬) (ત્યાં કહેવામાં આવશે કે) હે શાંતિ પામનાર આત્મા ! (૨૭) તું પોતાના પરવરદિગાર તરફ પાછો ફર કે તું તેનાથી રાજી (અને) તે તારાથી રાજી (છે) (૨૮) (અને ત્યાં ચાલ્યા) પછી તું મારા (ખાસ) બંદાઓમાં શામિલ થઈ જા (૨૯) અને મારી જન્નતમાં દાખલ થઈ જા. (૩૦)

વિસ્તૃત વિવરણ :

આ સૂરતમાં પાંચ વસ્તુઓની કસમ ખાઈને એ વિષયની તાકીદ કરવામાં આવી છે જે આગળ اِنَّ رَبَّکَ لَبِـــا لْـمِــرْصَـادِ માં વર્ણન થયું છે. એટલે કે આ દુનિયામાં તમે જે કંઈ કરી રહ્યા છો તેના ઉપર બદલો અને સજા થવી નિશ્ચિત અને યકીની છે. તમારો પરવરદિગાર તમારા બધા અમલોની દેખરેખ રાખે છે ભલે આ જ વાક્ય اِنَّ رَبَّکَ لَبِـــا لْـمِــرْصَـادِ ને કસમનો જવાબ કહેવામાં આવે અથવા તો તેને સુષુપ્ત ઠરાવવામાં આવે.

તે પાંચ વસ્તુઓ જેની કસમ ખાવામાં આવી છે તેમાં પ્રથમ વસ્તુ "ફજ્ર" એટલે કે સુબ્હે સાદિકનો વહેલી સવારનો સમય છે. બની શકે છે કે તેનાથી ભાવાર્થ દરેક દિવસની સવાર હોય કે તે વિશ્વમાં એક મહાન પરિવર્તન લાવે છે અને હક્ક તઆલા શા'નુહૂની કુદરત તરફ માર્ગદર્શન કરે છે અને એ પણ શક્ય છે કે "અલ ફજ્ર" કોઈ ખાસ દિવસના ફજ્ર ભાવાર્થ સ્વરૂપે હોય. તફસીરકાર સહાબા હઝરત અલી કર્રમલ્લાહુ વજ્હહૂ, હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસ (રદિ.), ઈબ્ને ઝુબૈર (રદિ.)થી પ્રથમ અર્થ એટલે કે કોઈ દિવસના સામાન્ય ફજ્રનો સમય હોવાનું નકલ થયું છે અને હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસ (રદિ.)ની એક રિવાયતમાં તેનો ભાવાર્થ મુહર્રમની ૧લી તારીખની ફજ્ર છે જે ઈસ્લામી "કમરી સાલ" (ચંદ્ર આધારિત વર્ષ)ની શરૂઆત છે. હઝરત કતાદહ (રદિ.)એ પણ આ જ તફસીર કરી છે.

અમુક તફસીરકારોએ ઝિલ્હજ્જની ૧૦મી તારીખ એટલે કે

"યવમુન્નહર"ની સવાર ભાવાર્થ ઠરાવ્યો છે. મુજાહિદ અને ઈકરીમાનું આ જ નિવેદન છે અને હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસ (રદિ.)થી પણ આ નિવેદન નકલ થયું છે. આ "યવમુન્નહર"નું વિશિષ્ટ વર્ણન કરવાનું કારણ એ છે કે અલ્લાહ તબારક વ તઆલાએ દરેક દિવસમાં એક રાત સાથે લગાવી છે જે ઈસ્લામી નિયમ પ્રમાણે દિવસથી પહેલાં હોય છે. માત્ર યવમુન્નહર એવો દિવસ છે કે તેની સાથે કોઈ રાત નથી કારણ કે યવમુન્નહરથી આગલી રાત યવમુન્નહરની નથી બલકે શરઈ રીતે અરફાની રાત ઠરાવવામાં આવી છે. આ જ કારણ છે કે જો કોઈ હજ્જ કરનાર અરફાના દિવસે અરફાતના મેદાનમાં પહોંચી ન શકે અને રાત્રે સુબ્હે સાદિકથી પહેલાં કોઈ સમયે પણ અરફાતમાં પહોંચી ગયો તો તેનું થોભવું ભરોસાપાત્ર અને હજ્જ સહીહ થઈ જાય છે. આથી જાણ થઈ કે અરફાના દિવસની બે રાતો છે, એક તેનાથી પહેલી અને બીજી તેના પછીની અને યવમુન્નહરની કોઈ રાત નથી. આ આધારે યવમુન્નહરની સવાર દુનિયામાં બીજા બધા જ દિવસો કરતાં એક ખાસ પ્રકારની વિશેષતા ધરાવે છે.

(કુર્તુબી)

બીજી વસ્તુ જેનો પ્રકાર لیالٍ عشر એટલે કે દશ રાતો છે. હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસ, કતાદહ, મુજાહિદ, સુદ્દી, જહ્હાક, કલ્બી તફસીરકાર ઈમામો નજીક ઝિલ્હજ્જની શરૂઆતની દશ રાતો ભાવાર્થ સ્વરૂપે છે, કારણ કે હદીષમાં તેની ઘણી ફઝીલત આવી છે. રસૂલે કરીમ ﷺએ ફરમાવ્યું કે ઈબાદત કરનાર માટે અલ્લાહ તઆલા સમીપ બધા દિવસોમાં ઝિલ્હજ્જાનો અશ્રહ સૌથી શ્રેષ્ઠ છે, તેના દરેક દિવસનો રોઝો એક વર્ષના રોઝાઓ સમાન છે અને તેમાં દરેક રાતની ઈબાદત શબેકદ્ર સમાન છે.

(રવાહુ તિરમિઝી, ઈબ્ને માજહ, ઝઈફ સનદથી અબૂ હુરયરહ રદિ., મઝહરી)

અબૂઝુબૈરે હઝરત જાબિર (રદિ.)થી રિવાયત કરી છે કે રસૂલે કરીમ ﷺએ પોતે وَالْفَجْرِ وَلَيَالٍ عَشْرٍ ની તફસીરમાં કહ્યું કે તેનાથી ભાવાર્થ ઝિલ્હજ્જનો અશ્રહ છે. હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસ (રદિ.)એ કહ્યું કે આ દશ રાતો તે જ છે જે હઝરત મૂસા (અલૈ.)ના કિસ્સામાં આવી وَاَتْمَمْنٰهَا بِعَشْرٍ કારણ કે આ જ દશ રાતો વર્ષના દિવસોમાં શ્રેષ્ઠ છે. ઈમામ કુર્તુબી (રહ.)એ ફરમાવ્યું કે હઝરત જાબિર (રદિ.)ની પ્રસ્તુત હદીષથી ભાવાર્થ ઝિલ્હજ્જનો અશ્રહ હોવાનું

જાણ થાય છે. આથી જાણ થાય છે કે હઝરત મૂસા (અલૈ.) માટે પણ ઝિલ્હજ્જની આ જ દશ રાતો નક્કી કરવામાં આવી હતી.

وَالشَّفْعِ وَالْوَتْرِ માં શબ્દ شفع નો શાબ્દિક અર્થ ''જોડ''નો થાય છે અને وتر (વત્રિ)નો અર્થ ચોક્કસ વસ્તુ અને વારાફરતી આવતું છે. કુર્આને કરીમના શબ્દોમાં એ નિશ્ચિત નથી કે આ ''જોડ'' અને ''વારાફરતી આવતું''થી શું ભાવાર્થ છે તેથી તફસીરકારોના તેમાં અનેક નિવેદનો છે પરંતુ પોતે અબૂઝુબૈરે મરફૂઅ્ હદીષ હઝરત જાબિર (રદિ.)થી રિવાયત કરી છે તેના શબ્દો આ પ્રમાણે છે,

(وَالْفَجْرِ، وَلَيَالٍ عَشْرٍ) هُوَالصُّبْحُ وَعَشْرُ النَّحْرِ وَالْوَتْرُيَوْمُ عَرَفَةَ وَالشَّفْعُ يَوْمُ النَّحْرِ

“રસૂલે કરીમ ﷺએ والفجر وليال عشر *વિશે ફરમાવ્યું કે ફજરથી ભાવાર્થ સવાર અને અશ્રહથી ભાવાર્થ અશ્રએ નહર છે (અને આ અશ્રહ ઝિલ્હજ્જાનો પહેલો અશ્રહ જ હોઈ શકે છે જેમાં યવમુન્નહર સામેલ છે) અને ફરમાવ્યું કે* وتر *થી ભાવાર્થ અરફાનો દિવસ અને* شفع *થી ભાવાર્થ ''યવમુન્નહર'' (એટલે કે દશમી ઝિલ્હજ્જા) છે.”*

કુર્તુબીએ આ રિવાયતને નકલ કરીને કહ્યું કે આ સનદો હઝરત ઈમરાન બિન હસીનથી નકલ થયેલ બીજી હદીષ કરતાં વધારે સત્યની નજીક છે જેમાં شفع અને وتر નમાઝનું વર્ણન છે. તેથી હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસ (રદિ.), ઈકરીમા, નહ્હાસ (રહ.)એ એને જ અપનાવ્યું છે કે شفعથી ભાવાર્થ યવમુન્નહર અને وترથી ભાવાર્થ અરફાનો દિવસ છે.

અમુક તફસીરકાર ઈમામો ઈબ્ને શીરીન, મસરૂક, અબૂસાલેહ, કતાદહ (રહ.)એ કહ્યું કે شفعથી ભાવાર્થ બધી જ મખ્લૂક છે, કારણ કે અલ્લાહ તઆલાએ બધી જ મખ્લૂકોને જોડમાં બનાવેલ છે અને ઈરશાદ ફરમાવ્યો وَمِنْ كُلِّ شَيْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ એટલે કે અમે દરેક વસ્તુને જોડમાં પેદા કરી છે. કુફ્ર અને ઈમાન, બદ્નસીબી અને ખુશનસીબી, અજવાળુ અને અંધારું, દિવસ અને રાત, ઠંડી અને ગરમી, આસમાન અને જમીન, જિન્નાત અને માણસ, પુરુષ અને સ્ત્રી અને આ સૌના મુકાબલામાં وتر જે માત્ર અલ્લાહ જલ્લ શા'નુહૂની જાત છે هُوَاللّٰهُ الْاَحَدُالصَّمَدُ وَالَّيْلِ اِذَا يَسْرِ માં શબ્દ يَسْرِ એ سَرٰى થી બને છે. જેનો

અર્થ રાત્રે ચાલવાનો થાય છે. અત્રે તે પોતે રાત માટે કહેવામાં આવ્યું કે જ્યારે તે ચાલવા લાગે એટલે કે પૂરી થવા લાગે; આ પાંચ કસમો વર્ણન કર્યા પછી અલ્લાહ તઆલાએ બેદરકાર ગાફેલ માણસને એક ખાસ અંદાજમાં ચિંતન અને મનન કરવાનું આમંત્રણ આપવા માટે કહ્યું, هَلْ فِىْ ذٰلِكَ قَسَمٌ لِّذِىْ حِجْرٍ એમાં حجر નો શાબ્દિક અર્થ "રોકવાનો" છે. માણસની બુદ્ધિ તેને બુરાઈ અને નુકસાન આપનારી વસ્તુઓથી રોકનારી છે તેથી હિજર બુદ્ધિના અર્થમાં પણ ઉપયોગ થાય છે, અત્રે આ જ ભાવાર્થ સ્વરૂપે છે. આયતનો ભાવાર્થ એ છે કે શું બુદ્ધિશાળી માનવી માટે આ કસમો પણ પૂરતી છે કે નહીં ? આવી પરિસ્થિતિ સમજી શકાય છે પરંતુ વાસ્તવમાં માનવીને ગફલતથી જાગૃત કરવાની એક યુક્તિ છે. મતલબ એ છે કે અલ્લાહ તઆલાની મહાનતાની શા'ન ઉપર અને તેને કસમ ખાઈને એક વાત કરવા ઉપર અને પોતે તે વસ્તુઓની શ્રેષ્ઠતા ઉપર જેની કસમ ખાવામાં આવી છે જરા વિચાર કરો તો જે વસ્તુ માટે આ કસમો ખાવામાં આવી તેનું નિશ્ચિત યકીની હોવું સાબિત થઈ જશે અને તે વસ્તુ એ જ છે કે માનવીના દરેક કૃત્યોનો આખિરતમાં હિસાબ થવાનો છે અને તેના ઉપર સારો બદલો કે સજા થવામાં શંકાનું કોઈ સ્થાન નથી. આ કસમનો જવાબ જો કે ખુલાસાવાર ઉપસ્થિત નથી પરંતુ વાતચીતની શૈલીથી સાબિત થાય છે અને આગળ જે કાફિરો ઉપર અઝાબ આવવાનું વર્ણન થયું છે તે પણ તેનું જ વર્ણન છે કે કુફ્ર અને ગુનાહની સજા આખિરતમાં મળવી તો નક્કી વાત છે, ક્યારેક ક્યારેક દુનિયામાં પણ એવા લોકો માટે અઝાબ મોકલી દેવામાં આવે છે. આ ક્રમમાં ત્રણ કોમોના અઝાબનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું. પ્રથમ કોમે આદ, બીજું ષમૂદ અને ત્રીજું ફિરઔનની કોમ. આદ અને ષમૂદ બે કોમો જેનો વંશનો ક્રમ ઉપર "ઈરમ"માં મળે છે, આ રીતે શબ્દ ઈરમ આદ અને ષમૂદ બંને માટે બોલી શકાય છે. અત્રે માત્ર આદની સાથે ઈરમનું વર્ણન કરવાનું કારણ બંને કોમોની સંશોધનાત્મક પરિસ્થિતિઓ સાથે વર્ણન થઈ ચૂક્યું છે.

اِرَمَ ذَاتِ الْعِمَادِ માં શબ્દ اِرَمُ (ઈરમ)થી ભાવાર્થ કબીલએ આદના બે પ્રકારોમાંથી એકને નક્કી કરવાનો છે, એટલે કે "આદે ઊલા" (પ્રથમ આદ) જે તેમના વડવાઓમાંથી છે, તેમને આદે ઈરમથી એટલા માટે ઓળખાવવામાં

આવ્યા છે કે આ લોકો પોતાના આદ્યપિતા ઈરમથી "આદે ઉખરા" (પાછળના આદ) કરતાં વધારે નજીક છે, તેમને આ સ્થળે કુર્આને કરીમ આદે ઈરમના શબ્દથી અને સૂરએ નજમમાં عَادًا الْأُولٰى અહલક દ્વારા ઓળખાવે છે. તેમના લક્ષણમાં કુર્આને કરીમે ذَاتِ الْعِمَادِ (ઝાતિલ ઈમાદ) કહ્યું. ઈમાદ અને અમૂદ થાંભલાને કહે છે. કોમે આદને ઝાતિલ ઈમાદ એટલા માટે કહેવામાં આવ્યું કે તેમના કદ કાઠી ખૂબ લાંબા હતા અને આ કોમ પોતાના શરીર સૌષ્ઠવ અને શક્તિમાં બીજી બધી કોમો કરતાં વિશિષ્ટ હતી, તેમની આ વિશિષ્ટતાનો પોતે કુર્આને કરીમે ખુલ્લા શબ્દોમાં ઉલ્લેખ કર્યો, لَمْ يُخْلَقْ مِثْلُهَا فِي الْبِلَادِ એટલે કે આવા લાંબા કદકાઠીવાળા લોકો દુનિયામાં એનાથી પહેલાં પેદા કરવામાં આવ્યા ન હતા. કુર્આને કરીમે તેમની લાંબી કદકાઠી અને શરીર સૌષ્ઠવને દુનિયાની બીજી કોમો કરતાં વધારે હોવાનું સ્પષ્ટ કર્યું પરંતુ તેનું કોઈ માપ નક્કી કરવું જરૂરતથી વધારે કામ હતું એટલે તેને છોડી દીધું. ઈસ્રાઈલી રિવાયતોમાં તેમની કદકાઠી અને શક્તિ વિશે અનેક આશ્ચર્યજનક નિવેદનો ઉપસ્થિત છે. હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસ (રદિ.) અને મકાતિલથી તેમની કદકાઠીની લંબાઈ બાર હાથ એટલે કે છ ગજ અથવા અઢાર ફૂટ હોવાનું નકલ કર્યું છે અને દેખીતું છે કે તેમનું આ નિવેદન પણ ઈસ્રાઈલી રિવાયતોથી પ્રેરિત છે. વલ્લાહુ અઅ્લમુ.

અમુક તફસીરકારોએ કહ્યું કે ઈરમ તે જન્નતનું નામ છે જે આદના પુત્ર શદાદે બનાવી હતી અને તેની જ સિફતે ઝાતિલ ઈમાદ છે કે તે એક મહાન ઈમારત ઘણા બધા કીંમતી સામાન સોના ચાંદી અને ઝવેરાતથી બાંધવામાં આવી હતી જેથી લોકો આખિરતની જન્નતના બદલે આ રોકડી જન્નતને અપનાવી લે પરંતુ જ્યારે આ આલિશાન મહેલો તૈયાર થઈ ગયા અને શદાદે પોતાના રાજ્યના પ્રધાનો સાથે તેમાં જવાનો ઈરાદો કર્યો તો અલ્લાહ તઆલાનો અઝાબ નાઝિલ થયો અને તે સૌનો નાશ થઈ ગયો અને તે મહેલો પણ જમીનદોસ્ત થઈ ગયા. (કુર્તુબી) આ આધારે આ આયતમાં કોમે આદના એક ખાસ અઝાબનું વર્ણન થયું જે શદાદ બિન આદ અને તેની બનાવેલી જન્નત ઉપર નાઝિલ થયો અને તેની પ્રથમ તફસીર જેને જમહૂર તફસીરકારોએ અપનાવ્યું છે તેમાં કોમે આદ ઉપર જેટલા અઝાબો આવ્યા છે તે સૌનું વર્ણન છે.

وَفِرْعَوْنَ ذِى الْاَوْتَادِ માં શબ્દ اَوْتَادُ એ وَتَدُ નું બહુવચન છે તે "ખીલા"ને

કહેવામાં આવે છે. ફિરઔનને "ઝિલ અવતાદ" કહેવાના ઘણા કારણો તફસીરકારોએ વર્ણન કર્યા છે. જમહૂર તફસીરકારો નજીક પ્રખ્યાત એ જ છે કે આ શબ્દમાં તેના જુલમ અને બળજબરી તથા ક્રૂર સજાઓનું વર્ણન છે. તે જેના ઉપર ક્રોધે થતો તેના હાથ પગ ચાર ખીંટીઓએ બાંધી પોતે તેમાં ખીલાઓ થોકી દેતો અને તેને તડકામાં સૂવડાવી દેતો અને તેના ઉપર સાપ વીંછી છોડી દેતો હતો અને અમુક તફસીરકારોએ તેની પોતાની પત્ની હઝરત આસિયા વિશે એક લાંબો કિસ્સો તેમના મો'મિન થવાનો અને ફિરઔનની સામે ઈમાનની જાહેરાત કરવાનો અને પછી ફિરઔનની આ જ પ્રમાણેની સજા દ્વારા તેમને મારી નાંખવાનો વર્ણન કર્યો છે. *(મઝહરી)*

فَصَبَّ عَلَيۡهِمۡ رَبُّکَ سَوۡطَ عَذَابٍ કોમે આદ, ષમૂદ અને કોમે ફિરઔનની બદમાશી અને ફસાદના વર્ણન સાથે જે અઝાબ તેમના ઉપર નાઝિલ થયો તેને માત્ર અઝાબના કોરડા વરસાવવાના વિષયથી ઓળખાવ્યો છે. તેમાં ઈશારો એ તરફ છે કે જે રીતે કોરડાઓ શરીરના વિવિધ વિભાગો ઉપર પડે છે તે રીતે તેમના ઉપર પણ વિવિધ પ્રકારના અઝાબ નાઝિલ કરવામાં આવ્યા.

اِنَّ رَبَّکَ لَبِالۡمِرۡصَادِ માં શબ્દ مِرۡصَادُ અને مَرۡصَدُ કોઈના રાહ જોવાની જગ્યાને અથવા પુરવઠો પહોંચવાની જગ્યાને કહેવામાં આવે છે જે કોઈ ઊંચા સ્થાન ઉપર હોય જ્યાં બેસીને કોઈ વ્યક્તિ દૂર દૂર સુધીના લોકોને જોઈ શકે અને તેમની પ્રવૃત્તિઓ અને કામોની દેખરેખ રાખી શકે. આયતનો ભાવાર્થ એ છે કે અલ્લાહ તઆલા દરેક વ્યક્તિના બધા અમલો અને પ્રવૃત્તિઓ તથા શાંત બેસી રહેવાને જોઈ રહ્યો છે અને સૌને સારો બદલો અથવા સજા આપવાનો છે. અમુક તફસીરકારોએ કહ્યું કે આ વાક્ય જ તે કસમોનો જવાબ છે જે وَالۡفَجۡرِ وَلَيَالٍ عَشۡرٍ માં વર્ણન થયેલ છે.

દુનિયામાં રોજીની વિશાળતા અને તંગી અલ્લાહ તઆલા નજીક સ્વીકૃતિ અથવા તિરસ્કૃત હોવાની નિશાની નથી :

فَاَمَّا الۡاِنۡسَانُ અત્રે ઈન્સાનથી ભાવાર્થ વાસ્તવમાં તો કાફિર માનવી છે જે અલ્લાહ તઆલા વિશે જેવું મન ચાહે એવી વિચારસરણી બાંધી લે છે પરંતુ સામાન્ય ભાવાર્થના આધારે તે મુસલમાનો પણ આ સંબોધનમાં સામેલ છે જેઓ

તેમના જેવા વિચારોમાં સંડોવાયેલા હોય અને એવું માનતા હોય. જ્યારે અલ્લાહ તઆલા કોઈને પોતાની રોજીમાં છૂટછાટ અને માલ દોલત તથા તંદુરસ્તીથી નવાઝે તો શયતાન તેને બે ખોટી ધારણાઓમાં સંડોવી દે છે. પ્રથમ એ કે એ સમજવા લાગે છે કે આ મારી વ્યક્તિગત આવડત, બુદ્ધિ, સમજદારી, પ્રયત્ન અને અમલનું આવશ્યક પરિણામ છે જે મને મળવું જ જોઈએ, હું તેનો હકદાર છું. બીજું એ કે આ વસ્તુઓ પ્રાપ્ત થવાથી એવું ઠરાવી દે કે હું અલ્લાહ તઆલા નજીક પણ સ્વીકૃત છું, જો તિરસ્કૃત હોત તો તે મને આ નેઅ્મતો શા માટે આપત? એ જ પ્રમાણે જ્યારે કોઈ માનવી ઉપર રોજીમાં તંગી અને ફકીરી તથા ભૂખમરો આવે તો તેને અલ્લાહ તઆલા સમીપ તિરસ્કૃત હોવાની દલીલ સમજી લેશે અને તેના ઉપર એટલા માટે ક્રોધિત થાય કે હું તો ઈનામ અને સન્માનનો હકદાર હતો મને વિના કારણે અપમાનિત અને તુચ્છ કરી દેવામાં આવ્યો. આવા વિચારો કાફિરો અને મુશ્રિકોમાં તો હોય જ છે અને કુર્આને કરીમમાં કેટલેય ઠેકાણે આ વિચારોની જાહેરાતની પ્રસ્તુતી પણ થઈ છે પરંતુ અફસોસ છે કે આજકાલ ઘણા મુસલમાનો પણ આવી ગુમરાહીમાં સંડોવાય જાય છે. અલ્લાહ તઆલાએ આ આયતોમાં એવા માનવીની પરિસ્થિતિ વર્ણન કરીને કહ્યું, كَلَّا (કલ્લા) એટલે કે તમારી આ ધારણા બિલકુલ ખોટી અને પાયા વિનાની છે, ન તો દુનિયામાં રોજીની તંગી અલ્લાહ તઆલા નજીક નેક અને સ્વીકૃત હોવાની નિશાની છે અને ન જ રોજીની તંગી અને ફકીરી તથા ભૂખમરો અલ્લાહ તઆલા નજીક તિરસ્કૃત અથવા જલીલ થવાની નિશાની છે, બલકે ઘણા કિસ્સાઓમાં તેનાથી વિપરીત હોય છે. ફિરઔનને ખુદાઈના દા'વા સાથે ક્યારેય માથાનો દુઃખાવો પણ ન થયો. અમુક પયગમ્બરોને દુશ્મનોએ આરીથી વેરી નાંખી બે ટૂકડા કરી નાંખ્યા અને રસૂલે કરીમ ﷺએ કહ્યું કે મુહાજિર લોકોમાંથી જે ફકીર અને મુફલીસ ગરીબ હતા તેઓ માલદાર મુહાજિરો કરતાં ચાલીસ વર્ષ પહેલાં જન્નતમાં દાખલ થશે. (રવાહુ મુસ્લિમ, અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને ઉમર રદિ. દ્વારા –મઝહરી) અને એક હદીષમાં છે કે રસૂલે કરીમ ﷺએ ફરમાવ્યું કે અલ્લાહ તઆલા જે બંદા સાથે મહોબ્બત કરે છે તેને દુનિયાથી એવી પરહેઝ કરાવે છે જેમકે તમે લોકો પોતાના બીમારને પાણીથી પરહેઝ કરાવો છો.

(રવાહુ અહમદ અને તિરમિઝી, કતાદહ બિન નૌમાન દ્વારા –મઝહરી)

યતીમ ઉપર માત્ર ખર્ચ કરવું પૂરતું નથી તેનું સન્માન પણ જરૂરી છે :

ત્યારબાદ કાફિરોને તેમની અમુક ખરાબ ટેવો ઉપર ચેતવણી છે, પ્રથમ لَا تُكْرِمُوْنَ الْيَتِيْمَ એટલે કે તમે યતીમ બાળકોનું સન્માન નથી કરતા, તેમાં વાસ્તવમાં બતાવવું તો એ છે કે યતીમના હકો અદા નથી કરતા, તેના ઉપર જરૂરી ખર્ચ નથી કરતા પરંતુ તેને સન્માનથી ઓળખાવવાના વિષયથી વર્ણન કરવામાં આવ્યું જેમાં ઈશારો છે કે બુદ્ધિ અને માણસાઈનો તકાદો તથા અલ્લાહ તઆલાએ જે માલ આપ્યો છે તેના આભારનો તકાદો તો એ છે કે તમે યતીમને ફક્ત એટલું જ નહીં કે તેનો હક આપો અને તેના ઉપર ખર્ચ કરો બલકે તેના ઉપર વાજિબ છે કે તેમની ઈજ્જત અને તેમનું સન્માન પણ કરો. પોતાના બાળકોના મુકાબલામાં તેમને તુચ્છ અને અપમાનિત ન સમજો. આ કાફિરોના તે નિવેદનનો જવાબ છે કે દુનિયાની છૂટછાટને સન્માન, ઈજ્જત અને તંગીને અપમાન તથા હલકાઈ સમજ્યા કરતા હતા તેના ઉપર શબ્દ بَل ની સાથે એ વર્ણન કર્યું કે જો તમને ક્યારેક રોજીની તંગી આવી પડે છે તો તે એ કારણે કે તમે એવી ખરાબ આદતોમાં ફસાયેલા હોવ છો કે યતીમ જેવા દયાપાત્ર બાળકોના હકો પણ અદા નથી કરતા, બીજી તેમની ખરાબ ટેવ આ બતાવી وَلَا تَحٰٓضُّوْنَ عَلٰى طَعَامِ الْمِسْكِيْنِ એટલે કે તમે પોતે તો કોઈ ગરીબ મિસ્કીનને શું આપો, બીજાઓને પણ આપવાનું પ્રોત્સાહન અને પ્રેરણા નથી આપતા કે તેઓ પણ આ કામ કરી લે. આ વિષયમાં પણ તે કાફિરોની ખરાબ ટેવ અને નીંદાના વર્ણન સાથે એ તરફ ઈશારો છે કે ગરીબો અને ફકીરોનો હક જે રીતે માલદારો અને અમીરો ઉપર છે કે તેમને પોતાની પાસેથી આપે, એ જ પ્રમાણે જે લોકો પોતે આપવાની શક્તિ નથી ધરાવતા તેમણે પણ એટલું તો કરવું જ જોઈએ કે બીજાઓને તેના માટે પ્રોત્સાહિત કરે અને પ્રેરિત કરે.

ત્રીજી ખરાબ ટેવ આ વર્ણન કરી, وَتَاْكُلُوْنَ التُّرَاثَ اَكْلًا لَّمًّا તેમાં શબ્દ لم નો અર્થ "એકઠું કરવાનો" થાય છે. મતલબ એ છે કે તમે વારસાનો માલ હલાલ અને હરામ બધો એકઠો કરીને ખાઈ જાઓ છો, પોતાના હિસ્સાની સાથે બીજાઓનો હિસ્સો પણ દબાવી લો છો. અત્રે વિશેષ પ્રકારે વારસાના માલનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું જ્યારે કે દરેક માલ જેમાં હલાલ અને હરામને એકઠું

કરવામાં આવ્યું હોય તે નાજાઈઝ જ છે. આ વિશેષતાનું કારણ કદાચ એ હોય કે વારસાના માલ ઉપર વધારે નજર રાખવી અને તેના માટે તત્પર રહેવું ઘણી જ કમહિંમતી અને બહાદૂરીના અભાવની દલીલ છે કે મૃત પશુઓ ખાનાર પશુની જેમ તાકતા રહે કે ક્યારે અમારો સગો મરે અને અમને તેનો વારસો મળે અને ક્યારે આ માલ વહેંચવાની તક મળે. હિંમતવાળા અને બહાદૂર લોકો પોતાની કમાઈ ઉપર ખુશ હોય છે, મુરદાઓના માલ ઉપર આવી લાલચું દષ્ટિ નથી નાંખતા.

ચોથી બુરી આદત આ બતાવી وَتُحِبُّوْنَ الْمَالَ حُبًّا جَمًّا તેમાં શબ્દ جَمّ નો અર્થ ખૂબ વધુ પ્રમાણમાં હોવાનો છે. ભાવાર્થ એ છે કે તમે માલની મહોબ્બત કરો છો, વધુ પ્રમાણમાં હોવાના શબ્દથી એ તરફ ઈશારો થઈ ગયો કે માલની અમુક હદે મહોબ્બત હોવી તો માનવીની સ્વભાવગત પ્રકૃતિ છે, તે ટીકાપાત્ર નથી બલકે તેની મહોબ્બતમાં હદથી વધી જવું અને તેમાં ઓતપ્રોત થઈ જવું એ નીંદાપાત્ર છે. કાફિરોની આ બુરી ટેવોને વર્ણન કર્યા પછી ફરી પાછા મૂળ વિષય તરફ આવ્યા જે સૂરતની શરૂઆતમાં પાંચ કસમો સાથે શરૂ થયું છે. એટલે કે આખિરતનો સારો બદલો અને સજા, આ કામમાં કયામત આવવાનું પ્રથમ વર્ણન કર્યું.

اِذَا دُكَّتِ الْاَرْضُ دَكًّا دَكًّا માં શબ્દ دَكّ નો શાબ્દિક અર્થ કોઈ વસ્તુને ઘા મારી તોડવાનો છે, તેનો ભાવાર્થ કયામતનો ધરતીકંપ છે જે પહાડોને પરસ્પર અથડાવીને ચૂરેચૂરા કરી દેશે. دكًّا دكًّا બે વખત લાવીને એ તરફ ઈશારો છે કે કયામતના ધરતીકંપ એક પછી એક સતત થતા રહેશે.

وَجَآءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا એટલે કે તમારો પરવરદિગાર અને ફરિશ્તા હારબંધ આવશે, તેનાથી ભાવાર્થ મેદાને હશ્રમાં આવવું છે. અલ્લાહ તઆલાના આવવાની શું પરિસ્થિતિ હશે તેને તો માત્ર અલ્લાહ તઆલા સિવાય કોઈ જાણતું નથી. આ મુતશાબિહાતમાંથી છે અને ફરિશ્તાઓનું હારબંધ આવવું દેખીતું છે. وَجِایْٓءَ یَوْمَئِذٍ بِجَهَنَّمَ એટલે કે તે દિવસે જહન્નમને લાવવામાં આવશે. જહન્નમને લાવવાનો શું ભાવાર્થ છે અને કઈ રીતે હશ્રના મેદાનમાં લાવવામાં આવશે તેની વાસ્તવિકતા તો માત્ર અલ્લાહ તઆલા જ જાણે છે. દેખીતું એ છે કે

જહન્નમ જે હમણા સાતમી જમીનના પેટાળમાં છે તે વખતે તે ભડકી ઊઠશે અને સમંદર બધા આગ બની તેમાં સામેલ થઈ જશે. આ પ્રમાણે જહન્નમ હશ્રના સમયે સૌની સામે આવી જશે.

يَوْمَئِذٍ يَّتَذَكَّرُ الْاِنْسَانُ وَاَنّٰى لَهُ الذِّكْرٰى આ સ્થળે "ઝિક્ર"થી ભાવાર્થ સમજમાં આવી જવું છે. એટલે કે કાફિરને તે દિવસે સમજ આવશે કે મારે દુનિયામાં શું કરવું જોઈતું હતું અને મેં શું કર્યું ! પરંતુ તે સમયે આ સમજમાં આવવું લાભરહિત અને બેકાર હશે કે અમલ અને પરિસ્થિતિની સુધારણાનો સમય પસાર થઈ ચૂક્યો, આખિરત અમલનું ઘર નથી બલકે બદલાનું ઘર છે. આગળ تَذَكُّرُ નું વર્ણન છે કે તેઓ તમન્ના કરશે કે કાશ ! મેં દુનિયામાં કંઈક નેક અમલ કરી લીધા હોત. يٰلَيْتَنِىْ قَدَّمْتُ لِحَيَاتِىْ પછી આ તમન્ના ખોટી અને લાભરહિત હોવાનું બતાવ્યું કે હવે જ્યારે કુફ્ર અને શિર્કની સજા સામે આવી ગઈ તો આવી તમન્ના કરવાથી કોઈ લાભ નથી, હવે તો અઝાબ અને પકડનો સમય છે અને અલ્લાહ તઆલાની પકડ જેવી કોઈની પકડ નથી હોઈ શકતી. કાફિરોના અઝાબનું વર્ણન કર્યા પછી અંતે મો'મિનોના સવાબ અને તેમને જન્નતમાં દાખલ કરવાનું વર્ણન કર્યું છે.

يٰٓاَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ... અત્રે મો'મિનોની રૂહને "નફ્સે મુતમઈન્નહ"નો લકબ આપી સંબોધન કરવામાં આવ્યું છે. "મુતમઈન્નહ"નો શાબ્દિક અર્થ "સંતોષ"નો થાય છે, તેનો ભાવાર્થ તે નફ્સ અથવા મન છે જે અલ્લાહ તઆલાના ઝિક્ર અને તેના આજ્ઞાપાલનથી સંતોષિત થાય છે અને શાંતિ અનુભવે છે, તેને છોડવાથી બેચેનીનો અનુભવ કરે છે. આ તે જ નફ્સ કે મન હોય છે જે સંઘર્ષ અને અત્યાધિક ઈબાદત કરી પોતાની ખરાબ ટેવો અને દુષ્ટ આચરણોને દૂર કરી ચૂક્યો હોય. અલ્લાહ તઆલાની આજ્ઞા અને તેનો ઝિક્ર, તેનો સ્વભાવ અને શરીઅત તેની તબિયત બની ચૂકી હોય. તેને સંબોધન કરીને કહ્યું, اِرْجِعِىْٓ اِلٰى رَبِّكِ એટલે કે પોતાના પરવરદિગાર તરફ પાછા વળી જાઓ. "પાછા વળી જવા"ના શબ્દથી જાણ થાય છે કે તેનું પ્રથમ સ્થાન પરવરદિગારની પાસે હતું અને હવે ફરી ત્યાં જ પાછા જવાનો હુકમ થઈ રહ્યો છે. તેનાથી તે રિવાયતોને બળ મળે છે જેમાં આવ્યું છે કે મો'મિનોની રૂહો તેમના

આ'માલનામાઓ સાથે ઈલ્લિય્યીનમાં રહેશે અને ઈલ્લિય્યીન સાતમાં આસમાન ઉપર અર્શે રહમાનના છાંયડા હેઠળ કોઈ સ્થળ છે. માનવીની બધી રૂહોનું અસલી સ્થાન તે જ છે, ત્યાંથી રૂહો લાવીને માનવીના શરીરમાં નાંખવામાં આવે છે અને મોત પછી ત્યાં જ પાછી જાય છે.

رَاضِيَةً مَّرۡضِيَّةً એટલે કે આ નફ્સ અલ્લાહ તઆલાથી તેના તક્વીની અને શરઈ હુકમો ઉપર રાજી છે અને અલ્લાહ તઆલા પણ તેનાથી રાજી છે. કારણ કે બંદાનું અલ્લાહ તઅલાના તકદીરી હુકમો ઉપર રાજી હોવું જ એ બાબતની નિશાની છે કે અલ્લાહ તઆલા તેનાથી રાજી છે. જો અલ્લાહ તઆલા તેનાથી રાજી ન હોત તો તેને અલ્લાહ તઆલાની તકદીર ઉપર રાજી રહેવાની તવફીક જ ન મળી હોત. આ નફ્સ પોતાના મોતના સમયે મોત ઉપર પણ રાજી અને ખુશ હોય છે. હઝરત ઉબાદા ઈબ્ને સામિત (રદિ.)ની હદીષમાં છે કે રસૂલે કરીમ ﷺએ ફરમાવ્યું, مَنۡ اَحَبَّ لِقَاءَ اللّٰهِ اَحَبَّ اللّٰهُ لِقَاءَهٗ وَمَنۡ كَرِهَ لِقَاءَ اللّٰهِ كَرِهَ اللّٰهُ لِقَاءَهٗ એટલે કે જે વ્યક્તિ અલ્લાહ તઆલાની મુલાકાત પસંદ કરે છે અલ્લાહ તઆલા પણ તેનાથી મળવાનું પસંદ કરે છે અને જે અલ્લાહ તઆલાથી મળવાનું નાપસંદ કરે છે અલ્લાહ તઆલા પણ તેનાથી મળવાનું નાપસંદ કરે છે. આ હદીષ સાંભળીને હઝરત આયશા સિદીકા (રદિ.)એ રસૂલે કરીમ ﷺને પ્રશ્ન કર્યો કે અલ્લાહ તઆલાની મુલાકાત તો મોત દ્વારા જ હોઈ શકે છે પરંતુ મોત તો અમને અથવા કોઈને પણ પસંદ નથી. રસૂલે કરીમ ﷺએ કહ્યું, વાત એમ નથી; વાસ્તવિકતા એ છે કે મો'મિનને મોતના સમયે ફરિશ્તાઓ દ્વારા અલ્લાહ તઆલાના રાજીપા અને જન્નતની ખુશખબરી આપવામાં આવે છે જેને સાંભળીને તેને મોત વધારે પસંદ થઈ જાય છે. એ જ પ્રમાણે કાફિરને મોતના સમયે અઝાબ અને સજા સામે કરી દેવામાં આવે છે તેથી તેને તે સમયે મોતથી વધીને કોઈ વસ્તુ ખરાબ અને અપ્રિય જણાતી નથી. (રવાહુ બુખારી, મુસ્લિમ, મઝહરી) ખુલાસો એ છે કે મોતની મહોબ્બત અથવા નફરત તે સમયે ભરોસાપાત્ર નથી બલકે રૂહ નીકળવાની સકળાંતની પરિસ્થિતિના સમયે જે વ્યક્તિ મૃત્યુથી અને અલ્લાહ તઆલાને મળવા ઉપર રાજી છે અલ્લાહ તઆલા પણ તેનાથી રાજી છે. આ જ رَاضِيَةً مَّرۡضِيَّةً નો ભાવાર્થ છે.

فَادْخُلِیْ فِیْ عِبَادِیْ وَادْخُلِیْ جَنَّتِیْ નફ્સે મુતમઈન્નહને સંબોધીને એ હુકમ થશે કે મારા ખાસ બંદાઓમાં સામેલ થઈ જા અને મારી જન્નતમાં દાખલ થઈ જા. તેમાં પ્રથમ અલ્લાહ તઆલાના નેક અને નિખાલસ બંદાઓમાં સામેલ થવાનો હુકમ છે પછી જન્નતમાં દાખલ થવાનો. એમાં ઈશારો જોવા મળે છે કે જન્નતમાં દાખલ થવું એ બાબત ઉપર અવલંબિત છે કે પ્રથમ અલ્લાહ તઆલાના નેક અને મુફલીસ બંદાઓના સમૂહમાં સામેલ થા, તે સૌની સાથે જ જન્નતમાં પ્રવેશ મળશે. તેનાથી જાણ થઈ કે દુનિયામાં જે વ્યક્તિ નેક લોકોની સોબત અને સંગાથ અપનાવે છે તે એ બાબતની નિશાની છે કે એ પણ તેની સાથે જન્નતમાં જશે. તેથી હઝરત સુલયમાન (અલૈ.)એ પોતાની દુઆમાં કહ્યું, وَاَدْخِلْنِیْ بِرَحْمَتِکَ فِیْ عِبَادِکَ الصّٰلِحِیْنَ અને હઝરત યૂસુફ (અલૈ.)એ પોતાની દુઆમાં કહ્યું, وَاَلْحِقْنِیْ بِالصّٰلِحِیْنَ જાણ થઈ કે નેક લોકોની સોબત તે મહાન નેઅ્મત છે કે અંબિયા (અલૈ.) પણ તેની દુઆ કરવાથી બાકાત નથી.

وَادْخُلِیْ جَنَّتِیْ તેમાં જન્નતને અલ્લાહ તઆલાએ પોતાના તરફ સંદર્ભિત કરી "મારી જન્નત" કહીને કહ્યું જે ખૂબ મોટી ઈજ્જત અને સન્માન છે અને તેમાં ઈશારો જોવા મળે છે કે જન્નતમાં માત્ર એટલું જ નથી કે દરેક પ્રકારની રાહતો એકઠી છે અને તે કાયમી છે બલકે સૌથી મોટી વાત તો એ છે કે તે અલ્લાહ તઆલાના રાજીપાનું સ્થળ છે.

પ્રસ્તુત આયતોમાં મો'મિનોના સારા બદલા અને સવાબને એ રીતે વર્ણન કરવામાં આવ્યો કે તેમની રૂહોને અલ્લાહ તઆલા તરફથી ફરિશ્તાઓ દ્વારા ઈજ્જત અને સન્માન સાથે સંબોધન કરવામાં આવશે જે આ આયતમાં પ્રસ્તુત છે. આ સંબોધન ક્યારે થશે તેમાં તફસીરના અમુક ઈમામોએ કહ્યું કે કયામતમાં હિસાબ કિતાબ પછી આ સંબોધન થશે અને આયતોની શૈલીથી તેનું સમર્થન થાય છે કે ઉપર જે કાફિરોના અઝાબનું વર્ણન થયું છે તે આખિરતમાં કયામત પછી જ થશે, તેનાથી દેખીતું છે કે મો'મિનોનું આ સંબોધન પણ તે જ સમયે હોય અને અમુક લોકોએ કહ્યું કે મો'મિનોને આ સંબોધન મોતના સમયે દુનિયામાં જ થાય છે, ઘણી બધી સહીહ હદીષો તેના ઉપર ગવાહ છે, એટલા માટે ઈબ્ને કષીર (રહ.)એ કહ્યું કે દેખીતું એ છે કે બંને સમયોમાં મો'મિનોની રૂહોને આ સંબોધન થશે મોતના સમયે પણ અને કયામતમાં પણ.

તે હદીષો જેનાથી આ સંબોધન મોતના સમયે હોવાનું જાણ થાય છે એક તો તે જ ઉબાદહ ઈબ્ને સામિત (રદિ.)ની હદીષ છે જે ઉપર પસાર થઈ ચૂકી છે અને એક લાંબી હદીષ હઝરત અબૂ હુરયરહ (રદિ.)થી મુસ્નદે અહમદ, નસાઈ અને ઈબ્ને માજહમાં છે જેમાં રસૂલે કરીમ ﷺનો ઈરશાદ છે કે જ્યારે મો'મિનની મોતનો સમય આવે છે રહમતના ફરિશ્તા સફેદ રેશમી કપડું સામે કરી તેની રૂહને સંબોધન કરે છે, اُخْـرُجِـىْ رَاضِيَةً مَّرْضِيَّةً اِلٰى رَوْحِ اللّٰهِ وَرَيْحَانِهٖ એટલે કે આ શરીરમાંથી નીકળો એવી હાલતમાં કે તમે અલ્લાહથી રાજી છો અને અલ્લાહ તમારાથી રાજી છે. આ નીકળવું અલ્લાહ તઆલાની રહમત અને જન્નતની કાયમી રાહતો તરફ હશે અને હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસ (રદિ.)એ કહ્યું કે એક દિવસે મેં આ આયત يٰۤاَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ રસૂલે કરીમ ﷺ સામે પઢી તો સિદીકે અકબર (રદિ.) જેઓ મજલિસમાં હાજર હતા કહેવા લાગ્યા, યા રસૂલુલ્લાહ ﷺ ! આ કેટલું સારું સંબોધન અને સન્માન છે ! તો આપ ﷺએ કહ્યું કે સાંભળી લો ! ફરિશ્તા મોત પછી તમને આ સંબોધન કરશે.

(ઈબ્ને કષીર)

અમુક આશ્ચર્યજનક ઘટનાઓ :

હઝરત સઈદ બિન ઝુબૈર (રદિ.) કહે છે કે હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસ (રદિ.)નો તાઈફમાં ઈન્તેકાલ થયો, જનાઝો તૈયાર થયા પછી એક અદ્‌ભૂત પક્ષી કે જેને પહેલાં ક્યારેય જોવામાં આવ્યું ન હતું તે આવ્યું અને જનાઝાની મય્યતમાં દાખલ થઈ ગયું, પછી કોઈએ તેને નીકળતા નથી જોયું. જે સમયે મય્યતને કબરમાં મૂકવામાં આવી રહી હતી તો કબરના કિનારે એક ગૈબી અવાજે આ આયત પઢી ...يٰۤاَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ સૌએ શોધ્યું કે આ કોણ પઢી રહ્યું છે પરંતુ કોઈને ખબર ન થઈ શકી.

(ઈબ્ને કષીર)

ઈમામ હાફિઝ તબરાનીએ કિતાબુલ અઝાઈબમાં પોતાની સનદથી ફત્તાન બિન રઝીન અબી હાશિમથી તેમનો પોતાનો કિસ્સો નકલ કર્યો છે કે તેમણે કહ્યું કે એક વખતે અમે રૉમના એક શહેરમાં કેદ કરી લેવામાં આવ્યા અને ત્યાંના બાદશાહ સામે રજુ કરવામાં આવ્યા, તે કાફિર બાદશાહે અમને મજબૂર કર્યા કે

અમે તેમનો ધર્મ અપનાવી લઈએ અને જે તેનાથી ઈન્કાર કરશે તેનું ડોકું ઉડાવી દેવામાં આવશે. અમે થોડાક વ્યક્તિઓ હતા, તેમાંથી ત્રણ વ્યક્તિઓ જીવ જવાના ડરે મુર્તદ થઈ ગયા અને બાદશાહનો ધર્મ અપનાવી લીધો. ચોથો વ્યક્તિ સામે આવ્યો તો તેણે કુફ્ર કરવાથી અને તેનો ધર્મ અપનાવવાથી ઈન્કાર કરી દીધો. તેનું ગળું કાપીને તેના માથાને એક નજીકની નહેરમાં નાંખી દેવામાં આવ્યું, તે સમયે તો તે માથું પાણીના પેટાળમાં ચાલ્યું ગયું ત્યાર પછી પાણીની સપાટી ઉપર આવ્યું અને તે લોકો તરફ જોઈને તે લોકોના નામ લઈને અવાજ આપ્યો કે હે ફલાણા ફલાણા ! પછી કહ્યું, અલ્લાહ તઆલાએ ફરમાવ્યું છે يَـٰٓأَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ارْجِعِيٓ اِلٰى رَبِّكِ رَاضِيَةً مَّرْضِيَّةً فَادْخُلِيْ فِيْ عِبَادِيْ وَادْخُلِيْ جَنَّتِيْ ત્યાર પછી પાણીમાં ડૂબકી મારી દીધી. આ આશ્ચર્યજનક ઘટના બધા લોકોએ જોઈ અને સાંભળી અને ત્યાંના ઈસાઈઓ આ જોઈને લગભગ બધા જ મુસલમાન થઈ ગયા અને બાદશાહનો તખ્ત હલી ગયો. આ ત્રણ વ્યક્તિઓ જે મુર્તદ થઈ ગયા હતા તે ફરી મુસલમાન થઈ ગયા અને પછી ખલીફા અબૂજાફર મન્સૂરે અમને સૌને તેમની કેદમાંથી છોડાવ્યા.

يَا مَنْ لَّا تَضُرُّهُ الذُّنُوْبُ وَلَا تَنْقُصُهُ الْمَغْفِرَةُ هَبْ لِيْ مَالَا يَنْقُصُكَ وَاغْفِرْلِيْ مَالَا يَضُرُّكَ وَاجْعَلْنِيْ مِنَ الَّذِيْنَ يُقَالُ لَهُمْ يَـٰٓأَيَّتُهَاالنَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ارْجِعِيْ اِلٰى رَبِّكِ رَاضِيَةً مَّرْضِيَّةً فَادْخُلِيْ فِيْ عِبَادِيْ وَادْخُلِيْ جَنَّتِيْ

અલ્હમ્દુલિલ્લાહ ! સૂરએ ફજર પૂર્ણ થઈ.

તારીખ : ૧૧ ફુબ્રુઆરી ૨૦૧૫ મુતાબિક ૨૧ રબિઉલ આખર ૧૪૩૬ હિજરી

ગુજરાતી અનુવાદક : ઈલ્યાસ પટેલ ખાનપુરી

કુર્આનની સર્વગ્રાહી તફસીર (વિવરણ)

મઆરિફુલ કુર્આન

ગુજરાતી

મૂળ લેખક

હઝરત મવલાના મુફતી મુહમ્મદ શફીઅ્ સા. (રહ.)

અનુવાદક

ઈલ્યાસ ગુલામમુહમ્મદ આદમ સાલેહ પટેલ (ખાનપુરી)

પ્રકાશક

હઝરત મવલાના ઈસ્માઈલ વલી ભૂતા સા. (દા.બ.)

સ્થાપક તથા મોહતમિમ

જામિઅતુલ બનાત ટંકારીઆ

મુ.પો. ટંકારીઆ,

તા. જિ. ભરૂચ (ગુજરાત)

પ્રકરણ (૯૦)

સૂરએ બલદ

સૂરએ બલદ મક્કામાં નાઝિલ થઈ જેની ૨૦ આયતો છે.

આયતો : (સૂરએ બલદ : આયત નં. ૧ થી ૨૦)

اٰیَاتُهَا ٢٠ ۞ ٩٠ سُوْرَةُ الْبَلَدِ مَكِّيَّةٌ ٣٥ ۞ رُكُوْعُهَا ١

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

لَآ اُقْسِمُ بِهٰذَا الْبَلَدِ ۙ ۝١ وَاَنْتَ حِلٌّۢ بِهٰذَا الْبَلَدِ ۙ ۝٢ وَوَالِدٍ وَّمَا وَلَدَ ۙ ۝٣ لَقَدْ خَلَقْنَا
الْاِنْسَانَ فِيْ كَبَدٍ ۝٤ ط اَيَحْسَبُ اَنْ لَّنْ يَّقْدِرَ عَلَيْهِ اَحَدٌ ۝٥ يَقُوْلُ اَهْلَكْتُ مَالًا لُّبَدًا ۝٦ ط
اَيَحْسَبُ اَنْ لَّمْ يَرَهٗٓ اَحَدٌ ۝٧ ط اَلَمْ نَجْعَلْ لَّهٗ عَيْنَيْنِ ۙ ۝٨ وَلِسَانًا وَّشَفَتَيْنِ ۙ ۝٩
وَهَدَيْنٰهُ النَّجْدَيْنِ ۝١٠ ج فَلَا اقْتَحَمَ الْعَقَبَةَ ۝١١ وَمَآ اَدْرٰىكَ مَا الْعَقَبَةُ ۝١٢ ط
فَكُّ رَقَبَةٍ ۙ ۝١٣ اَوْ اِطْعٰمٌ فِيْ يَوْمٍ ذِيْ مَسْغَبَةٍ ۝١٤ ۙ يَّتِيْمًا ذَا مَقْرَبَةٍ ۙ ۝١٥ اَوْ مِسْكِيْنًا
ذَا مَتْرَبَةٍ ۝١٦ ط ثُمَّ كَانَ مِنَ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ وَتَوَاصَوْا بِالْمَرْحَمَةِ ۝١٧ ط
اُولٰٓئِكَ اَصْحٰبُ الْمَيْمَنَةِ ۝١٨ ط وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْا بِاٰيٰتِنَا هُمْ اَصْحٰبُ الْمَشْئَمَةِ ۝١٩ ط عَلَيْهِمْ
نَارٌ مُّؤْصَدَةٌ ۝٢٠ ع

તરજુમો / તફસીર :

અલ્લાહના નામથી શરૂ કરું છું જે ઘણો જ દયાળુ અને કૃપાળુ છે.

હું આ શહેર (મક્કા)ના સોગંદ ખાઉં છું (૧) અને આપના ઉપર આ શહેરમાં (લડાઈની) મનાઈ રહેશે નહિ (૨) અને બાપ (એટલે હઝરત આદમ (અલૈ.) તથા તેમની અવલાદના સોગંદ (૩) કે અલબત્ત, અમે

માણસને બહુ મહેનતમાં (સપડાયેલો) બનાવ્યો છે. (૪) શું તે એમ ધારે છે કે તેના ઉપર કોઈનો કાબૂ નહિ ચાલે ? (૫)(અને ફુલાઈ)ને કહે છે કે મેં પુષ્કળ માલ વાપરી નાખ્યો છે. (૬) શું તે એમ ધારે છે કે તે(ના મૂળ મુદ્દા)ને કોઈએ જોયો જ નથી ? (૭) શું અમે તેને બે આંખો (૮) અને (એક) જીભ તથા બે હોઠ આપ્યા નથી ? (૯) અને અમે તેને (ભલાઈ-બુરાઈની ઘાટીના) બન્ને માર્ગ દેખાડી આપ્યા (૧૦) છતાં તે માણસ (દીનની) ઘાટીમાં થઈને નીકળ્યો નહિ (૧૧) અને તમે શું સમજ્યા કે તે ઘાટી શું છે ? (૧૨) તે કોઈ ગરદનનું છોડાવવું (૧૩) અથવા ભૂખ (દુકાળ)ના દિવસમાં ખવડાવવું (૧૪) એવા યતીમને (ખવડાવવું) જે સગાઈવાળો છે (૧૫) અથવા ધૂળમાં રોળાઈ રહેલા મિસ્કીનને (ખવડાવવું) (૧૬) ફરી તે (એટલે મજકુર કામોમાં ખર્ચ કરનાર) એવા લોકોમાંથી હોય કે જેઓ ઈમાન લાવ્યા અને આપસમાં ધીરજ (સબર)ની ભલામણ કરતા રહ્યા તેમજ દયાભાવ રાખવાની તાકીદ કરતા રહ્યા. (૧૭) એવા લોકો જ મહા ભાગ્યશાળી છે (૧૮) અને જે લોકોએ અમારી આયતોનો ઈનકાર કર્યો તેઓ દુર્ભાગી છે. (૧૯) તેઓની ઉપર (જહન્નમની) આગ બંધ કરવામાં આવશે. (૨૦)

વિસ્તૃત વિવરણ :

لَآ اُقۡسِمُ بِهٰذَا الۡبَلَدِ માં શબ્દ لا એ આ સ્થળે વધારે છે અને કસમોમાં આ પ્રકારે આ શબ્દ વધારે લાવવો અરબના રૂઢિપ્રયોગોમાં પ્રખ્યાત છે અને વધારે મજબૂત વાત એ છે કે આ શબ્દ لا શ્રોતાના ખોટા વિચારો અને માન્યતાઓના રદિયા માટે કસમની શરૂઆતમાં લાવવામાં આવે છે જેનો અર્થ એ હોય છે કે તમે જે માન્યતા ધરાવો છો તે સાચી નથી બલકે અમે સોગંદપૂર્વક કહીએ છીએ કે વાસ્તવિકતા એ છે જે અમે વર્ણન કરીએ છીએ અને البلد (અલ બલદ)થી ભાવાર્થ મક્કા મુકર્રમહ છે, જેમકે સૂરએ વત્તીનમાં પણ મક્કા શહેરની કસમ ખાવામાં આવી છે અને તેની સાથે તેનું લક્ષણ સલામતીનું સ્થળ એટલે કે અમીન હોવાનું પણ વર્ણન કર્યું.

وَهٰذَا الۡبَلَدِ الۡاَمِيۡنِ મક્કા શહેરના સોગંદ ખાવા આ શહેરની બીજા શહેરો કરતાં વધારે શ્રેષ્ઠતા અને ઉચ્ચતાને બતાવવું છે. હઝરત અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને અદી

(રદિ.)થી રિવાયત છે કે રસૂલે કરીમ ﷺએ હિજરત સમયે મક્કા શહેરને સંબોધન કરીને કહ્યું કે અલ્લાહ રબ્બુલ ઈજ્જતની કસમ છે કે તું સમગ્ર પૃથ્વી પટ ઉપર અલ્લાહ તઆલા નજીક સૌથી વધારે સારું અને પ્રિય છે અને જો મને અહીંયાંથી નીકળવા ઉપર મજબૂર કરવામાં આવ્યો ન હોત તો હું તારી જમીન ઉપરથી ન નીકળ્યો હોત.

(રવાહુ તિરમિઝી, ઈબ્ને માજહ, મઝહરી)

وَاَنْتَ حِلٌّ بِهٰذَا الْبَلَدِ માં શબ્દ حِلّ (હિલ્લ)માં બે સંભાવનાઓ છે. એક એ કે જો حلول (હુલૂલ)થી બન્યો હોય જેનો અર્થ કોઈ વસ્તુની અંદર સમાઈ જવાનો અને તેમાં રહેવાનો અથવા તેમાં ઊતરી જવાનો થાય છે. આ આધારે "હિલ્લ"નો અર્થ ઉતરનાર અથવા રહેનારનો થશે અને આયતનો ભાવાર્થ એ થશે કે મક્કા શહેર પોતે પણ ઈજ્જતવાળું, સન્માનવાળું અને પવિત્ર છે. ખાસ કરીને જ્યારે કે રસૂલે કરીમ ﷺ આ શહેરમાં રહે છે તો તેમાં વસવાટ કરનારની શ્રેષ્ઠતાના લીધે પણ મકાનની શ્રેષ્ઠતા વધી જાય છે તેથી શહેરની ઈજ્જત અને સન્માન આપ ﷺના તેમાં વસવાટ કરવાને લીધે બમણું થઈ ગયું. બીજી સંભાવના એ છે કે શબ્દ "હિલ્લ" એ حلّت થી બન્યો હોય, તેનો અર્થ કોઈ વસ્તુના હલાલ હોવાનો છે. આ આધારે શબ્દ "હિલ્લ"ના બે અર્થ હોઈ શકે છે. એક એ કે તમને મક્કાના કાફિરોએ હલાલ સમજી રાખ્યા છે કે તમારી હત્યા કરવા હંમેશા તૈયાર રહે છે જ્યારે કે તેઓ પોતે પણ મક્કા શહેરમાં કોઈ શિકારનો શિકાર કરવો પણ હલાલ સમજતા નથી પરંતુ તેમનો અત્યાચાર અને બદમાશી એ હદે વધી ગઈ છે કે જે પવિત્ર સ્થળ ઉપર કોઈ જાનવરને કતલ કરવું પણ જાઈઝ નથી સમજતા અને પોતે તે લોકોની પણ એ જ માન્યતા છે તેવા સ્થળે તેમણે અલ્લાહના રસૂલ ﷺની હત્યા અને તેમના પ્રાણને હલાલ સમજી લીધા છે. હિલ્લનો બીજો અર્થ એ પણ હોઈ શકે છે કે આપ ﷺની વિશિષ્ટતા છે કે આપ ﷺ માટે મક્કાના હરમમાં કાફિરોને કતલ કરવું હલાલ થવાનું છે જેમકે ફત્હે મક્કામાં એક દિવસ માટે આપ ﷺ ઉપરથી આ હરામ હોવાનો હુકમ ઉઠાવી લેવામાં આવ્યો હતો અને કાફિરોની કતલ હલાલ કરી દેવામાં આવી હતી. મઝહરીમાં ત્રણે સંભાવનાઓ ઉપસ્થિત છે અને ત્રણે અર્થોની ગુંજાઈશ છે.

وَوَالِدٍ وَّمَا وَلَدَ માં શબ્દ وَالِدٌથી ભાવાર્થ હઝરત આદમ (અલૈ.) છે જે

બધી જ માનવજાતના પિતા છે અને وَمَا وَلَدَ થી ભાવાર્થ તેમના સંતાનો છે જે દુનિયાની શરૂઆતથી કયામત સુધી આવશે. આ રીતે આ શબ્દોમાં હઝરત આદમ (અલૈ.) અને સમગ્ર માનવજાતિની સોગંદ ખાવામાં આવી. આગળ આ સોગંદનો જવાબ ઉપસ્થિત છે.

لَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ فِىْ كَبَدٍ માં શબ્દ كَبَدْ નો શાબ્દિક અર્થ મહેનત અને તકલીફનો છે. અર્થ એ છે કે માનવી પોતાના સ્વભાવથી પોતાની પ્રકૃતિમાં એવો પેદા કરવામાં આવ્યો છે કે ઉંમરની શરૂઆતથી અંત સુધી મહેનતો અને તકલીફોમાં રહે છે. હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસ (રદિ.)એ કહ્યું કે ઉંમરની શરૂઆતથી માતાના ઉદરમાં કેદ રહ્યો, પછી જન્મ સમયની મહેનત અને તકલીફ વેઠી, પછી માંનું દૂધ પીવાની, પછી તેને છોડવાની મહેનત, પછી પોતાની રોજી અને જિંદગીની જરૂરિયાતો પૂરી કરવાની મહેનત અને તકલીફ, પછી ઘડપણની તકલીફો, પછી મોત, પછી કબ્ર, પછી હશ્ર અને તેમાં અલ્લાહ તઆલા સામે અમલોનો જવાબ આપવો, પછી બદલો અને સજા; આ બધા તબક્કાઓ તેના ઉપર મહેનતોના જ આવે છે અને આ મહેનત અને તકલીફ જો કે માણસની સાથે ખાસ નથી, બધા જ પ્રાણીઓ પણ તેમાં સામેલ છે પરંતુ આ હાલતને માનવી માટે ખાસ એટલા માટે કહી કે પ્રથમ તો બધા પ્રાણીઓથી વધારે તે બુદ્ધિ અને સમજદારી ધરાવે છે અને મહેનતની તકલીફ પણ સમજદારી હોવાના લીધે વધારે થાય છે. બીજું અંતે સૌથી મોટી મહેનત મહશરમાં ફરીવાર જીવીત થવાની છે કે આખી જિંદગીના અમલોનો હિસાબ આપવાનો છે અને બીજા જાનવરો માટે એવું નથી.

અમુક ઉલમાએ કહ્યું કે કોઈ મખ્લૂક એટલી તકલીફો નથી વેઠતી જેટલી માણસ બરદાસ્ત કરે છે એ છતાં કે તે શરીર અને કદકાઠીમાં ઘણા જાનવરો કરતાં કમજોર અને અશક્ત છે. દેખીતું છે કે માનવીની દિમાગી શક્તિ સૌથી વધારે છે એટલા માટે તેને આ વિશિષ્ટતા આપવામાં આવી. મક્કાએ મુકર્રમહ અને આદમ (અલૈ.) તથા આદમ (અલૈ.)ના સંતાનોના સોગંદ ખાઈને અલ્લાહ તઆલાએ એ હકીકતને વર્ણન કરી કે માણસને અમે મહેનત અને તકલીફમાં જ અને એટલા જ માટે પેદા કર્યો છે જે એ બાબતની દલીલ છે કે માનવી આપમેળે પેદા નથી થઈ

ગયો અથવા તેને કોઈ બીજા માનવીએ જન્મ નથી આપ્યો બલકે તેનો પેદા કરનાર એક સર્વશક્તિમાન છે જેણે પોતાની હિકમતથી દરેક મખ્લૂકને ભિન્ન ભિન્ન પ્રકૃતિ, સ્વભાવ અને ખાસ પ્રવૃત્તિઓ અને કૃત્યો કરવાની ક્ષમતા આપીને પેદા કર્યા છે, જો માનવીના સર્જનમાં પોતે માનવીની કંઈક દખલગીરી હોત તો તેણે પોતાના માટે આવી મહેનતો અને તકલીફો ક્યારેય નક્કી ન થવા દીધી હોત.

(કુર્તુબી)

દુનિયામાં સંપૂર્ણ રાહત જેમાં કોઈ તકલીફ ન હોય તે કોઈને પ્રાપ્ત થઈ શકતી નથી તેથી માનવીએ હંમેશા મહેનત અને તકલીફ માટે તૈયાર રહેવું જોઈએ :

આ કસમ અને કસમના જવાબમાં માનવીને એ બાબત ઉપર ચેતવવામાં આવ્યો છે કે જો તમારી એવી ઈચ્છા છે કે દુનિયામાં હંમેશા રાહત જ રાહત મળે, કોઈ તકલીફ સાથે વાસ્તો જ ન પડે તો એ કોરી કલ્પના માત્ર છે જે ક્યારેય પ્રાપ્ત નહીં થઈ શકે એટલા માટે આવશ્યક છે કે દરેક વ્યક્તિને દુનિયામાં મહેનત, તકલીફ, રંજ ગમ અને મુસીબત પડે અને જયારે તકલીફ અને મુસીબત આવવાની જ છે તો બુદ્ધિશાળી માણસનું કામ એ છે કે આ મહેનત અને તકલીફ તે વસ્તુ માટે વેઠે જે તેને કાયમી ધોરણે કામ લાગે અને કાયમી રાહતનો સામાન બને અને તે માત્ર ઈમાન અને અલ્લાહ તઆલાના આજ્ઞાપાલન ઉપર જ અવલંબિત છે. આગળ ગાફેલ અને આખિરતના ઈન્કારી માનવીની અમુક અજ્ઞાનતાપૂર્ણ ટેવોનું વર્ણન કરીને કહ્યું, اَيَحْسَبُ اَنْ لَّمْ يَرَهٗۤ اَحَدٌ એટલે કે શું આ મૂર્ખ એવું સમજે છે કે તેના દુષ્કૃત્યો કોઈએ જોયા નથી ? તેણે જાણી લેવું જોઈએ કે તેનો સર્જનહાર તેની દરેક પ્રવૃત્તિ જોઈ રહ્યો છે.

આંખ અને જીભના સર્જનમાં અમુક હિકમતો :

اَلَمْ نَجْعَلْ لَّهٗ عَيْنَيْنِ وَلِسَانًا وَّشَفَتَيْنِ وهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ માં શબ્દ نجدين (નજદયૂન)નો શાબ્દિક અર્થ તે માર્ગનો છે જે ઊંચાઈ તરફ જાય છે, તેનો ભાવાર્થ ખુલ્લો અને સ્પષ્ટ માર્ગ છે અને આ બે માર્ગોમાંથી એક ભલાઈ અને સફળતાનો છે જયારે બીજો બરબાદીનો માર્ગ છે.

પાછલી આયતોમાં માનવીની આ બેદરકારી અને આજ્ઞાનતા ઉપર

ચેતવણી હતી કે તે એવું સમજે છે કે મારા ઉપર અલ્લાહ તઆલાને પણ કાબૂ નથી અને એ કે તેની પ્રવૃત્તિઓ અને તેના કૃત્યોને કોઈ જોનાર નથી. આ આયતમાં અમુક તે નેઅ્મતોનું વર્ણન છે જે અલ્લાહ તઆલાએ તેના અસ્તિત્વમાં એવી અર્પણ કરી છે કે પોતે તેની કારીગીરી અને હિકમત ઉપર જ વિચાર કરે તો અલ્લાહ તઆલાની અદ્વિતિય હિકમત અને કુદરતનો નજારો આ વસ્તુમાં જ જોવા મળશે. તેમાં પ્રથમ બે આંખોનું વર્ણન કર્યું કે આંખને નાજૂક પરદામાં નાજૂક નસોવાળી અને તેમાં કુદરતી પ્રકાશ, પછી આંખની બનાવટ અને અંતે આંખ એ અત્યંત નાજૂક અવયવ છે તેની હિફાઝતનો કેવો પ્રબંધ પોતે તેના સર્જનમાં કરવામાં આવ્યો કે તેના ઉપર એવા પરદા નાંખ્યા જે સ્વચાલિત (ઑટોમેટિક) મશીનની જેમ જ્યારે કોઈ નુકસાનકારક વસ્તુ સામેથી આવતી દેખાય છે તો આપમેળે અનિચ્છાવર્તી સ્વરૂપે પણ બંધ થઈ જાય છે. આ પરદાઓ ઉપર પાંપળોના વાળ ઊભા કરી દીધા કે જેનાથી ધૂળ અને કચરો અટકી જાય. તેના ઉપર ભવાંઓના વાળ મૂક્યા કે ઉપરથી આવનારી વસ્તુ સીધે સીધી આંખમાં ન પહોંચે, તેને ચહેરાની અંદર ખાડામાં એ રીતે ફીટ કરવામાં આવી કે ઉપર ખોપડીનું સખત હાડકું છે અને નીચે ગાલનું સખત હાડકું છે. માણસ જો મોંઢાભેર ઊંધો પડી જાય અથવા તેના ચહેરા ઉપર સામેથી કોઈ વસ્તુ ટકરાય તો ઉપર નીચેના હાડકાં આંખને બચાવી લે છે.

બીજી વસ્તુ જીભ છે, તેનું આશ્ચર્યજનક સર્જન અને મનમાં છુપાયેલી વાતોનું પ્રતિનિધિત્વ જે આ અત્યંત સંવેદનશીલ અને સ્વચાલિત અવયવ દ્વારા થાય છે, તેની નવાઈ ઉપજાવે એવી કાર્ય પ્રણાલીને જુઓ કે મનમાં એક વિષય આવ્યો, દિમાગે તેના ઉપર વિચાર કર્યો, તેના માટે શબ્દો તૈયાર કર્યા અને તે શબ્દો આ જીભના મશીન દ્વારા નીકળવા લાગ્યા. આ આટલું મોટું કામ કેટલી સંગતતાથી થઈ રહ્યું છે કે સાંભળનારને એની અનુભૂતિ પણ નથી થઈ શકતી કે આ શબ્દો જીભ ઉપર આવવામાં તેની પાછળ કેટલી બધી મશીનરીએ કામ કર્યું છે ત્યારે આ શબ્દો જીભ ઉપર આવ્યા છે. જીભની સાથે شفتين (શફતયૂન) એટલે કે બંને હોઠોનું વર્ણન એટલા માટે કર્યું કે જીભના કાર્યમાં હોઠ ઘણા મદદગાર છે. અવાજ અને શબ્દોના વિશિષ્ટ ધ્વનિ આ જ હોઠ બનાવે છે અને કદાચ એટલા માટે પણ કુદરતે જીભને આટલું મહત્ત્વનું મશીન બનાવ્યું કે અડધી

મિનિટમાં તેનાથી એવા શબ્દો પણ બોલી શકાય છે કે જે તેને જહન્નમમાંથી કાઢીને જન્નતમાં પહોંચાડી દે જેમકે ઈમાનનો કલિમો અથવા દુનિયામાં દુશ્મનની નજરમાં પણ તેને પ્રિય બનાવી દે જેમકે પોતાના પાછલા કુસૂરોની મા'ફી માંગવી અને આ જ જીભથી આટલા જ સમયમાં એવા શબ્દો પણ બોલી શકાય છે જે તેને જહન્નમમાં પહોંચાડી દે જેમકે કુફ્રનો કલિમો અથવા દુનિયામાં તેના મોટામાં મોટા મહેરબાન મિત્રને તેનો દુશ્મન બનાવી દે જેમકે તેને અપશબ્દો અથવા ગાળો આપવી વગેરે. જે રીતે જીભના લાભ અસંખ્ય છે તેની બરબાદ કરવાની શક્તિ પણ એ જ પ્રકારે છે, જાણે આ એક બે ધારી તલવાર છે જે દુશ્મન ઉપર પણ ચાલી શકે છે અને પોતે પોતાનું ગળું પણ કાપી શકે છે, તેથી અલ્લાહ તઆલા શા'નુહૂએ આ તલવારને બે હોઠોનો ગિલાફ ઓઢાડી સંતાડી દીધી છે અને આ સ્થળે હોઠોનું વર્ણન કરવાથી એ તરફ ઈશારો હોઈ શકે છે કે જે માલિકે માણસને જીભ આપી તેણે તેને રોકવા અને બંધ કરવા માટે હોઠ પણ આપ્યા છે તેથી તેનો ઉપયોગ સમજી વિચારી કરો, સ્થળ અને સમય જોયા વિના તેને હોઠોના મ્યાનમાંથી ન કાઢો.

ત્રીજી વસ્તુ બે માર્ગોની હિદાયત છે, એટલે કે અલ્લાહ તઆલાએ ભલાઈ અને બુરાઈની ઓળખ માટે એક ક્ષમતા અને સ્વાભાવિક સમજ માનવીના અસ્તિત્વમાં મૂકી દીધી છે, જેમકે કુર્આને કરીમે કહ્યું فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوٰهَا એટલે કે માણસના નફ્સની અંદર અલ્લાહ તઆલાએ فجورا (ફુજૂરા) "દુષ્કૃત્યો" અને તકવા (અલ્લાહનો ડર) બંને પ્રકારની ક્ષમતા મૂકી દીધી છે તો એ રીતે શરૂઆતની એક હિદાયત માનવીને પોતે તેના માંહ્યલામાંથી મળે છે પછી આ માર્ગદર્શનના સમર્થન માટે અંબિયા (અલૈ.) અને આસમાની કિતાબો આવે છે જે તેને બિલકુલ સ્પષ્ટ કરી દે છે. ખુલાસો એ છે કે અજ્ઞાન અને બેદરકાર માનવી અલ્લાહ તઆલાની કુદરતનો ઈન્કારી પોતાના અસ્તિત્વની અમુક જાહેર વસ્તુઓમાં ચિંતન કરે તો કુદરત અને હિકમતે હક્કની વિશિષ્ટતાઓનો સાક્ષાત્કાર થઈ જશે. આંખોથી જુઓ, પછી જીભથી સ્વીકાર કરો અને પછી બે માર્ગોમાંથી ભલાઈનો માર્ગ અપનાવો.

આગળ ફરી તેના બેદરકારીપણા, બેફિકી તથા લાપરવાહી ઉપર ચેતવણી છે કે આ સ્પષ્ટ દલીલોથી અલ્લાહ તઆલાની સંપૂર્ણ કુદરતનું અને તેના દ્વારા

કયામતમાં ફરીવાર સજીવન થવાનું અને હિસાબ દેવાનું યકીન થઈ જવું જોઈએ અને આ યકીનનો તકાદો એ હતો કે તે અલ્લાહ તઆલાની મખ્લૂકને લાભ અને રાહત પહોંચાડે, તેમને પીડાથી બચાવે અને અલ્લાહ તઆલા ઉપર ઈમાન લાવે અને પોતે પોતાની સુધારણા કરે અને બીજા લોકોની સુધારણાની ફિકર ચિંતા કરે જેથી કયામતમાં તે અસ્હાબે યમીન એટલે કે જન્નતવાળાઓમાં સામેલ થઈ જાય પરંતુ આ અભાગિયાએ એવું ન કર્યું બલકે કુફ્ર ઉપર કાયમ રહ્યો જેનું પરિણામ જહન્નમની આગ છે. સૂરતના અંત સુધી આ વિષય વર્ણન થયો છે, તેમાં અમુક નેક અમલો ન અપનાવવાને એક ખાસ શૈલી દ્વારા વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે.

فَلَا اقْتَحَمَ الْعَقَبَةَ وَمَآ اَدْرٰکَ مَا الْعَقَبَةُ فَکُّ رَقَبَةٍ માં શબ્દ عَقَبَةُ (અકબહ) પહાડની મોટી શીલાને કહે છે અને બે પહાડો વચ્ચેના માર્ગને એટલે કે ખીણને પણ; તથા દુશ્મનોથી છુટકારો મેળવવામાં આ અકબહ માનવીને મદદ કરે છે કે પહાડના શિખર ઉપર ચઢીને દુશ્મનથી પોતાને બચાવી લે અથવા તો ખીણમાં સંતાઈને અહીંયાંથી નીકળી જાય. આ સ્થળે આજ્ઞાપાલન અને ઈબાદતોને એક "અકબહ" તરીકે ઓળખાવ્યું છે કે જે રીતે અકબહ માણસને દુશ્મનથી છુટકારો અપાવવાનું કારણ બને છે એ જ રીતે નેક અમલો આખિરતના અમલથી છુટકારાનું માધ્યમ બને છે, પછી તે નેક અમલોમાં પ્રથમ فَکُّ رَقَبَةٍ કહ્યું. એટલે કે કોઈ ગુલામને આઝાદ કરવો ઘણી મોટી ઈબાદત છે અને એક માણસની જિંદગી બનાવી દેવું છે. બીજી વસ્તુ اَوْ اِطْعَامٌ વર્ણન કરી કે ભૂખ્યાઓને ખાવું ખવડાવવું ઘણો મોટો સવાબ છે અને કોઈને પણ ખાવું ખવડાવવું સવાબથી ખાલી નથી પરંતુ અમુક લોકોને ખવડાવવું ઘણો મોટો સવાબ બની જાય છે, એટલા માટે આ મોટા સવાબને પ્રાપ્ત કરવા માટે કહ્યું يَتِيْمًا ذَا مَقْرَبَةٍ اَوْ مِسْكِيْنًا ذَا مَتْرَبَةٍ એટલે કે ખાસ કરીને જ્યારે કોઈ એવા યતીમને ખાવું ખવડાવવામાં આવે જેની સાથે તમારું નજીકનું સગપણ પણ છે તો તેમાં બમણો સવાબ થઈ ગયો. એક ભૂખ્યાનું પેટ ભરવું અને બીજું સગાઈની સીલારહમી અને તેનો હક અદા કરવો. فِیْ يَوْمٍ ذِیْ مَسْغَبَةٍ એટલે કે ખાસ કરીને એવા દિવસમાં તેને ખાવું ખવડાવવું જ્યારે તે ભૂખ્યો હોય તે વધારે સવાબનું કારણ છે. એ જ પ્રમાણે યતીમ સગો ન હોય તો એવો ગરીબ હોય જેની ગરીબાઈએ તેને બેહાલ બનાવી રાખ્યો છે તેનાથી ભાવાર્થ ખૂબ ગરીબ અને મોહતાજ વ્યક્તિ છે જેના ઉપર ખર્ચ

કરવામાં આવે, તે જેટલો વધારે મોહતાજ હશે ખર્ચ કરનારો એટલો જ મોટો સવાબ પામશે.

ઈમાનનો તકાદો એ છે કે માનવી માત્ર પોતાની નેકીને પૂરતી ન સમજે બલકે બીજાઓને પણ નેકી કરવાનું માર્ગદર્શન અને પ્રોત્સાહન આપતો રહે :

ثُمَّ كَانَ مِنَ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ وَتَوَاصَوْا بِالْمَرْحَمَةِ આ આયતમાં ઈમાન પછી મો'મિનની એ ફરજ બતાવવામાં આવી કે તે બીજા મુસલમાન ભાઈઓને પણ ધૈર્ય અને દયાની પ્રેરણા આપતો રહે. ધૈર્યથી ભાવાર્થ નફ્સને બુરાઈઓથી રોકવું અને ભલાઈઓ ઉપર અમલ કરવું છે અને "મરહમત"થી ભાવાર્થ બીજાઓની હાલત ઉપર દયા ખાવી, તેમની તકલીફને પોતાની તકલીફ સમજીને તેમને પીડા, ત્રાસ અને અન્યાયથી બચાવવું છે અને એમાં દીનના લગભગ બધા જ હુકમો આવી ગયા.

تَمَّتْ سُوْرَةُ الْبَلَدِ بِحَمْدِ اللّٰهِ ٢٣ شَعْبَانُ ١٣٩١ھ

અલ્હમ્દુલિલ્લાહ સૂરએ બલદ પૂર્ણ થઈ.

❑❑❑❑❑❑❑❑❑❑❑

તારીખ : ૧૨ ફેબ્રુઆરી ૨૦૧૫ મુતાબિક ૨૨ રબિઉલ આખિર ૧૪૩૬ હિજરી

ગુજરાતી અનુવાદક : ઈલ્યાસ પટેલ ખાનપુરી

કુર્આનની સર્વગ્રાહી તફસીર (વિવરણ)

મઆરિફુલ કુર્આન

ગુજરાતી

મૂળ લેખક

હઝરત મવલાના મુફતી મુહમ્મદ શફીઅ્ સા. (રહ.)

અનુવાદક

ઈલ્યાસ ગુલામમુહમ્મદ આદમ સાલેહ પટેલ (ખાનપુરી)

પ્રકાશક

હઝરત મવલાના ઈસ્માઈલ વલી ભૂતા સા. (દા.બ.)

સ્થાપક તથા મોહતમિમ

જામિઅતુલ બનાત ટંકારીઆ

મુ.પો. ટંકારીઆ,

તા. જિ. ભરૂચ (ગુજરાત)

પ્રકરણ (૯૧)

સૂરએ શમ્સ

સૂરએ શમ્સ મક્કામાં નાઝિલ થઈ તેની ૧૫ આયતો છે.

આયતો : (સૂરએ શમ્સ : આયત નં. ૧ થી ૧૫)

﴿ اٰياتها ١٥ ﴾ ﴿ ٩١ سُوْرَةُ الشَّمْسِ مَكِّيَّةٌ ٢٦ ﴾ ﴿ ركوعها ١ ﴾

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

وَالشَّمْسِ وَضُحٰهَا ۝١ وَالْقَمَرِ اِذَا تَلٰهَا ۝٢ وَالنَّهَارِ اِذَا جَلّٰهَا ۝٣ وَ
الَّيْلِ اِذَا يَغْشٰهَا ۝٤ وَالسَّمَآءِ وَمَا بَنٰهَا ۝٥ وَالْاَرْضِ وَمَا طَحٰهَا ۝٦ وَ
نَفْسٍ وَّمَا سَوّٰهَا ۝٧ فَاَلْهَمَهَا فُجُوْرَهَا وَتَقْوٰهَا ۝٨ قَدْ اَفْلَحَ مَنْ زَكّٰهَا ۝٩
وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسّٰهَا ۝١٠ كَذَّبَتْ ثَمُوْدُ بِطَغْوٰهَآ ۝١١ اِذِ انْۢبَعَثَ اَشْقٰهَا ۝١٢
فَقَالَ لَهُمْ رَسُوْلُ اللّٰهِ نَاقَةَ اللّٰهِ وَسُقْيٰهَا ۝١٣ فَكَذَّبُوْهُ فَعَقَرُوْهَا
فَدَمْدَمَ عَلَيْهِمْ رَبُّهُمْ بِذَنْۢبِهِمْ فَسَوّٰىهَا ۝١٤ وَلَا يَخَافُ عُقْبٰهَا ۝١٥ ع

તરજુમો / તફસીર :

અલ્લાહના નામથી શરૂ કરું છું જે ઘણો જ દયાળુ અને કૃપાળુ છે.

સૂર્યના અને તેના પ્રકાશના સોગંદ છે (૧) અને ચંદ્રના જ્યારે કે તે સૂર્યના (ડુબ્યા) પછી આવે (૨) અને દિવસના જ્યારે કે તે તેને ખૂબ પ્રકાશિત કરે (૩) અને રાતના જ્યારે કે તે તેને ઢાંકી લે (૪) અને આકાશના તથા તેને (આવી શાનથી) બનાવવાના (૫) અને પૃથ્વીના તથા તેને (આવી હિકમતથી) ફેલાવવાના (૬) અને (મનુષ્યના) જીવન તથા એ વિશેના કે તેને દુરુસ્ત બનાવ્યો. (૭) પછી તે (જીવ)ને બદી અને પરહેઝગારી (બન્ને

બાબતો)ની સમજ આપી. (૮) અલબત્ત, જેણે તે (જીવ)ને (નેકીઓ કરી) પવિત્ર કરી લીધો તે સફળ થયોર (૯) અને જેણે તે (જીવ) ને (પાપોના કારણે) રગદોળી નાખ્યો તે નિષ્ફળ થયો. (૧૦) સમૂદ કૌમે પોતાની શરારતથી (સાલિહ અલૈ. નબીને) જૂઠાડયા. (૧૧) જ્યારે કે તેઓમાંનો સૌથી વધુ કમબખ્ત (માણસ ઊંટણીને મારી નાખવા) ઊઠયો, (૧૨) જેથી અલ્લાહના રસૂલ સાલિહ (અલૈ.)એ તેઓને કહ્યું કે અલ્લાહની ઊંટણીથી અને તેણીના પાણીના વારાથી હોશિયાર રહો. (૧૩) ફરી તેઓએ પયગમ્બરને જૂઠાડયા અને ઊંટણીના પગો કાપી મારી નાખી, જેથી તેઓના પરવરદિગારે તેઓના ગુનાહોના કારણે તેઓના ઉપર હલાકી નાખી, પછી સૌને બરબાદ કરી દીધા (૧૪) અને તેઓનો પીછો કરવાથી તે (અલ્લાહ) ડરતો નથી. (૧૫)

વિસ્તૃત વિવરણ :

આ સૂરતની શરૂઆતમાં સાત વસ્તુઓની કસમ આવી છે અને સાતેય વસ્તુઓની સાથે તેમની પરિસ્થિતિ અને તેમની વિશિષ્ટતાઓના આધારે અમુક લક્ષણો અને શરતો વર્ણન કરવામાં આવી. પ્રથમ સોગંદ وَالشَّمْسِ وَضُحٰهَا છે, અત્રે જો કે ضحا (દુહા)નો و (વાવ) અતફ સાથે વર્ણન થયો છે પરંતુ પાછળની વસ્તુના ઈશારારૂપે "દુહા"નું વર્ણન "શમ્સ" (સૂર્ય)નું લક્ષણ છે. એટલે કે સોગંદ છે સૂર્યના જ્યારે કે તે દુહાના સમયમાં હોય. દુહા એવા સમયને કહેવામાં આવે છે જ્યારે સૂર્ય ઊગીને થોડો ઊંચો થઈ જાય અને તેનો પ્રકાશ જમીન ઉપર ફેલાઈ જાય, તે સમયે તે માનવીને નજીક હોવાનું નજરે પડે છે અને તેના કિરણો કુમળા હોવાના લીધે તે સ્પષ્ટ રીતે જોઈ પણ શકાય છે.

બીજા સોગંદ وَالْقَمَرِ اِذَا تَلٰهَا એટલે કે ચાંદના સોગંદ જ્યારે કે તે સૂર્યની પાછળ આવે. તેનો ભાવાર્થ એ પણ હોઈ શકે છે કે જ્યારે ચાંદ સૂર્યના આથમવા પછી ઊગે અને આવું મહિનાના મધ્યમાં થાય છે જ્યારે કે ચંદ્ર લગભગ સંપૂર્ણ હોય છે અને પાછળ આવવાનો ભાવાર્થ એ પણ હોઈ શકે છે કે જે રીતે દુહાના સમયે એટલે કે સવારના સમયે સૂર્ય સંપૂર્ણ નજરે પડે છે એ જ રીતે જ્યારે કે ચંદ્ર તેની પાછળ આવે એટલે કે સંપૂર્ણ હોવામાં સૂર્યના તા'બે થઈ જાય. ત્રીજી કસમ

وَالنَّهَارِ اِذَا جَلّٰهَا એટલે કે جَلّٰهَا ની ઝમીર જમીન અથવા દુનિયા તરફ ઢળેલી હોઈ શકે છે. જો કે તેનાથી પહેલાં જમીન અને દુનિયાનું વર્ણન નથી આવ્યું પરંતુ અરબીના રૂઢિપ્રયોગમાં અમુક એવી વસ્તુઓ જે સામાન્ય રીતે માનવીની સામે રહે છે તેના તરફ કોઈ વર્ણન વિના પણ ઝમીર ઢાળી દેવું પ્રખ્યાત છે અને કુર્આને કરીમમાં પણ આવું જોવા મળે છે. આ આધારે અર્થ એ થશે કે સોગંદ છે દિવસની અને દુનિયાની અથવા જમીનની જેણે દિવસને પ્રકાશિત કરી દીધો છે. તેમાં પણ ઈશારો એ તરફ છે કે દિવસની સોગંદ એ પરિસ્થિતિના આધારે છે જ્યારે કે તે સંપૂર્ણ પ્રકાશિત થઈ જાય અને શબ્દોના આધારે દેખીતું એ છે કે આ ઝમીર સૂર્ય તરફ ઢળેલી હોય અને આ સ્વરૂપમાં અર્થ એ થશે કે સોગંદ છે દિવસની જ્યારે કે તે સૂર્યને પ્રકાશિત કરી દે. આ એક રૂપક છે અને ભાવાર્થ એ થશે કે જ્યારે દિવસ થવાનું કારણ એટલે કે સૂર્ય પ્રકાશિત નજરે પડવા લાગે.

ચોથા સોગંદ وَالَّيْلِ اِذَا يَغْشٰهَا એટલે કે કસમ છે રાતની જ્યારે કે તે સૂર્ય ઉપર છવાઈ જાય એટલે કે સૂર્યના પ્રકાશને ઢાંકી દે.

પાંચમી કસમ وَالسَّمَآءِ وَمَا بَنٰهَا છે, તેમાં વર્ણનશૈલી આધારે વધારે સ્પષ્ટ વાત એ છે કે مَا بنٰها માં ફક્ત ما ને ક્રિયાપદ ઠરાવી અર્થ એ લેવામાં આવે કે કસમ છે આસમાન અને તેના બનાવનારની જેમકે કુર્આને કરીમમાં છે بِمَا غَفَرَلِىْ رَبِّىْ એ જ પ્રમાણે છટ્ટી કસમ وَالْاَرْضِ وَمَا طَحٰهَا માં ما નો ક્રિયાપદ તરીકે અનુવાદ એ થયો કે કસમ છે જમીન અને તેને પાથરનાર ફેલાવનારની, કારણ કે طحو ક્રિયાપદનો અર્થ પાથરીને ફેલાવવાનો થાય છે, તેમાં આસમાનની સાથે બનાવવાનું અને જમીનની સાથે પાથરીને ફેલાવવાનું વર્ણન પણ આ જ વિશિષ્ટ પરિસ્થિતિને બતાવવા માટે છે કે કસમ છે આસમાનની એ પરિસ્થિતિમાં જ્યારે કે તેનું સર્જન અને કામ સંપૂર્ણ થઈ ગયું અને સોગંદ છે જમીનની જ્યારે કે તેને ફેલાવીને તેનું સર્જન સંપૂર્ણ કરવામાં આવ્યું. હઝરત કતાદહ (રદિ.) વગેરેથી આ જ તફસીર નકલ થઈ છે. કશ્શાફ, બયઝાવી અને કુર્તુબીએ એને જ અપનાવ્યું છે અને અમુક તફસીરકારોએ આ સ્થળે શબ્દ ما ને من ના અર્થમાં લઈને તેનો ભાવાર્થ અલ્લાહ તઆલાની જાત લીધી છે કે કસમ છે આસમાનની અને તેના બનાવનારની, એ જ પ્રમાણે وَالْاَرْضِ وَمَا طَحٰهَا નો ભાવાર્થ વર્ણન કરવામાં આવ્યો કે કસમ છે જમીન અને તેના ફેલાવનારની, પરંતુ અત્રે જેટલી કસમો

અત્યાર સુધી વર્ણન થઈ અને જે આગળ આવી રહી છે તે બધી મખ્લૂક એટલે કે સર્જનની કસમો છે, વચ્ચે અલ્લાહ તઆલાની કસમ આવી જવી વર્ણનશૈલી અને ક્રમના આધારે અસંભવિત હોવાનું જણાય છે અને આવા સ્વરૂપમાં જે ઉપર લખવામાં આવ્યું છે તે શંકા પણ ઉપસ્થિત નથી થતી કે સર્જનની કસમોને સર્જનહારની કસમો ઉપર અગ્રિમતા આપી કેમ વર્ણન કરવામાં આવી. વલ્લાહુ અઅ્લમુ.

સાતમી કસમ وَنَفْسٍ وَّمَا سَوّٰهَا છે તેમાં પણ ما નું ક્રિયાપદ ઉપરોક્ત પ્રમાણે લેવામાં આવે તો અર્થ એ છે કે કસમ છે માણસના પ્રાણની અને તેને ઠીકઠાક અને યોગ્ય પ્રમાણમાં કરવાની અને જો ما ને من ના અર્થમાં લેવામાં આવે તો અર્થ એ થશે કે કસમ છે નફ્સની અને તેને ઠીકઠાક તથા દુરુસ્ત કરનારની. تسویه એટલે કે દુરુસ્ત અને ઠીકઠીક કરવાનો ભાવાર્થ આનાથી આગલી સૂરતોમાં આવી ચૂક્યો છે.

فَاَلْهَمَهَا فُجُوْرَهَا وَتَقْوٰهَا માં શબ્દ الهام (ઈલ્હામ)નો અર્થ દિલમાં નાંખવું فجورનો અર્થ ઉઘાડો ગુનાહ અને تقوىٰ નો અર્થ અલ્લાહ તઆલાનો ડર પ્રખ્યાત છે. આ વાક્ય પણ સાતમી કસમ وَنَفْسٍ وَّمَا سَوّٰهَا ની સાથે સંદર્ભિત છે. એટલે કે અલ્લાહ તઆલાએ માણસના નફ્સ (મન)ને બનાવ્યો અને પછી તેના દિલમાં ગુનાહ અને તક્વા બંનેનું ઈલ્હામ કરી દીધું એટલે કે મનમાં નાંખી દીધું. ભાવાર્થ એ છે કે માણસના નફ્સના સર્જનમાં અલ્લાહ તઆલાએ ગુનાહ અને આજ્ઞાપાલન બંનેની ક્ષમતા અને કાર્યશક્તિ મૂકી દીધી છે, પછી માનવીને એક ખાસ પ્રકારનો અધિકાર અને શક્તિ આપી કે તે પોતાના ઈરાદા અને અધિકારથી ગુનાહનો માર્ગ અપનાવે અથવા આજ્ઞાપાલનનો. જ્યારે તે પોતાના અધિકાર અને ઈરાદાથી તેમાંથી કોઈ માર્ગ અપનાવે છે તો આ જ અધિકાર અને ઈરાદા ઉપર તેને સવાબ અથવા અઝાબ મળે છે. આ તફસીરથી તે શંકા દૂર થઈ ગઈ કે ગુનાહ અને આજ્ઞાપાલન જ્યારે પોતે માનવીના સર્જનમાં મૂકી દેવામાં આવ્યું તો તે તેને કરવા માટે મજબૂર થઈ ગયો આવી પરિસ્થિતિમાં તે ન તો કોઈ સવાબનો હકદાર છે ન જ કોઈ અઝાબનો અને આ તફસીર એક મરફૂઅ્ હદીષથી લેવામાં આવી છે જે હઝરત ઈમરાન બિન હસીન (રદિ.)ની રિવાયતથી આવી છે કે અમુક લોકોએ રસૂલે કરીમ ﷺને તકદીરના મસ્અલા વિશે સવાલ કર્યો તો આપ

ﷺએ જવાબમાં આ આયત પઢી સંભળાવી. આ આયતથી તકદીરના મસ્અલાની શંકાનો જવાબ એ જ સ્વરૂપમાં હોઈ શકે છે જ્યારે કે ગુનાહ અને તકવાને મનમાં નાંખવાનો ભાવાર્થ એ લેવામાં આવે કે બંનેની ક્ષમતા અને કાર્યશક્તિ અલ્લાહ તઆલાએ માનવીના મનમાં મૂકી દીધી છે પરંતુ તેને તેમાંથી કોઈ એક ઉપર મજબૂર નથી કર્યો બલકે તેને અધિકાર અને શક્તિ આપી કે તેમાંથી જે મન ચાહે અપનાવી શકે છે.

હઝરત અબૂ હુરયરહ અને ઈબ્ને અબ્બાસ (રદિ.)ની રિવાયત છે કે રસૂલે કરીમ ﷺ જ્યારે આ આયત પઢતા તો ઊંચા અવાજે આ આયત પઢ્યા કરતા હતા, اَللّٰهُمَّ اٰتِ نَفْسِىْ تَقْوٰهَا اَنْتَ وَلِيُّهَا وَمَوْلَا هَاوَاَنْتَ خَيْرُ مَنْ زَكّٰهَا એટલે કે યા અલ્લાહ ! મારા નફ્સને તકવાની તવફીક અતા ફરમાવ, તું જ મારા નફ્સનો વલી અને મુરબ્બી છે.

આ સાત કસમો પછી કસમના જવાબમાં ફરમાવ્યું, قَدْاَفْلَحَ مَنْ زَكّٰهَا وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسّٰهَا એટલે કે તે વ્યક્તિ સફળ થઈ ગયો જેણે પોતાના નફ્સ એટલે કે મનને પવિત્ર કરી લીધું. તઝકીય્યહનો મૂળ અર્થ અંતરમનની પવિત્રતા છે. એટલે કે જેણે અલ્લાહ તઆલાનું આજ્ઞાપાલન કરી પોતાના જાહેર અને અંતરમનને પાક કરી લીધું અને તે વ્યક્તિ વંચિત છે જેણે પોતાના નફ્સને ગુનાહોના દલદલમાં ધસાવી દીધું. શબ્દ دَسّٰى એ دَسٌّ થી બને છે જેનો અર્થ જમીનમાં દફન કરી દેવાનો થાય છે, જેમકે અલ્લાહ તઆલાનું ફરમાન છે اَمْ يَدُسُّهٗ فِى التُّرَابِ અને અમુક તફસીરકારોએ અહીંયાં زَكّٰى અને دَسّٰى બંનેમાં કર્તાની ઝમીર અલ્લાહ તબારક વ તઆલા તરફ ઢાળીને અર્થ એ કર્યો છે કે સફળ થયો તે વ્યક્તિ જેણે અલ્લાહ તઆલાને પાક કરી દીધો અને નિષ્ફળ તથા વંચિત થયો તે વ્યક્તિ જેણે અલ્લાહ તઆલાને ગુનાહોમાં ધસાવી દીધો. આ આયતે સમગ્ર માનવજાતને બે જૂથોમાં વહેંચી દીધા, એક સફળ અને બીજું નિષ્ફળ. આગળ આ બીજા પ્રકારના લોકોની એક ઘટના દષ્ટાંત સ્વરૂપે વર્ણન કરીને તેમને ખરાબ પરિણામથી ડરાવવામાં આવ્યા છે કે આ નિષ્ફળ લોકોને આખિરતમાં તો કઠોર સજા મળશે જ, અમુક સમયે દુનિયામાં પણ સજાનો એક ભાગ આપી દેવામાં આવે છે, જેમકે કોમે ષમૂદ સાથે બન્યું. તેમની ઘટના વિગતવાર સૂરએ

અઅ્રાફમાં આવી ચૂકી છે અત્રે તેના તરફ ટૂંકમાં ઈશારો કરી તેમના અઝાબનું વર્ણન છે.

فَدَمْدَمَ عَلَيْهِمْ رَبُّهُمْ بِذَنْۢبِهِمْ فَسَوّٰهَا માં **دمدمه** એવા કઠોર અઝાબ માટે કહેવામાં આવે છે જે કોઈ વ્યક્તિ અથવા કોમ ઉપર વારંવાર આવતો રહે. એટલે સુધી કે તેમને બિલકુલ ફના અને બરબાદ કરી દે અને فَسَوّٰهَا નો અર્થ એ છે કે આ અઝાબ સમગ્ર કોમ ઉપર થોપવામાં આવ્યો હોય જેમાં પુરુષ, સ્ત્રીઓ, બાળકો, વૃદ્ધો બધા સમાન થઈ ગયા. અંતે કહ્યું, وَلَا يَخَافُ عُقْبٰهَا એટલે કે અલ્લાહ તઆલાનો અઝાબ અને કોઈ કોમને તબાહ કરી દેવાની ઘટનાઓને દુનિયાની ઘટનાઓ જેવી કદાપિ ન સમજો કે તેમાં મોટાથી મોટા બાદશાહ અને શક્તિશાળી દબદબાવાળા લોકો પણ જ્યારે કોઈ કોમ સાથે આવો વ્યવહાર કરે છે જેમાં સમગ્ર કોમનો વિનાશ હોય તો તેને પોતે પણ એવો ભય રહે છે કે એવું ન બને કે તેમના બાકી બચેલા લોકો અથવા સમર્થક લોકો અમારી પાસેથી બદલો લે અને બળવો કરવા લાગે. મતલબ કે દુનિયામાં બીજાઓને મારનારો પોતે પણ ક્યારેય નિર્ભય નથી રહેતો, જે બીજાઓ ઉપર હુમલો કરે છે તેના ઉપર પણ હુમલાનો ખતરો અવશ્ય રહે છે. માત્ર અલ્લાહ જલ્લ શા'નુહૂ કે તેને કોઈ પણ સમયે કોઈનો પણ ખતરો નથી. વલ્લાહુ અઅ્લમુ.

تَمَّتْ سُوْرَةُ الشَّمْسِ بِحَمْدِاللّٰهِ ۲۴ شَعْبَانْ ۱۴۳۶ھ

અલ્હમ્દુલિલ્લાહ સૂરએ શમ્સ પૂર્ણ થઈ.

❑❑❑❑❑❑❑❑❑❑❑

તારીખ : ૧૨ ફેબ્રુઆરી ૨૦૧૫ મુતાબિક ૨૨ રબિઉલ આખર ૧૪૩૬ હિજરી

ગુજરાતી અનુવાદક : ઈલ્યાસ પટેલ ખાનપુરી

કુર્આનની સર્વગ્રાહી તફસીર (વિવરણ)

મઆરિફુલ કુર્આન

ગુજરાતી

મૂળ લેખક

હઝરત મવલાના મુફતી મુહમ્મદ શફીઅ્ સા. (રહ.)

અનુવાદક

ઈલ્યાસ ગુલામમુહમ્મદ આદમ સાલેહ પટેલ (ખાનપુરી)

પ્રકાશક

હઝરત મવલાના ઈસ્માઈલ વલી ભૂતા સા. (દા.બ.)

સ્થાપક તથા મોહતમિમ

જામિઅતુલ બનાત ટંકારીઆ

મુ.પો. ટંકારીઆ,

તા. જિ. ભરૂચ (ગુજરાત)

નોંધ : મઆરિફુલ કુર્આન ગુજરાતીના ૧૧ ભાગોની હાર્ડ પ્રિન્ટેડ કોપી મેળવવા માટે પ્રકાશક હઝરત મવલાના ઇસ્માઈલ ભૂતા સાહબનો સંપર્ક કરવા વિનંતી છે.

પ્રકરણ (૯૨)

સૂરએ લય્લ

સૂરએ લય્લ મક્કામાં નાઝિલ થઈ, તેની ૩૧ આયતો છે.

આયતો : (સૂરએ લય્લ : આયત નં. ૧ થી ૩૧)

ایاتها ۲۱ ۹۲ سُوۡرَةُ الَّيۡلِ مَكِّيَّةٌ ۹ رکوعها ۱

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ ○

وَالَّيۡلِ اِذَا يَغۡشٰى ۙ﴿۱﴾ وَالنَّهَارِ اِذَا تَجَلّٰى ۙ﴿۲﴾ وَمَا خَلَقَ الذَّكَرَ وَالۡاُنۡثٰٓى ۙ﴿۳﴾
اِنَّ سَعۡيَكُمۡ لَشَتّٰى ؕ﴿۴﴾ فَاَمَّا مَنۡ اَعۡطٰى وَاتَّقٰى ۙ﴿۵﴾ وَصَدَّقَ بِالۡحُسۡنٰى ۙ﴿۶﴾ فَسَنُيَسِّرُهٗ
لِلۡيُسۡرٰى ؕ﴿۷﴾ وَاَمَّا مَنۡۢ بَخِلَ وَاسۡتَغۡنٰى ۙ﴿۸﴾ وَكَذَّبَ بِالۡحُسۡنٰى ۙ﴿۹﴾ فَسَنُيَسِّرُهٗ لِلۡعُسۡرٰى ؕ﴿۱۰﴾
وَمَا يُغۡنِىۡ عَنۡهُ مَالُهٗۤ اِذَا تَرَدّٰى ؕ﴿۱۱﴾ اِنَّ عَلَيۡنَا لَلۡهُدٰى ۖ﴿۱۲﴾ وَاِنَّ لَنَا لَلۡاٰخِرَةَ
وَالۡاُوۡلٰى ﴿۱۳﴾ فَاَنۡذَرۡتُكُمۡ نَارًا تَلَظّٰى ۚ﴿۱۴﴾ لَا يَصۡلٰٮهَاۤ اِلَّا الۡاَشۡقَى ۙ﴿۱۵﴾ الَّذِىۡ كَذَّبَ
وَتَوَلّٰى ؕ﴿۱۶﴾ وَسَيُجَنَّبُهَا الۡاَتۡقَى ۙ﴿۱۷﴾ الَّذِىۡ يُؤۡتِىۡ مَالَهٗ يَتَزَكّٰى ۚ﴿۱۸﴾ وَمَا لِاَحَدٍ عِنۡدَهٗ
مِنۡ نِّعۡمَةٍ تُجۡزٰٓى ۙ﴿۱۹﴾ اِلَّا ابۡتِغَآءَ وَجۡهِ رَبِّهِ الۡاَعۡلٰى ۚ﴿۲۰﴾ وَلَسَوۡفَ يَرۡضٰى ﴿۲۱﴾ ع

તરજુમો / તફસીર :

અલ્લાહના નામથી શરૂ કરું છું જે ઘણો જ દયાળુ અને કૃપાળુ છે.

રાતના સોગંદ છે જ્યારે કે તે (અંધકારથી) છવાઈ જાય (૧) અને દિવસના જ્યારે કે તે પ્રકાશિત થઈ જાય (૨) તથા તેના કે જેણે નર અને માદા પેદા કર્યા. (૩) બેશક, તમારી કોશિશો ભિન્ન ભિન્ન છે (૪) તો જેણે (અલ્લાહના માર્ગમાં દાન) આપ્યું તેમજ તે (અલ્લાહથી) ડરતો રહ્યો (૫)

અને ભલી વાત (ઈસ્લામી તઅલીમ)ને સત્ય માની (૬) તો અમે તેને સરળતા તરફ ચલાવીશું (૭) પણ જેણે કંજૂસાઈ કરી અને (આખિરતથી) બેપરવા રહ્યો (૮) તથા ભલી વાત (ઈસ્લામી તઅલીમ)ને જૂઠી ગણી (૯) તો અમે તેને સખતાઈ તરફ ચલાવીશું (૧૦) અને જ્યારે તે (દોઝખના) ખાડામાં પડશે ત્યારે તેનું ધન તેને કંઈ જ કામ નહિ આવે. (૧૧) બસ અમારા શિરે તો રસ્તો બતાવી દેવું જ છે (૧૨) અને બેશક, અમારા જ અધિકારમાં આખિરત તથા દુનિયા છે. (૧૩) તો મેં તમને એક ભડભડતી આગથી સાવચેત કરી દીધા. (૧૪) તેમાં (સદા માટે) તે જ પડશે જે મોટો દુર્ભાગી છે (૧૫) કે જેણે (ઈસ્લામને) જૂઠાડ્યો અને મોઢું ફેરવ્યું (૧૬) અને તે આગથી એવા મહાન પરહેઝગારને બચાવી લેવામાં આવશે (૧૭) કે જે પોતાનો માલ દિલને પવિત્ર કરવા માટે આપે છે (૧૮) અને (અલ્લાહ સિવાય) કોઈનો તેના ઉપર કંઈ ઉપકાર ન હતો કે જેનો બદલો વાળવા માટે (તેને) આપતો હોય; (૧૯) પરંતુ પોતાના સર્વોપરી પરવરદિગારની ખુશી ઈચ્છવા ખાતર જ (આપે છે) (૨૦) અને ટૂંક સમયમાં તે જરૂર ખુશ થઈ જશે. (૨૧)

વિસ્તૃત વિવરણ :

اِنَّ سَعْيَكُمْ لَشَتّٰى આ વાક્ય એવું છે જેમકે સૂરએ ઈન્શિકાકમાં આવ્યું છે اِنَّكَ كَادِحٌ اِلٰى رَبِّكَ كَدْحًا જેની તફસીર અગાઉ આવી ચૂકી છે. ભાવાર્થ એ છે કે માણસ પોતાની પ્રકૃતિથી કોઈને કોઈ કામ માટે પ્રયત્ન અને પ્રવૃત્તિ તથા મહેનત અને સંઘર્ષ કરવાની સ્વભાવગત ટેવ ધરાવે છે પરંતુ અમુક લોકો પોતાની મહેનત અને સંઘર્ષથી કાયમી રાહતનો સામાન કરી લે છે અને અમુક બીજા પોતાની આ જ મહેનતથી કાયમી અઝાબ ખરીદી લે છે જેમકે હદીષમાં છે, દરેક માનવી જ્યારે સવારે ઊઠે છે તો તે પોતાના નફસને વેપાર ઉપર લગાવી દે છે, કોઈ તો આ વેપારમાં સફળ થાય છે અને પોતાને આખિરતના અઝાબથી આઝાદ કરી લે છે અને કોઈ એવો પણ છે કે જેની મહેનત, પ્રયત્ન અને પ્રવૃત્તિ તેના સર્વનાશનું કારણ બની જાય છે પરંતુ બુદ્ધિનું કામ એ છે કે પ્રથમ પોતાની મહેનત અને પ્રવૃત્તિના પરિણામને વિચારે, જે પ્રવૃત્તિના પરિણામમાં કામચલાઉ આરામ

અને આનંદ હોય પરંતુ કાયમી અઝાબ તથા રંજ ગમનું કારણ બને તેની પાસે પણ ન જાય.

પ્રયત્ન અને અમલના આધારે માનવોના બે વર્ગો :

આગળ કુર્આને હકીમે પ્રયત્ન અને અમલના આધારે માનવોના બે વર્ગો બતાવ્યા અને બંનેના ત્રણ ત્રણ પ્રકારના લક્ષણો વર્ણન કર્યા. પ્રથમ વર્ગ સફળ લોકોનો છે તેમના ત્રણ અમલ આ પ્રમાણે છે اَمَّا مَنْ اَعْطٰى وَاتَّقٰى وَصَدَّقَ بِالْحُسْنٰى એટલે કે જેણે અલ્લાહના માર્ગમાં માલ ખર્ચ કર્યો અને અલ્લાહથી ડરીને જિંદગીના દરેક ભાગમાં તેના હુકમોનો વિરોધ કરવાથી બચતો રહ્યો અને જેણે સારી વાતનું સમર્થન કર્યું. સારી વાતથી ભાવાર્થ કલિમએ લા ઈલાહા ઈલ્લલ્લાહ છે. (ઈબ્ને અબ્બાસ રદિ., જહ્હાક અને સુદ્દીના નિવેદન દ્વારા) આ કલિમાની ખરાઈથી ભાવાર્થ ઈમાન લઈ આવવું છે અને જો કે ઈમાન બધા અમલોનો આત્મા છે અને સૌથી અગ્રક્રમે છે, તેને અહીંયાં પાછળના ક્રમે લાવવાનું કારણ કદાચ એ છે કે આ સ્થળે મહેનત અને અમલ તથા સંઘર્ષનું વર્ણન છે અને તે બધા કર્મો જ છે, ઈમાન તો એક દિલની મનોસ્થિતિ છે કે દિલમાં અલ્લાહ તઆલા અને તેના રસૂલનું સમર્થન કરે, પછી જીભથી પણ તેનો સ્વીકાર અને એકરાર કલિમએ શહાદત દ્વારા કરી લે અને દેખીતું છે કે આ બંને વસ્તુમાં કોઈ શારીરિક મહેનત નથી, ન જ કોઈ તેને પ્રવૃત્તિની લિસ્ટમાં સામેલ કરે છે.

બીજા જૂથના ત્રણ અમલોનું વર્ણન કર્યું وَاَمَّا مَنْ بَخِلَ وَاسْتَغْنٰى وَكَذَّبَ بِالْحُسْنٰى એટલે કે જેણે અલ્લાહ તઆલાના માર્ગમાં માલ ખર્ચ કરવાથી કંજૂસાઈ કરી અને ફરજ ઝકાત તથા ફરજ સદકાઓ પણ અદા કરવાથી દૂર રહ્યો અને અલ્લાહ તઆલાથી ડરવાના બદલે, તેના તરફ ઝૂકવાના બદલે અને તેનું આજ્ઞાપાલન અપનાવવાના બદલે તેનાથી બેપરવાહી અને બેરૂખી અપનાવી અને સારી વાત એટલે કે કલિમએ ઈમાનને જૂઠાડ્યો. આ બંને જૂથોમાંથી પ્રથમ જૂથ વિશે કહ્યું فَسَنُيَسِّرُهٗ لِلْيُسْرٰى તેમાં શબ્દ يُسْرٰى (યૂસ્રા)નો શાબ્દિક અર્થ "સરળ અને આરામ પહોંચાડનારી વસ્તુ" થાય છે કે જેમાં કોઈ મહેનત અને તકલીફ ન હોય, એનાથી ભાવાર્થ જન્નત છે, એ જ પ્રમાણે તેનાથી વિપરીત બીજા જૂથ વિશે ફરમાવ્યું, فَسَنُيَسِّرُهٗ لِلْعُسْرٰى તેમાં عُسْرٰى (ઉસ્રા)નો શાબ્દિક અર્થ "મુશ્કેલી

અને તકલીફ આપનારી વસ્તુ" થાય છે. તેનાથી ભાવાર્થ જહન્નમ છે અને બંને વાક્યોનો અર્થ એ છે કે જે લોકો પોતાના પ્રયત્નો અને મહેનત પ્રથમ ત્રણ કામોમાં લગાડે છે, એટલે કે અલ્લાહ તઆલાના માર્ગમાં ખર્ચ કરે છે, અલ્લાહ તઆલાથી ડરે છે અને ઈમાનનું સમર્થન કરે છે તે લોકો માટે અમે યુસ્રા એટલે કે જન્નતના અમલો સરળ કરી દઈએ છીએ અને જે લોકો આ પ્રયત્નો અને અમલ બીજા ત્રણ કામો માટે લગાવે છે તેમના માટે અમે ઉસ્રા એટલે કે જહન્નમના અમલો સરળ કરી દઈએ છીએ. દેખીતી રીતે સ્થળનો તકાદો તો એવું કહેવાનો હતો કે તેમના માટે જન્નતના અમલો અથવા દોઝખના અમલો સરળ કરી દેવામાં આવશે, કારણ કે સરળ અથવા મુશ્કેલ હોવું અમલોનું જ લક્ષણ હોઈ શકે છે તો પોતે વ્યક્તિ ન તો સરળ હોય છે ન જ મુશ્કેલ પરંતુ કુર્આને કરીમે આ વ્યાખ્યા એ રીતે કરી કે તે લોકોની જાત અને અસ્તિત્વ તે અમલો માટે સરળ કરી દેવામાં આવશે, તેમાં ઈશારો એ વાત તરફ છે કે તેમના સ્વભાવ અને પ્રકૃતિને એવા બનાવી દેવામાં આવશે કે પ્રથમ જૂથ માટે જન્નતના અમલો તેમનો સ્વભાવ બની જશે, તેના વિરુદ્ધ કરવામાં તેઓ તકલીફ અનુભવશે, એ જ રીતે બીજા જૂથનો સ્વભાવ એવો બનાવી દેવામાં આવશે કે તેમને જહન્નમના અમલો જ પસંદ આવશે અને તેમાં જ તેમને રાહત મળશે, જન્નતના અમલોથી તેમને નફરત થશે. આ બંને જૂથોના સ્વભાવોની આ પરિસ્થિતિ પેદા કરવાને વ્યાખ્યિત કર્યું કે આ લોકો પોતે તે કામો માટે સરળ થઈ ગયા, એક મરફૂઅ્ હદીષમાં તેનું સમર્થન આ રીતે આવ્યું છે કે રસૂલે કરીમ ﷺએ કહ્યું, اِعْمَلُوْا فَكُلٌّ مُيَسَّرٌ لِمَا خُلِقَ لَهُ اَمَّا مَنْ كَانَ مِنْ اَهْلِ السَّعَادَةِ فَسَيُيَسَّرُ لِعَمَلِ السَّعَادَةِ وَاَمَّا مَنْ كَانَ مِنْ اَهْلِ الشَّقَاوَةِ فَسَيُيَسَّرُ لِعَمَلِ اَهْلِ الشَّقَاوَةِ (રવાહુલ બુખારી અને મુસ્લિમ –અલી રદિ. દ્વારા) એટલે કે તમે જે અમલ કરો છો તે કરતા રહો કારણ કે દરેક વ્યક્તિ માટે તે જ કામ સરળ કરી દેવામાં આવ્યું છે જેના માટે તે પેદા કરવામાં આવ્યો, તેથી જે ખુશનસીબ અને નેક સ્વભાવના લોકો છે તેમના સ્વભાવમાં તો નેક અને ખુશનસીબીવાળા અમલો જ પ્રિય થઈ જશે અને જે બદબખ્ત અને બદનસીબ એટલે કે જહન્નમવાળા લોકો છે તેમના માટે બદબખ્તીના અમલો કરવા જ તેમનો સ્વભાવ બની જાય છે પરંતુ આ બંને વસ્તુઓ પોતાને મળેલ અધિકારનો ઉપયોગ કરવાના પરિણામે મળે છે તેથી તેના ઉપર અઝાબ અને સવાબ નક્કી થવો

અસંભવિત કહી શકાતું નથી, ત્યાર પછી બદનસીબ જૂથ અને જહન્નમવાળાઓને ચેતવણી છે وَمَا يُغْنِيْ عَنْهُ مَالُهٗٓ اِذَا تَرَدّٰى એટલે કે જે માલ માટે આ કમ્બખ્ત વાજિબ હકોમાં પણ કંજૂસી કરતો હતો આ માલ તેના ઉપર અઝાબ આવવાના સમયે કંઈ કામ આપશે નહીં, تَرَدّٰى નો શાબ્દિક અર્થ ખાડામાં પડી જવાનો અને હલાક થઈ જવાનો થાય છે. ભાવાર્થ એ છે કે મોત પછી કબરમાં અને પછી કયામતમાં જ્યારે તે જહન્નમના ખાડામાં પડતો હશે તો આ માલ તેને કંઈ જ લાભ આપશે નહીં.

لَا يَصْلٰهَآ اِلَّا الْاَشْقَى الَّذِيْ كَذَّبَ وَتَوَلّٰى આ જહન્નમની પરિસ્થિતિનું વર્ણન છે કે તેમાં કોઈ દાખલ નહીં થાય પરંતુ તે જ વ્યક્તિ જે બદનસીબ છે અને જેણે અલ્લાહ અને રસૂલને જૂઠાડ્યા અને તેમના આજ્ઞાપાલનથી મોઢું ફેરવ્યું અને એ દેખીતું છે કે અલ્લાહ અને રસૂલને જૂઠાડનાર માત્ર કાફિર જ હોઈ શકે છે. તેનાથી દેખીતું એવું સમજવામાં આવે છે કે મો'મિન ગુનેહગાર જે જૂઠાડવાનો અપરાધી નથી જહન્નમમાં જશે નહીં જ્યારે કે કુર્આન અને હદીષની અસંખ્ય નુસૂસ તેનાથી ભરેલી પડેલી છે કે મો'મિન પણ જે ગુનાહ કરે છે જો તેણે તવબહ ન કરી અથવા સિફારસથી અથવા અલ્લાહ તઆલાની ખાસ રહમતથી તેન મા'ફ કરવામાં ન આવ્યો તો તે પણ જહન્નમમાં જશે અને પોતાના ગુનાહોની સજા ભોગવતા સુધી જહન્નમમાં રહેશે, અલબત્ત સજા ભોગવ્યા પછી જહન્નમમાંથી કાઢી લેવામાં આવશે અને પછી ઈમાનની બરકતથી જન્નતમાં દાખલ થશે. દેખીતું આ આયતના શબ્દો તેનાથી વિપરીત છે એટલા માટે જરૂરી છે કે આ આયતનો ભાવાર્થ તે જ હોય જે કુર્આનની બીજી આયતો અને સહીહ હદીષો વિરુદ્ધ ન હોય, તેનો ઘણો સરળ સુમેળ તો એ છે કે અહીંયાં જહન્નમમાં પ્રવેશથી ભાવાર્થ તે પ્રવેશ છે જે હંમેશા માટે હોય અને એવો પ્રવેશ માત્ર કાફિરની જાત માટે ખાસ છે, મો'મિન કોઈને કોઈ સમયે અંતે પોતાના ગુનાહોની સજા પૂરી કર્યા પછી જહન્નમમાંથી કાઢી લેવામાં આવશે. તફસીરકારોએ આના સિવાય બીજા સુમેળભર્યા નિવેદનો પણ વર્ણન કર્યા છે તે પણ પોતાના સ્થળે યોગ્ય જ હોઈ શકે છે અને તફસીરે મઝહરીમાં તેનો એક સુમેળ આ રીતે સાધવામાં આવ્યો છે કે આ આયતમાં اَشْقٰى અને اَتْقٰى નો ભાવાર્થ સામાન્ય લોકો નથી બલકે તે લોકો ભાવાર્થ તરીકે છે જે રસૂલે કરીમ ﷺના સમયકાળમાં ઉપસ્થિત હતા તે

ઉપસ્થિત લોકોમાંથી કોઈ મુસલમાન ગુનોહ કર્યા છતાં પણ નબીએ કરીમ ﷺના સંગાથની બરકતથી જહન્નમમાં જશે નહીં.

બધા જ સહાબએ કિરામ (રદિ.) જહન્નમથી સુરક્ષિત છે :

તેનું કારણ એ છે કે પ્રથમ તો તે લોકોમાં કોઈનાથી પણ ગુનાહ થઈ જવો જવલ્લે જ બન્યું છે અને આખિરતના ડરના કારણે તેમની પરિસ્થિતિથી એવું અવશ્ય જણાય છે કે જો કોઈનાથી કોઈ ગુનોહ થયો પણ છે તો તેણે તેની તવબહ કરી લીધી હશે, પછી તેમના એક ગુનાહના મુકાબલમાં તેમના નેક અમલો એટલા વધારે છે કે જેના કારણે પણ ગુનાહ મા'ફ થઈ શકે છે જેમકે કુર્આને કરીમમાં છે اِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ એટલે કે નેક અમલો ખરાબ અમલોનો કફ્ફારો બની જાય છે અને પોતે નબીએ કરીમ ﷺનો સંગાથ એવો અમલ છે જે બધા જ અમલો ઉપર વર્ચસ્વ ધરાવે છે. હદીષમાં ઉમ્મતના નેક લોકો વિશે આવ્યું છે هُمْ قَوْمٌ لَّا يَشْقٰى جَلِيْسُهُمْ وَلَا يَخَابُ اَنِيْسُهُمْ (صَحِيْحَيْن) એટલે કે આ લોકો છે જેમની સાથે બેસનારા બદનસીબ અને અસફળ નથી હોઈ શકતા અને જે તેમનાથી લગાવ રાખે છે તેઓ વંચિત નથી રહી શકતા તો જે વ્યક્તિ સય્યિદુલ અંબિયા ﷺના સાથી અને તેમની મહેફિલમાં બેસનારા હોય તે કેવી રીતે બદનસીબ હોઈ શકે છે તેથી સહીહ હદીષોમાં તેના ખુલાસાઓ ઉપસ્થિત છે કે બધા જ સહાબએ કિરામ (રદિ.) જહન્નમથી બાકાત છે, પોતે કુર્આને કરીમમાં સહાબએ કિરામ (રદિ.) વિશે આ આવ્યું છે وَكُلًّا وَّعَدَاللّٰهُ الْحُسْنٰى એટલે કે તેમનામાંથી દરેક માટે અલ્લાહે "હુસ્ના" એટલે કે જન્નતનો વાયદો કર્યો છે અને બીજી આયતમાં છે اِنَّ الَّذِيْنَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا الْحُسْنٰى اُولٰٓئِكَ عَنْهَا مُبْعَدُوْنَ એટલે કે જે લોકો માટે અમારા તરફથી હુસ્ના નક્કી થઈ છે જેમકે તે જહન્નમની આગથી દૂર રહેશે અને એક હદીષમાં ઈરશાદ છે કે જહન્નમની આગ તે વ્યક્તિને અડકશે પણ નહીં જેણે મને જોયો છે.

(તિરમિઝી –જાબિર રદિ. દ્વારા)

وَسَيُجَنَّبُهَا الْاَتْقَى الَّذِىْ يُؤْتِىْ مَالَهٗ يَتَزَكّٰى આ બદબખ્ત લોકોના મુકાબલામાં ખુશનસીબ અને અલ્લાહ તઆલાથી ડરનારા લોકોના સારા બદલાનું વર્ણન છે કે જે વ્યક્તિ અત્કા એટલે કે અલ્લાહ તબારક વ તઆલાનું સંપૂર્ણ

આજ્ઞાપાલન અપનાવનાર હોય અને તે પોતાનો માલ અલ્લાહ તઆલાના માર્ગમાં માત્ર એટલા માટે ખર્ચ કરે છે કે તે ગુનાહોથી પાક થઈ જાય, આવા વ્યક્તિને તે જહન્નમની આગથી દૂર રાખવામાં આવશે.

આયતના શબ્દો તો સામાન્ય છે કે જે વ્યક્તિ પણ ઈમાનની સાથે અલ્લાહ તબારક વ તઆલાના માર્ગમાં માલ ખર્ચ કરે છે તેના માટે આ ખુશખબરી છે પરંતુ આયતો ઊતરવાની પૂર્વભૂમિકાની ઘટનાથી જાણ થાય છે કે મૂળ ભાવાર્થ આ શબ્દ اَتْقٰی (અત્કા)થી હઝરત સિદ્દીકે અકબર (રદિ.) છે. ઈબ્ને અબી હાતિમ (રહ.)એ હઝરત ઉર્વહથી રિવાયત કરી છે કે સાત મુસલમાનો એવા હતા જેમને મક્કાના કાફિરોએ પોતાના ગુલામ બનાવ્યા હતા, જ્યારે તેઓ મુસલમાન થઈ ગયા તો તેમને જાતજાતની પીડાઓ આપતા હતા. હઝરત સિદ્દીકે અકબર (રદિ.)એ પોતાનો મોટો માલ ખર્ચ કરીને તેમને કાફિરો પાસેથી ખરીદીને આઝાદ કરી દીધા, તેના ઉપર આ આયત નાઝિલ થઈ.

(મઝહરી)

તેના જ સંદર્ભમાં આયતનું અંતિમ વાક્ય છે وَمَا لِاَحَدٍ عِنْدَهٗ مِنْ نِّعْمَةٍ تُجْزٰی એટલે કે જે ગુલામો ઉપર હઝરત સિદ્દીકે અકબર (રદિ.)એ આ મહાન ઉપકાર કર્યો કે મોટો માલ ખર્ચ કરીને તેમને આઝાદ કરી દીધા અને તે લોકોનું કોઈ પાછલું અહેસાન પણ તેમના માથે ન હતું કે જેના બદલામાં આ પગલું ભર્યું હોય, બલકે اِلَّا ابْتِغَآءَ وَجْهِ رَبِّهِ الْاَعْلٰی એટલે કે તેમનો હેતુ અલ્લાહ તઆલાના આલિશાન રાજીપા સિવાય કંઈ ન હતો.

મુસ્તદરક હાકિમમાં હઝરત ઝુબૈર (રદિ.)થી નકલ થયેલ છે કે હઝરત સિદ્દીકે અકબર (રદિ.)ની એવી ટેવ પણ હતી કે જે મુસલમાનોને કાફિરોના હાથમાં કેદી જોતા તેને ખરીદીને આઝાદ કરી દેતા હતા અને આ લોકો મોટે ભાગે અશક્ત હોતા. સિદ્દીકે અકબર (રદિ.)ના પિતા અબૂ કુહાફાએ કહ્યું કે જ્યારે તમારે ગુલામોને આઝાદ કરવા જ છે તો એટલું કામ કરી લો કે એવા ગુલામોને આઝાદ કરો જે તાકાતવાળા અને બહાદૂર છે જેથી તેઓ કાલે તમારા દુશ્મનોનો મુકાબલો અને તમારું રક્ષણ કરી શકે. હઝરત સિદ્દીકે અકબર (રદિ.)એ કહ્યું કે મારો હેતુ તે આઝાદ કરેલ ગુલામોથી કોઈ લાભ ઉઠાવવાનો નથી બલકે હું તો

માત્ર અલ્લાહ તઆલાની ખુશી માટે તેમને આઝાદ કરું છું. *(મઝહરી)*

وَلَسَوۡفَ يَرۡضٰى એટલે કે જે વ્યક્તિએ પોતાનો માલ ખર્ચ કરવામાં માત્ર અલ્લાહ તઅલાનો રાજીપો જોયો, પોતાનો કોઈ દુનિયવી લાભ ન જોયો તો અલ્લાહ તઆલા પણ આખિરતમાં તેને રાજી કરી દેશે અને જન્નતની આશ્ચર્યકારક કાયમી નેઅ્મતો તેને અર્પણ કરશે. ઘટનાની પૂર્વભૂમિકા આધારે આ આયતો હઝરત સિદ્દીકે અકબર (રદિ.)ની શા'નમાં નાઝિલ થવાનું સાબિત છે તેથી આ અંતિમ વાક્ય હઝરત સિદ્દીકે અકબર (રદિ.) માટે એક મહાન ખુશખબરી અને સન્માન છે કે તેમને દુનિયામાં જ અલ્લાહ તઆલા તરફથી રાજી થઈ જવાની ખુશખબરી સંભળાવી દેવામાં આવી.

અલ્હમ્દુલિલ્લાહ ! સૂરએ લય્લ પૂર્ણ થઈ.

❑❑❑❑❑❑❑❑❑❑❑

તારીખ : ૧૫ ફેબ્રુઆરી ૨૦૧૫ મુતાબિક ૨૫ રબિઊલ આખિર ૧૪૩૬ હિજરી

ગુજરાતી અનુવાદક : ઈલ્યાસ પટેલ ખાનપુરી

કુર્આનની સર્વગ્રાહી તફસીર (વિવરણ)

મઆરિફુલ કુર્આન

ગુજરાતી

મૂળ લેખક

હઝરત મવલાના મુફતી મુહમ્મદ શફીઅ્ સા. (રહ.)

અનુવાદક

ઈલ્યાસ ગુલામમુહમ્મદ આદમ સાલેહ પટેલ (ખાનપુરી)

પ્રકાશક

હઝરત મવલાના ઈસ્માઈલ વલી ભૂતા સા. (દા.બ.)

સ્થાપક તથા મોહતમિમ

જામિઅતુલ બનાત ટંકારીઆ

મુ.પો. ટંકારીઆ,

તા. જિ. ભરૂચ (ગુજરાત)

નોંધ : મઆરિફુલ કુર્આન ગુજરાતીના ૧૧ ભાગોની હાર્ડ પ્રિન્ટેડ કોપી મેળવવા માટે પ્રકાશક હઝરત મવલાના ઇસ્માઈલ ભૂતા સાહબનો સંપર્ક કરવા વિનંતી છે.

પ્રકરણ (૯૩)

સૂરએ દુહા

સૂરએ દુહા મક્કામાં નાઝિલ થઈ, તેની ૧૧ આયતો છે.

આયતો : (સૂરએ દુહા : આયત નં. ૧ થી ૧૧)

آیاتها ١١ ‏ ٩٣ سُورَةُ الضُّحٰى مَكِّيَّةٌ ١١ ‏ رکوعها ١

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

وَالضُّحٰى ۙ﴿۱﴾ وَ الَّيۡلِ اِذَا سَجٰى ۙ﴿۲﴾ مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلٰى ؕ﴿۳﴾ وَلَلۡاٰخِرَةُ خَيۡرٌ
لَّكَ مِنَ الۡاُوۡلٰى ؕ﴿۴﴾ وَ لَسَوۡفَ يُعۡطِيۡكَ رَبُّكَ فَتَرۡضٰى ؕ﴿۵﴾ اَلَمۡ يَجِدۡكَ يَتِيۡمًا
فَاٰوٰى ۖ﴿۶﴾ وَوَجَدَكَ ضَآلًّا فَهَدٰى ۖ﴿۷﴾ وَوَجَدَكَ عَآئِلًا فَاَغۡنٰى ؕ﴿۸﴾ فَاَمَّا الۡيَتِيۡمَ
فَلَا تَقۡهَرۡ ؕ﴿۹﴾ وَاَمَّا السَّآئِلَ فَلَا تَنۡهَرۡ ؕ﴿۱۰﴾ وَاَمَّا بِنِعۡمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثۡ ﴿۱۱﴾

તરજુમો / તફસીર :

અલ્લાહના નામથી શરૂ કરું છું જે ઘણો જ દયાળુ અને કૃપાળુ છે.

દિવસના પ્રકાશના સોગંદ છે (૧) અને રાતના સોગંદ છે જ્યારે કે તે છવાઈ જાય છે. (ર) (હે રસૂલ સલ. !) આપના પરવરદિગારે ન આપને છોડી દીધા છે અને ન (આપનાથી) નારાજ થયો છે (૩) અને આખિરત આપના માટે દુનિયા કરતાં ઘણી જ બેહતર છે (૪) અને નજીકમાં આપનો પરવરદિગાર આપને (એટલું) આપશે કે આપ ખુશ ખુશ થઈ જશો. (પ) શું તેણે આપને યતીમ ન જોયા પછી આપને ઠેકાણું આપ્યું ? (૬) અને તેણે આપને (માર્ગથી) અજાણ જોયા. ફરી આપને સીધો માર્ગ દેખાડી આપ્યો. (૭) વળી, તેણે આપને નાદાર જોયા પછી આપને ગની કરી દીધા (૮) માટે (એ ઉપકારોને યાદ કરી) યતીમને દબાવશો નહિ (૯) અને માંગનારને ધુત્કારશો નહિ (૧૦) અને પોતાના પરવરદિગારના ઉપકારનું વર્ણન કરતા રહો. (૧૧)

વિસ્તૃત વિવરણ :

આયતો ઊતરવાની પૂર્વભૂમિકા :

આ સૂરત ઊતરવાના કારણ વિશે બુખારી અને મુસ્લિમમાં હઝરત જુન્દુબ બિન અબ્દુલ્લાહ (રદિ.)ની રિવાયતથી આવ્યું છે અને તિરમિઝીએ હઝરત જુન્દુબ (રદિ.)થી રિવાયત કરી છે કે એક વખતે નબીએ કરીમ ﷺની એક આંગળી જખ્મી થઈ ગઈ અને તેમાંથી લોહી વહેવા લાગ્યું, આપ ﷺએ કહ્યું اِنْ اَنْتِ اِلَّا اِصْبَعٌ دُمِيْتِ وَفِىْ سَبِيْلِ اللّٰهِ مَا لَقِيْتِ કે તું એક આંગળી જ તો છે જે લોહીથી લથપથ થઈ ગઈ અને જે કંઈ તકલીફ તને પહોંચી તે અલ્લાહના માર્ગમાં છે (તેનો શું ગમ ?). હઝરત જુન્દુબ (રદિ.)એ આ ઘટના વર્ણન કરીને કહ્યું કે આ ઘટના પછી (અમુક દિવસો) હઝરત જિબ્રઈલ અમીન (અલૈ.) કોઈ વહી લઈને આવ્યા નહીં તો મક્કાના મુશ્રિકોએ એવો કટાક્ષ કરવાનું શરૂ કર્યું કે મુહમ્મદને તેમના ખુદાએ છોડી દીધા અને નારાજ થઈ ગયા તેના ઉપર આ સૂરએ દુહા નાઝિલ થઈ. હઝરત જુન્દુબ (રદિ.)ની રિવાયત જે બુખારીમાં છે તેમાં એક બે રાત તહજ્જુદ માટે ન ઊઠવાનું વર્ણન છે વહીમાં મોડું થવાનું વર્ણન નથી અને તિરમિઝીમાં તહજ્જુદમાં એક બે રાત ઊઠવાનું વર્ણન નથી માત્ર વહીમાં મોડું થવાનું વર્ણન છે. દેખીતું છે કે આ બંનેમાં કોઈ વિરોધાભાસ નથી, બની શકે છે કે બંને બાબતો બની હોય. રિવાયત કરનારે ક્યારેક એકને વર્ણન કર્યું, ક્યારેક બીજાને અને તે સ્ત્રી જેણે રસૂલે કરીમ ﷺને મ્હેણું માર્યું તે ઉમ્મે જમીલ અબૂ લહબની પત્ની હતી જેમકે બીજી રિવાયતોમાં છે અને વહીમાં મોડું થવાની ઘટનાઓ અનેક વખતે બની છે, તે એક તો કુર્આન નાઝિલ થવાની શરૂઆતમાં બન્યું જેને ફતરતે વહી કહેવામાં આવે છે અને તે સૌથી વધારે લાંબો સમયગાળો હતો. વહીનું મોડું થવાની એક ઘટના તે વખતે બની જ્યારે કે મુશ્રિકો અથવા યહૂદીઓએ રસૂલે કરીમ ﷺને રૂહની વાસ્તવિકતા વિશે પ્રશ્ન કર્યો અને આપ ﷺએ પાછળથી જવાબ આપવાનો વાયદો કરી લીધો પરંતુ ઈન્શાઅલ્લાહ ન કહેવાના કારણે અમુક દિવસ સુધી વહીનો ક્રમ બંધ રહ્યો તેના ઉપર મુશ્રિકોએ આ કટાક્ષ કરવાનું શરૂ કર્યું કે મુહમ્મદનો ખુદા તેનાથી નારાજ થઈ ગયો અને તેને છોડી દીધો. એ જ પ્રમાણેની આ ઘટના છે જે સૂરએ દુહાના નાઝિલ થવાનું કારણ

બન્યું, એ જરૂરી નથી કે આ બધી ઘટનાઓ એક જ સમયમાં બની હોય બલકે આગળ પાછળ પણ હોઈ શકે છે.

وَلَلۡاٰخِـرَةُ خَيۡرٌ لَّكَ مِنَ الۡاُوۡلٰى અત્રે આખિરતને પોતાના પ્રખ્યાત અર્થમાં અને તેના મુકાબલામાં اولٰى ને દુનિયાના અર્થમાં લેવામાં આવે તો તફસીર આ જ છે કે આ કાફિરો અને મુશ્રિકો તમને જે કટાક્ષ કરી રહ્યા છે તેઓ દુનિયામાં તો જોઈ જ લેશે કે એ સદંતર વ્યર્થ અને ખોટું હતું અમે તેનાથી આગળ આખિરતના ઈનામોનો પણ તમને વાયદો કરીએ છીએ કે તમને દુનિયા કરતાં વધારે ઈનામોથી નવાઝવામાં આવશે અને એ પણ કંઈ અસંભવ નથી કે આ સ્થળે આખિરતને તેના શાબ્દિક અર્થમાં લેવામાં આવે, એટલે કે પછીની પરિસ્થિતિ જેમકે ''ઊલા'' શબ્દનો શાબ્દિક અર્થ પ્રથમ પરિસ્થિતિનો છે તો આ આયતનો ભાવાર્થ એ થશે કે તમારા ઉપર અલ્લાહ તઆલાના ઈનામો વધારે થતા ચાલ્યા જશે કે દરેક પ્રથમ પરિસ્થિતિથી પછીની પરિસ્થિતિ સારી અને શ્રેષ્ઠ થતી ચાલી જશે, તેમાં જ્ઞાન, અલ્લાહ તઆલાનો પરિચય અને અલ્લાહ તઆલાની નિકટતાના દરજ્જાઓમાં પ્રગતિ પણ સામેલ છે અને દુનિયાની આર્થિક બાબતો તથા માન સન્માન અને હુકૂમતમાં પ્રગતિ પણ.

وَلَسَـوۡفَ يُعۡـطِيۡكَ رَبُّكَ فَتَـرۡضٰى એટલે કે તમારો પરવરદિગાર તમને એટલું આપશે કે તમે રાજી થઈ જાઓ, તેમાં અલ્લાહ તઆલાએ એ નિશ્ચિત કરીને નથી બતાવ્યું કે શું આપશે. તેમાં સામાન્યપણા તરફ ઈશારો છે કે તમારી દરેક પ્રિય વસ્તુ તમને એટલી આપશે કે તમે રાજી થઈ જાઓ. આપ ﷺની પ્રિય વસ્તુઓમાં દીને ઈસ્લામની પ્રગતિ, દીને ઈસ્લામનું દુનિયા ઉપર છવાઈ જવું, પછી ઉમ્મતની દરેક જરૂરિયાત અને પોતે તેમના દુશ્મનો ઉપર વર્ચસ્વ સ્થાપિત કરવું, તેમના પ્રદેશમાં અલ્લાહ તઆલાનો કલિમો બુલંદ કરવો અને દીને હક્ક ફેલાવવો બધું સામેલ છે. હદીષમાં છે કે જ્યારે આ આયત નાઝિલ થઈ તો રસૂલે કરીમ ﷺએ ફરમાવ્યું اِذًا لَّا اَرۡضٰى وَوَاحِدٌ مِّنۡ اُمَّتِىۡ فِى النَّارِ એટલે કે જ્યારે વાત આવી જ છે તો હું તે સમય સુધી રાજી થઈશ નહીં જ્યાં સુધી કે મારી ઉમ્મતમાંથી એક વ્યક્તિ પણ જહન્નમમાં રહેશે. (કુર્તુબી) અને હઝરત અલી કર્રમલ્લાહુ વજહહુની રિવાયત છે કે રસૂલે કરીમ ﷺએ ફરમાવ્યું કે અલ્લાહ તઆલા મારી

ઉમ્મત વિશે મારી સિફારસ કબૂલ કરશે એટલે સુધી કે અલ્લાહ તઆલા ફરમાવશે رضیت یا محمد એટલે કે યા મુહમ્મદ (ﷺ) ! હવે તમે રાજી છો ? તો હું કહીશ, یا رب رضیت એટલે કે હે મારા પરવરદિગાર ! હું રાજી છું. સહીહ મુસ્લિમમાં હઝરત અમ્ર બિન આસ (રદિ.)થી રિવાયત છે કે એક દિવસે રસૂલે કરીમ ﷺએ આ આયત પઢી જે હઝરત ઈબ્રાહીમ (અલૈ.) વિશે છે فَمَنْ تَبِعَنِیْ فَاِنَّهٗ مِنِّیْ وَمَنْ عَصَانِیْ فَاِنَّکَ غَفُوْرٌ رَّحِیْمٌ, પછી બીજી આયત પઢી જેમાં હઝરત ઈસા (અલૈ.)નું વર્ણન છે اِنْ تُعَذِّبْهُمْ فَاِنَّهُمْ عِبَادُکَ પછી આપ ﷺએ દુઆ માટે બંને હાથ ઉઠાવ્યા અને કાકલૂદી શરૂ કરી અને વારંવાર કહેતા હતા اَللّٰهُمَّ اُمَّتِیْ اُمَّتِیْ અલ્લાહ તઆલાએ હઝરત જિબ્રઈલ અમીન (અલૈ.)ને મોકલ્યા કે તેમને પૂછો કે તમે કેમ રડો છો (અને એવું પણ કહ્યું કે જો કે અમને બધી ખબર છે) હઝરત જિબ્રઈલ (અલૈ.) આવ્યા અને પ્રશ્ન કર્યો, આપ ﷺએ કહ્યું કે હું મારી ઉમ્મતની મા'ફી ઈચ્છું છું. અલ્લાહ તઆલાએ હઝરત જિબ્રઈલ અમીન (અલૈ.)ને કહ્યું કે પછી જાઓ અને કહી આપો કે અલ્લાહ તઆલા તમને કહે છે કે અમે તમને તમારી ઉમ્મત વિશે રાજી કરી દઈશું અને તમને દુ:ખી કરીશું નહીં.

કાફિરોના ઉપરોક્ત કટાક્ષના જવાબમાં રસૂલે કરીમ ﷺ ઉપર અલ્લાહના ઈનામોથી દુનિયા અને આખિરતમાં જે લાભાન્વિત થવાનું ટૂંકમાં વર્ણન આવ્યું છે તેમાં થોડી વિગત ત્રણ ખાસ નેઅ્મતોના વર્ણન દ્વારા વર્ણવવામાં આવી.

પ્રથમ اَلَمْ یَجِدْکَ یَتِیْمًا فَاٰوٰی એટલે કે અમે તમને યતીમ પાલવ્યા કે પિતાનો ઈન્તેકાલ જન્મ પહેલાં જ થઈ ચૂક્યો હતો અને તેમણે કોઈ માલમત્તા પણ છોડી ન હતી જેનાથી તમારું પાલન પોષણ થઈ શકે તો અમે તમારું ઠેકાણું બનાવ્યું. એટલે કે તમારા દાદા અબ્દુલ મુત્તલીબ અને ત્યાર પછી કાકા અબૂ તાલિબના દિલોમાં એવી મુહબ્બત નાંખી દીધી કે પેટની અવલાદ કરતાં વધારે તમારી કેળવણીના પ્રયત્નો કરતા હતા.

બીજી નેઅ્મત وَوَجَدَکَ ضَآلًّا فَهَدٰی છે, તેમાં શબ્દ ضَالّ નો અર્થ ગુમરાહ થવાનો અથવા માર્ગ ભટકવાનો થાય છે તથા અજાણ અને નાવાકેફ રહેવાનો પણ થાય છે, અત્રે બીજો જ અર્થ ભાવાર્થ સ્વરૂપે હોઈ શકે છે. એટલે કે

નુબુવ્વત પહેલાં તમે અલ્લાહની શરીઅતના હુકમો અને તેના જ્ઞાનથી અજાણ હતા, તમને નુબુવ્વતના હોદ્દા ઉપર બેસાડીને તમારું માર્ગદર્શન કર્યું.

ત્રીજી નેઅ્મત وَوَجَدَكَ عَآئِلًا فَاَغْنٰى તેમાં શબ્દ عَائِلْ એ عَيْلَةٌ થી બને છે જેનો અર્થ ફકીર અને મોહતાજ થવાનો છે. આયતનો અર્થ એ થયો કે તમને અલ્લાહ તઆલાએ ગરીબ અને વંચિત જોયા તો તમને અમીર અને માલદાર કરી દીધા જેની શરૂઆત હઝરત ખદીજા કુબરા (રદિ.)ના માલમાં ભાગીદારી સ્વરૂપે વેપાર કરવાથી થઈ, પછી તે પોતે તમારા નિકાહમાં આવીને ઉમ્મુલ મુઅ્મિનીન બન્યા તો તેમનો બધો જ માલ તમારી સેવા માટે થઈ ગયો.

આ ત્રણે નેઅ્મતોનું વર્ણન કર્યા પછી આપ ﷺને ત્રણ વસ્તુઓનો હુકમ આપવામાં આવ્યો. પ્રથમ فَاَمَّا الْيَتِيْمَ فَلَا تَقْهَرْ તેમાં શબ્દ قَهْرٌ (કહર)નો અર્થ વર્ચસ્વ અને બળજબરીએ થોપાઈ જવું છે. ભાવાર્થ એ છે કે તમે કોઈ યતીમને કમજોર અને લાવારીસ સમજીને તેના હકો ઉપર એ રીતે ન ચઢી બેસો કે તેનો હક બરબાદ થઈ જાય, તેથી રસૂલે કરીમ ﷺને યતીમ સાથે લાગણીપૂર્વકના વ્યવહારની તાકીદ કરવામાં આવી. તેમની સાથે તેમનું દિલ તૂટે તેવું વર્તવાની મનાઈ કરવામાં આવી. ઈરશાદ છે કે મુસલમાનોના ઘરોમાં શ્રેષ્ઠ ઘર તે છે જેમાં કોઈ યતીમ હોય અને જેની સાથે અહેસાન અને મહોબ્બતનો વ્યવહાર કરવામાં આવતો હોય અને સૌથી ખરાબ તે ઘર છે જેમાં કોઈ યતીમ હોય અને તેની સાથે ખરાબ વ્યવહાર કરવામાં આવતો હોય.

(રવાહુ બુખારી, ઈબ્ને માજહ, બગવી, મઝહરી)

બીજો હુકમ اَمَّا السَّآئِلَ فَلَا تَنْهَرْ છે તેમાં શબ્દ تَنْهَرْ (તન્હર) એ نَهْرٌ (નહર)થી બને છે જેનો અર્થ તિરસ્કૃત કરવાનો અને કોઈના ઉપર ચિડાઈ જવાનો થાય છે તથા સાઈલનો અર્થ સવાલ કરનારો છે, તેમાં તે પણ સામેલ છે જે કોઈ માલનો સવાલ કરે અને તે પણ સામેલ છે જે જ્ઞાનપૂર્ણ સંશોધન માટે સવાલ કરે, બંને ઉપર ચિડાવાથી અને તેમને ખખડાવી નાંખવાની રસૂલે કરીમ ﷺએ મનાઈ કરી છે. ઉત્તમ એ છે કે સવાલ કરનારને કંઈક આપીને રવાના કરો અને જો નથી આપી શકતા તો વિનમ્રતાથી કારણ બતાવી દો. એ જ પ્રમાણે કોઈ ઈલ્મી મસ્અલાનો સવાલ કરનાર સાથે પણ જવાબમાં કઠોર અને કડક ભાષામાં વાત

કરવાની મનાઈ છે તેને વિનમ્રતા અને લાગણીથી જવાબ આપવો જોઈએ એ સિવાય કે તે સવાલ કરનાર જ્યારે કોઈ રીતે માને જ નહીં તો આવશ્યકતા પ્રમાણે ખખડાવી નાંખવું જાઈઝ છે.

ત્રીજો હુકમ وَاَمَّا بِنِعْمَتِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ છે જેમાં حَدِّثْ નો અર્થ વાત કરવાનો છે. ભાવાર્થ એ છે કે તમે અલ્લાહ તઆલાની નેઅ્મતોનું લોકો સામે વર્ણન કર્યા કરો કે આ પણ શુક્રગુઝારીની એક રીત છે એટલે સુધી કે માનવી જે કંઈ બીજા માનવી ઉપર અહેસાન કરે તેનો પણ શુક્ર અદા કરવાનો હુકમ કરવામાં આવ્યો છે. હદીષમાં છે કે જે લોકોના અહેસાન ઉપર તેમનો આભાર માનતો નથી તે અલ્લાહ તઆલાનો પણ આભાર માનશે નહીં.

(રવાહુ અહમદ, મઝહરી)

એક હદીષમાં છે કે જે વ્યક્તિ તમારા ઉપર કોઈ અહેસાન કરે તો તમારે પણ તેને અહેસાનનો બદલો આપવો જોઈએ અને જો માલી બદલો આપવાની શક્તિ નથી તો એટલું કરો કે લોકો સામે તેના વખાણ કરો કારણ કે જેણે લોકોના સમૂહમાં તેમના વખાણ અને પ્રસંશા કરી તો તેણે શુક્રગુઝારીનો હક અદા કરી દીધો.

(રવાહુ બગવી જાબિર રદિ. દ્વારા, મઝહરી)

મસ્અલો :

દરેક નેઅ્મતનો આભાર માનવો વાજિબ છે, આર્થિક નેઅ્મતનો ભાવાર્થ એ છે કે તે માલમાંથી અમુક અલ્લાહ તઆલા માટે નિય્યતની નિખાલસતા સાથે ખર્ચ કરે અને શરીરની નેઅ્મતનો શુક્રિયા એ છે કે શારીરિક શક્તિને અલ્લાહ તઆલાના ફરજો અદા કરવામાં ખર્ચ કરે અને જ્ઞાન અને મઆરિફતનો આભાર એ છે કે બીજાઓને તેનું શિક્ષણ આપે.

(મઝહરી)

મસ્અલો :

સૂરએ દુહાથી અંતિમ કુર્આન સુધી દરેક સૂરત સાથે તકબીર કહેવી સુન્નત છે અને આ તકબીરના શબ્દો શૈખ સાલેહ મિસ્રી (રહ.)એ لَآ اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَاللّٰهُ اَكْبَرُ બતાવ્યા છે. *(મઝહરી)*

ઈબ્ને કષીર (રહ.)એ દરેક સૂરતના અંતે અને બગવીએ દરેક સૂરતની શરૂઆતમાં એક વખતે તકબીર કહેવાનું સુન્નત કહ્યું છે. (મઝહરી) બંનેમાંથી જે પણ સ્વરૂપ અપનાવે અદા થઈ જશે. વલ્લાહુ અઅ્લમુ.

ખુલાસો :

સૂરએ દુહાથી અંતિમ કુર્આન સુધી મોટા ભાગની સૂરતોમાં રસૂલે કરીમ ﷺ ઉપર અલ્લાહ તઆલાના ખાસ ઈનામો અને આપ ﷺની વિશિષ્ટ શ્રેષ્ઠતાનું વર્ણન છે અને અમુક સૂરતોમાં કયામત અને તેની પરિસ્થિતિઓનું. કુર્આને હકીમની શરૂઆત પોતે કુર્આનની શ્રેષ્ઠતા અને શંકા ન કરી શકાય એવી બાબતથી કરવામાં આવ્યું અને કુર્આનનું સમાપન તે હસ્તીની મહાનતા અને શા'ન ઉપર કરવામાં આવ્યું જેના ઉપર કુર્આન નાઝિલ થયું.

تَمَّتْ سُوْرَةُ الضُّحٰی ۲۸ شَعْبَانْ ۱۳۹۱ھ

અલ્હમ્દુલિલ્લાહ ! સૂરએ દુહા પૂર્ણ થઈ.

તારીખ : ૧૫ ફેબ્રુઆરી ૨૦૧૫ મુતાબિક ૨૫ રબિઉલ આખિર ૧૪૩૬ હિજરી

ગુજરાતી અનુવાદક : ઈલ્યાસ પટેલ ખાનપુરી

કુર્આનની સર્વગ્રાહી તફસીર (વિવરણ)

મઆરિફુલ કુર્આન

ગુજરાતી

મૂળ લેખક

હઝરત મવલાના મુફતી મુહમ્મદ શફીઅ્ સા. (રહ.)

અનુવાદક

ઈલ્યાસ ગુલામમુહમ્મદ આદમ સાલેહ પટેલ (ખાનપુરી)

પ્રકાશક

હઝરત મવલાના ઈસ્માઈલ વલી ભૂતા સા. (દા.બ.)

સ્થાપક તથા મોહતમિમ

જામિઅતુલ બનાત ટંકારીઆ

મુ.પો. ટંકારીઆ,

તા. જિ. ભરૂચ (ગુજરાત)

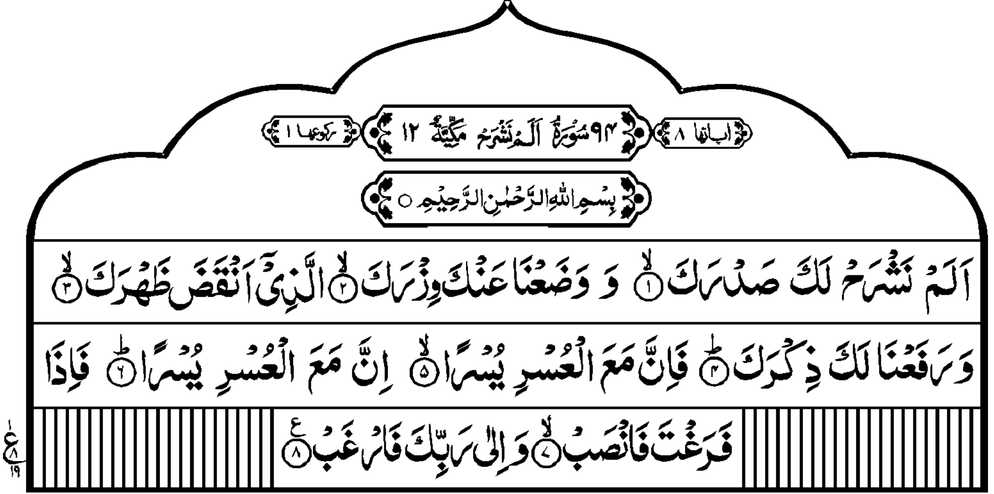
નોંધ : મઆરિફુલ કુર્આન ગુજરાતીના ૧૧ ભાગોની હાર્ડ પ્રિન્ટેડ કોપી મેળવવા માટે પ્રકાશક હઝરત મવલાના ઇસ્માઈલ ભૂતા સાહબનો સંપર્ક કરવા વિનંતી છે.

પ્રકરણ (૯૪)

સૂરએ નશ્રહ

સૂરએ નશ્રહ મક્કામાં નાઝિલ થઈ અને તેની આઠ આયતો છે.

આયતો : (સૂરએ નશ્રહ : આયત નં. ૧ થી ૮)

તરજુમો / તફસીર :

અલ્લાહના નામથી શરૂ કરું છું જે ઘણો જ દયાળુ અને કૃપાળુ છે.

(હે રસૂલ ﷺ !) શું અમે આપની ખાતર આપનો સીનો (ઈલ્મ વગેરેથી) ખોલી દીધો નથી ? (બેશક, ખોલી દીધો છે) (૧) અને અમે આપના ઉપરથી આપનો તે બોજો ઉતારી મૂક્યો, (૨) જેણે આપની કેડ ભાંગી નાખી હતી (૩) અને અમે આપની ખાતર આપનું નામ બુલંદ કર્યું (૪) તો બેશક, મુશ્કેલીની સાથે સહેલાઈ છે. (૫) (ફરી પણ) બેશક, મુશ્કેલીની સાથે સહેલાઈ છે. (૬) ફરી જ્યારે આપ (પ્રચાર) કાર્યથી પરવારી જાવ તો (ખાસ બંદગીમાં) મહેનત કર્યા કરો (૭) અને પોતાના પરવરદિગાર તરફ જ દિલ લગાડી દો. (૮)

વિસ્તૃત વિવરણ :

જેમકે સૂરએ દુહાના અંતે વર્ણન થઈ ચૂક્યું છે કે સૂરએ દુહાથી અંતિમ

કુર્આન સુધી બાવીસ સૂરતોમાં વધારે વર્ણન રસૂલે કરીમ ﷺ ઉપર અલ્લાહ તઆલાના ઈનામોનું અને આપ ﷺની મહાનતમ્ શા'ન વિશેના વિષયોનું છે. માત્ર અમુક સૂરતો કયામતના અહેવાલ તથા અમુક બીજા વિષયો વિશે આવી છે. સૂરએ નશ્રહમાં પણ તે ખાસ ખાસ નેઅ્મતોનું વર્ણન છે જે રસૂલે કરીમ ﷺ ઉપર અલ્લાહ તઆલાએ અર્પણ કરી અને તેના વર્ણનમાં આ જ વિષયની સમજણને અપનાવી છે જે સૂરએ દુહામાં ...اَلَمْ يَجِدْكَ માં હતું.

اَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ માં શબ્દ شَرْحٌ નો શાબ્દિક અર્થ "ખોલવાનો" થાય છે અને છાતી ખોલી દેવાનો અર્થ છે કે તેને જ્ઞાન અને અલ્લાહ તઆલાના પરિચય માટે તથા નેક અને ભલા કાર્યો માટે વિસ્તારી દેવું, જેમકે એક બીજી આયતમાં છે فَمَنْ يُّرِدِاللّٰهُ اَنْ يَّهْدِيَهٗ يَشْرَحْ صَدْرَهٗ لِلْاِسْلَامِ રસૂલે કરીમ ﷺની છાતી મુબારકને અલ્લાહ તઆલાએ જ્ઞાન અને અલ્લાહ તઆલાના પરિચય માટે તથા ભલા કાર્યો માટે એવી વિસ્તારી દીધી હતી કે આપ ﷺના જ્ઞાન અને હિકમતને મોટા મોટા બુદ્ધિશાળીઓ પણ ન પામી શક્યા અને આ જ શર્હે સદ્રનું એટલે કે છાતી ખોલી નાંખવાનું પરિણામ હતું કે આપ ﷺનું મખ્લૂક તરફનું ધ્યાન અલ્લાહ તઆલા તરફના ધ્યાનમાં દખલગીરી ઉત્પન્ન કરતું ન હતું અને અમુક સહીહ હદીષોમાં આવ્યું છે કે ફરિશ્તાઓએ અલ્લાહ તઆલાના હુકમથી આપ ﷺની છાતી મુબારકને ચીરીને સાફ કરી. અમુક તફસીરકારોએ શર્હે સદ્રથી આ સ્થળે તે જ છાતી ચીરવાનો મોઅ્જિઝો ભાવાર્થ સ્વરૂપે લીધો છે. વલ્લાહુ અઅ્લમુ.

(ઈબ્ને કષીર વગેરે)

وَوَضَعْنَا عَنْكَ وِزْرَكَ الَّذِىْٓ اَنْقَضَ ظَهْرَكَ માં શબ્દ وِزْرٌ નો શાબ્દિક અર્થ "ભાર" થાય છે અને انقض جهرک નો અર્થ કમર તોડી નાંખવાનો એટલે કે કમર ઝૂકાવી નાંખવાનો થાય છે, જેમકે કોઈ મોટો ભાર માણસ ઉપર લાદી દેવામાં આવે તો તેની કમર ઝૂકી જાય છે. આ આયતમાં એવું કહેવામાં આવ્યું છે કે તે ભાર જેણે તમારી કમર ઝૂકાવી દીધી હતી અમે તેને તમારા ઉપરથી હટાવી દીધો, તે ભાર શું હતો તેનું એક વિવરણ તો એ છે કે તેનાથી તે જાઈઝ અને મબાહ કામ છે જેણે અમુક સમયે રસૂલે કરીમ ﷺએ હિકમત અને હિત સમજીને અપનાવ્યા, પાછળથી ખબર પડી કે તે હિત વિરુદ્ધ અથવા સારી બાબતોથી

વિપરીત હતું તેથી રસૂલે કરીમ ﷺને અલ્લાહ તઆલાએ અર્પેલ પોતાની ખાસ ઉચ્ચ શા'ન અને તેની નિકટતામાં વિશિષ્ટ સ્થાન હોવાની બીનાએ એવી વસ્તુઓ ઉપર પણ સખત રંજ અને ગમ તથા આઘાત લાગતો હતો, તેથી આ આયતમાં અલ્લાહ તઆલાએ એવી ખુશખબરી સંભળાવી કે તે ભાર તમારા ઉપરથી હટાવી દીધો કે આવી વસ્તુઓની પણ તમને પૂછ થશે નહીં.

અમુક તફસીરકારોએ وزر એટલે કે ભારનો ભાવાર્થ એ કર્યો છે કે નુબુવ્વતની શરૂઆતમાં વહીનો પ્રભાવ પણ આપ ﷺ ઉપર ઘણો કઠોર હતો અને તેમાં આપ ﷺ ઉપર જે જવાબદારી સમગ્ર દુનિયામાં સત્યનો કલિમો ફેલાવવાની અને કુફ્ર તથા શિર્કને ખતમ કરવાની તથા અલ્લાહ તઆલાની મખ્લૂકને તવહીદ ઉપર એકઠા કરવાની નાંખવામાં આવી હતી અને આ બધા કામમાં હુકમ આ હતો فَاسْتَقِمْ كَمَا اُمِرْتَ એટલે કે તમે અલ્લાહ તઆલાના હુકમ પ્રમાણે ધૈર્ય દાખવતા રહો જેમાં કોઈ બાજુએ ઝૂકાવ ન હોય, તેનો મોટો ભાર રસૂલે કરીમ ﷺ અનુભવતા હતા અને હદીષની અમુક રિવાયતોમાં આવ્યું છે કે તમારી દાઢી મુબારકમાં અમુક સફેદ વાળ આવી ગયા તો આપ ﷺએ ફરમાવ્યું કે આ આયત فاستقم كما امرت એ મને ઘરડો કરી દીધો.

આ તે ભાર હતો જેને આપ ﷺના દિલ ઉપરથી હટાવી દેવાની ખુશખબરી આ આયતમાં આપવામાં આવી છે અને હટાવી દેવાનું સ્વરૂપ આગલી આયતોમાં એ આવ્યું છે કે આપ ﷺ માટે દરેક મુશ્કેલી પછી સરળતા થવાની છે. અલ્લાહ તઆલાએ શર્હે સદ્ર દ્વારા આપ ﷺની ઈચ્છા શક્તિ એટલી ઉચ્ચ બનાવી દીધી હતી કે તેમને આ બધી મુશ્કેલીઓ ઘણી સરળ દેખાવા લાગી અને તે ભાર ભાર જ ન રહ્યો. વલ્લાહુ અઅ્લમુ.

وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ રસૂલે કરીમ ﷺના નામનું વર્ણન બધા જ ઈસ્લામી પ્રતીકોમાં અલ્લાહ તઆલાના નામની સાથે કરવામાં આવે છે જે સમગ્ર દુનિયામાં મિનારાઓ અને મિમ્બરો ઉપર اَشْهَدُ اَنْ لَّآ اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ ની સાથે اَشْهَدُ اَنَّ مُحَمَّدًا رَّسُوْلُ اللّٰهِ પોકારવામાં આવે છે અને દુનિયામાં કોઈ પણ સમજદાર વ્યક્તિ આપ ﷺનું નામ માન સન્માન વિના નથી લેતો, ભલે તે મુસલમાન ન પણ હોય.

ખુલાસો :

અત્રે ત્રણ નેઅ્મતોનું વર્ણન છે, شَـرْحِ صَـدْرٌ، وَضْـعِ وِزْرٌ، رَفْعِ ذِكْـرُ આ ત્રણેને ત્રણ વાક્યોમાં વર્ણન કર્યા છે તથા કર્મ અને કર્તા વચ્ચે એક શબ્દ لک અથવા عــنک લાવવામાં આવ્યો છે. તેમાં રસૂલે કરીમ ﷺની વિશિષ્ટતા અને ખાસ સન્માન તરફ ઈશારો છે કે આ બધા કાર્યો આપ ﷺ માટે કરવામાં આવ્યા છે.

فَـاِنَّ مَـعَ الْـعُسْـرِيُسْرًا اِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا અરબી ભાષાનો કાયદો છે કે જે વાક્યની શરૂઆતમાં અલીફ લામ હોય છે તેને પરિભાષામાં લામે તા'રીફ કહે છે. જો આ જ વાક્યને અલીફ લામની સાથે પુનરાવર્તિત સ્વરૂપે લાવવામાં આવે તો તેનો ભાવાર્થ તે જ હોય છે જે પ્રથમ વાક્યમાં હતો અને લામ અલીફ વિના વારંવાર લાવવામાં આવે તો તેનો ભાવાર્થ અલગ અલગ હોય છે. આ આયતમાં اَلْـعُسْـرُ જ્યારે પુરાવર્તિત સ્વરૂપે આવ્યું તો જાણ થાય છે કે તેનાથી તે પ્રથમ જ عسـر ભાવાર્થ છે, કોઈ નવો ભાવાર્થ નથી અને શબ્દ يُسْـرًا બંને સ્થળે લામ અલીફ વિના લાવવામાં આવ્યો. તેનાથી જાણ થઈ કે આ બીજું યુસ્ર પ્રથમ યુસ્ર સિવાયનું છે તો આ આયતમાં اِنَّ مَـعَ الْـعُسرِ يُسْرًا ના પુનરાવર્તનથી એ પરિણામ નીકળ્યું કે એક જ ઉસ્ર અને મુશ્કેલી માટે બે સરળતાઓનો વાયદો છે અને બે થી ભાવાર્થ પણ ખાસ બે ની સંખ્યા નહીં બલકે અનેકો સમજાય છે. અર્થ એ થયો કે એક ઉસ્ર એટલે કે તંગી અને મુશ્કેલી જે આપ ﷺને પડી અથવા આવશે તેની સાથે ઘણી બધી સરળતાઓ આપને આપવામાં આવશે.

હઝરત હસન બસરી (રહ.)થી રિવાયત છે કે તેઓ ફરમાવે છે કે તેમને કહેવામાં આવ્યું કે રસૂલે કરીમ ﷺએ પોતાના સહાબએ કિરામ (રદિ.)ને આ આયતથી ખુશખબરી સંભળાવી અને કહ્યું لَـنْ يَّـغْـلِـبَ عُسْرٌ يُّسْرَيْنِ એટલે કે એક ઉસ્ર બે યુસ્રુન ઉપર (એટલે કે એક મુશ્કેલી બે સરળતાઓ ઉપર) છવાઈ શકતી નથી તેથી ઈતિહાસ અને સીરત (રસૂલે કરીમ ﷺના જીવન ચરિત્ર)ના બધા પુસ્તકોમાં જે પોતાનાઓએ તથા પારકાઓએ મુસ્લિમ હોય કે ગેરમુસ્લિમ લેખકોએ લખ્યા છે તે એ બાબતની ગવાહી આપે છે કે જે કાર્ય મુશ્કેલથી મુશ્કેલ હોય બલકે લોકોની નજરોમાં અશક્ય નજરે પડતું હતું આપ ﷺ માટે તે બધું

સરળ થતું ચાલ્યું ગયું. પ્રસ્તુત રિવાયતોથી એ પણ જાણ થઈ ગઈ કે આ આયતમાં ઉસ્રનો અલીફ લામ અહદ માટે છે અને ભાવાર્થ રસૂલે કરીમ ﷺ અને સહાબએ કિરામ (રદિ.)નું ઉસ્ર એટલે કે તકલીફ અને મુશ્કેલી છે. અર્થ એ છે કે આ વાયદો દરેક મુશ્કેલીઓની સાથે ઘણી સરળતાઓ આપવામાં આવશેનો છે. રસૂલે કરીમ ﷺ અને સહાબએ કિરામ (રદિ.) માટે આ વાયદો છે જેને અલ્લાહ તઆલાએ એવો પૂરો કર્યો કે દુનિયાએ આંખોથી જોઈ લીધું, હવે જો દુનિયાંમાં કોઈ વ્યક્તિને મુશ્કેલી પછી સરળતા નસીબ ન થાય તો તે આ આયતનો નકાર નથી, અલબત્ત અલ્લાહ તઆલાની ટેવ હજુ પણ એ જ છે કે જે વ્યક્તિ મુશ્કેલી ઉપર સબ્ર કરે અને સાચા દિલથી અલ્લાહ તઆલા ઉપર ભરોસો રાખે અને દરેક બાજુથી તૂટીને તેની સાથે જોડાઈ જાય અને તેની જ કૃપાનો આશાવાદી રહે અને સફળતામાં મોડું થવાથી આશા ન છોડી બેસે તો અલ્લાહ તઆલા અવશ્ય તેના માટે સરળતા પેદા કરી દેશે. (ફવાઈદે ઉસ્માની) અમુક હદીષની રિવાયતોથી પણ તેનું સમર્થન થાય છે.

તા'લીમ અને તબ્લીગ કરનારાઓએ એકાંતમાં અલ્લાહ તઆલાનું ઝિક્ર કરવું તથા તેનું ધ્યાન ધરવું પણ જરૂરી છે :

فَإِذَا فَرَغْتَ فَانْصَبْ وَإِلٰى رَبِّكَ فَارْغَبْ એટલે કે જ્યારે તમે એક મહેનત એટલે કે અલ્લાહ તઆલાના હકની દા'વત અને હુકમોની તબ્લીગથી ફારેગ થાઓ તો (બીજી) મહેનત માટે તૈયાર થઈ જાઓ, તે એ કે નમાઝ અને અલ્લાહનો ઝિક્ર તથા દુઆ અને ઈસ્તિગફારમાં લાગી જાઓ. ઘણા તફસીરકાર લોકોએ આ આયતનું આ જ વિવરણ કર્યું છે, અમુક લોકોએ બીજી તફસીરો પણ લખી છે પરંતુ નિકટ તે જ છે જે ઉપર લખવામાં આવ્યું. તેનો ખુલાસો એ છે કે રસૂલે કરીમ ﷺની દા'વત અને તબ્લીગ તથા અલ્લાહ તઆલાની મખ્લૂકનું માર્ગદર્શન કરવું, તેમની સુધારણાની ફિકર ચિંતા આ રસૂલે કરીમ ﷺની સૌથી મોટી ઈબાદત હતી પરંતુ આ ઈબાદત મખ્લૂકના કારણે છે કે તેમની સુધારણા ઉપર ધ્યાન આપે અને તેની યુક્તિઓ કરે. આયતનો ખુલાસો એ છે કે માત્ર આ મખ્લૂક માટે કરેલ ઈબાદત ઉપર તમે બસ ન કરો બલકે જ્યારે તેનાથી ફુરસદ મળે તો એકાંતમાં સીધે સીધા અલ્લાહ તઆલા તરફ ધ્યાનિત થઈ જાઓ, તેની જ

પાસે દરેક કાર્યની સફળતાની દુઆ કરો કે મૂળ હેતુ જેના માટે માણસને પેદા કરવામાં આવ્યો છે અને અલ્લાહ તઆલાનો ઝિક્ર તથા ઈબાદત જે સીધે સીધી અલ્લાહ તઆલા માટે છે કદાચ તેથી જ પ્રથમ પ્રકાર એટલે કે પરોક્ષ રીતે ઈબાદતથી ફારેગ થવાનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે કે તે કામ એક જરૂરિયાત માટે છે અને તેનાથી જ ફારેગ થઈ શકાય છે અને બીજું કામ એટલે કે અલ્લાહ તઆલા તરફ ધ્યાન આપવું એવી વસ્તુ છે જેનાથી કોઈપણ મો'મિન ફારેગ થઈ શકતો નથી બલકે પોતાની સમગ્ર જિંદગી, શક્તિ અને ક્ષમતાને ખર્ચ કરવું છે.

ખુલાસો :

આથી જાણ થઈ કે ઉલમા જે તા'લીમ અને તબ્લીગ તથા મખ્લૂકની સુધારણાનું કામ કરનારા છે તેમણે એ બાબતની બેદરકારી અને ગફલત ન રાખવી જોઈએ કે તેમનો અમુક સમય માત્ર અલ્લાહ તઆલાના ધ્યાન અને અલ્લાહ તઆલાના ઝિક્ર માટે ખાસ હોવો જોઈએ, જેમકે પુરોગામી ઉલમાના જીવન ચરિત્રો આ બાબત માટે ગવાહ છે તેના વિના તા'લીમ અને તબ્લીગ પણ અસરકારક નથી હોતી, તેમાં નૂર અને બરકત નથી હોતી.

ખુલાસો :

શબ્દ فَانْصَبْ એ نَصَبٌ થી બને છે જેનો મૂળ અર્થ થાક લાગવાનો થાય છે. તેમાં ઈશારો એવો જોવા મળે છે કે ઈબાદત અને અલ્લાહ તઆલાનો ઝિક્ર એટલી હદ સુધી ચાલુ રાખો કે તકલીફ અને થાક અનુભવવા લાગો, માત્ર મનની રાહત અને ખુશી જ ઉપર તેનો આધાર ન રહે અને કોઈ વઝીફો એવો પાબંદી સાથે પઢતા રહેવું પોતે એક મુશ્કેલ કાર્ય અને થાક જેવું છે, ભલે તે ટૂંકો જ કેમ ન હોય.

અલ્હમ્દુલિલ્લાહ ! સૂરએ નશ્રહ પૂર્ણ થઈ.

❑❑❑❑❑❑❑❑❑❑❑

તારીખ : ૧૭ ફેબ્રુઆરી ૨૦૧૫ મુતાબિક ૨૭ રબિઉલ આખર ૧૪૩૬ હિજરી.
ગુજરાતી અનુવાદક : ઈલ્યાસ પટેલ ખાનપુરી

કુર્આનની સર્વગ્રાહી તફસીર (વિવરણ)

મઆરિફુલ કુર્આન

ગુજરાતી

મૂળ લેખક

હઝરત મવલાના મુફતી મુહમ્મદ શફીઅ્ સા. (રહ.)

અનુવાદક

ઈલ્યાસ ગુલામમુહમ્મદ આદમ સાલેહ પટેલ (ખાનપુરી)

પ્રકાશક

હઝરત મવલાના ઈસ્માઈલ વલી ભૂતા સા. (દા.બ.)

સ્થાપક તથા મોહતમિમ

જામિઅતુલ બનાત ટંકારીઆ

મુ.પો. ટંકારીઆ,

તા. જિ. ભરૂચ (ગુજરાત)

નોંધ : મઆરિફુલ કુર્આન ગુજરાતીના ૧૧ ભાગોની હાર્ડ પ્રિન્ટેડ કોપી મેળવવા માટે પ્રકાશક હઝરત મવલાના ઇસ્માઈલ ભૂતા સાહબનો સંપર્ક કરવા વિનંતી છે.

પ્રકરણ (૯૫)

સૂરએ તીન

સૂરએ તીન મક્કામાં નાઝિલ થઈ, તેની આઠ આયતો છે.

આયતો : (સૂરએ તીન : આયત નં. ૧ થી ૮)

ایاتها ٨ ‏ (٩٥) سُوْرَةُ التِّيْنِ مَكِّيَّةٌ ‏(٢٨) رکوعها ١

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

وَالتِّيْنِ وَالزَّيْتُوْنِ ۙ﴿١﴾ وَطُوْرِ سِيْنِيْنَ ۙ﴿٢﴾ وَهٰذَا الْبَلَدِ الْاَمِيْنِ ۙ﴿٣﴾ لَقَدْ خَلَقْنَا
الْاِنْسَانَ فِيْٓ اَحْسَنِ تَقْوِيْمٍ ۫﴿٤﴾ ثُمَّ رَدَدْنٰهُ اَسْفَلَ سٰفِلِيْنَ ۙ﴿٥﴾ اِلَّا الَّذِيْنَ
اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ فَلَهُمْ اَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُوْنٍ ۭ﴿٦﴾ فَمَا يُكَذِّبُكَ بَعْدُ بِالدِّيْنِ ۭ﴿٧﴾
اَلَيْسَ اللّٰهُ بِاَحْكَمِ الْحٰكِمِيْنَ ﴿٨﴾

તરજુમો / તફસીર :

અલ્લાહના નામથી શરૂ કરું છું જે ઘણો જ દયાળુ અને કૃપાળુ છે.

અંજીરના તથા ઝયતૂનના સોગંદ છે (૧) અને તૂરે સિનીનના સોગંદ છે (૨) અને આ અમનવાળા શહેર (મક્કા)ના સોગંદ છે. (૩) અલબત્ત, અમે ઈન્સાનને સૌથી સરસ આકારમાં પેદા કર્યો છે. (૪) ફરી અમે તેને નીચાઓથી પણ વિશેષ નીચો કરી દઈએ છીએ, (૫) પરંતુ જે લોકો ઈમાન લાવ્યા અને સારાં કામો કર્યાં તો તેઓ માટે અખૂટ સવાબ છે. (૬) ફરી (હે માનવી !) કઈ વસ્તુ તને આ (દલીલો) પછી કિયામતને જૂઠાડવા લાચાર કરે છે ? (૭) શું અલ્લાહ સૌ હાકિમોથી વધુ હાકિમ નથી ? (જરૂર છે.)(૮)

વિસ્તૃત વિવરણ :

وَالتِّيۡنِ وَالزَّيۡتُوۡنِ આ આયતમાં ચાર વસ્તુની કસમ ખાવામાં આવી છે જેમાં બે વૃક્ષો છે, એક તીન એટલે કે અંજીર અને બીજું ઝયતૂન તથા એક પહાડ તૂર તથા એક શહેર એટલે કે મક્કા મુકર્રમહ. આ વસ્તુઓને કસમ માટે ખાસ કરવાનું કારણ એ હોઈ શકે છે કે આ બંને વૃક્ષો વધારે બરકતવાળા અને વધારે લાભ આપનારા છે, જે રીતે તૂર પહાડ અને મક્કા શહેર વધારે બરકતવાળા છે અને એવું પણ હોઈ શકે છે કે અહીંયાં તીન અને ઝયતૂનના વર્ણનથી ભાવાર્થ તે સ્થળ હોય જ્યાં આ વૃક્ષો મોટા પ્રમાણમાં થાય છે અને તે પ્રદેશ સિરીયા છે જે અંબિયા (અલૈ.)ની ભૂમિ છે અને હઝરત ઈબ્રાહીમ (અલૈ.) પણ આ જ દેશના વતની હતા, તેમને હિજરત કરાવીને મક્કા લાવવામાં આવ્યા હતા. એ રીતે આ કસમોમાં બધા જ તે પવિત્ર સ્થળે સામેલ થઈ ગયા જ્યાં ખાસ ખાસ અંબિયા (અલૈ.) પેદા થયા અને તેમનું આગમન થયું. સિરીયા પ્રદેશ અંબિયા (અલૈ.)નું વતન અને તેમના વસવાટનો પ્રદેશ છે, તૂર પર્વત હઝરત મૂસા (અલૈ.)ની અલ્લાહ તઆલા સાથે વાતચીત કરવાની જગ્યા છે અને સીનીન અથવા સીના તે સ્થળનું નામ છે જ્યાં આ પહાડ આવેલો છે એ "બલદે અમીન" એટલે શાંતિ અને સલામતીનું શહેર મક્કા મુકર્રમહ ખાતિમુલ અંબિયા ﷺનું જન્મસ્થળ અને વતન છે.

આ ચાર વસ્તુઓની કસમ ખાઈને કહેવામાં આવ્યું, لَقَدۡ خَلَقۡنَا الۡاِنۡسَانَ فِيۡۤ اَحۡسَنِ تَقۡوِيۡمٍ તેમાં تَقۡوِيۡمٌ (તક્વીમ)નો શાબ્દિક અર્થ કોઈ વસ્તુના રંગ રૂપ અને પાયાને ઠીકઠાક કરવાનો થાય છે. "અહસનિ તક્વીમ"થી ભાવાર્થ એ છે કે તેની કદ કાઠી, સ્વભાવ અને પ્રકૃતિને પણ બીજી મખ્લૂકો કરતાં શ્રેષ્ઠ બનાવવામાં આવ્યું અને તેનો શારીરિક દેખાવ, રંગ રૂપ અને કદ કાઠી પણ દુનિયાના બધા સજીવોથી શ્રેષ્ઠ, ઉત્તમ અને ખૂબસૂરત બનાવવામાં આવ્યા.

માનવી બધી જ મખ્લૂકમાં સૌથી વધારે સ્વરૂપવાન છે :

જેનો ખુલાસો એ છે કે માનવીને અલ્લાહ તઆલાએ પોતાની બધી જ મખ્લૂકોમાં સૌથી વધારે સ્વરૂપવાન બનાવ્યો છે. ઈબ્ને અરબી (રહ.)એ કહ્યું કે અલ્લાહ તઆલાની મખ્લૂકોમાં કોઈ માનવી કરતાં વધારે રૂપાળું નથી, કારણ કે

તેને અલ્લાહ તઆલાએ જિંદગીની સાથે જ્ઞાતા, શક્તિશાળી, વાતચીત કરી શકનાર, સાંભળનાર, સમજદાર, ચિંતન મનન કરનાર અને કોઠાસૂઝવાળો બનાવ્યો છે અને આ બધા લક્ષણો વાસ્તવમાં પોતે અલ્લાહ સુબ્હાનહુ વ તઆલાના છે, જેથી બુખારી અને મુસ્લિમની રિવાયતમાં આવ્યું છે إِنَّ اللّٰـهَ خَلَقَ اٰدَمَ عَـلٰـى صُوْرَتِـهٖ એટલે કે અલ્લાહ તઆલાએ આદમ (અલૈ.)ને પોતાની સૂરત ઉપર પેદા કર્યા છે, તેનો ભાવાર્થ એ હોઈ શકે છે કે અલ્લાહ તઆલાની અમુક સિફતોનો કોઈ દરજ્જો તેમને પણ આપવામાં આવ્યો છે, નહિતર અલ્લાહ તઆલા દરેક શકલો સૂરતથી ઉપરવટ છે.

(કુર્તુબી)

માણસના સારા સ્વરૂપની એક આશ્ચર્યજનક ઘટના :

કુર્તુબીએ આ સ્થળે નકલ કર્યું છે કે ઈસા બિન મૂસા હાશિમી જે ખલીફા અબૂ જાફર મન્સૂરના ખાસ લોકોમાંથી હતા અને પોતાની પત્ની સાથે ખૂબ પ્રેમ કરતા હતા. એક દિવસે ચાંદની રાતે પત્ની સાથે બેઠા હતા અને બોલી ઉઠયા, اَنْـتِ طَـالِقٌ ثَلَاثًا اِنْ لَّمْ تَكُوْنِىْ اَحْسَنَ مِنَ الْقَمَرِ એટલે કે તમારા ઉપર ત્રણ તલાક છે જો તમે ચાંદથી વધારે ખૂબસૂરત ન હોવ. આવું કહેતાં જ પત્ની ઊઠીને પડદામાં ચાલ્યા ગયા કે તમે મને તલાક આપી દીધી. વાત તો હંસી મઝાક અને દિલ્લગીની હતી પરંતુ તલાકનો એ જ હુકમ છે કે કોઈપણ રીતે તલાકનો ખુલ્લો શબ્દ પત્નીને કહી દેવામાં આવે તો તલાક થઈ જાય છે ભલે હંસી મઝાકમાં કેમ ન કહેવામાં આવ્યું હોય. ઈસા બિન મૂસાએ તે રાત ખૂબ બેચેની, રંજ ગમ અને પરેશાનીમાં પસાર કરી. સવારે ખલીફા અબૂ જાફર મન્સૂર પાસે હાજર થયા અને રાતની ઘટના સંભળાવી તથા પોતાની પરેશાનીની જાહેરાત કરી. મન્સૂરે શહેરના ફુક્હા અને મુફતીઓને એકઠા કરીને સવાલ કર્યો, સૌએ એક જ જવાબ આપ્યો કે તલાક થઈ ગઈ. કારણ કે ચાંદથી વધારે સ્વરૂપવાન હોવાની કોઈ માણસ માટે સંભાવના જ નથી પરંતુ એક આલિમ જેઓ હઝરત ઈમામ અબૂ હનીફહ (રહ.)ના શાગિર્દોમાંથી હતા, ચૂપચાપ બેસી રહ્યા. મન્સૂરે પૂછ્યું, તમે કેમ ચૂપ છો ? ત્યારે તેઓ બોલ્યા અને બિસ્મિલ્લાહિર્રહમાનિર્રહીમ પઢીને સૂરએ તીન તિલાવત કરી અને કહ્યું કે હે અમીરુલ મુઅ્મિનીન ! અલ્લાહ તઆલાએ દરેક

માણસ અહ્‌સનિ તક્વીમમાં હોવાનું નિવેદન કર્યું છે, કોઈ વસ્તુ તેનાથી વધારે ખૂબસૂરત નથી. આ સાંભળી બધા ઉલમા અને ફુક્હા આશ્ચર્યમાં પડી ગયા, કોઈએ વિરોધ કર્યો નહીં અને મન્સૂરે હુકમ આપ્યો કે તલાક નથી થઈ.

આથી જાણ થઈ કે માનવી અલ્લાહ તઆલાની બધી જ મખ્લૂકમાં સૌથી વધારે સ્વરૂપવાન છે, જાહેર પરિસ્થિતિના આધારે પણ અને આંતરિક પરિસ્થિતિના આધારે પણ, સ્વરૂપ અને રંગરૂપના આધારે પણ તથા કદ કાઠીના આધારે પણ, તેના માથામાં કેવા કેવા અવયવો કેવા કેવા આશ્ચર્યજનક કામ કરી રહ્યા છે કે એક આગવું કારખાનું લાગે છે, જેમાં ઘણી બધી નાજૂક અને બારીક ઑટોમેટિક મશીનો ચાલી રહી છે. આ જ પરિસ્થિતિ તેની છાતી અને પેટની છે એ જ રીતે તેના હાથ પગની બનાવટ હજારો હિકમતો ઉપર આધારિત છે, તેથી જ ફિલોસોફરે કહ્યું છે કે માનવી એક નાની દુનિયા છે, એટલે કે સમગ્ર દુનિયાનો એક નમૂનો છે. સમગ્ર વિશ્વમાં જે વસ્તુઓ વિખરાયેલી છે તે બધી તેના અસ્તિત્વમાં એકઠી છે. (કુર્તુબી) સુફિયાએ કિરામે પણ તેનું સમર્થન કર્યું અને અમુક લોકોએ માનવીના માથાથી પગ સુધીમાં સમગ્ર વિશ્વના નમૂનાઓ એકઠા હોવાનું બતાવ્યું છે.

ثُمَّ رَدَدْنٰهُ اَسْفَلَ سٰفِلِيْنَ પ્રથમ વાક્યમાં સમગ્ર મખ્લૂક અને સૃષ્ટિથી માનવીને શ્રેષ્ઠ બનાવવાનું વર્ણન છે. આ વાક્યમાં તેના મુકાબલામાં એ બતાવવામાં આવ્યું છે કે જે રીતે તે પોતાના સ્વરૂપ અને ખૂબસૂરતીમાં સમગ્ર મખ્લૂકથી વધારે સ્વરૂપવાન છે અને સૌથી શ્રેષ્ઠ છે, અંતે તેના ઉપર એવી હાલત પણ આવે છે કે તે ખરાબથી અતિખરાબ અને બુરાથી અતિબુરો થઈ જાય છે. દેખીતું એ છે કે તેની આ ખરાબ હાલત અને બુરાઈ તેની જાહેર અને શારીરિક પરિસ્થિતિના આધારે બતાવવામાં આવી છે કે યુવાની ઢળ્યા પછી શકલો સૂરત બદલાવા લાગે છે, વૃદ્ધાવસ્થા તેનું સ્વરૂપ બિલકુલ બદલી નાંખે છે, તે પહેલાં જેટલો રૂપાળો દેખાતો નથી અને અતિવૃદ્ધ થવાથી અન્યો ઉપર ભાર બનીને રહી જાય છે, કોઈના કામ આવતો નથી, બીજા પ્રાણીઓથી વિપરીત કે તેઓ તો અંત સુધી પોતાના કામમાં લાગેલા રહે છે, માણસ દૂધ માટે, સવારી માટે તથા ભારવહન કરવા માટેના તથા બીજા સેંકડો કામો તેની પાસે કરાવે છે, તેને ઝબહ

કરી નાંખવામાં આવે અથવા તે મૃત્યુ પામે તો પણ તેનું ચામડું, હાડકાં, વાળ મતલબ કે શરીરનો દરેક અંગ માનવીને કામ લાગે છે, તેનાથી વિપરીત માણસ કે જ્યારે તે બીમાર અને અતિવૃદ્ધ થવાથી લાચાર અને પંગુ બની જાય છે તો ભૌતિક આધારે અને દુનિયાદારીના આધારે કોઈ કામનો નથી રહેતો, મૃત્યુ પછી પણ તેના કોઈ શારીરિક અંગથી કોઈ માનવી અથવા પ્રાણીને લાભ નથી પહોંચતો. ખુલાસો એ છે કે તેના "અસ્ફલ સાફિલીન"માં પહોંચી જવાથી ભાવાર્થ તેની ભૌતિક અને શારીરિક પરિસ્થિતિ છે. આ તફસીર હઝરત ઝહ્હાક વગેરે તફસીરના ઈમામોથી નકલ થયેલ છે.

(કુર્તુબીમાંથી)

આ તફસીર ઉપર આગલી આયતમાં જે મો'મિનીન, સાલિહીન એટલે કે નેક મો'મિનોને બાકાત કરવામાં આવ્યા, એટલે કે اِلَّا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ فَلَهُمْ اَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُوْنٍ નું વર્ણન છે. તેનો એ અર્થ નથી કે તેઓ ઉપર ઘડપણની પરિસ્થિતિ, લાચારી કે પંગુતા આવતી નથી બલકે એનો મતલબ એ છે કે તેની આ શારીરિક બેકારી અને ભૌતિક ખરાબીનું નુકસાન તેને પહોંચતું નથી બલકે તે લોકોને જ આ નુકસાન પહોંચે છે જેમણે પોતાની સમગ્ર શક્તિ અને સામર્થ્ય આ જ ભૌતિક બાબતોને ઠીકઠાક કરવામાં ખર્ચી નાંખ્યું અને હવે તે સમાપ્ત થઈ ગયું હવે આખિરતમાં તેનો કોઈ હિસ્સો તેમના માટે રહ્યો નથી. તેનાથી વિપરીત મો'મિનીન સાલિહીન લોકો કે તેમનો સારો બદલો અને સવાબ ક્યારેય સમાપ્ત થશે નહીં જો દુનિયામાં ઘડપણની બીમારી, અશક્તિ અને લાચારી પડી છે તો આખિરતમાં તેમના માટે ઉચ્ચ કક્ષાના દરજ્જાઓ અને રાહત જ રાહત ઉપસ્થિત છે અને ઘડપણની બેકારીમાં પણ અમલ ઓછા થઈ જવા છતાં તેમના નામએ આ'માલમાં તે બધા અમલો લખવામાં આવે છે જે તે પોતે સશક્ત હોવાના સમયમાં કરતો હતો. હઝરત અનસ (રદિ.)ની રિવાયત છે કે રસૂલે કરીમ ﷺએ ફરમાવ્યું કે જ્યારે કોઈ મુસલમાન કોઈ બીમારીમાં સપડાઈ જાય છે તો અલ્લાહ તઆલા તેના અમલ લખનાર ફરિશ્તાને હુકમ આપે છે કે જે જે ભલા અમલ તે પોતાની તંદુરસ્તીની હાલતમાં કર્યા કરતો હતો તે બધા તેના નામએ આ'માલમાં લખતા રહો. *(રવાહુ બગવી, સરહુસ્સુન્નહ, બુખારી)*

તદુપરાંત આ સ્થળે મો'મિનીન સાલિહીનને જન્નતનો બદલો અને તેની નેઅ્મતોનું વર્ણન કરવાને બદલે لَهُمْ اَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُوْنٍ કહ્યું છે, એટલે કે તેમનો બદલો ક્યારેય સમાપ્ત થનારો નથી. તે અંતવિહીન છે, તેમાં ઈશારો એ તરફ પણ હોઈ શકે છે કે તેમને આ બદલો દુનિયાની ભૌતિક જિંદગીથી જ થઈ જાય છે. અલ્લાહ તઆલા પોતાના સ્વીકૃત બંદાઓ માટે ઘડપણ અને અશક્તિમાં એવા નિખાલસ સાથીઓ ઉપલબ્ધ કરાવી દે છે જે તેની અંતિમ ઘડી સુધી તેમનાથી આધ્યાત્મિક લાભ ઉઠાવે છે અને તેમની દરેક રીતે સેવા કરે છે એ જ પ્રમાણે ઘડપણનો તે સમય જ્યારે માનવી શારીરિક રીતે બિલકુલ પંગુ બની જાય છે અને લોકો ઉપર ભાર સમજવામાં આવે છે ત્યારે અલ્લાહ તઆલા આ બંદાઓને એવા વખતે પણ બેકાર નથી થવા દેતા અને અમુક તફસીરકાર લોકોએ આ આયતની તફસીર આ કરી છે رَدَدْنٰهُ اَسْفَلَ سَافِلِيْنَ કે આ સામાન્ય માણસો માટે નથી બલકે કાફિરો અને દુષ્ટો માટે છે જેમણે અલ્લાહ તઆલાની આપેલી શ્રેષ્ઠ કદ કાઠી અને વિશિષ્ટ શક્તિઓ, ડહાપણ અને બુદ્ધિને ભૌતિક સ્વાદ પાછળ બરબાદ કરી નાંખ્યા તો આ નાશુક્રીની સજામાં તેમને અસ્ફલ સાફિલીન (વૃદ્ધાવસ્થાની તદન શારીરિક પંગુતાની પરિસ્થિતિ)માં પહોંચાડી દેવામાં આવશે. આ સૂરતમાં اِلَّا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا ને બાકાત કરવું પોતાના જાહેર અર્થ ઉપર રહે છે કે અસ્ફલ સાફિલીનમાં પહોંચવાથી તે લોકો બાકાત છે જેઓ ઈમાન લાવ્યા અને નેક અમલોના પાબંદ રહ્યા કારણ કે તેમનો બદલો હંમેશા ચાલુ રહેશે. *(મઝહરી)*

فَمَا يُكَذِّبُكَ بَعْدُ بِالدِّيْنِ પાછલી આયતોમાં માનવીના સર્જનની વિશિષ્ટતાઓ અને તેના ઉપર અલ્લાહ તઆલાના ખાસ ઈનામોનું પછી ઘડપણની પરિસ્થિતિઓમાં આવતા પરિવર્તનોનું વર્ણન કરીને આ આયતમાં કયામતના ઈન્કારીઓને ચેતવણી આપવામાં આવી છે કે અલ્લાહ તઆલાની કુદરતના આવા દશ્યો અને પરિવર્તનો જોયા પછી પણ શું કોઈ સંભાવના છે કે તમે આખિરત અને કયામતને જૂઠાડતા રહો ? શું અલ્લાહ તઆલા બધા જ હુકૂમત કરનારાઓ ઉપર એકચક્રી શાસક અને હાકિમ નથી !?

મસ્અલો :

હઝરત અબૂ હુરયરહ (રદિ.)થી રિવાયત છે કે રસૂલે કરીમ ﷺએ

ફરમાવ્યું કે જે વ્યક્તિ સૂરએ તીન પઢે અને આ આયત ઉપર પહોંચે أَلَيْسَ اللّٰهُ بِأَحْكَمِ الْحٰكِمِيْنَ તો તેણે આ بَلٰى وَاَنَا عَلٰى ذٰلِكَ مِنَ الشّٰهِدِيْنَ કહેવું જોઈએ તેથી ફુકહા આ વાક્ય પઢવાને મુસ્તહબ કહે છે.

અલ્હમ્દુલિલ્લાહ ! સૂરએ તીન પૂર્ણ થઈ.

❑❑❑❑❑❑❑❑❑❑❑❑

તારીખ : ૨૦ ફેબ્રુઆરી ૨૦૧૫ મુતાબિક ૩૦ રબિઉલ આખર ૧૪૩૬ હિજરી

ગુજરાતી અનુવાદક : ઈલ્યાસ પટેલ ખાનપુરી